

پہندی پیشینان

"پند پیشینان"

پہندی پیشینان

"پند پیشینان"

سہید عہدولحمید حیرت سہجادی

دہزگای چاپ و بلاوکردنہوہی ئاراس

ہہولٲر - ہہرٲمی کوردستانی عٲراق

هه‌موو مافیك هاتووته پاراستن ©
دهزگای چاپ و بلاوكردنه‌وی ئاراس
شه‌قامی گولان - هه‌ولیر
هه‌ریمی كوردستانی عێراق
هه‌گبه‌ی ئه‌لیكترۆنی aras@araspublishers.com
www.araspublishers.com ئینته‌رنه‌ت
ته‌له‌فۆن: 00964 (0) 66 224 49 35
دهزگای ئاراس له ٢٨ تشرین (٢) ١٩٩٨ هاتووته دامه‌زران

په‌ندی پێشینیان "پند پیشینیان"
سه‌ید عه‌بدولحه‌مید حیره‌ت سه‌جادی
كته‌یبی ئاراس ژماره: ١٠٥٤
چاپی دووهم ٢٠١٠
تیرێژ: ٦٠٠ دانه
چاپخانه‌ی ئاراس - هه‌ولیر
ژماره‌ی سپاردن له به‌رپوه‌به‌رایه‌تی گه‌شتی کته‌یخانه گه‌شتیه‌كان ٢٤٠٨ - ٢٠١٠
ئه‌خشانده‌نی ناوه‌وه: شوان عه‌بدولقادر
رازانده‌نه‌وی به‌رگ: مریه‌م موته‌قییان
هه‌له‌بژیری: فه‌هاد ئه‌كه‌به‌ری

پيشه‌کی

ئيمه‌ی كورد له قوناخه جياجياكانی سهره‌لدانی ته‌كنۆلۆجیای نووسپن، گه‌شه‌كردنی زمان، چاند، وشياری و شوناسدا، له سۆنگه‌ی فاكته‌رگه‌لی ناوه‌کی و دهره‌كیی وهك: فاكته‌ره‌ مه‌عريفی، كۆمه‌لايه‌تی، سیاسی، ئابووری، فهره‌نگی، ئاینی و جوگرافیه‌كانه‌وه‌ نه‌مانتوانیوه‌ پي به‌پي گۆرانكاریه‌كانی كاروانی شارستانییه‌تی مرقایه‌تی خۆمان پيش‌بخه‌ین و كۆسپ و له‌مپه‌ره‌كانی به‌رده‌م هه‌لدانی سروشتی خۆمان ته‌خت‌بكه‌ین. هۆكاری سهره‌كیی ئه‌مه‌ش هه‌لده‌گه‌په‌ته‌وه‌ بۆ ئه‌وه‌ی كه ئیستاشی له‌گه‌لدا بی، جیهانبینی زاره‌كیتی پووبه‌ریکی به‌رفراوانی له‌ ژیانی ئیمه‌ی كورددا داگیر کردوو و جیهانبینی نووسیاریتی كه‌ خاوه‌نی تابه‌تمه‌ندیگه‌لی به‌ته‌واوه‌تی جیاوازه‌، ئاماده‌بیه‌کی زۆر لاوازی له‌ناوماندا هه‌یه‌، به‌گشتی به‌رده‌وامبوونی ئه‌و مینته‌لپیه‌ كۆنه‌، بووه‌ته‌ له‌مپه‌ریکی مه‌زنی مه‌عريفی، سیاسی و كۆلتووری له‌ به‌رده‌م گه‌شه‌كردنی كۆمه‌لگه‌ی كوردیدا وای کردوو كه له‌ ره‌وتی شارستانییه‌ت به‌جی بمین.

باندۆری ئه‌م بۆشاییه‌ فیکری و مه‌عريفیه‌ به‌سه‌رتاپای میژووی کۆن و نویمانوه‌ دیاره‌، هه‌رچنده‌ جیهان پي ناوه‌ته‌ سه‌ده‌ی بیست و یه‌ك، به‌لام ئیمه‌ی كورد به‌گۆیره‌ی ئاستی وشياری، مه‌عريفی و فه‌لسه‌فیمان، ناکری بلین ئاماده‌بیه‌کی راسته‌قینه‌مان له‌م سه‌ده‌یه‌دا هه‌یه‌. چونکه‌ هه‌روه‌ك باسمان کرد له‌م سه‌ده‌یه‌دا، هیشتا جیهانبینی زاره‌كیتیمان به‌سه‌ردا زال، به‌شیک هه‌ره‌ زۆر له‌ سامانی كه‌له‌پووری و كۆلتووریمان تۆمار نه‌کراوه‌، هه‌روه‌ها خاوه‌نی زمانیکی به‌گرتوو و شوناسیکی روونی سیاسی کوردی نین. یه‌که‌م هۆكاری ئه‌مه‌ش هه‌ر بۆ نه‌بوونی حوزووری چالاك و نه‌پساوه‌مان له‌ قوناخه‌ جياجياکانی میژوو و هه‌روه‌ها پچپچیری و ناوچه‌بیبوونی هه‌له‌كانمان بۆ بوژاندنه‌وه‌ی زمان و كۆلتوره‌که‌مان ده‌گه‌په‌ته‌وه‌.

له‌ سۆنگه‌ی ئه‌م کیماسیانه‌وه‌، ده‌ستواری ئیمه‌ تا هاتوو ده‌ژوارتر و ئه‌سته‌متر بووه‌ و پتر و پتر له‌ میژوو، کۆلتوور و زمانی خۆمان دا‌پاوین. له‌ به‌شیک زۆر له‌

ولائتەكەماندا خەبات و تىكۆشان بۇ قەژاندنى سامانى نەتەوايە تيمان لە ئاستى ھەولئى تاكەكەسى و زۆر كەمپەنگدا قەتیس ماوہ و داگیركەرانى كوردستان، بەوپەرى ھىزى خۆيانەوہ و بەمەبەستى نامۆكردنى زياترى كورد بەشوناسى خۆى و خىراكردنى رەوتى ئاسمىلەكردنى لە بۆتەى چاندى خۆياندا، تى دەكۆشن و رىگەيان لە پەرەسەندنى تەكنەلۆجىيائى نووسىن بەزمانى كوردى گرتوہ.

ئەوہى كە ئاماژەى پى كرا، كۆمەلئىك لەو ئاستەنگانە بوون كە لە سەردەمى شۆپشى زانىاريدا بواريان لە بەردەم ھەر چەشنە ھەولئىكى رىكخراو و تاكەكەسى لە بەشىكى زۆر لە كوردستاندا بەرتەنگ كردوہ، بۆيە ھەولئى و تىكۆشانى نووسەران و دلسۆزانى كورد لەم پىناوہدا زۆر بەقىمەت و چارەنووسسازە.

يەكئىك لەو ھەولئە تاكەكەسى و بەبايەخانەى كە بۇ تۆماركردن و پاراستنى كولتورى كوردى دراوہ، ھەولئى بەرپز (سەيد عەبدولحەمىدى حەيرەت سەجادى) يە. ناوبراو نزيكەى بيست سالئ خەرىكى كۆكردنەوہى پەندى پىششىنانى كوردى، بەزاراوہى ئەردەلان، بووہ و بەھەزاران پەندى كوردىيى لە فەوتان رزگار كردوہ. پەندەكان سەرەپاى ئەوہ كە ئاوپنەيەكى بالاپروانن لە حىكەت و فەلسەفە و جىھانبىنى خەلكى يەكئىك لە دەقەرەكانى كوردستان، لە ھەمان كاتدا بەسەدان وشە و زاراوہى پەسەن و جوانى كوردىيى ئەم دەقەرەشى وپراى كۆمەلئىك مەتەل و دەنگى جىياجىيائى ەك دەنگى مرؤف و ئاژەل و سروشت لە دوو توپى ئەم بەرھەمەدا پاراستوہ كە بىگومان زمانى كوردىيان دەولەمەندتر كردوہ.

كارىكى ترى باشى خاوەنى ئەم بەرھەمە ئەوہى كە وپراى رافەى پەندەكان بەزمانى فارسى، ھاوشىوہكانىشىيانى ھەر بەو زمانە نووسىوہتەوہ، كە ئەمەش لە دوو لايەنەوہ جىي بايەخە! يەكەم، بوارى بۇ رافەكردنى بەراوردكارانەى بەشىك لە پەندەكانى ئەم دوو زمانە لە زۆر پووہوہ خۆش كردوہ. دووہم: ئەم بەرھەمە سەرچاوەيەكى باشە بۇ ئەو كەسانەى كە لىكۆلەر و ھەرگىپن و لەسەر ئەم دوو زمانە ئىش دەكەن.

ھەرەوہا رەخنەيەك كە دەكرئ لەم بەرھەمە بىگرىن، ئەوہى كە تىيدا بەكەمى ھەولئى دراوہ لە پەگ و پىشەى پەندەكان و ھۆكارى سەرھەلدانيان بگۆلدريتەوہ، چونكە

گومانی تیدا نییه نووسینه وهی چیرۆکی چۆنیه تیی پهیدا بوونی پهنده کان زانیارییه کی پر بایه خ له مه پر زۆر لایه نی ژیا نی کورده واری ده خاته روو و وا ده کا که لیکۆله ران به ئاسانی و به دروستی له کۆمه لگه ی کوردی تی بگهن. به و ئومیده ی خاوه نی ئه م به ره مه یا که سانی تر له داها توودا، ئه م لایه نه گرینگه فه رامۆش نه که ن و به هیوا یه که پۆشن بیران و لاوانی دلسۆزی کوردیش به له بهرچا وگرتنی بایه خی ژیا نه کیی فه ژاندنی زمانی و کولتور و ههروه ها گه شه پیدانی، له م سه رده مه ی به جیهانی بوونیدا، سه رجه م توانای خۆیان بۆ خزمه تکردن و بوو ژاندنه وه ی شوناسی کوردی بخه نه گه پ.

فه ره اد ئه که به ری

حرف "نا" الف

نا بیژہ وشتر به سہر عہ لاقہ بہ نیتہ و چه !

بگو شتر تو را چه به علاقہ مندی؟ ترا چه به این کارها.
در مورد کسی که به کاری وارد نباشد و خود را در آن کار دخالت دهد، گویند.

ناخانہ کہ ژن تیری و ئوسا ئہ ولہ بہر ئہ تاشی.

آ، مخفف آقا خانگہ (خان محمد) زن می‌گیرد، استاد ابوالمحمد موی زہار می
تراشد.

ناخر پیری و مہ عرہ کہ گیری.

سر پیری معرکہ گیری. سر پیری داغ امیری.
در مورد پیری که به کار نامتناسبی دست زند، گویند.

ناخر عومر و ئہ ولہ مالداری.

آخر عمرش است و تازہ بہ فکر مال جمع کردن افتادہ.

ناخر من کراسیٰ لہ تو زیاترم دریگہ.

آخر من یک پیراہن بیشتر از تو پارہ کردہ رم. تجربہ من از تو بیشتر است.

ناخر نؤکہری، کہ لووچہ ی شہ کہری.

آخر نوکری، کلوچہ شکری، نوکری ثباتی ندارد، سرانجام شخص بیرون شدہ و
بہ شیرینی فروشی در کوچہ ہا می‌افتد.

ناخری سہر خوہت ئہ نی بہ "کؤسیکہ" و "کؤسپیکہ" و.

سرانجام خود را در دام تلہ ای خواهی انداخت.

سر تحریر سودای تو دارد کلک سودایی

سر از دستش بخواہد رفت دانم اندر این سودا

"سلمان ساوجی"

ئاخ زۆره ! په‌ی زاتۍ.

افسوس از این زور و قدرت ! کاش جراتی بهمراه داشت.
گویند مردی نیرومند اهل اورومان از راهی می‌گذشته است. دزدی او را تعقیب می‌کرد تا به او دستبرد می‌زدند. به محلی پر گل و لای می‌رسد، الاغش با بار در گل فرو می‌رود. مرد به آرامی الاغش را با بارش بلند می‌کند، خارج از گل و لای بر زمین می‌گنارد، دزد به وحشت می‌افتد صاحب الاغ عین بر زمین نهادن الاغ آهسته این جمله را بر زبان می‌آورد. دزد می‌شنود و می‌داند که این پهلوان بی‌دل و جرات است، بدون معطلی و در دسر او را لخت می‌کند.

ئاخوړې خوږې گوم ناکا.

به‌استه‌زا گویند: آخور خودش را گم نمی‌کند. کسی که خودسرانه از جایی غذا بردارد.

ئاخوړې به‌رزه.

آخورش بلند است. کنایه از : طمعش زیاد است.

ئارد بیخ درک جه‌مه‌و ناوټټه‌و.

آردی که در اطراف خارین ریخته شده جمع نمی‌شود. مرغ پریده به قفس باز نمی‌آید.

ئاردی ته‌قیاکه و سؤسی رژیاکه.

آردش بیخته شده سبوسش ریخته شده. کاری که کاملاً آماده شده باشد.

ئاردی رویکه و سؤسی ماگه.

آردش رفته و سبوسش مانده. اصلش رفته و فرغش مانده.

ئاردی رویکه و که‌په‌کی ماگه.

چون مثل فوق.

ئاره‌زوو بۆ جوان عه‌یب نییه.

آرزو بر جوان عیب نیست. انجام هر کاری برای جوان قابل سرزنش نیست.

ناره‌قی نه‌خواردگه و مه‌سی گردگه.

عرق نخورده مست کرده. بی می خمار است. حرفی نشده دعوایش گرفته. بی ساز می‌رقصد.

نازاره باریکه‌یه.

کنایه از کسی که دایم تب و لرز ارد. "نازاره باریکه" مرض سل است.

نازاری پوک‌ه‌س نیه.

به‌حال کسی ضرر ندارد. شخص بی‌آزاری است.

نآسمان بویت‌ه لیف، دای ناپوشی.

آسمان لحاف شود آنرا نمی‌پوشاند. ننگ بدنامی آشکار شده را گویند.

نآسمان کونا بووگه و نه‌وی پیا‌دا که‌فتیگه.

آسمان سوراخ شده، همین یکی افتاده. بچه نذر و مورد توجه مراد است.

نآسمان له بهر چاومه و تاریک بوو.

آسمان یا جهان در نظرم تیره و تار شد. هنگام شنیدن خبر ناگوار یا خوردن ضربه ای شدید.

نآسمان ناروخی.

اگر این کار انجام شود آسمان که فرو نمی‌ریزد.

نآسمان نایته خواره‌و.

با انجام این کار آسمان که پایین نمی‌آید.

نآسمان و ریسمان.

آسمان و ریسمان. فیل و فنجان، خروس آتقی رفته به‌هیزم. که از بوی دلاویز تو مستم.

نآسن سه‌رد نه‌کوئی.

آهن سرد میکوبد. کنایه از کسی که کار بیهوده کند.

پدر مدتی آهن سرد کوفت تو در باد پیمودنی صبح و شام
"این یمین"

ئاسووه خوهم که رم نییه، له کاو و جوئی خه به رم نییه.
آسوده خودم که خر ندارم. از کاه و جویش خبر ندارم. (فراغ بالی گوید).

ئاسیاو ئاوکه فتیک.

آسیاب از آب افتاده. کنایه از محلی که قبلا پر هیاهو بوده و اکنون آرام و خاموش است.

ئاسیاو به تو گه س.

آسیا به نوبت است. حق تقدم در هر کاری باید رعایت شود.

ئاسیاو ده مم چیّ جو بهاریّ چیّ گه نم.

آسیاب دهانم چه جو خرد چه گندم. پیش جانانه ما کشمش و پنبه دانه یکی است.

ئاسیاو فره ها، وردیچ نه هاریّ و درو شتیچ.

آسیابی که زیاد کار کند، هم خرد آسیاب می کند هم درشت.
"آدم پر حرف و دروغگو هم گویند"

ئاسیاو کار خوهی نه کا و چه قچه قه دیان خوهی تیژ نه کاته و.

آسیاب کار خود کند، پره و ندانهای هاد خود را تیز کند. دیگری کار کند و زحمت کشد. او خود را کننده کار معرفی کند و یا اظهار خستگی کند.

ئاسیاو گرمه ی تیّ و ئاردی دیار نییه.

آسیاب کار می کوبد و کارش ناپیدا است. کسی مشغول کار است و راندمان کارش معلوم نیست.

ئاسیاو گه نم نه هاریّ و چه قچه قه دیان خوی تیریتته ئیش.

آسیاب گندم را آرد کند پره سر خود را درد آورد.

عروسی برای دیگری است، او سر خود را شلوغ می‌کند.

ناش ئینجا و له‌واش ئینجا.

آش اینجا و لواش اینجا. این مثل فارسی است و به همین شکل در کردی رواج دارد. کنایه از این ست که، همه چیز جور است و اوضاع به‌کام است.

ناشپه‌ز بوو به دووان چیشیت یا سۆلّ ئه‌ویّ یا بیّ خوا.

آشپز که دو تا شد آش یا شور می‌شود یا بی نمک.
دو نفر دستور انجام کاری را بدهند کار بد و ناقص انجام می‌شود.

ناشتی کتک و مشک پرسه‌ی به‌قاله.

آشتی گربه و موش عزای بقال است. آشتی دو گروه موجب نگرانی دشمن مشترکشان است.

ناشتی کتک و مشکه.

آشتی موش و گربه است. کنایه از آشتی و دوستی ظاهری و موقت است.

ئاغه بالاسر.

آقا بالاسر، کسی به جهت سر‌بار دیگری شده و دستور می‌دهد. سر خور. موی دماغ.

ئاغه به‌لیّ.

آقا بلی، کسی را گویند که هر نوع گفته خوب و بدی را تصدیق کند.

ئاغه‌پۆ و خوا شوکور.

تاسف و شکر بر مرگ ارباب. هنگام تشییع جنازه مالک ظالمی لارعیته‌هایش حالت روحی خود را چنین ابراز کرده اند.

ئاغهم زوو داوای ئاوی بکردای.

کسی که در مجلس تشنه است و یا چیزی می‌خواهد و رویش نمی‌شود درخواست کند. ناگاه کس دیگری آن را طلب می‌کند و او هم به نوا می‌رسد. این مثل را برای او می‌گویند.

ثافتاوه له‌گهن حه‌فت ده‌س، شام و نه‌هار هه‌چ.

آفتابه لگن هفت دست شام و نه‌ار هه‌چ. تشریفات زیاد و غذا و خوردنی ناچیز و اندک.

ثافتاوه و لولینه کارێک ئە‌که‌ن، بارمه‌نیانیان هه‌ساوه.

آفتابه و لوله‌هنگ یك کار انجام می‌دهند اما ارزش هر کدام هنگام گرو نه‌اندش معلوم می‌شود.

ثافه‌رین له شیرت.

برای تحسین است. آفرین بر شیرت.

آفرین خدای بر پدری که تو پرورد و مادری که تو زاد.

ئاگری ئە‌کاته‌وه.

آتش به‌پا می‌کند. جرقه می‌زند. کنایه از شخص عصبانی و غضب آلود.

ئاگر به ئاگر نا‌کوژێته‌و.

آتش به وسیله‌آتش خاموش نمی‌شود. کسی که به خشم آمده، گفتار تند و زنده آرامش نمی‌کند. نظیر: خون را با خون نشویند.

گر دانشت به‌مال بدست آید پس مال می‌بدانش چون جویی

چون می‌فروشی آنچه خریدستی خونی به خون زبهر چه میشویی
"ناصر خسرو"

ئاگر به‌ده‌س مه‌ردم هه‌ل ئە‌گری.

با دست دیگری آتش برمی‌دارد. با دست دیگری مار می‌گیرد.

ئاگر به‌رم دای له سه‌رم.

آتش جلوم به‌سرم زد. آتش شهوت به‌سرم زد و موجب رسواییم شد.

ئاگر خاسه نه وه‌ك دوو، برا خاسه نه وه‌ك شوو.

زنی که با شوهرش اختلاف پیدا کرده و شوهر او را طلاق داده، برادرش از ده دیگری برای بردن خواهرش می‌آید و او را به‌مراه می‌برد. در راه باران شدیدی می‌بارد و سرتاپای هر دو را خیس می‌کند. مرد مقداری هیزم جمع کرده و در

پناهگاهی برای خشک کردن خودشان آتش روشن میکنند. خواهر که نمی‌تواند تمام لباسهایش را طبق دلخواهش خشک کند توام با حجب و حیا بیت فوق را بر زبان می‌راند. برادر که می‌داند خواهرش از این طلاق ناراضی و نادم است او را نزد شوهرش باز می‌گرداند و با مسالمت طلاق رجعی را التیام می‌بخشد.

ئاگر ژیر کاه.

آتش زیر کاه است. چون آب زیر کاه. شخص مرموز و حيله‌گر.
ز چرب و نرمی دشمن فریب عجز مخور
دلیر بر سر این آب زیر کاه مرو.

ئاگر قورهت که فتگه سه مائی.

آتش غضب خدا به خانه اش افتاده. به غضب خدا گرفتار شده.

ئاگر له بان پشتیه و بکه رهو.

آتش بر روی پشتش روشن کن. کنایه از شخص تنبل و بی غیرت و تعصب و خونسرد در همه موارد. (او را تنبیه کن).

ئاگر له چاوی ئه واری.

آتش از چشمش می‌بارد. کنایه: غضبناک است.

ئاگر له چاوی ئه ویته و.

آتش از چشمش می‌ریزد. خشمناک است.

ئاگر نه که فیته سه ریوان کونه.

جمله دعایی آتش به "سه ریوان" کهنه نیفتد. در دهات معلوم است که از فضولات حیوانات برای گرم کردن اجاق و تنور استفاده می‌کنند. سر ریوان تپه ای است داخل یا نزدیک آبادی و یا خود تپه ای از فضولات که زنان روستایی فضولات احشام خود را در آنجا انباشته کرده و به قطعات پهن که آنرا "تپاله" گویند در آورده و در معرض تابش آفتاب خشک می‌کنند تا در مواقع لزوم از آنها استفاده کنند. اگر آتش در سر ریوان کهنه بیفتد، به علت خشک بودن تماماً خواهد سوخت. کنایه: خاندانهای اصیل و نجیب نابود مباد.

ئاگر نه كه فېته كادان كۆنه.

آتش به كاهدان كهنه نيفتد. خمار يا عاشقى را نيز گویند كه نكند غمش يا عشقش تازە شود و نيز رجوع شبة مثل فوق شود.

ئاگر و لۆكه.

آتش و پنبه.

پنبه در آتش نهادم من به خویش در افكندم من قچ نر را به میش

ئاگره سووره له خوهم دوره.

آتش شعله‌ور و سوزناك از من دور باد. خودم به سلامت، ديگران مهم نيست. رجوع شود به: گوله زهوينى پاك بى...

ئاگره كه كوژياوه.

آتش خاموش شد. كنايه از خوابیدن فتنه اى.

ئاگر ! هه وه هات.

آتش هوو آمد. معتقدند هر وقت آتش يا چراغ پت پت كند و بخواهد خاموش شود اگر بگویند : آتش هوو آمد از ترس آمدن هوو روشن خواهد شد. معلوم مى شود كه : تحمل هوو سخت و طاقتفرساست.

ئاگرى پيه و بنى بو سووى لى هه لئاسى.

آنرا كه آتش بزند دودش بلند نمى شود. كنايه از فقيرى عريان و بى لباس و يا لباسى روغنى و بسيار كثيف.

ئاليف خرسه.

علف خرس است. چيزى بى اهميت، گفته اى بى ارزش.

ئالياوا به ريت ها له كوينه و.

"ئالياوا" پهنائيت كجاست تا بكجا. آلياوا، نام دهى است. عظمت و روح و علم كسى را نيز با اين مثل ميستايند.

ئامان سهه ئامان له خوه تان مه گووشين.

امان صد امان به خودتان سخت نگیرید. اندرز به کسانی که جمع مال کنند.

ناموزگ گوی نه نه مه.

از کسی می پرسند فلانی چه نسبتی با شما دارد. در صورتی که نسبت نداشته باشد و سطح فکر جواب دهنده پایین باشد، گویند: عموزاده گه ننه من است. در فارسی گویند: پسر خاله دسته دیزی من است.

نامه و ماتم کوتی قالییه، نه یخه مه نه م لا، نه ولای خالییه.

امید و دلخوشی خال نه ام، يك قطعه فرش است. طرفی پهن می کنم، طرف دیگر خالی می ماند. کنایه از فقر و بی چیزی است.

نامه پاته و (نه ده مه پاته و)

به پایت می زنم. کنایه از گزارشت می وهم، ترامی شناسانم.

ناو نه زانی ناوه دانی ها له کوی.

آب داند که آبادانی کجاست. هر کجا آب است آبادانی است.

ناو نه زایتنه ده می.

دهانش به آب می افتد. وقتی که از خوراک خوشمزه ای یا تعریف عملی لذت بخش با آب و تاب سخن به میان آید گویند.

ناو نه کاته بیژینگا.

آب غربال میکند. کار بیهوده می کند.

قرار در کف از ادگان نگیرد مال نه صبر در دل عاشقان نه آب در غربال

ناو نه کاته ناو سه وه ته.

آب در سبد ریزد. رجوع به مثل فوق شود.

ناو بکه به شوئیا

آب به دنبالش بریز، کنایه از انیکه مال مفتی که گیر آورده ای بخور و به دنبالش آب بریز که پائین رود. یعنی غنیمت بدان.

ناو بوورگی له رو خانه. خویش ناویته بیگانه.

اگر آب از رودخانه قطع شود، قوم و خویش بیگانه نشود.
مهر و عطوفت خویشاوندی بر اثری ندارد و بی چیزی از میان نمی‌رود.

ثاواتیم خواستگه؟

نذر کرده ام؟ آرزو کرده ام؟ شمع روشن کرده ام؟

ثاواتی برپا؟

امیدش قطع شد. آرزویش بر ابد رفت و ناکام ماند.

ثاواتی پای مه‌لا ئیبراهیم.

آرزو شده، در سر قبر ملا ابراهیم. کنایه از بچه لوس و بی ادب نذری.

ثاواتی نه‌ما.

امید و آرزویی برایش نمانده. به همه آرزوهایش رسید.

ثاواتی هاته دین.

آرزویش به ثمر رسید. امیدش برآورده شد.

ثاو بکه به کاکله‌کهای خوه‌تا و بیخوره‌و، منته مردم مه‌کیشه.

آب بر کاهگل "دیوار خانه ات" بریز و بخور و منت مردم را قبول مکن.
درمان طلبی درد تو افزون گردد با درد بساز و هیچ درمان مطلب

ثاو بوئسی ئه و ناوئسی.

آب بایستد، او نمی‌ایستد. شخصی پر تحرك و کاری مراد است.

ثاو به‌ثاوه‌دانیا ئه چی.

آب به آبادانی می‌رود. هر کجا آب است آبادانی است.

وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ

ثاو به ره‌حته له گه‌لوی ناچپته خواره‌و.

آب خوش از گلویش پایین نمی‌رود. زندگیش مشقت بار است.

ٲاو بٲٲراو دهس بشٲوره .

آب بٲٲار و دست بشٲوی . کنایه از تمام شدن چٲیزی .

ٲاو بیّ له غاوی خواردگه سه و .

بیّ دهنه و افسار آب خورده است . مدتی به میل خود کار کرده است . افسار گسیخته است .

ٲاو پاکی کرده ده سیا .

آب پاک به دستش ریخت . او را مأیوس و ناامید کرد .

ٲاو ته و به ی کرده سه ریا .

آب توبه بر سرش ریخت . او را به توبه و اضهار ندامت واداشت .

ٲاو چاوی سه نیاگه .

آب چشمش گرفته شده . او را سخت ترسانده اند . مرغوب شده .

ٲاو حه و زه که " چاییگه " سه رده .

به مزاح به کسی که در موردی حسادت کند گویند : آب حوض سرد است ، یعنی شلوارت را در آورده و در آب حوض بنشین . تا خنک شوی و دیگر حسودی نکنی .

سر آفتابه لگن بزرگ . مراد از آفتابه لگن بزرگ ، حوض است .

ٲاوی خراو و رژیاگه .

آبش بد ریخته شده . رسم بدی نهاده شده . دنباله روی بدی است .

ٲاو خستیگیه لاه .

آب او را کنار انداخته . از کار برکنار شده .

ٲاو داگیه سه لاه .

آب او را کنار زده ، همچون مثل قبل .

ٲاوده م مردگ .

آب دهان مرده . به مرکب کم رنگ یا چای سرد و کم رنگ اتلاق میشود.

ٹاو دیزی یه که زیا ئه کهین.

آب دیزی را زیاد می‌کنیم. یعنی شما را مهمان نمی‌کنیم، هر داریم با هم می‌خوریم.

ٹاو رۆشنه و که ره.

آب روشن کن نام جانوری است سیاه و پر جست و خیز که روی آب چشمه ها در حال شناوری است و کارش صاف و روشن کردن آب است. خالباً به کسی که در مجالس عروسیها در فعالیت و خدمت است، گویند : کارگشا، مشکل گشا.

ٹاو رۆشناییه.

آب روشنایی است. در قدیم معمولاً خانه‌ها دریچه و یا نیم پنجره ای به‌طرف کوچه داشت، زن آب غیر مصرفی را که به کوچه ریخته میشد، دیگری برای رفع نگرانی شخص خیس شده می‌گفت : آب روشنایی است. یعنی آب به‌راه هر کسی ریخته شود، تفالش خیر است و موجب گشایش گرفتاریهایش خواهد شد.

ٹاو پروو جه م ئه کا.

آبرو جمع می‌کند، حسن سلوک دارد.

ٹاو پرووی دامائیلگه.

آبرویش ریخته شده ، کنایه از شخص وقیح و بی شرم.

ٹاو ریگه ی خوه ی ئه کاته و.

آب راه خودش را باز می‌کند. شخص خوش اخلاق خود را در دلها جای می‌دهد.

ٹاو زاییه چاوی.

آب در چشمانش حلقه زد. حالت تاثر کسی را بازگو و مجسم کردن.

ٹاو زاییه ده می.

دهانش آب افتاد. هنگام وصف غذایی خوشمزه یا حالتی لذت بخش

ٹاو ڈیر کا.

آب زیر کاه. مکاری که در نهانی کار کند. خوش ظاهر و بد باطن.

ثاو شوئن خوهی گوم ناکا.

آب راه خود را گم نمی‌کند. پسر به‌راه پدر رود. دختر طریق مادر گیرد.

ثاو قوره مه‌گره.

آب غوره نگیرد. با شفقت و شوخی می‌گوید: کنایه از گریه مکن، است.

ثاو کریا به مل ئاگرا.

آب بر روی آتش ریخته شد. کنایه: فتنه خوابانیده شد.

ثاو که‌فتنگه ده‌ست شمر.

آب به‌دست شمر افتاده. در فارسی گویند: آب بدست یزید افتاده.

چیز فراوان و کم بها به‌دست خسیس و گران فروش افتاده.

ثاو گیر نایری، نه‌نا مه‌له‌وان قابلیکه.

به‌استهزاء: آب نمی‌یابد و گرنه شناگری ماهری است. فرصت گیر نمی‌آورد
والا در ارتکاب گناه باکی ندارد.

سگان از ناتوانی مهربانند، و گرنه سگ کجا و مهربانی کجا.

ثاو له ئاسیاء که‌فت.

آب از آسیاب افتاد. هیاهو آرام شد. فتنه خوابید.

ثاو ل جیگه‌یکا بمینئ نه‌گه‌نی.

آب در جایی بماند می‌گنند. رجوع شود به: کشه‌کشه پویه ره‌شه."

ثاو له دنگا نه‌کوتئ.

آب در هاون می‌کوبد. کار بی‌هوده کند "دنگ" هاون چوبی یا سنگی خاص
کوبیدن گوشت.

بی علم دین چه طمع داری در هاون آب خیره چرا سایی

ثاو له ده‌سی ناتکئ.

آب از دستش نمی چکد. بی نهایت خسیس است.

ثاو له سیکیا خه مه ره ناکا.

آب در شکمش تکان نمی خورد. رجوع شود به : ثاو له سکیا ناجوولیتته وه.

ثاو له سکیا شه پؤل نه وه شنی.

آب در شکمش موج می زند. کنایه از کسی که آب زیاد خورده. کسی که بسیار آهسته راه می رود مبادا گرسنه شود.

ثاو له سه رچاوه که وه لیله.

آب از سر چشمه گل آلود است. کار از بالا خراب است.

ثاو له سه رچاوه که و، هه رگاوه.

آب از سر چشمه گل آلود است

گله می مارا گله از گرک نیت کاین همه بیدا شبان می کند

"سعدی"

ثاو له سه ری ده رچو وگه.

آب از سرش گذشته است. کارش تمام ست.

ثاو له ثاوانا نه کوتی.

آب در هاون می کوبد. آب غربال می کند. کار بی نتیجه کند.

اندر این جای سپنجی چو نهادی دل

آب کوبی همی ای بیهوده در هاون

ثاو لیله نه کا و ماسی نه گری.

آب را گل آلود می کند و ماهی می گیرد. عداوت و اختلاف می اندازد تا خود بهره

گیرد.

ثاو لیله مه که.

آب را گل اکود مکن. اختلاف مینداز.

ٹاو مہدرہسہی خواردگہسہو.

آب مدرہسہ خوردہ . کنایہ از بچہ شرور. این مثل از ہفتاد سال پیش اوایل تأسیس مدرہسہ بہ سبک امروز معمول شدہ است.

ٹاو مہکہ ملیا خوہی رٹہ پوئی.

کسی کہ در جایی مزاحم است مزاحاً گویند : آب بہ رویش مریز، خود می رود.

ٹاو و ٹاوہ دانیمان و تگہ .

آب و آبادانی را با ہم گفته اند، ہر کجا آب ہست، آبادانی ہست .

ٹاو و ٹاگر ٹامانیاں نییہ .

آب و آتش جایی را بگیرند امان نمی دهند. ہمہ را خراب می کنند.

ٹاو ہا بہ دہستہو، مہ یخوہرہو.

آب در دست داری مخور (شتاب کن و خود را برسان).

ٹاوہ کہہ چاییگہ .

آب سرد است اگر خیلی ناراحتی و بدت می آید در آب سرد بنشین تا خنک شوی تا حرص و جوشت نماند.

ٹاوہ کہہ شیرتینہ .

آب ولرم است. رمز و کنایہ است. یعنی کار تقریباً بر وفق مراد است.

ٹاو ہس ٹہ کاتہوہ .

آب را قوام می آورد. کنایہ از کسی کہ کار بی نتیجہ کند.

ٹاوی ٹہ خوا و دانی ناخوا.

بہ طعنہ : آیش را می خورد و دانہ اش را نمی خورد. از احسان و کمک کسی استفادہ کردن و بدبیاہ و خشونت وی را تحمل نکردن.

ٹاویان بہ جوگہ یہ کا نارپوئی.

آبشان از يك جوی نمی‌رود. از اختلافی که با هم دارند همدیگر را نمی‌توانند ببینند.

ثاویّ بجّی به پوخانه، خویش بیخوا نه بیگانه.

آبی که در رودخانه جاری است دوست از آن استفاده کند و بخورد نه بیگانه. چراغی که به خانه رواست به مسجد حرام است.

ثاوی به‌ستگه ژیری.

آب به‌زیرش هشته. قصد برداشتن کسی از مقامی را کردن.

ثاوی چوو به جوگه‌یکا، نه‌شی هر برپوئ.

آبی که از جویی می‌رود باید ادامه یابد. کسی به هر نوع زندگهی عادت کرد برایش فراهم می‌شود.

ثاوی خراو رژیاگه.

آبش بد ریخته شده، رسم بدی است. مردم را بد عادت داده‌اند.

ثاوی داگه به جیگه مالیا.

جای آن را شسته است، همه را تمام کرده و از بین برده است.

ثاوی رژیا، جه‌مه و ناوی.

آبی که ریخته شد، جمع نمی‌شود. چیزی که شد پاره وصله بر نمی‌دارد.

ثاوی پووی ناگه‌رپته‌وه.

آب رفته باز نیاید. اعتبار و آبروی پامال شده، مشکل که باز گردد.

ثاویزان له گوریزان خاستره.

آویزان به از گریزان. جمع به از تفرقه.

ثاوی گرده‌سه ژیری.

آب به‌ریزش هشته. کسی را با نیرنگ از کار برکنار کردن و خود جای او را گرفتن.

ٹاوی کردہ مل ٹاگرا.

آب بر روی آتش ریخت. فتنه را خوابانید.

ٹاوی گہرم ٹہکا.

آبی با او گرم می‌شود. از او کاری ساخته است بديك نيست، لاعلاجی خوب است.

ٹاویٰ له سہر دہرچوو. چه گہزیٰ چه سہد گہز.

آبی کہ از سر گذشت چه يك گز چه صد گز.

سعدی از سرزنش خلق نترسد ہیہات

غرقہ در بحر چه اندیشہ کند طوفان را

ٹاوی لئٰ بہ ستگہ.

آب بہ آن بستہ . در اصراف و ولخرجی بیداد می‌کند.

ٹاوی وا رژیاگہ.

آبش اینطور ریختہ شدہ . چنین رسم و معمول شدہ .

ٹاوی ہا بہ بیلہو.

بیلش در آب است. کنایہ : روزگارش بہکام است.

ٹاوی ہا بہ جوگہو.

جویش پر آب است. روزگارش بہمراد است.

ٹاہ له بیساتا نییہ.

آہ در بساط نیست. کفگیر بہ تہ دیگ خوردہ .

ٹاہووی مانیاگ ٹہگری.

آہوی خستہ و مانندہ می‌گیرد. ضعیف کش است.

ٹاہووی نہگیریاگ ٹہوہخشی.

آہوی نگرفتنہ میبخشد. بہدشت آہوی ناگرفتنہ مبخش.

ٹاہووی نہ گیریگ فرہس۔

آھوی نگر فته زیاد است۔ برای پیروزی فرصت بسیار زیاد است۔ وقت تلف شدہ و از دست رفته بہ آھوی شکار شدہ تشبیہ شدہ است۔

ٹاھوہناسہ ہا بہ شونتہ و۔

آہ و نفرین بدنبال داری۔ بہ کسی کہ زیاد لطمہ و صدمہ بیند، گویند۔

ٹاھ و ھناسہی نہ تگری۔

آہ و نفسش ترا نگیرد۔ نفرینش ترا نگیرد۔

ٹائینہ ٹہگر نہ بہر دہمیہ و۔

آینہ جلوٰی دھانش می گیرند۔ کنایہ از کسی کہ در حال مرگ است۔

ٹائینہ کہی گوم کردگہ۔

بہ کسی کہ زشت است و دیگری را بہ زشتی منسوب کند، گویند: آینہ اش را گم کردہ است۔

ٹائینہی دیق۔

آینہی دق۔ کنایہ: چیز خوب و دلخواہی را داشتن و از داشتن و استفادہ نکردن۔

ٹوجاخ کویرہ۔

اجاقش کور است۔ بہ کسی کہ اولاد پسر نداشتہ باشد گویند۔ یا دارد و ناخلف است۔

ٹوجاخ کویرہ وکہر۔

اجاق کور کن (خاموش کن) بہ کسی کہ باعث ننگ و بدنامی خانوادہ است، گویند۔

ٹوجاخی رؤشنہ۔

اجاقش روشن است۔ کسی کہ پسر مطیع و خلف دارد گویند۔

اوجاخی کویرہ و بوو۔

اجاخش کور شد. (خاموش شد) کسی را گویند که پسر مطیع و فرمانبرش
بمیرد.

ئوسای قوتاوی چل شان جۆلایی.

ملای مکتب خانه چهل نفرشان همچون جولایی هستند، هیچکدام سواد کافی
ندارند.

ئەچمە باوان تەکو دەرم خەمی دنیا ئەکەفیتە بەرم

دختری که شوهر کرده که خود نیز از لذایذ و شادمانیها محروم است، گوید،
بخانه پدرم می‌روم، تا از غم و غصه آرامش یابم غم دنیا به من روی می‌آورد.

ئەچمە شاری کەس نەمناسی.

به شهری می‌روم که کسی مرا نشناسد، آنجا هر چه بخواهم از خودم تعریف
کنم، پدرم در کاشان حمام فیروزه دارد.

ئەچیتە کەوانی.

به کمانش می‌رود. به‌میدانش می‌رود. با او مبارزه می‌کند. از عهده اش بر می
آید.

ئەچیتە گەلوی شیئا "قوریگ شیئا".

خود را به‌کام شیر اندازد – در محاوره و گفتگو نهایت دلیر است.

ئەدات بەلای مارا و جووچکەئە ئەوڕی.

در موزه اشخاص و موزی و دز و که خیلی ماهر است. گفته می‌شود: از
کنار ما وارد شود، دمش را می‌برد.

ئەدات لە حەفت ئاو قوئی تەر ناوی.

به هفت آب رودخانه می‌زند، پایش تر نمیشود. شخص حیل‌گر و پرفتن حریف
است.

ئەپوینتە بان سەک خوەی.

روی شکم خودش می‌رود. کنایه: آتش می‌گیرد. عصانی می‌شود.

ئەپوئتە بەرەو ئاوە ئاوت، ئەچیتە دواوە ئاگر ئەیسووتنی.
شخصی بر سر دوراهی و در وضعی خطرناک، جلو می‌رود آب می‌بردش،
عقب می‌رود آتش می‌سوزاندش.

ئەپەوئتە و.

باز می‌شود: (پیچش شکم، تاب نخ و چیزهای دیگر) در گفتار و عمل سست
میشود. به این سفت و سختی نمی‌ماند و شل می‌شود.

ئەسپاوپلاو . نانه‌شان و ئاو.

پلو غذای ساده ای است. وسایل آن صافی است و آب. اگر کاری را ساده و بی
اهمیت جلوه دهند این مثل را می‌اورند.

ئەسپ پایکی ره‌نجه و پایکی گه‌نجه.

اسب يك پایش رنج است و پای دیگرش گنج. نگهداری اسب به رنج و زحمتش
می‌ارزد، زیرا شادی آفرین است.

ئەسپ پێشکەشی توا شای دیانی ناکەن.

اسب پیشکشی دندان‌ش را نمی‌بیند. تعداد دندان‌ها نمایشگر سن اسب است چون
شاخ گوزن. چیز بخشیده را ایراد نگیرند.

ئەسب، سوار خوهی خاس ئەناسی.

اسب، سوار خودش را خوب می‌شناسد. سست را اسب نیک بشناسد.

ئەسپ و هێستەر له‌قه، له یه‌ک ناوه‌شنن.

اسب وقاطر به هم لگد نمی‌زنند (به علت خوشی). مزاحاً دو کس را گویند که
رعایت خویشی نکنند و با هم نسازند.

ئەسپی جو‌خوهر بووگه.

اسبش جو خور شده. معمولاً کسی را گویند که مزه ازدواج را چشیده باشد.
کنایه از این است که نمی‌تواند بدون همسر بماند.

ئەسپی له چل ساله‌گیا تالیم بدرگی. بۆ مه‌یان قیامه‌ت خاسه.

اسبی که در چهل سالگی تعلیم داده شود. برای میدان قیامت خوب است. کسی را که در پیری بکاری بپردازد، گویند.

ئەسپێ له پ، له تهوئێله ئی کهر، خاستره.

اسبی لاخر از يك طویلە خر بهتر است.

آن شنیدی که لاغری دانا
گفت روزی به بلهی فربه
اسب تازی که ر ضعیف بود
همچنان از طویلە ای خر به

ئەسل زاده "شۆن خوهی گوم ناکا" رنگه‌ی خوهی گوم ناکا.

اصل زاده به راه خطا نرود.

ئەشره‌فیچ بووچکه، قیمه‌ت هه‌ساوه.

اشرفی هم کوچک است قیمت حساب است. اشرفی سکه کوچک از طلا در عصر قاجار. بزرگی به عقل است نه به سال.

ئەشی چاویچۆ، چه‌رگ بی.

باید چشم‌ت هم سفید شود. خواه نا خواه باید بپذیری.

ئەقل به‌گوره و بووچکی نییه.

بزرگی به عقل است نه به سال.

هه‌قل و که‌مال له زهریفی خاستره.

عقل و کمال از زیبایی ظاهری بهتر است.

به است از روی نیکو خوی نیکو
مکن تندی که باشد از تو آهو

ئەقلی سوکه.

سبک عقل است. عقلش پارسنگ بر نمی‌دارد.

ئەقلی‌ها له چاویا.

عقلش در چشمش است. ظاهر بین است.

ئەقلی‌ها له وژینگیا.

عقلش در زانویش است. اشخاص بلند قد را گویند. (عقلشان به مغز نرسیده).

نه‌کا به ژوورا و قسه‌ی " قوت قوت نه‌کا " زل زل نه‌کا.

بالا بالاها می‌نشینند و حرفهای گنده گنده می‌زند. کسی که در جایی می‌نشیند و چاخان زیاد می‌کند.

نه‌گه‌ر ناش خوهری که وچکت کوا؟

اگر آش خوری قاسقت کو؟ به عمل کار برآید به سخنرانی نیست.

نه‌گه‌ر باوکیمان نه‌دیای، نه‌یوت به‌چکه وه‌زیرم.

شخص متکبر و خودخواه را گویند. اگر پدرش را نمی‌دیدیم و نمی‌شناختیم می‌گفت پسر وزیرم.

نه‌گه‌ر بت بی، ده‌ورت پره.

اگر دارا باشی پر قوم خویش باشی. قریان بند کیفیتم تا پول داری رفیقتم.

نه‌گه‌ر برا شوانه، خوه‌یشک چاوه‌روانه.

اگر برادر شبان است خواهر دایم چشم به‌راه است. (از ترس گرگ) خواهر غم خوار است.

نه‌گه‌ر برسیته پی‌خوهرت بۆ چه‌س. نه‌گه‌ر خه‌وت تی، ژیر سه‌رت بۆ چه‌س؟

اگر گرسنه‌ای نان خورش لازم نداری، اگر خوابت گرفته باش چه خواهی.

نه‌گه‌ر بۆ من ناوی تیا نییه، بۆ تو خونانی هاتیا.

اگر برای من آب ندارد برای تو که نان دارد. اگر برای من سودی ندارد برای تو که صد در صد سود دارد.

نه‌گه‌ر بۆ نان شه‌ویچ داماگی، نه‌م کاره مه‌که.

اگر نان شب هم ندار بین کار را مکن. منع و تحذیر از انجام عملی.

نه‌گه‌ر به لای ئیوه و رووژه‌شم، به‌لای خوی خوه‌مه‌و، رووچه‌رمگم.

اگر نزد شما روسیاهم پیش خدای خودم روسفیدم. آنرا که حساب پاک است از محاسبه چه باک است.

ئەگەر بېتو تاوانبار بگرن، كەس نىيە بى تاوان بى.

اگر قرار شود مقصر را بگیرند کسی نیست که بی تقصیر باشد.
اگر حکم شود که مست گیرند در شهر هر آنچه هست گیرند

ئەگەر پوولت بوی، دوشمەنت ئەوئ بە دۆس.

اگر پولدار باشی دشمن تو دوست می شود. اگر دارا باشی پر قوم و خویش باشی.

ئەگەر پەشیمانی شتخی بوئ، دەرم ئەهاورد.

اگر پشیمانی شاخ می داشت در می آوردم.

ئەگەر پەنجین ئەگەر شەشین، گشتمان غۆلام دیزی رهشین.

اگر پنج کس هستیم دگرشش کس همه ما غلام دیری سیاه هستیم.

(دیزی آبگوشت) همه ما مزد بگیر و جیره خوار و ثنا خوان... هستیم.

ئەگەر تۆ ئەوی بە یارم، خوا ئەسازئ کارم.

اگر تو یار و همراه من نباشی خدا یار و همراه من است و کارم را روبراه می کند.

ئەگەر تۆ یەك مەنى، من دوو مەنم، بېجگە لە ساق و گەردنم.

اگر تو يك منی من دو منم، هنگام رجز خوانی و برتری خود بر حریف گویند.

ئەگەر جەژنە، ئەگەر رەمەزانە، لە سفرەى ئیئە هەر دوو نانە.

اگر عید است، اگر رمضان است در توی سفره ما فقط دو نان موجود است. از نداری عید و روزه مان یکسانست.

ئەگەر حەكیمی سەر خوەت دەوا بگە.

اگر پزشکی سر خود را درمان کن. اگر میتوانی خودت را نجات بده.

ئەگەر حەكیمی سەر كە چەل خوەت خوەشە و بگە.

اگر پزشکی سر کچل خود را درمان رکن. اگر خیلی زرنگی فکری به حال خودت بکن.

نه گهر خهوت تی، پیخهفت بو چهس؟

اگر خوابت می اید لحاف و پتو چه خواهی؟ با وجود اراده، انجام هر کاری میسر است.

نه گهر دوکتوری دهرد خهوت دهرمان بکه.

اگر دکتری سر درد خود را درمان کن در کار دیگران اظهار نظر مکن.

نه گهر دنیا ئاو ببوات، له خه و خوهی ناکه ئی.

اگر دنیا را آب بگیرد (او) از خواب خود نمی گذرد. شخص خوشگذران و بی اعتنا.

نه گهر ژنخوایی، مهرد و مهردانه.

اگر طالب زن گرفتنی مردانه (بیا جلو) و گرنه دنبال مردم نیفت.

نه گهر علی وشترهوان بی، نه زانی وشتره که ی خوهی له کوی "بخه فنی" یوخ بات.

اگر علی ساریان باشد، می داند شترش را کجا بخواباند. شخص کاردان به کار وارد است و نیاز به دخالت دیگری ندارد.

نه گهر کاویژی بگردای، گوشتی بو خواردن نه شیا.

مراحاً در مورد شخصی سفیه و بی لیاقت گویند. اگر فلانی نشخوار می کرد گوشتش بکار خوردن می آمد.

نه گهر که سه حرفی به سه.

در خانه اگر کسی است یک حرف بس است. دانا را یک اشاره کافی است.

نه گهر گشت مه لی میوه خوه بی، میوه به داره و نامینی.

اگر تمام مرغان میوه خورند میوه بر درخت نماند. قرار نیست هر کسی همه چیز بداند.

نه گهر گورگ نه وی سه گ گهل نه تخوهن.

اگر گرگ نباشی سگ تو را می خورد.

من لم یکن ذنباً الله الکلاب

دلبر شیرین اگر ترش ننشیند مدعیانش طمع برند به حلوا

نه‌گه‌ر گورگیچ بیخوات، گورگ ولات بیخوات.

اگر قرار باشه گرگ بخوردش، گرگ ولایت بخوردش.
چراغی که به خانه رواست به مسجد حرام است.

نه‌گه‌ر گوشت گرانه، نه‌خواردنی هه‌رزانه.

اگر گوشت گران است نخوردنش ارزان است. با نخوردن و مصرف نکردن چیزی به‌عنوان مبارزه با گرانفروشی ارزانی روی می‌دهد.

نه‌گه‌ر لووت له ناوا نه‌وی، چاو چاو نه‌خوات.

اگر بینی در میان باشد، چشم چشم را می‌خورد. کنایه از سرپرست خانواده.

نه‌گه‌ر گولّ نیت دپکیچ مه‌وه.

گل نیستی خار هم مباح. چون بار نگیری بار منه.

نه‌گه‌ر گه‌ره‌کته بمری، به‌یّ به‌ناشتا و سیف به‌تیری.

اگر می‌خواهی بمیری به ناشتا بخور و سیب را هنگامی که سیری.

نه‌گه‌ر لای لای نه‌زانی. بۆچه خه‌وت پیا‌ناکه‌فی.

اگر لای لای بلدی چرا خوابت نمی‌برد؟ اگر دلپیش را می‌دانی چرا قانع و ساکت نمی‌شوی.

نه‌گه‌ر له جافان یه‌کئی بمینیّ حه‌ق به‌ر و دوا له‌گشت نه‌سینیّ.

اگر از طایفه جاف کسی بماند حق اول و آخر را از همه می‌گیرد. معلوم نیست در چه عهد و مانی کدام حکمران ستمگر، طایفه کرد جاف را سرکوب و قتل عام کرده است که زنان داغ‌دیده در عذای مردانشان ابیاتی را سروده و ترنم کرده‌اند.

نه‌گه‌ر مردن نه‌بوایا، بنیام بنیامی نه‌خوارد.

اگر مردن نبود، آدم آدم را می‌خورد. (در اذر ازدیاد جمعیت و کمبود ارزاق).

نه‌گه‌ر موو به‌به‌خت نه‌وو، بزین له‌سه‌ر ته‌خت نه‌وو.

اگر مو وسیله خوشبختی برای زن میشد، بز می بایست بر تخت بنشیند. برای زنی که به موهای زیبایی می نازد و می بالد این مدل بیان میشود.

نه‌گەر موو ب بهخت ئوو، که چهل به‌وبهخت ئوو.

اگر مو وسیله بخت و اقبال می بود می بایست کچل بدبخت و بی بهره باشد.

نه‌گەر مه‌نزوور نان بوای، له مال باوکما قات نه‌و.

اگر منظور (از شوهر کردن) نان بود در منزل پدرم قحط نبود.

نه‌گەر مردی ئه‌م تیانه بشکنه.

کلی که از ریش تگرگ، سرش آسیب دید به‌خانه رفت و دیگری بر سر کرد و در مقابل تگرگ ایستاد و گفت: اگر مردی این دیگ را بشکن. در فارسی گویند، به آشپزخانه رفت و دسته هاون را آورد و گفت: اگر مردی این را بشکن.

نه‌گەر نان گه‌نمانه خواردگه، خو به دهس مه‌ردمه‌و دیگمانه.

مثل قدیمی است. اگر نان گندم نخورده ایم، در درست مردم که دیده ایم. از تمدن و انسانیت بویی برده ایم.

نه‌گەر نه‌تبی، جواو سلامت ناده‌نه‌و.

اگر ندار باشی جواب سلامت را نمی دهند.

این دغل دوستان که می‌بینی مگسانند گرد شیرینی

نه‌گەر نه‌تبی که‌وشت شپه.

اگر نداشته باشی کفشت پاره است. اگر ندار باشی خوار باشی.

نه‌گەر نه‌یخوهی ئه‌یخوهن بوټ.

اگر از مال و ثروت استفاده نکنی دیگران استفاده خواهند کرد.

نه‌گەر نه‌یلن دره‌و بکه‌ین، خو داسه‌که‌مان لی ناسینن.

اگر نگذارند درو بکنیم داس را که از ما نگیرند. از ظلمی توأم با عدل و انصاف سخن میراند، بدتر از آن در عصر ما فراوان دیده شده بمغز این شخص خطور نکرده.

نه‌گهر ووتی ماس چه‌رمگه باوه‌ری پیّ مه‌که .

اگر گفت ماست سفید است سخن او را باور نکن.

کسی نامور شد به ناراستی دگر راست باور ندار از او

نه‌گهر هه‌وه‌سه، هه‌رئه‌مه به‌سه .

اگر برای هوس است همین یکی بس است. مراد اولاد داشتن یا زن خواستن است.

ئه‌لف له‌یله ئه‌خوینیّ.

الف لیله میخواهد. کنایه از وراجی کردن است.

ئه‌م ئاسیاوته یا دانی به، یا ئاوی لیّ بووپه .

این آسیابت را یا دانه بده یا آبش را قطع کن. یا از این کار دست بکش، یا تمام کن، یا مرگ یا نجات.

ئه‌م بان بؤ‌ئه‌و بان فره‌جه .

از این بام به آن بام فرج است. از این ستون به آن ستون فرج است.

ئه‌م بان و ئه‌و بان ئه‌کا .

از این بام به آن بام میپرد. کسی که هر ساعت بر يك حال و عقیده است و یا اشکال تراشی میکند.

ئه‌م پا و ئه‌و پا ئه‌کا .

این پا و آن پا میکند. دو دل و مردد است.

ئه‌م په‌نج ئه‌نگوسه وه‌ک یه‌ک نین .

این پنج انگشت مثل هم نیستند.

همه کس بيك خوی و يك خواست نیست

ده انگشت با یکدیگر راست نیست

"اسدی"

نه هر رودی بود با زخمه هم پشت

نه یکسان روید از دستی ده انگشت

"نظامی"

ئەم پەنج ئەنگوسە بران.

این پنج انگشت برادرند. سسک هفت بچه می آورد یکیش بلبل است. چند فرزند از یک پدر و مادر بر یک خوی و روش و شکل نباشند.

ئەم چاۋ بەو چاۋ نەزانی.

این چشم به آن چشم نفهمد. سفارش بر کاری بس محرمانه.

ئەم چاۋ موحتاج ئەو چاۋ نەوی.

خدا این چشم را محتاج چشم دیگر نکند. این دست محتاج آن دست نشود.

ئەم چیشته دەم ناسووتنی.

آش دهن سوزی نیست. چیز قابل اهمیتی نیست.

ئەم حورمەت و عیژەتە هەست، هین خوەت نییە.

حرمت و اکرامی که مردم برای تو قایلند از خودت نیست.

زمانه بزرگی از او یافت آری صدف را بزرگی فزاید ز گوهر

ئەم حەقە ناوہیتە قەور.

حقی را که بر تو دارم با خود بگور نمی بری. (تلافی میکنم).

ئەم دپکە لە ژیر پات دەرتیتم.

این خار را از زیر پایت میکشم. برای تهدید و انذار گویند.

ئەم دلە خوا خراو بۆکردگە، هەر چی ئەوینی گەرەکیە.

دلمی دارم زیبا، هر چه می بینم میخا.

ئەم دۆشاوە گەلۆو ناسووتنی.

این (دوشاب) شیره گلو را نمیسوزاند. آش دهن سوزی نیست.

ئەم دنیا بیخۆ دوروس نەوگە.

این دنیا را ببازی نیافریده اند. جهان را نه بر بیهوده کرده اند.

نم دنیا به بیخو له دهس مه ده .

جهان را بغفلت سپردن خطاست. فرصت نشود فوت مگر نادان را.

نم دنیا به وهسه خهو.

جهان چيست جز خوابی آشفته ای.

این جهان پاک خواب کردار است آن شناسد که دلش بیدار است

نم دهس و نهو دهس نهکا.

این دست و آن دست کند. دل و دل کردن و مردد بودن.

نم دهس موحتاجی نهو دهس نهوی.

خدا این دست را محتاج آن دست نکند.

نم دهسی لهو دهسی چلک ناگری.

این دستش از آن دستش چرگ نمیگیرد. مراد شخص خسیس است.

نم یگه تو نهوی بی سهرو شوئه.

این راه را که تو میروی بی ابتدا و انتهاست، این راه که تو میروی به ترکستان است.

نم ریگه یه له بهر گشتمانه.

راهی است که همه طی میکنیم. مرگ برای همه است.

نم زهنگه کی بیکاته مل نم ووشره؟

که این زنگ را بر گردن این شتر بندد؟ این کار از عهده چه کسی ساخته است.

نم سهرکه ری نهو سهرکه ری، پاره که ی پینه که ری.

این سر کند و آن سر کند، پاره کن و وصله کن. کنایه از دوزنده لباس.

نم ساعت های به دنیاوه خواهش به.

این ساعت را در دنیا هستی "زنده ای" خوش باش. این دم غنیمت است.

سعدیا دی رفت و فردا همچنان معلوم نیست
از میان این و آن فرصت شمار امروز را

ئەم شاخ و ئەو شاخ ئەکا.

این شاخ و آن شاخ می پرد. سختگیری و موافقت نکردن به کاری. سخن و
موضوع را هر لحظه به سوسیی گرداندن و منحرف کردن موضوع.

ئەم کاسه بی ژیر کاسه نییه.

زیر این کاسه نیم کاسه ای است. از انجام این کار منظوری است.

ئەم کونا له کوئی دابوو.

این سوراخ از کجا باز شد؟ این بلا از کجا نازل شد.

ئەم کەرە نهوئی کەرئی تر کۆپانی ئەکەم رهنگی تر

این خر نشد خر دیگر. پالانش کنم به رنگ دیگر.

ئەم گشتە کەرە هەس، ئیمە بۆچە به پا ئەگه‌رین؟

مزاحاً گویند، وقتیکه این همه مردم خر و کودن هستند چرا ما پیاده راه
میرویم؟

ئەم گویره که به گا ناوی.

این گوساله گاو نمی شود. کودکی حرف نشنو و تربیت ناپذیر.

تا گوساله ای به گاو شود خون آدمی به آب شود

ئەم مردگه بهم شیوه‌نه ناشی.

این مرده شایسته‌ء این شیون نیست. این کار بهزحمتش نمی ارزد.

ئەم لا ئەکەم ئاو ئەم وات ئەو لا ئەکەم گورگ ئەم خوات

به این طرف که رو مینهم آب مرا می برد، به آن طرف که می روم گرگ
مرا می برد. شخصی مانده بر سر دوراهی خطرناک زندگی.

ئەم نانه بهو پۆنه.

این نان به آن روغن. هلو بیا گلو. بی تحمل رنجی به مقصود نتوان رسید.

نهم وشتره له بهر مال گشت که سیکا نه خه فی. شتر یست که در خانه هر کسی می خوابد، مرگ سراغ همه کس می آید. نهمه به وه دهر. این به آن در. چیزی که عوض دارد گله ندارد. نهمه ریگه یه که گشتمانی پیا نه چین. این راهی است که همه از آن عبور می کنیم. عاقبت همه مرگ است. نهمه شیرینی خورانت بوو، زه ماوه نت ها له دواوه. هنگام تنبیه بچه ای برای ترساندن گویند: این شیرینی خورانت بود عروسیت بدنبال است. نهمه کوپکیه. خوزگه ی پییه. موقع ناز دادن بچه ای گویند: این پسر کیست که خوشبختی برای اوست. نهمه هونه ره و نه به لگ چونه ر. این هنر است برگ چغندر نیست. کار هه ر بافنده و حلاج نیست. نهمه یچه نه گوزه ری. این نیز بگذرد. بگذرد این روزگار سخت تر از زهر. نهمه نگوس گه ستن. انگشت بدن دان گزیدن. کنایه از پشیمانی و حسرت بردن. نونگوسی شه رع بیورپی، خوینی نییه. انگشتی را که شرع ببرد خون ندارد. بر حد و تعزیز قاضی هر که مرد نیست بر قاضی ضمان کو نیست خرد. نه و خورما تو خواردیگته من به قلینچه که هی "پیشه که ی" کایه نه که م. خرمایی که تو خرده ای من با سته اش بازی میکنم. از تو پر کار تریم، از تو دانا تریم

ئەو دووكانە ھەل چنیا.

آن دكان برچیدە شد. آن سبو بشكست و آن پیمانە ریخت.
انتظار نفع پیشین اکون خطاست.

ئەو دیوارە ھاتە جوا و ئەو نەھات.

از این دیوار صدا درآمد از او در نیامد. شخص مودب یا مقصری که در مقابل
عتاب سکوت اختیار کند.

ئەو دیوارە ھاتە دەنگ، ئەو نەھات.

چون مثل بالا.

ئەو سوارە و ئیمە پیادە.

او سوار ست و ما پیادە. کسی که مبلغی بدون سند یا چیزی، بدون ودیعه به
دیگری بسپردە و نتواند پس بگیرد، گویند.

ئەو سەرزەوینە بە ناو چنەفتم قسەت کاری کرد شەو تیا خەفتن

سرمزینی که نامش را نشنیدم تقدیر چنان کرد که شب در آن خوابیدم گرفتاریها
و ناراحتیها را که دامنگیر دیگران شده و تعریفشان را شنیده بودم روزگار چنان
کرد که همه را دچار شدم.

ئەو کە سە گیانی ئەدات، گیانیچ ئەستینی.

کسیکه جان داد، جان را هم میگیرد.

ئەو گوڵە زەوینە پاک بی، خوەمی تیا دانیشم.

يك جای نشیمن پاک باشد خودم در آن بنشینم. رجوع شود به: گوڵە زەوینی پاک بی.

ئەولاد وەختی ناھل بود، باوک دایک چە بەکن؟

پسر که ناخلف افتد پدر چکار کند؟

ئەو ملە وا سەختە بیگرە.

سخت ترین گردنه را بگیر. هر غلطی می خواهی بکن.

معلوم می شود در زمانهای سابق کسی که از دیگری دلگیر می شده برای تلافی راه را بروی می گرفته است.

ئونه نانه نانه ئیسه له خوانه.

نانی که اکنون در سفره داری ارزش دارد. بر روی ثروت گذشته تکیه نباید کرد.

ئونه باریک بووگه، به کونای ده رزیا ئه پوئیت.

آنچنان لاغر و باریک شده که به سوراخ سوزن می رود. در تعریف و توصیف شخص مریض یا کسی که زیاد غصه خورده باشد، گویند.

ئونه باری لی بنه، بیکیشی.

چندان بارش کن که بتواند بکشد.

ئونه پروره باوان جلی به ژیرت بیوان

چندان به خانه پدری که حرمتت بر جای بماند، در مورد دختر شوهر کرده و برای جلوگیری از اختلافتش با شوهر گویند.

ئونه بوئسه، تا گیا له ژیر پاتا سهوز ئه وی.

آنقدر بایست تا گیاه زیر پایت سبز شود. انتظار بی نتیجه.

این مثل بیشتر در مورد بچه هایی که قهر می کردند و لجوجانه در یک جا می ایستادند، گفته میشد.

ئونه به ختم شه پره، برومه ده ریا بو مشتی ئاو، وشك ئه وی.

طالعی دارم آنکه از پی آب، گر روم سوی برگردد.

خاک از ایشان چگونه مشک شود چون به دریا روند خشک شود

ئونه بی و بچۆ، قه درت نه چۆ.

چندان آمد و رفت و معاشرت کن که بی قدر و حرمت نشوی.

ئونه چاو بنی به یه کا، حازیر ئه وی.

در یک چشم بهم زدن حاضر و آماده می شود.

ئەونە خاسە، لە تەك ئاوە نینگا هەلشەكا.

آنقدر خوب و سازگار است که با آب گندیده (کنایه از اشخاص پست) سر می کند.

با هر کس و ناکس می سازد. خاگ شی مزاج است.

ئەونە درێژە، ئەیژیته چهینجە ی جەحانیمە.

چندان دراز و بلند قد است مثل اینکه نردبان جهنم است.

ئەونە درێژە، ئەیژیته وشترە که ی حاجی شاونە.

چندان بلند قد است مثل اینکه شتر حاجی شعبان است.

ئەونە دەمت ئەیشی، پات بییشی.

آن اندازه که دهند درد می کند پایت درد کند. این اندازه که سفارش می کنی و معطل می شوی خودت کار را انجام بده.

ئەونە دیانیان لە یەك چەرنگە و نەوگە.

تا زمانی که سفیدی دندان هم را ندیده اند، تا زمانی که در برابر هم جسور و گستاخ نشده اند و همسری و زناشویشان منجر به بی حرمتی نشده و در اثر بد و بی راه گرفتن رویشان بهم باز نشده از هم جدا شوند.

ئەونە شیرین مەوە بتخوون و، ئەوە تالّ مەوە تفۆ بکەنەوە.

چندان شیرین مباش که بر تو طمع کنند و ترا بخورند و چندان تارخ و بد برخورد مباش که ترا تف کنند و روگردان شوند. درسی زندگی ساز.

ئەونە قسەم کرد زوانم کول بوو.

بس که گفتم زبان من فرسود.

ئەونە قسەم کرد موو بە زوانمە و دەرہات.

بس که گفتم زبانم مو بر آورد. تکرار سخنی برای اشخاص حرف نشنو.

ئەونە قەرز بکە بتانی بییەتەو.

وام چنان کن که توان باز داد هاتف خلوت به من آواز داد

"نظامی"

ئەونە گەریاگە دریاگە .

آنقدر گشتە که دریده شده . صد کوچە باغ را سیر کرده است .

ئەونە ماری خواردگە بووگە بە "حەفی" ئەژدیها .

از بس مار خورده افعی شده . آنقدر کار بد کرده که شخص خطرناکی شده .

ئەونە مەچۆ بە شۆن دزا . با هەڵ نەگەریتە ولێت .

آنقدر بدنبال دزد مرو مبادا بر گردد و صدمه ای برساند . همان اندازه که نامیدش کردی کافی است .

ئەونە مە وت زوانم موی دەرهارورد .

بس که گفتم زبانم مو بر آورد .

ئەوہ دەردت بی، ئەخوہیت؟

آن دردت باشد خوبست؟ شخصی را که به نصیحت همگان گوش ندهد و به سختی و ناراحتی دچار شود، گویند .

ئەونە نەسازە، لە تەك سیۆەر خوہیچیا شەر ئەکات .

آنقدر ماجراجو و آشوبگر است که با سایه خود هم می جنگد .

ئەونە نەو کوێر بیژی شەفا .

مقدارش چندان نبود که کور بدان راضی شود .

ئەونە وتیان خاسەخاسەگووی کردە ناو کاسە .

از بس تعریفش کردند توی کاسه رید . کسی را گویند که ظرفیت ستایش ندارد و سو استفاده کند .

ئەونە یە هەس ئەیکاتە جیوان .

آنقدر "پول" دارد که از آن رختخواب می سازد .

ئەونە یە هەس ئەیکاتە ژێر سوخالەو .

آنقدر "پول" دارد که زیر زغال پنهان میکند. سابقاً بانک وجود نداشت پول را در منزل نگهداری می کردند.

نهوه ئاو سهرد و بهره و ژووره ئی سهخت.

آن آب سردو سربالایی سخت. یعنی اگر بر خلاف این نظری داری آب سرد بنوش و از سربالایی سخت برو تا دلت درد بگیرد.
گر تو نمی پسندی تغییر ده قضا را.

نهوهی بو خوهتی رهوا نهوینی، بو مهرد میچی رهوا بوینه.

چیزی که برای خودت می خواهی برای دیگران هم بخواه.

هر بد که به خود نمی پسندی با کس مکن ای برادر من
گر مادر خویش دوست میداری دشنام مده به مادر من

نهوهی به بیوه ژنی نهیکا، به که نیشی بیکردای.

کاری را که در زمان بیوه زنی می کند در دوران دختری می کرد، بهتر بود.
بیوه ای که زمان دختریش جلف بوده و برای او سابقه بدی شده اکنون بر رفتار گذشته اش شرمنده است و افسوس می خورد.

نهوه خهوی بوو دیت ئیتر نایوینیتهو.

آن خوابی بیش نبود دیگر نخواهی دید. لذت و شادمانی که برگشتنش ممکن نباشد. آن سیو بشکست و آن پیمانان ریخت.

نهوهی دوؤست به دوؤسی ئهکا، دوئمه ن به دوئمه نی ناکا.

آن اندازه که دوست به دوست صدمه می زند، دشمن به دشمن نمی زند.

نهوه کاور بازی بوو، نه مه به رانبازییه.

کسی برای ترساندن حریف خود هنگام جدال و مبارزه گوید :
آن بره بازی بود اینبار قوچ بازیست.

نهوه گوژت بی.

آن گورت باشد. آن جزایت. به کسی که کار ناپسندی کرده باشد و به مکافات آن دچار شده باشد، گویند.

ئەوھ لای بەنە و خەیاڵە ، لای خواو و بەتالە .

آنچه نزد بنده خدا خیال است نزد خدا باطل است .
آنچه دلم خواست نه آن شود هر چه خدا خواست همان میشود

ئەوھ لای بە بەقالی و شیرەیی تورش .

اول بقالی و شیرە ترش . از آغاز کار متقلب و نادرست بودن .

ئەوھ لای بیچەشە ، لەودوا بیژە خراوە .

اول بچش و بسنج ، سپس بگو بد است . امتحان ناکرده عیب مگیر .

ئەوھ لای چلە و ئاخەر چلە مەدە لە ملە .

اول و آخر چلە زمستان از گردنە عبور مکن . چون احتمال بارندگی و مسدود شدن راه زیاد است .

ئەوھ لای خویش لەو دوا دەرویش .

اول خویش سپس درویش . چراغی که به خانه رواست به مسجد حرام است .

ئەوھ لای مال لەودوا هاوسا .

اول خانه سپس همسایه . اول خویش سپس درویش .

ئەوھ من ئەیزانم تو نایزانی .

آنچه را که من می دانم تو نمی دانی .

تو مو می بینی و من پیچش مو تو ابر و من اشارتھای ابرو

ئەوھ من ئەیکیشم کەس نەیکیشی .

رنج و عذابی که من دچارم کس دچار مباد .

آنچه من دیدم ز ماتم کس ندید و آنچه که من چشیدم از این بر کس نجید

در شیباب و ایمنی نگر فته کام صبح شیب و خوف مال و جان دمید

"پدر مؤلف"

ئەوی من دیم کەس نەیوینی .

سختی و عذابی که من دیدم کس نبیند و نبرد . رجوع به مثل قبل شود .

ئەوھە منى كوشتگە ھا لە ناو ئەو ھەوانە .

نامادىرى دست مادر مرده را قطع و در پوستى پنهان كرده و با آن بچه مى زد و بچه روز به روز فربه تر و سرحال تر مى شد، از بچه پرسيدند : كه ترا مى زند؟

جواب داد: "آنكه مرا مى زند داخل پوست است"

ئەوھى وا بەخت ھاوردوى بۆى بە نەزانكارىيەك لە دەسى دا .

آنرا كه شانس برایش آورده بود با يك ندانم كاری از دست داد .

ئەوھى وا پاكە چە بى بامە .

آنرا كه حساب پاك است از محاسبه چە باك است .

ئەوھى وا لە دىانە لە گووانە .

ھر چە بە زير دندان آيد به پستان در آيد. زنى كه اظهار بى شيرى كند و نمى تواند كاملاً بچه اش را سير كند گويند وى را بر خوردن غذا ترغيب كنند .

ئەوھى يانى منىچ ھەنا نيم .

آن حرکت و يا آن گفتار به معنى اين است كه من ھم شخصيتى ھستم . رفتار و گفتار خارج از حد توانايى براى اظهار وجود .

ئەوھى ھەلى گرت شمشير، نابى گوى بداتە شير .

كسيكه شمشير در دست دارد نبايد به شير اهميت دهد . ھر عاقلى از نادان اسلحه بدست بايد بترسد .

ئەياتە و دەس .

بە مكافات عمل خود مى رسد . پس مى دهد .

ئەى خوا ! كەس ناتۆميد نەكەى .

يا رب مكن اميد كسى را تو ناميد .

ئەو خوا گەورە و بووچكى بۆ چەد دانياگە ؟

پس خدا بزرگى و كوچكى را براى چە قرار داده؟

کوچکتر باید از بزرگتر فرمان برد.

ئەى پایزه برا! مەرحەبا.

ای برادر پاییزی مرحبا. کسی را گویند که تا کاری نداشته باشد از تو نپرسد. برادر پاییزی فقیری را، گویند که اوائل پاییز در خانه ها و سر خرمن ها برای گرفتن زکات و کمک حاضر می شود.

ئەى خوا! گەرورەبى بۆ خوەت لایقە.

پروردگارا بزرگی فقط سزاوار توست.

ئە یژیەم نێرە ئە یژی بیدوشە.

می گویم نر است، می گوید بدوش. در مورد رشوه بگیران و حاکمان جبار گفته شده .

ئە یژن کە نیشک هەوەى دایکە.

می گویند دختر هووی مادر است. هر چه مادر داشته باشد و او نداشته باشد حسودیش برد.

ئە یژن کیسەل کاویژ ناکا.

می گویند لاک پشت نشخوار نمی کند. باستهزاه: در مورد کسی بی وقت صحبت می کند و یا بی سوادى که در محفلی سخنرانی کند، گویند.

ئە یژن مردگ قسە ناکا.

می گویند مرده حرف نمی زند. مزاحاً در مورد شخصی همیشه ساکت که یکبار در جایی به سخن آید گفته شود.

ئە یژیته ئارد گەنم بە هارەس.

در سفیدی کسی را به آرد گندم بهاره مانند کردن.

ئە یژیته ئالف خرسە.

خیال می کند علف خرس است. که این قدر بی ارزش گرفته است.

ئە یژیته ئاو لای داگە.

مثل اینکه آب او را کنار زده . شخص خسته و بیحال .

نه یژیته ئاو هاوردگیه .

گویى آب آورده است . ولخرجى كسى را چنين بیان كنند .

نه یژیته نهسپى بۆ زین کریاگه .

مثل اینکه اسب برایش زین کرده اند . شخص عجول و آماده رفتن را گویند .

نه یژیته به ئاگر کولیاگه .

مثل اینکه با آتش پخته شده . غذای خیلی داغ و دهن سوز .

نه یژیته پا به سهر منا نهئى .

مثل اینکه پاروی سر من می نهد . به كسى كه خیلی آهسته راه می رود ، گویند .

نه یژیته پیره ژن دۆ رژیاگه .

گویى پیرزن دوغ ریخته است . زنى بكر و غم زده را گویند .

نه یژیته دهرده چه په له یه .

مثل اینکه اسهالی کودکانه گرفته . شخص زنجور و ضعیف الحال را گویند .

نه یژیته ده لّ چه كانگیه .

گویى سگ ماه از پستانش شیر خورده . در مورد زنى پر خور گفته می شود .

نه یژیته روسه م زالى بۆم دیگه .

مثل اینکه برایم رستم زال زاییده . زنى كه دختر زاییده یا پس از زایمان دیر از بستر برخیزد . مادر شوهر با طعنه به او گوید .

نه یژیته رۆن داخ ئه كا .

مثل اینکه روغن داخ می کند . به كسى كه آستینها را بالا زده گویند .

نه یژیته سائى مه ل دایگیه لّ .

گویى سایه پرند به رویش افتاده . كسى كه گیج و بی حال و بی اراده است .

ئەيژىتە سەرگەردەنەس.

مىل اينكە سر گردنە است. دكانى گرانفروش. اداره اي كه اعضايش رشوه بگيرند.

ئەيژىتە سېفېكن و كرياگنەسە دوو كوتەو.

در شباھت دو نفر بەھم گویند : مىل اينكە سېبى هستند و بە دو نيم كرده باشند.

ئەيژىتە قاترە.

مىل اينكە قاطر است. راه رفتنى چون قاطر.

ئەيژىتە كاروانسەراس.

ھمچون كاروانسرا است. خانه يا محلى بى سرپرست كه بدون نظم و ترتيب در آن رفت و آمد كنند.

ئەيژىتە كاسەى خويئە.

چون كاسە خون است. چشمى سخت سرخ شده .

ئەيژىتە كوپ خاقان چينە.

گوپى پسر خاقان چين است. شخص بسيار متكبر و مغرور.

ئەيژىتە كەلەشېر ناوہختە.

مىل اينكە خروس نابھنگام است. كسى كه بر موقع لب بە سخن گشايد.

ئەيژىتە گوپژ ئەكاتە ھەوانە.

مىل اينكە گردو در "ھوانە" مى كند. آھنگ خندە تك تك را بە گردو ريختن در "ھەوانە" مانند كرده اند.

ھەوانە : پوست دباغى نشده .

ئەيژىتە گوپژيكن و كرياويئننە دوو كوتەو.

گوپى گردويى هستند كه بە دو نيم تقسيم كرده باشند. در شباھت دو نفر بەھم گویند.

نه يژيته گويزی بو نه شمیړی.

مثل اینکه برایش گردو می‌شمارند. بی اهمیت بودن چیزی و کاری در نظرش.

نه يژيته گه‌ونه.

گویي گون است. موهایي زبر و درشت و شاخ کرده .

نه يژيته منال نه‌خه‌له‌تنی.

مثل اینکه بچه را گول می‌زند.

نه يژيته موویان هه‌لکزاند.

گویي موبش را سوزاندند. از عقاید خرافی است که اگر موی کسی را غایب است به نیت حاضر شدنش بسوزانند، حاضر می‌شود.

نه يژيته نانی له بان ساجه و سووتیاگه .

گویي نانش بر روی ساج سوخته است. کنایه از شخص عجول.

نه يژيته هاره‌کړی بو نه‌که‌ن.

مثل اینکه دستاش را برایش می‌گردانند. (خالی و بدون داشتن چیزی) کسی را نصیحت کنند و گوش نکنند، گویند. نصیحت را در گوشش به‌صدای دستاش تشبیه کرده اند.

نه يژي چما سه‌ر دوشمه‌نی بوم هاوردگه .

انگار سر بریده دشمن را برایم آورده است. در مودر مهمان یا از راه رسیده ای گویند که منت نهد و توقع خدمت دارد.

ئیتیر چه‌ماگه بوی؟

دیگر چه مانده بشود؟ شدنی شد دیگر چه خواهد شد. ناملایمات و سختیها و بی آبرویی ها همه بر ما وارد شد. مگر باز هم چیزی مانده؟

ئیتیر چه‌ماگه بیکه‌ی؟

دیگر چه کار ناشایسی باقی مانده که انجام دهی؟ بس است.

ثیتر چه ماگه بیژی؟

دیگر چه مانده که بگویی؟ از ناسزایی و بدگویی هر چه بود همه را نثار ما کردی دیگر...

ثیتر گه ره کته چه بکه‌ی؟

دیگر می خواهی چه بکنی. آنچه که نباید بکنی کردی، دیگر...

ثیتر تووره که، گوم ناکا.

مزاحاً کسی را که تازه به کار وارد شده و اشتباه نمی کند، گویند: دیگر توبره گم نمیکند.

ثیتر له دایک ناویته و.

بار دیگر از مادر متولد نخواهی شد. کنایه: از زندگی لذت ببر و قدر زندگی را بدان.

ثیجاره نشینی و خواهش نشینی.

اجاره نشینی و خوش نشینی. در جواب کسی که گوید: چرا خانه نمی خری گویند.

ثیحتیاج زه بوونی تیژی.

احتیاج زبونی می آورد. آنکه شیران را کند روبه مزاج احتیاجست، احتیاج.

ثیحتیاج سه ر ئینسان ئه کا به مالّ دوشمه نا.

احتیاج سر انسان را به خانه دشمن فرو میکند. احتیاج خواری آورد.

ثیراد به نی ئیسرائیلی.

ایراد بنی اسرائیلی. ایراد نابجا و خرده گرفتن.

ثیره نه و جیگه‌ی تر، ئه م که نه نه که نی تر.

اینجا نشد جایی دیگر، این چاله و این گوشه‌ی نشد، چاله و گوشه دیگر. رجوع شود به اجاره نشینی.

ئىيزرائيل بى تاوانه .

عزرائيل بى تقصير است . هر كس سر اجل بايد بميرد . هنگامى كه كس در تصادفى يا پيش آمد و سانحه اى بميرد گویند .

ئیسراف چه رامة .

اسراف حرام است . زياده روى در كار بى مورد و بى جاست .

ئيش و ريشت بؤ من بى .

درد و المت برائى من باد . (جمله دعائيه) .

ئيمان خوهت مه سوزنه .

ئيمانت را مسوزان . بى مورد به ديگران سوء ظن نداشته باش .

ئيمرو به لاي چه پا " به شان چه پا " هه ساگه .

امروز از سمت چپ از رختخواب برخاسته است . به كسى كه رفتارش نسبت به روزهاى قبل بد و ناخوشايند است گفته ميشود .

ئيمروژ نه خاته سوزى .

امروز را بفردا مى سپارد . بى چيزى كه نان امروزش را فردا خورد .

ئيمروژ و سوزيم پى نه كا .

مرا به امروز و فردا مى سپارد . تعلل مى كند . كارم تاخير مى اندازد .

ئيمروژ و هرق جورى تره .

امروز ورق جور ديگر است . همه چيز فرق كرده . اوضاع تغيير كرده .

ئيمروژ هيلكه نه دزى ، سوزى و شتر .

امروز تخم مرغ مى دزدد و فردا شتر . تخم مرغ دزد شتر دزد مى شود .

ئيمشه و قورسييه كه گهرم نه كا .

امشب كرسى را گرم مى كند . به كسى كه ترب خورده ، گویند ترب نفخ آور است . رجوع شود به : تړپى خواردگه .

ئیمه به هیچ حه ساو ناکا.

نا را به هیچ نمی گیرد. برای ما ارزشی قابل نیست. در مورد شخصی متکبر و مغرور گویند.

ئیمه و ئیوهی تیانیه.

ما و شمایی در کار نیست. نهایت صداقت و یگانگی در میان است.

ئیمه یچ ئه پوین.

ما هم می رویم. مرگ پس و پیش دارد. نوبت ما هم می رسد.

ئیمه یچ به گوناوه تووه و سووتیاگین.

ما هم به جرم و گناه تو سوخته ایم.

ئیمه یچ چتیکمان پی ئه گه بی.

به ما هم چیزی می رسد. ما هم ازین نمد کلاهی داریم.

ئیمه چ خوابه کمان هه س.

ما هم خدایی داریم. مظلومی که نمی تواند حقش را بگیرد، گوید.

ئیمه یچ وه ک یاران "ئه لاهوو ئه کبه ر".

ما هم مثل یاران، خدا بزرگ است. مرگ با دوستان شادمانی است.

شوم خود را بیندازم از آن کوه که چون جشنی بود مرگ به انبوه

سخنگو سخن سخت پاکیزه راند که مرگ به انبوه را جشن خواند

"نظامی"

ئینسان ئه شی قسه قورت بات.

انسان باید سخن را قورت بدهد. حرف را باید هفت دفعه قورت داد. تحمل در شدائد لازم است.

ئینسان ئه شی گوزه شتی بی.

آدم باید گذشت داشته باشد. در ناملایمات صبر و تحمل لازم است.

ئینسان ئەشی له جیگه یه کا خوهی نیشان بات که خوهی بانتر نهوی.
انسان باید جایی اظهار وجود کند که از او بالاتر نباشد.

ئینسان ئەویته ساحیۆ منال، خهیر ناوینی.

انسان از وقتی که صاحب اولاد میشود خیر می بیند.
کلاغ از وقتی که بچه دار شد شکم سیر به خود ندید.

ئینسان برسی بی، کوچکیچ ئەخوات.

آدم گرسنه سنگ را هم می خورد. شکم گرسنه ایمان ندارد.

ئینسان برسی، دین و ئیمان دروسیکی نییه.

آدم گرسنه دین و ایمان درستی ندارد.

شب چو عقد نماز می بندم چه خورد بامداد فرزندم

"سعدی"

ئینسان به ئاوات و ئاره زووه و زینگه.

انسان بوسيله امید و آرزو زنده و سرپاست.

به امید زنده دل شو بدور زندگانی دل زنده گر نداری ره زندگی ندانی

ئینسان به خواردن "به خوه راک" به نده.

انسان به خوردن بند است. آدم بوسيله خوراک سرپاست.

ئینسان به ئومیده و زینگه.

انسان به امید زنده است. رجوع شود به مثل قبل.

ئینسان به لیبایسا ئەناسن.

انسان را با لباس می شناسند. عقلشان در چشمشان ست.

الناسُ باللباس ولو كان خیر الیاس

ئینسان به لیبایسا نانا سن.

آدم را وسیله لباس نمی شناسند. خرار جل به اطلس بپوشد، خر است.

ئینسان تا بووچکی نه کا، گه و ره ناوی.

انسان تا کوچکی و زیر دستی دیگران را نکند به بزرگی و زیر دستی نمی رسد.
ئینسان جایزولخه تاس.

انسان جایز الخطاست. آدمیزاد شیر خام خورده است.

ئینسان خو، گا نییه، له پۆسیکا بمینی.

انسان که گاو نیست در یک پوست بماند. انسان قابل ترقی است.

ئینسان ده فعه ی پای ئه خزگی "ئه خلیسکی".

انسان یک بار پایش می لرزد. پای خر یک بار به چال می رود.

ئینسان ده فعه ی پای هه ئه که فه.

آدمی یک بار پایش به سنگ می خورد. از یک بار صدمه و ضرر دیدن باید عبرت گرفت.

انسان ده فعه ی تر نایته و دنیا.

انسان یک بار دیگر به دنیا بر نمی گردد. خدا کی می دهد عمر دوباره. این دم غنیمت است.

ئینسان زرنگ زوو ئه که فه یته داو.

آدم زیرک زود به دام می افتد و کلاه سرش می رود.

ئینسال شوالی نه وی، مالی بوی.

انسان شلوار نداشته باشد اما صاحب خانه باشد.

ئینسان عه یب خواهی نابینی.

عیب خود را کسی نمی بیند.

ئینسان له برسیا بمری، له وه خاستره ده رگای مال هواسا بکوتی.

آدم از گرسنگی بمیرد بهتر از این است که در خانه همسایه را بکوبد ز کمک بخواهد.

ئینسان له سه ره ریگا بخره خه و ئاشو پاشو ئه وینی.

در رهگذر خوابیدن موجب دیدن خوابهای پریشان است.
معاشرت با اشخاص ناباب سرزنش و انتقاد دیگران را به دنبال دارد.
سر راه خوابیدن همچون برگذر سیل خوابیدن است. آنجا از امکان وجود دزد و
قیل و قال رهگذران و اینجا خطر گرفتن سیل.

ئینسان نازانی به کام سازت هه لپه پئی.

آدم نمی داند به کدام سازت برقصد. به کسی گویند که منذبذ و متغیرالرأی
باشد.

ئینسان نان له تهك كوڤرا بوخوات ئه شیّ خوای خوہی له ناوا بوینی.

کسی که با نابینا هم غذا می شود باید خدای خود را در میان ببیند.
کسی که معامله ای را با شخص ساده و به اطلاعی انجام می دهد خدا را
فراموش نکند.

ئینسان یهك چار ئه مرئ.

انسان يك بار می میرد. باید شجاع و نترس بود.

ئيواره دیتم به جه لاله وه خولکم نه کردی بیّمه ماله وه

غروب شما را با جلال و عظمتی زایدالوصف دیدم. تعارفی نکردی که همراهت
به خانه در آیم.

ئيوه له سه سه فه رن، ئیّمه گای بنه یین.

کسی که در حال رفتن و سفر کردن است به دیگری تعارف خوردن غذا کند، آن
شخص گوید: شما بخورید که دارید می روید ما گاو بنه هستیم.
یعنی " ما عجله ای نداریم بعد می خوریم ".

ئيوه لافاون و ئیّمه ریخ روّخانه.

شما سیلابید و ماریگ رودخانه. شما رفتنی هستی و ما ماندنی.

حرف " پ "

با بچینه مالّه و.

بریم خونه . تعارف شاه عبدالعظیمی. نمی فرمایید ؟

با بزائی عه لی کوپ کییه .

بگذار بداند علی پسر کیست. کسی که دشمن یا رقیبش را گوشمال میدهد از کارش منع می‌شود، در جواب می‌گوید : بگذار بداند که با چه کسی طرف شده است.

با بزائی مه‌نی ماس چهنی که‌ره‌ی ها تیا .

تا بدانند يك من ماست چقدر کره دارد. بگذار قدر عافیت را بدانند.

با، به‌م دو عایه‌کت بؤ بنووسن.

بگذار بدهم داعیی برایت بنویسد. به کسی که دیوانگی و خل بازی در می‌آورد، گویند.

با به‌م ده‌م کتئویکت بؤ بکه‌نه‌و.

بگذار بدهم دم کتاب برایت باز کنند. رجوع به مثل بالا.

با بیت شه‌ن ئه‌کا، باران بیت ناسیاو ئه‌گه‌رنی.

باد بیاید گندم به باد می‌دهد، باران بیاید آسیاب می‌گرداند. با مکان و زمان خود را تطبیق می‌دهد. شخص محافظه کاری است.

بات به‌لای مارا جووچکه‌ی ئه‌وپئی (ئه‌بری).

از کنار مار عبور کند، دم مار را می‌برد. کنایه از دزد و جیب‌بر ورزیده است.

باج سمئیل ئه‌گری.

باج سبیل می‌گیرد. گردن کلفت و باری که به مردم زور می‌گوید.

باچ له باج نانالی.

باچ از باج ننالد. به من زور بگوید به دیگری زور می‌گویم و ناراضی نخواهم بود.

باچی خو په سده سلامتۍ گه یاند.

باچی خودپسند تو را سلام رساند. کسی را که بر خود ببالد و از خود تعریف کند، گویند.

باخ بی په چپین زینه‌تی نییه که نیشک بی باوان حورمه‌تی نییه

باغ بدون حصار زینت ندارد. دختر بی سرپرست (پدر و مادر) حرمت ندارد. په‌رچین: دیوارپست که از شاخه درختان خاردار و بی خار به دور باغ کشند.

باخمان به به‌ره.

باغمان بر داده. به آرزو رسیده‌ام. داریم از کارمان نتیجه می‌گیریم.

باخه‌وان له وهخت باخا که‌په.

باغبانان وقت میوه گوششان کر میشود. در مورد کسی که به مقامی و ثروتی برسد و دوستانش را فراموش کند، گویند.

باخه‌وان له وهخت هه‌نگوورا که‌په.

باغبان وقت انگور گوشش کر است.

بادام خوه‌ی خوه‌ش نییه ناوکه‌که‌ی خوه‌شه.

بادام خودش خوشمزه نیست مغزش خوشمزه است. گویا در مورد نوه گفته شده که بیش از فرزند عزیز و دوست داشتنی است.

با دوشمه‌ن بووچک بی، به که‌می مه‌زانه.

دشمن اگر چه کوچک باشد دستکم نگیرد. دشمن نتوان حقیر و بیچاره شمرد.

با دوشمه‌ن پیمان نه‌زانی.

بگذار دشمن به رازمان پی برد. قبل از فهمیدن دشمن اختلاف را رفع کنیم.

با دوشمن پیمان نه که نی. با گذار دشمن به ما نخندد. تا مصیبت دو نشود یکی نقصان مایه و دیگری شماتت همسایه.

"سعدی"

با دیانمان له یه که چه رمگه و نه وی. با گذار دندانمان به همدیگر سفید نشود. دندان سفید شدن رو در رو شدن و گستاخی بهم نمودن. تا رویمان از هم باز نشود.

باران نه واری زه وی نه شورئ چه قه ل گان نه کا، ریوی نه تورئ
باران می بارد زمین را می شوید، "چه قه ل" جماع میکند، روباه قهر می کند.
چه قه ل: حیوانی است شبیه سگ از انجام کاری که به من مربوط نیست می رنجم.

بار بؤکه رو خواردن بؤ یابوو.
بار را خر برد و یابو خورد. زحمت را من می کشم و تو خیرش را ببینی.
بار سؤک زوو نه گه بیته مال.
سبک بار زود به منزل می رسد. هر که را گناه کمتر رستگاتر. سبک بار مردم سبکتر روند.

بار قورس بر مه نزل ناکا.
بار سنگین به منزل نمی رسد. هر که معصت بیش مکافات و عذاب بیش.

بار که ج به سلامت ناگه بیته به رهو.
بار کج به سلامت به منزل نمی رسد. نادرستی عاقبت خوبی ندارد.

بار له باج نانالی.
بار از باجدادن ایابی ندارد. این صاحب بار است که تحمل خسارت کند.

بار له بارخانه دا گرانه.

بار در بارخانه گران است. نباید همه برای خرید به مرکز اصلی کالایی روی بیاورند.

باره شاری تیتیه و.

مثل اینکه باری ازده برایش به شهر می آورند. شادی میکند. از این موضوع خوشحال است.

باره قه لا دوگمه لچه هفت شوی کردگه هیشتا کچه

با تمسخر گویند: بارک الله دکمه لب، هفت شوهر کرده هنوز دختر است. بيوه ای که با ناز و کرشمه و غنج و دلال سخن گوید جلوه فروشد و یا خود را کم سن و سال نشان دهد.

باری بار کرد. یا: باری خواهی لّی بار کرد.

بارش را بار کرد. آماده سفر و کوچ کردن شد.

باری قورس مه که.

بارش را سنگین مکن. کسی دیگری را به کار معصیت آمیز دعوت کند، سومی گوید: بار گاهش را سنگین مکن.

باریکان نه پرسی.

باریک می ریسد. سخن را بدرازا می کشاند. نکته پرداز است.

باری کرد. (به دو معنی)

۱- بار کرد و بار بست و کوچ کرد. کنایه از مسافرت یا مردن کسی.

۲- از تعریفات بی مورد و تملقات او را بار کرد.

بازاری که ساده.

بازارش کساد است. خرش نمیره. دکانش بی رونق است.

بازاری گهرمه.

بازارش گرم است. کارش با رونق است.

باز نیمه کوتر تو ناگری.

باز ما کبوتر شما را نمی‌گیرد. از عهده شما بر نمی‌آیم.

باز به سهر گشت داریکه و دانانیشی.

باز بر هر درخت ننشیند. تا لایق و شایسته چیزی نباشی نصیبت نمی‌شود.

باز گویّی به جه‌مال شتورّ.

نسبتّه " گلی به جمال شیرویه . باز رحمت بر فلانی (لطف و کمکی می‌کند).

بازی بازی، به پیش بابایچ بازی؟!

بازی بازی، با ریش بابا هم بازی؟!

نه هر جا مرکب توان تاختن که این جا سپر باید تاختن

بالیم پریاگه .

بالم قطع شده . رجوع شود به : ده ستم به‌سیاگه‌سه و .

باله شتوره .

مرض مرغان که باله‌ایشان باز و اویزان شود. کنایه از شخص مریض و بی حال .

باله‌وازه بووگه .

پر و بال در آورده . خروسش خوانده ، کلک یاد گرفته .

با مه‌که قوی .

قول: مچ پا . باد در مچ پای کسی کردن. کنایه از تعریف و تمجید بی مورد است .

با مه‌که قوی .

قول: آستین: باد در آستینش نکن، هندوانه زیر بغلش مزن.

بان ده‌س خوهی داخ کرد .

پشت دست خود را داغ کرد. مصمم شد بار دیگر آن کار را انجام ندهد.

بانیک و دو - هه‌وا .

يك بام و دو هوا . قربان روم خدا را، يك بام و دو هوا را هنگام تبعيض گویند.

بانى له بان ئيمه كوتارت نه دى؟

بامى از بام ما كوتاهتر نديدى؟ ناتوانتر از ما كسى را نيافتى كه به او زور بگويى؟

باوان شيوياگ سه ر له كار خواهى دهر ناكا.

دختر يا زنى كه پدر يا مادرش مرده از پريشاني حواس درستي ندارد و نمى داند چه مى كند.

باوانى شيوياگه.

خانه ، اميدش به هم خورده . زنى كه پدر يا مادرش مرده باشد. و از آمد و رفت با آنها محروم مانده .

باوك به لاس، دايك قه زاس، زن خاس نعمت خواس.

پدر بلاست، مادر قضا است، زن خوب نعمت خداست.

چون دو شخص ديگر، خواستهای او را كاملاً برآورده نمى كنند چنين گفته است.

باوك بى برا و ئاموزاگ فره.

پدر بى برادر، عمو زاده زياد، بر سرانجام كارى يا تقسيم مال و ارثى، هر گاه مدعى زياد پيدا شود، گویند.

باوكم ديار نيهه و گورگ پياگيكي بردگه.

پدرم پيدا نيست و گرگ مردى را بر بوده است. با ايهام مطلبى را رساندن.

باوك مردو وه سيه تى با بردى.

پدر مردو وصيتش را باد برد. حاجى مرد. شتر خلاص. فرزند ناخلفى كه نخواهد به وصيت پدر عمل كند، گوید.

باوك من باوكى توى نه ديگه.

پدر من پدر تو را ندیده . در مورد کسی گویند که عمداً از خویشی و آشنایی با اقوامش سرباز می زند.

باوكم هاتگه بهرچاوم.

پدر جلوی چشم آمده . کسی که در انجام کاری سختی دیده گوید.

باوك و دايك هز نه كه ن مناليان له خويان خاستر بئ.

پدر و مادر دوست دارند، فرزندانشان از خودشان بهتر باشد.

باوك و دايك داره .

پدر و مادر دار است . کنایه از غذای پر محتوا با مایه های خوب.

باوكيچم حه يف بوو مرد.

حیف بابام بود که مرد . بر فقدان این چیز یا این شخص تأسف نباید خورد.

باويشك باويشك تيرئ.

خمیازه خمیازه می آورد . همنشین سست و تنبل آدم را تنبل میکند.

باويشك خه و تيرئ.

خمیازه خواب می آورد .

باويشكي بو ئه دات.

برای آن خمیازه می کشد . کار یا سختی که خستگی ایجاد کرده گویند.

با ههر سير بخوا و سورنا بژه نئ.

بگذار هی سیر بخود و سرنا بنوازد . بگذار هی زر بزند .

بائ باليم بریا .

باد بالم بریده شد . دستم از ریشه کنده شد . اظهار خستگی از کار و فعالیت .

بائ سكت خالیه و بکه .

باد شکمت را خالی کن . حرفه‌ایت را بزن . هر چه می خواهد دل تنگت بگویی .

بائ فره و گيرفانی خالی .

پز عالی و جیب خالی. کلمه پز از فرانسه داخل کردی و فارسی شده .

بایکی لی بیته و هاوسا مال نه زانی.

بادی که از او خارج شود همسایه می داند. راز پوش و حرف نگهدار نیست.

باییکه بایکی به سه .

بادبادک را بادی کافی است. بر اثر يك سرماخوردگی جزئی، شخص ضعیف و کم بنیه از پا در می آید.

بایک بیث گشت لایک نه گری.

باد که بیاید همه جا را بگیرد. بیشتر در مورد بیماریهای واگیردار گویند.

بت خه مه جیگه يك عه رهب نیزه ی تی نه خات.

در مقام تهدید گفته شود. شما را جایی اندازم که عرب نتواند آنجا نیزه اندازد. بترسه له و که سه خاسی ته کا نه که ی.

بترس از کسی که با وی خوبی کنی.

بترسه له و که سه خاسیت ته کا ره کا.

از کسی که "بی سبب" با تو نیکی کند بترس.

بچمه شاری که س نه م ناسی تاريف خوه م بکه م پر که واوکراسی

در مورد کسی که در تعریف شخصیت خود مبالغه کند، گویند.

بشهری می روم که کسی مرا نشناسد. آنجا هر قدر بخواهم از خود تعریف کنم.

پدرم در کاشان حمام فیروزه دارد

بچمه ناو خه زینه و قولم ته ر نه وی.

میخواهم توی خزینه بروم و پایم خیس نشود. بدکاری کنم و بدنام نشوم. هم خدا را میخواهد، هم خرما.

بده له ئاو بده له بهرد نامرد.

به آب بزن به سنگلاخ بزن نامرد.

باید از حوادث نهراسید و برای نیل به مقصود خود را بد ریا و سنگلاخ زند.

به له بگار و مالو پر نامرد.
از پایاب عبور کن و از روی پلی که نامرد آنرا ساخته عبور مکن.
برا بوو به بران. کار له کار ترازا.
برادر وقتی که صورت برادر زاده را پیدا کرد، باید از خیر او گذشت.
برا له پشت برا بی. مه گه ر قهزا له لای خووا بی.
برادر پشت برادر باشد مگر قضا از سوی خدا آید.
اگر دو برادر دهد پشت پشت تن کوه را باد ماند بمشت
"فردوسی"

خدا به موسی (ع) میفرماید:
بازوی ترا بوسیله برادرت قوی ساختیم.
برا مردیگ دهرد بی برای نه زانی.
درد بی برادر را برادر مرده میداند.
برایمان برای کیسه مان جیایی.
برادریمان به جای خود اما کیسه مان جدا. برادریمان بجا. بزغاله به صد
دینار. هنگام محاسبه و داد و ستد، خویشاوندی را باید کنار گذاشت.
بردمیه شهوائی مهرگه و.
مرا به سرحد مرگ رسانید. اصابت قسمتی از بدن به چیزی و نمودار ساختن
حد درد آن.
برسی سهرهار و مار نه کرنیته و.
گرسنه سرهار و مار را با دندان میخراشد و میخورد. تجسم حد گرسنگی.
برسی مه نیره بونان.
گرسنه را پی نان مفرست. چون تا بخانه برگردد، در راه همه را میخورد. در
موضاعات دیگر هم صادق است. مثلاً مرد حریص بر شهرت و زن را
بخواستگاری نباید فرستاد. چون هر قبیل دختری را با هر نوع جاهت و شخصیتی
میپسندد.

برسیه تیت نه کیشاگه .

گرسنگی را تحمل نکرده ای. سیر از گرسنه خبر ندارد.

برسیه تی رهگ هاری ها پیئه و.

گرسنگی رگ هاری بهمراه دارد. چون گوشت مردار و حرام را بدون ملاحظت میخورد.

بروا به کیسه تا و خه رج بکه .

کیسه ات را ببین و خرج کن. چو دخلت نیست خرج آهسته تر کن.

برو دایینه ی خوه توئی هه له و گه ری.

نفرین است: امیدوارم اولادت از تو برگردند و ترا نافرمانی نکنند.

برئی بو ئاو ده ریا وشك ئه وی.

برای برداشتن آب بدریا دریا خشک میشود.

قدم نامبارك محمود
طالعی دارم آنکه از پی آب
چون بدریا رسد برآرد دود
گر روم سوی بحر برگردد

"فردوسی"

بروی ناگه ریته وه .

باز آمدنت نیست چون رفتی رفتی. مرگ حق است.

بریا نان و بریا دؤ.

بریده شدن نان و قطع شدن دوغ. نان و آب یا منبع درآمد کسی قطع شدن.

بزاین چهن مه رده هه لاجی.

ببینم چند مرده حلاجی.

بالا بنمای ای سنائی هان
تا چند گزیست بوریای تو سوزنی

بزانه چه ئیژی کارت نه وی کی ئه یژی.

بنگر که چه میگوید، منگر که که میگوید.

بزانه چهنی به خته که م شه په کۆچم ئاویتته ی کۆچ سگ وه په
ببین چقدر تیره بختم که با کوچ سگ به سفر میروم.
اظهار تأسف از معاشرت و همراه بودن یا اشخاص ناباب.

بزانه چهنی خاک وه سه رینم تازه به ته مای مهیل شیرینم
ببین چقدر سیه روز و تیره بختم که هنوز بامید میل و وفای شیرین دلخوشم.
بزانه زانست له کوئی هیلانه ی به سگه.

ببین دانش کجا لانه بسته . تشویق پدری فرزند خویش را به دانش آموزی.

بزن به پای خوهی نه یونه قه ساوخانه، په زیچ به پای خوهی.
بز را به پای خود به قصابخانه بردند، گوسفند را نیز با پای خود.
از من آمد بند بر من همچنانک پایبند گوسفند از گوسفند

بز ن تارهت هه لئاگرئ.

بز طهارت نگهدار نیست. (چون زیاد باد در می کند). کنایه از شخصی که
تواند خود را نگهدارد. از گفتار یا کردار ناپسند.

بز ن قران.

بز کشان. سرمای شدید در اسفند ماه. برخی از دهات بعلت بی آذوقگی
حیواناتشان را در اسفند به صحرا میفرستند. در چنین سرمای بی بعلت بی پشمی
از بین می رود.

بز ن گرؤل، له سه ر چاوکه ئاو نه خواته و.

بز گر از سر چشمه آب میخورد. اشخاص بد تربیت و بی دانش بیشتر ادعا
دارند.

بز ن ل جیگایه ک دانیشی سم کۆلان خوهی نه کا.

بز در جایی بنشیند با سم آنجا را تمیز و مرتب می کند. کنایه بر این است که
انسان (بخصوص مستاجر) نباید نسبت به محل سکونتش بی مبالا و لاقید باشد.

بز ن له حیزبیا مه نه چوو به ریگا. نه یان کرد به چه ی ناو پان.

بزن از حیزی راه نمیرفت سردسته گله اش میکردند.

بزن وهختی نامه‌تی بی نان شوان نه‌خوات.

بز وقتی نکبت بار و سیه روز باشد، نان چوپان را خورد.
بدبخت تن به هر ناملایماتی میدهد.

بزنه قوت له من دهرچوو سه‌ربنی به هزاره‌و.

بز قد که از من گذشت بطرف هزار کس رو آورد. از من گذشت هر طور
میشود بشود.

از من که طلاق گرفت هزار تا شوهر کند. رجوع شود به " نه و گوله زه وینه
" شود.

بزه‌ی تی.

سرحال است. سر ذوق است.

بژنه و باوه‌پ مه‌که.

بشنو و باور مکن. گفتار و عملی که انجامش مورد شگفت است.

بسکه‌ی تی.

یک شادی وصف ناشدنی. از خوشحالی در پوست نمیگنجد.

بشیوه له ده‌میا خیزاوه نه‌کا.

آشفگی از دهانش غلیان و جوشش میکند. همیشه مشغول تفتین و دوبهم‌زی
است.

بلاو! بلاو! سه‌گی گلاو!

پراکنده شوید! پراکنده شوید! سگ آلود آمد.

کنایه از: آمدن شخصی خونریز و سفاک و ظالم و بی همه چیز.

بل بشیوه.

بل بشو است. اوضاع آشفته و در هم. خر تو خر.

بم کوژه و ئاوپووم مه‌وه.

مرا بکش و آبرویم را پامال مکن. نمودار زنی پاک دامن.

بم کوژه و رسوایم مه‌که.

مرا بکش اما رسوایم مکن. چون فوق.

بنگوسه بالا و چل‌گه‌زه ریشه.

یک و جب‌قد با چهل متر ریش. بچو زرننگ و دانا مراد است.

بنه جوئی شیلايگه.

محصول جوش لگدمال شده. حد عصبانیت و آشفتگی شخصی را بیان میکنند.

بنیام به سه‌گ بوی و به برای بووچک نه‌وی.

آدم سگ بشه بشرطی برادر کوچک نشه زیرا به برادر کوچک تحمیلات زیادی در کار خانه میشه.

بنیام تیر بوو، سه‌ری تی.

آدم که سیر شد طغیان می‌کند.

یا رب مباد آنکه گدا معتبر شود گر معتبر شود ز خدا بی‌خبر شود

بنیام فره بگه‌ری یا کول تیریتته و یا زول.

آدم زیاد گردش کند یا کوله بار به خانه می‌آورد یا بچه سر راهی.

بنیام له کوچک سخت‌تره و له گول نازک‌تره.

آدم از سنگ سخت‌تر است و از گل نازک‌تر. در برابر سختیها و ناملايمات مقاوم و در برابر نیش سوزن و خار ذلیل.

بنیام یه‌ک ده‌فعه قسه‌ی له ته‌کا نه‌که‌ن.

با آدم یکبار در مودری سخن می‌گویند. در خانه اگر کس است یک حرف بس است.

بۆ ناگه‌هاگی؟

پی آتش آمده‌ای؟ "به محض رسیدن می‌خواهی مراجعت کنی؟"

چون و می‌دانی که در آتش دارم نا آمده بگذری چو آتش خواهی

"عطار"

بوئو کاره سه‌ری نه‌خوری.

برای انجام آن کار سرش می‌خورد. عاشق آن کار است.

بو بی که سبی خوه‌م نه‌گیرم.

به‌زنی که در عزای دیگری گریه سر دهد در جواب اینکه از او پرسیدند چرا گریه می‌کنی؟

گوید: "برای بی کسی خودم گریه می‌کنم"

بو بی نوژیك، درگای مزگت ناوه‌سگی.

به‌خاطر تقصیر بی‌نمازی "کسیکه غسل بر او واجب است" در مسجد را نمی‌بندند.

وظیفه روزی خواران را به‌خطای منکر نبرد.

"سعدی"

بوچه‌ناگریان تیت به‌رداگه.

چرا در تو آتش انداخته‌اند؟ چرا بی‌مورد شما را عصبانی کرده‌اند.

بوچه‌ناگریان کردگه‌سه‌ده‌مت؟

مگر آتش در دهن‌ت ریخته‌اند؟ مگر آتش داغ به‌دهانت ریخته‌اند؟ "که با شتاب سخن می‌گویی".

بوچه‌نالف‌خرسه؟

مگر علف‌خرس است؟ "که چندین بی‌ارزش باشد؟"

بوچه‌ناو‌هاوردگیه؟

مگر آب آورده‌است "که چنین بی‌پروا خرج می‌کنی؟"

بوچه‌نه‌نکوسی‌تی‌نه‌خه‌ی؟

چرا انگشت در آن می‌گردانی؟ چرا قاشق می‌زنی؟ چرا فتنه‌خوابیده را بیدار می‌کنی؟ چرا گندش را در می‌آوری؟

بوچه‌نه‌ننه‌شونته‌و؟

مگر عقب سرت کرده اند؟ بدین عجله و شتاب چرا می‌روی؟

بۆچه ئه‌ونه خوهت هه‌ئه‌کێشی؟

چرا این اندازه از خودت تعریف می‌کنی؟ بلندی شمشیر چه باید گامی پیش نه.

بۆچه ئیمه له باوه‌زنه‌که بووگین؟

مگر ما از زن پدریم؟ مگر شما از عقدی هستید ما از صیغه؟

بۆچه بۆران ئه‌کا؟

مگر بوران می‌کند؟ چرا این همه لباس پوشیده‌ای؟ چرا اینقدر به آتش نزدیک می‌شوی؟

بۆچه به ئه‌سپ شام وتگه یابوو؟

مگر به اسب شاه یابو گفته ام؟ مگر توهینی کرده ام؟ که مرا می‌زنید؟

بۆچه به شۆن ئاگرا هاتگی؟

مگر پی آتش آمده‌ای؟ که به این زودی می‌خواهی برگردی.
چون می‌دانی که در دل آتش دارم نا آمده بگنری چو آتش خواهی

بۆچه بی‌ساحیوه؟

مگر بی‌صاحب است؟ که چنین او را می‌زنی و بر وی جور می‌کنی؟

بۆچه پات ها به خه‌نه‌و؟

مگر پایت به حناست؟ مگر پایت را حنا بسته‌ای؟ که خودت بر نمی‌خیزی و کارت را انجام نمیدهی.

بۆچه پامیان به‌ستگه‌سه‌و؟

مگر پام را بسته‌اند؟ مگر پام به چوب است؟ اجباری برای من در انجام این کار نیست.

بۆچه پیاگ قات بووگه؟

مگر مرد قحطی است؟ که این بی‌لیاقت یا ظالم را مصدر امور کرده‌اند.
مگر به شهر شما يك نفر مسلمان نیست

خدا پرست مگر اندر این بیابان نیست؟

بۆچه توركى قسه ئه كه م؟

مگر تركى سخن مى گويم كه حرف مرا حالى نمى شوى؟

بۆچه تهره توله كه س؟

مگر علف هرزه است؟ كه تا اى اندزه بى ارزش باشد.

بۆچه تهره تووه؟

مگر توت است؟ كه اينقدر ارزان و بى اهميت باشد؟

بۆچه چاو به سم ها پى؟

مگر چشم بندى همراه دارم؟ مگر چشم بندى است؟ مگر در كار نيست؟

بۆچه خوم رهنك پهرى يه؟

مگر خم رنگرزى است؟ كه انجام كار را فروا ميخواهى.

بۆچه خومه كه ي لئوى يه؟

مگر خم رنگرزى است؟ كه انجام كار را فوراً ميخواهى.

بۆچه خومه كه ي لئوى يه؟

مگر خم لئوى است؟ لئوى مردى رنگرز كليمى در سنندج. بوده است. اينجا اداره است، رنگرزى لئوى نيست. "كار بايد جريان قانونى و نشريات ادارى را طى كند پارچه كه نيست در خم زده شود و پس بگيرى.

بۆچه خهره مه ژگيم خوارديگه.

مگر مغز خر خورده ام؟ كه اينقدر كودن و بيشعور باشم؟

بۆچه دزيگمه؟

مگر دزدیده ام؟ كه مفت و ارزان در اختيار شما بگذارم؟

بۆچه دؤعاى سه رم گوم بووگه.

مگر دعای سرم گم شده؟ كسى كه سردرد يا سرگيجه داشته است برايش دعای سر نوشته اند.

مگر عقلم را از دست داده ام که این کار را بکنم؟

بۆ چه دیوان به‌لخه؟

مگر دیوان بلخ است؟

گنه کرد در بلخ آهنگری به ششتر زدند گردن دیگری

بۆ چه ریشیم له ناسیایا و چورمگ کردگه؟

مگر ریشم را در آسیاب سفید کرده ام؟ که چندین بی تجربه باشم؟

بۆ چه سکه م ئی داگه؟

مگر سکه زده ام؟ در جواب کسی که زود زود پول طلب میکند گویند.

بۆ چه سهر نه کیشیته پشت قه‌لخان.

چرا سر در پشت سپر می‌کشی؟ در مورد کسی که عمل با گفته خود را پنهان دارد و از ابراز آن بترسد، گفته میشود.

بۆ چه سهرم داخ بووگه؟

مگر کله ام گرم شده؟ مگر دیوانه شده ام؟ مگر مجبورم؟

بۆ چه سهر که چه‌لمی خواه‌شه و کردگه؟

مگر سر کچلم را چاق کرده؟ او را بر من منتهی نیست.

بۆ چه سهرگه رده‌نه‌س؟

مگر سر گردنه است؟ که آدم را لخت می‌کنند. خطاب به گران فروش.

بۆ چه سهرمیان داخ کردگه؟

مگر سرم را داغ کرده اند؟ دیوانه نیستم تا چنین کنم.

بۆ چه شه‌مم نه‌زر کردگه؟

مگر شمع نذر کرده ام؟ مگر آرزو کرده ام؟

بۆ چه شه‌نه له مهنه که‌متره؟

مگر شه نه از مه نه کمتر است؟ من از فلانی کمترم؟ او را بر من رجحانی نیست.

بۆچه غه بيم پئ بوو؟

مگر غيب می دانستم؟ مگر كف دستم را بو کرده ام؟

بۆچه قهرن، قهرزدار ئه پته و؟

مگر قرض پس می دهی؟ در مورد ظرفی که لبریز از چیزی کنند، گویند. نشان می دهد که وقتی قرض چیزی را در پیمانته ای پس داده اند بیش از مقدار اصلی پس داده اند.

بۆچه کاروان سه راس؟

مگر کاروانسر است. که بی اجازه و خودسرانه داخل و خارج میشوید؟

بۆچه که ر ئه سینتی؟

مگر خر می خری؟ که چندین مماسکه در پرداختن کابین و شیربهای دخترت می کنی و چانه می زنی؟

بۆچه که ر ئه فروشم؟

مگر خر می فروشم؟ که کابین و شیربها را زیاد بگیرم؟

بۆچه که ر تۆپیگه؟

مگر خر سقط شده؟ کسی گوید: فلانی باید يك سور و مهمانی بدهد، در جواب این جمله را بیان می کنند.

بۆچه که رم له قورا ماگا؟

مگر خرم در گل مانده است؟ مگر محتاج و درمانده ام که تن به این کار دهم؟

بۆچه که و قه فه سیم؟

مگر كبك قفسیم؟ کسی که بیرون رفتن او از خانه منع شده گوید.

بۆچه گپت گرتگه؟

چرا آتش گرفته ای؟ چرا حسودی می کنی؟

بۆچه گوناھ خوام کردگه؟

مگر گناه کرده ام؟ که چنین زجر و شکنجه ببینم؟

بۆچه گوناھه تاوئ رهحەت بین؟

مگر گناه است لحظه ای راحت باشیم؟ مگر آسودگی بر ما حرام است.

بۆچه گیا تالەت خواردگه؟

مگر گیاه تلخ خورده ای؟ در جواب کسی که بگوید: من می میرم.

بۆچه گیان من گیای به هاره؟

مگر جان من گیاه بهار است؟ هر نوع گیاهی در بهار میروید و از لحاظ فراوانی بی ارزش است.

بۆچه گیان بووگه سه ملم؟

مگر جان بر من زیادی می کند؟ که این کار سخت را انجام دهیم یا از محلی خطرناک بگذرم؟

بۆچه له بیاوانا له "گیرت کردگه" ماگیتسه سه و؟

مگر در بیابان مانده ای؟ که این وقت شب می خواهی بروی.

بۆچه له دییه وهاتگی؟

مگر از ده آمده ای؟ بس نادان و ابلهی.

هر که روز ماند اندر روستا تا به ماهی عقل او ناید بجا

"مولوی"

بۆچه ماسه به دور ده متا دیار بی؟

مگر ماست است که دور دهانت معلوم باشد. کنایه از ناسپاسی که هیچ کمکی را به یاد ندارد.

بۆچه مال دزییه؟

مگر مال دزدی است؟ که مفت و ارزان بفروشم.

بچه مال موسابیه؟

مگر مال کلیمی است؟ که به تاراج میبرید؟

بچه منال ساله گرانیه که میت؟

مگر بچه سال قحطی هستی؟ که با حرف حرص و ولع غذا می خوری.

بچه مفتی کار نه که می؟

مگر مفت کار می کنی؟ که منت می نهی.

بچه نان گالیچ به زاد نه شمیرگی؟

مگر نان ارزان هم جزو غذا است؟ مگر هویچ هم جزو میوه هاست؟

کنایه : مگر او هم آدم شمرده میشود؟

بچه نه زرم کردگه؟

مگر نذر کرده ام؟ در جواب کسانی که از کسی بیجا توقع کمک دارند گفته شود.

بچه هیلکه م رهنگ کردگه؟

مگر تخم مگر تخم مرغ رنگ کرده ام؟ مگر زن تخم مرغ رنگ کرده است که

هر روز یکی را به دست گیرم؟

بوخچه ی نه کراوه خاسه بو، بوخچه ی نه کراوه.

بقچه باز شده برای بقچه باز نشده خوبست.

کنایه : دختر برای پسر و پسر برای دختر خوب است

بخوره له که ره که ت؟

خرت را بران. به مزاج : راننگیت را بکن.

بخوره و مه پرسه.

بخور و میرس. کسی که هنگام خوردن غذایی سوال کند از چه چیزهایی درست شده، یا چگونه درست شده در جوابش گویند. رجوع شود به: کالک خوری یا بیسان پن".

بۆ دەسماڵیک قەیسەرییەك ئاگر ئەدات.

برای داشتن يك دستمال قیصریه را به آتش كشد. (از بین می برد) با يك صرفه جوئی خسیسانه ضرر زیادی تحمل می كند. قیصری: روسری ابریشمی = سرکه یی.

بۆ دەسماڵی كالاو و دەسماڵی ئاگر ئەدات.

برای داشتن دستمالی كلاه و دستمالی را آتش می زند. چون مثل بالا.

بۆران ئەكا.

بوران می كند. كنايه عصبانیت کسی.

بورج زههرمار ناویته دلدار.

زن بداخم و لوج که به برج زهرمار تشبیه شده، مونس همسر نمی شود.

بۆره پیاگ.

كنايه عوام و افراد کم سود.

بۆ روژ تهنگانه "به دهرده خوات" به کارتیی.

برای روز تنگی و سختی به کار آید. در بیابان لنگه کفش کهنه نعمت خداست.

بۆره م هه نارد نه هاتی، بازه م هه نارد نه هاتی، خوهت به خوهته وهاتی.

فلان کس را واسطه فرستادم نیامدی، دیگری را سراغت فرستادم نیامدی، خود به خود آمدی. تحقیرانه از وی گله می کند که برای تو احترام قائل شدم اما لیاقت احترام نداشتی.

بۆسوئی لی هه ئناسی.

بقدری خسیس است که اگر لباسهایش را که آتش بزنی (به علت کثیفی) دود از آن بلند نمی‌شود، یعنی بعید است او کمکی بکند.

بوره نه‌وئ، بازه بی، یه‌کئ ته‌پرو تازه بی.

بور نباشد، زرد باشد، یکه تر و تازه تر.

سر زلف تو نباشد، سر زلف دگری از برای دل ما قحط پریشانی نیست
"صائب"

این خر نشد خر دیگر پالان می دوزدم رنگ دیگر.

بۆ شون مامان خاصه.

برای فرستادن به دنبال ماما خوبست. به طعنه، در وصف شخص لش و تنبل و خنگ و بیحال گویند و معلوم است کسی که به دنبال ماما می رود باید چابک و زرنگ باشد و زودتر موفق به آوردن ماما بر سر زن حامله شود.

بۆ شووه‌که‌ی وه‌فای نه‌و، بۆ من ئه‌ییبی؟

برای شوهرش وفا نداشت برای من چه خواهد شد؟

مردی می گوید که زنی با داشتن چند فرزند از شوهرش برای وصلت با او طلاق گرفته است.

بۆ شیو شه‌و موحتاجه.

برای شام شب محتاج است. شخصی ندار مراد است.

بکوژئ قه‌ساو، بوړئ قه‌ساو.

بکشد قصاب، ببرد، قصاب. هر کاری را که به کاردانی سپرده اند.

بۆ که‌س به‌قای نییه.

برای کسی بقا ندارد. کنایه از دنیا.

بۆ که‌سی بمره "بمرئ بوت" یاو بکا بؤت.

برای کسی بمیر که برایت بمیرد و تب کند.

بۆ که‌سی بمره پهری مهره بۆ ئه‌و له تو زیاتر ئیمان هه‌رده بو

برای کسی بمیر که برای تو چون شخص "پری مرده" باشد. از از تو بیشتر ایمانش بر باد رفته باشد.

پری مرده: کسی را گویند جن و پری وی را صدمه زده باشد و آن شخص مزاجی ضعیف و جسمی نحیف دارد و روزی چند بار غش می کند و به حال مرگ می رفتد.

بؤ که سی بیژده نه تناسی.

برای کسی بگو که ترا نشناسد. گزافگویی نزد من به جایی نمی رسد. در عکس این معنی نیز صادق است.

"بزرگواری و علم و فضل شما نیازی به تعریف ندارد."

بؤ گشتیان دایکه و بؤ من باوه ژن.

برای همه مادر است و برای من مادر زن. با همه مهربان و با من به کین است.

بولبولی نه خوینی.

بلبلی می خواند ادعا دارد.

بونگوسه بالا و چل گزه ریشه.

یک و جب قد و چهل متر ریش. کنایه از بچه زرنگ ز دانا.

بؤ نهوس که فته حوز.

برای ارضای هوس به حوض افتاد. خود را به خاطر نفس فدا کردن و پی آبرو نبودن.

بوو به خوین سیاوه شهو، هر نابریگیته و.

"انجام این کار" چون ریختن خون سیاوش شده ، هرگز فراموش نمی شود.

بوو به کراس عوسمانه و.

چون پیراهن عثمان شده . انجام کاری که ایجاد عداوت و کینه نموده باشد.

بوو به کیچ و چووه کاولی.

كك شده و به بدن او فرو افتاده . با سماجت به جان کسی افتادن و گفته و عمل خود را قبولاندن.

بوو به مه لئك و بالئ گرته وه .

مرغی شده و به هوا پرید. اثری از او بدست نیامد. مفقودالاثر شد.

بو وسمه کردن شووم کرد. نه بو پینه وپه پوؤ.

برای وسمه کردن شوهر کردم نه برای دوخت و دوز و وصله کردن.
برای خوشگذرانی و راحتی شوهر کردم نه برای زحمت و کار.

بووك نیه تی شیوی شه وی، نه نگوستیله ی زپری نه وی.

عروس شام شب ندارد، انگشتی طلا می خواهد.

رجوع شود به : نانئكم نیه ...

بووکی پوور، جئگه ی سهر ته نوور.

مثل کردی سورانی است. عروس خاله یا عمه جایش سر تنور است.

سر تنور : عبارت است از آشپزخانه ای که دارای اجاق و تنور است که امروزه در شهرها امکان وجودش کم است. و در دهات باید سراغش را گرفت.
رجوع شود به : وه وی مالّ خالوان ...

بووکی له گه لّ تومه ، خه سوو گویت لی بی.

مثل کردی سورانی است. عروس خانم با توام، مادر شوهر تو گوش کن.

در به تو می گویم دیوار تو گوش کن. رجوع شود به : دار به تو نه یژم ...

بووگم به ریشخه نه جاپ مه رد م.

مورد تمسخر مردم شده ام. دیربازیست که بازیچه مردم شده ام.

بووگه به چنگی پیشه و داکه فتگه .

مشتی استخوان شده و در گوشه ای افتاده است. کنایه از پیری ضعیف و فرتوت.

بووگه به فوته ی حمامه و .

شبيه لنگ حمام شده . لنگ حمام است هر کس بست، بست.

بووگه به قهن ماله دهوله مهندهو.

مثل قند خانه ثروتمندان شده . کنایه از چیز کم و پر ارزش و یا قند حبه ریز.

بووگه به قهن ماله گداو.

مثل قند خانه فقرات شده . (زیاد و کم ارزش) چون گدا صرفه جویی نداند در نتیجه ، اسراف موجب فقرش می شود.

بووگه به کتک سهر چنار.

چون گریه سرچنار شده . گریه ای که روی چناری رفته و نتواند پایین بیاید. آلت دست و مورد تمسخر دیگران قرار گرفتن.

بووگه به کهرده رویش، هر سه عاتی روئه کاته مائی.

چون خر درویش شده ، هر ساعت به خانه ای رود. ثروتمندی که روزگارش برگشته و و هر روز به در یوزگی خانه ای می رود.

بووگه به گزگه کوته رهو.

چون جاروی فرسوده شده . بی حرمت شدن کسی در جایی.

بووگه به ملؤزم گیانم.

مأمور جانم شده . موی دماغ شده ، مزاحم من است.

بووگه به میمان سال

چندان در آن خانه مانده، شده مهمان سال، یعنی نزدیک يك سال است ماندگار شده است.

بووگه به هات و نه هاته که ی رومهو.

چون آمد و نیامد روم شده . مثل قدیمی است. مرتب می گفتند لشکر روم می آید و هیچ يك از ما را زنده نمی گذارد، آخرش هم نیامد، وعده آمدن او هم همینطور است.

بووگی به هه ساره ی سه هه یل.

ستاره سهیل شده ای، ستاره سهیل ستاره ایست روشن و در طرف جنوب اول
اهل یمن آنرا ببینند و با طلوعش میوه ها می رسد. کنایه : کم پیدایی؟

بۆ وڵکی، گایه ک ئه کوژی.

برای به دست آوردن يك قلوه ، گاوی که می کشد.

رجوع شود به : بۆ ده سمائی...

بووم به چنگی موو، دارایی باوکم ئه مدا به شوو.

از قول دختر زشت گویند: اگر پیر شده و مانند يك مشد و مجالهء مو شوم
دارایی پدرم مرا به شوهر می دهد. یعنی بر ثروتمند پدرم طمع می کنند و مرا می
گیرند.

بوو به داری هه زار ریشه .

جمله دعایی است: الهی درخت هزار ریشه شوی. از زندگی خیر ببینی.

بۆ هه ر چی کهسه، به لئ ، بۆ ئیمه بیج به لئ.

برای همه بله برای ما هم بله . بازی بازی با ریش بابا هم بازی؟

بۆ هه ر کهرئ ئاخوڤ ناوه سن.

برای هر خری آخور نمی بندند. دو کس را يك حرمت ننهند.

بۆی بشیوه له جه می، روژی ریگه ئه پوی.

به اندازه مسافت يك روز راه، بوی اختلاف از دهانش می آید.

از سخنانش اختلاف و دوگانگی کاملاً مشهود است.

بۆی خوینی لی تی.

بوی خون از گفتارش می آید. سخنی که شنونده را به مرگ تهدید کند یا گوینده

"بۆی بردگه".

از موضوع بویی برده . چیزی فهمیده . بوی گله و شکوه از دهانش.

بوینه ره نغم، بپرسه ئه حوالم.

رنگ زردم را ببین، احوال زارم را بپرس.

ببینین و تاريف بکهین.

ببینیم و تعريف کنیم.

ببینم تا اسب اسفندیار
سوی آخور اید همی بی سوار
و یا باره رستم نامجوی
به ایوان نهد بی خداوند روی

به ثاوات خوهم گهیم.

به آرزوی خودم رسیدم.

به ئاونه گه بیگه، کهوش نه که نی "دهر تیری".

به آب نرسیده کفش در می آورد. چون: اسب ندارد و نعل میخرد.

به ئه سپ شا ئیژی یابوو.

به اسب شاه می گوید یابو در ناز و نعمت غوطه ور است و هیچ کس و هیچ چیز را به حساب نمی آورد.

به ئه نازهی به پر خوت پا داکیشه.

به قدر گلیمت پا دراز کن. طعمت را کم کن.

به ئیرس نه گه بیگه، ته خشان و په خشان نه کا.

هنوز به ارث نرسیده ولخرجی و بخشش می کند. رجوع شود به: به ئاونه گه بیگه ...

به باره قه لا، که ری کرد.

با تشویق و آفریم خرش کرد. با تحسین کسی را به راه آوردن.

به بالّ یه کی ترئه په پی.

با بال دیگری پرواز می کند. با قدرت دیگری روی کار است.

به برام بی.

زن هنگام ستودن حسن و زیبایی مردی برای مخدوش نشدن ذهن اطرافیان گوید:
به جای برادرم باشد.

به بگار نه‌گه‌یشتگ، شوال "نه‌که‌نی" ده‌رتیژی.

به پایاب نرسیده (در رودخانه) شلوار در می آورد.

رجوع شود به: با ناو نه‌گه‌بیکه...

به بگار نه‌گه‌یشتگ قول هه‌لئه‌کا.

در رودخانه به پایاب نرسیده شلوارش را بالا می‌کشد. قبل از یافتن محل امن و بنای استحکامات می‌جنگد. کنایه از عجز و شتابزده.

به بۆ‌ئه‌رۆی.

بوسیله‌ه بو دنبالش می‌رود و پی‌جویی می‌کند کنایه: حدس می‌زند.

به بۆنی گولیکه‌وه‌زار گولگه‌نم ناو نه‌خواته‌و.

بخاطر گلی هزار گل گندم آب می‌خورد. بخاطر يك نور چشمی عده زیادی از مزایای ماده قانونی برخوردار می‌شوند.

به به‌ر مال هه‌ر که‌سیکا نه‌موهن به به‌ر مال میمکما مه‌موهن.

از هر طرف مرا می‌برید ببرید، اما از جلوی خانه عمه ام نبرید. دختری که هنگام عروسیش دل به پسر عمه اش بسته و خلاف آرزوی عمل شده، گوید. کنایه: هر شرطی را می‌پذیرم و تن در می‌دهم اما فلان شرط را قبول ندارم.

به پای خوه‌ی به‌ره و پیری مه‌رگ نه‌پوی.

با پای خود به استقبال مرگ می‌رود. کار بس خطرناکی را دنبال کردن.

به پای خوه‌ی چووه‌قه‌ور.

با پای خود به گور رفت. با پای خود به قتلگاه و محل پر مخاطره رفتن.

به پیاله‌یه‌ک مه‌سه.

با يك پیاله مست می‌شود. در اثر کمترین محبت دلشاد است. آدم کم ظرفیت مراد است.

به تاقه‌گولئ به‌هار نایت.

با يك گل بهار نمی شود. با يك نفر دلسوز و صادق کار درست نمی شود. يك دست صدا ندارد.

به تالی.

بیکاری و لکن بابا اسدا...

به تاوان تایی، دۆلوی مه‌گره.

تایی تقصیر کرد. دولابی را به جرمش مگیر.

به‌تره‌فه.

آدم عجیبی است، اخلاق تنندی دارد، فوق العاده است.

به‌تره‌کدی خه‌جی ده‌رچوو.

به تیز خدیجه در رفت. کاری از دست رفته، هدفی بر باد رفته، پروژه ای باطل شده.

به جرم عیسی موسی را نگیر.

به ته‌نیا بگری و له ته‌ک مه‌ردما بکه‌نه.

غم و غصه مال خودت. شادیت با دیگران.

به ته‌نیا ده‌سی چه‌پ، ناته‌قگیت "ناکو‌تگیت".

با يك دست نمی توان کف زد. يك دست صدا ندارد. با يك گل بهار نمی آید.

به تین خوره و ئه‌خه‌فی.

گرمای آفتاب تمام نشده می خوابد. شخص تنبل و خواب آلود. با مرغ به لانه می رود.

به جاریکیا نه‌چو‌وگه.

به میداننش نرفته. به مغز فرو نرفته. به فکرش نرسیده.

به جوانی پیر خوه‌م.

در جوانی پیر شده‌ام. کسی که پیری زودرس داشته گوید.

به جووچکه‌ی گوئز نه‌شکنی.

با دمش گردو می شکند. از خوشحالی در پوست نمی گنجد.

به جیگای برام بی.

به جایی برادرم باشد. زنی که از زیبایی و شجاعت مردی صحبت می کند،
برای جلوگیری از تردید و انحراف ذهن دیگران گوید.

رجوع شود به: به برام بی.

به جیگه‌ی خوشکم بی.

هنگامیکه مردی بخواد حسن و جمال و دیگر صفات زنی یا دختری را بیان
کند، برای دفع شبهه گوید: به جای خواهرم باشد.

به حیوان پولی هه‌س.

به رختخواب پولی دارد. در سابق بانک نبود پول را در خانه نگهداری می
کردند.

رجوع شود به: نه‌ونه هه‌س...

به چاو برا و خواه‌یشکیا، نه‌پوانین به یه‌کا.

با چشم برادر و خواه‌ری به همدیگر نگاه می کنیم. چشم طمع به ناموس یکدیگر
نداریم.

به چاو خه‌فتگ به دل وریا.

به چشم خوابیده، به دل آگاه، خواب خرگوشی.

به چاو له‌یلی، تواشای مه‌جنون نه‌کرگی.

از دید لیلی مجنون را باید دید. به لیلی گفتند مجنون که زیبایی و آب و رنگی
ندارد، این چیست که بر او عاشق شده‌ای؟ جواب داد: از دریچه چشم لیلی باید
مجنون را دید.

به چاو مه‌جنون تواشای له‌یلی نه‌کرگی.

لیلی را به چشم مجنون باید دید. چنان صحبتی با مجنون هم شده و جواب را
همانگونه شنیده‌اند.

به چکه گدا مه خره ته‌ما، به چلی گه‌ما تیته سه‌ما.

بچه گدا را به طمع مینداز زیرا با يك شاخه کما به رقص می آید.

کما: علفی است خوراک خر.

بی چیز به اندک چیز بفریید و اقبای راز کند.

به چکه مه‌له‌وان له ناو ناوا ناخنکی.

بچه‌ها شناگر در آب خفه نمی شود.

به چوار براو کلاویکیان هه‌س.

چهار برادر يك کلاه دارند. خانواده ای بی چیز و ندار. چیستان هم هست.

"کرسی"

به حمام رویین چه‌رمگه‌و ناوی.

با حمام رفتن سفید نمی شوی. که زنگی به شستن نگرده سفید.

به هفت ناو شوریا گه‌سه‌و.

با هفت آب شسته شده. کنایه از چیزی بسیار تمیز.

به هفت ته‌وهر ملی ناوپرگیته‌و.

با هفت تبر گردنش بریده نمی شود. کسی می گوید فلان پیرمرد مریض است و

دارد می میرد. دیگری می گوید: نه تنها مریض نیست بلکه چنان سر حال است

که با هفت تبر نمی شود گردنش را قطع کرد.

به هفت قه‌له‌م خوهی پاوزانه‌و.

هفت قلم آرایش کرد. خود را کاملاً زینت داد.

به هفت ماله‌و تیانه‌کیان هه‌س.

هفت خانه يك دیگ دارند. همه مردمان شهر یا ده فقیر بودن.

به ختم له هه‌ر چی چتا ره‌شه، ته‌نیا له هه‌نیا چه‌رمگه.

در همه چیز بختم سیاه است جز هندوانه پاره کردن که سفید است.

کنایه: "از من بدبخت تر وجود ندارد. زیرا حتی در هندوانه هم شانس ندارم.

به ختی دایکان جیازه بۆ کچان.

شانس مادر جهاز دختر است. مادر هر نوع خلق و خوبی داشته باشد دختر نیز به همان راه می رود.
رجوع شود به: دابه بوین...

به خ مه که، یه خ ئه که ی.

مسخره مکن یخ می کنی. سرزنش مکن دچار می شوی.

مخند ای نوجوان زنهار بر ریش سفید ما

که این برف پریشان بر سر هر بام می بارد

به خواهشی زمسان و رووخوه شیی دوشمه ن باوه پت نه وی.

بخوشی زمستان و برخوردار خوب دشمن باور نداشته باش.

به خوین سه ری تینگه.

به خون سرش تشنه است. دشمن جانی اوست.

به خواهشکم بی.

به جای خواهرم باشد.

به داخ تووه و سه ری نیاوه.

به داخ تو سر نهاد، از حسرت دیدار تو مرد.

به دانه ی کشمیش، دمه لّ ده رتیرئ.

با خوردن یك دانه کشمش دمل در می آورد. با کمترین ناراحتی آه و ناله کند.

به دانه ی هاله سه ردی ئه کا.

با خوردن یك دانه غوره سردی می کند. آدم زودرنج و نازناز، مراد است.

به دترین له به د به دتره.

بدترین از بد بدتر است. خدا رو شکر کن مباد که از بتر شود.

به د له به دتر خاستره.

بد از بدتر بهتر است. شبیه مثل بالا.

به دزیی ئیزرائیله و نه گه پئی.

پنهان از چشم عزرائیل رفت و آمد میکند. کنایه از پیری نحیف و فرتوت.

به دؤسی دؤسی نه که نی پووسی.

با دوستی و محبت از سرش پوست می کند. با نمد "با پنبه" سر می برد.

به دعای کتک باران ناواری.

به دعای گربه باران نمی آید. به گفتن آتش زبان نسوزد.

خدا به نفرین تو مرا نگیرد.

به دعای که رجو، ناواری.

به دعای خر جو نمی بارد. شبیه مثل قبل.

به دعای که سی نه ها تگین تا به نفرین که سی بروین.

به دعای کسی نیامده ایم تا به نفرین دیگری برویم. "بمیریم".

رجوع به دو مثل قبل شود.

به دورد خوه ته و داکه فه.

با درد بساز و هیچ درمان مطلب. کم اظهار عجز و ناتوانی بکن.

به دهس خوه م چه م کرد به خوه م.

با دست خودم چکار به خودم کردم؟ خودم کردم به خودم که نفرین بر خودم.

به دهس خوهی ئاگری به ردا گیان خوهی.

با دست خود آتش به جان خود زد. خود کرده را تدبیر نیست.

چون مثال فوق.

به دهست خوهی قهور خوهی نه که نی.

با دست خود قبر خود را می کند. خود موجب هلاک خود گشتن.

به دهسمایه تا پروا، نه به هاوساتا.

به دست مایه ات نگاه کن نه به همسایه ات. مردیت بیازمای آنگه زن کن.

به دس مهردم مار نه گری.

با دست دیگران مار می گیرد. با دست دیگری آتش بر می دارد.

به دهسی چه پ "ناکونگی" ناته قگی.

با يك دست نمی توان دست زد. يك دست صدا ندارد. با يك نفر کار انجام نمی شود.

به دهسی دوو هنی هه لئه گری.

با يك دست دو هندوانه برمی دارد. خارج از توان کار می کند.

کسی بر نداشته است به دستی دو خریزه

ای خون دوستانت به گردن مکن بزه

به دهسیه و موو نه ریسی.

از دست او مو میرسد. از او حساب می برد و می ترسد.

به دهسیه و هه لئاکی.

از عهده اش بر نمی آیی. قدرت فکر یا زور یا مکر تو در برابر او ناچیز است.

به دهم ئینسانه و نه که نی.

در برابر انسان می خندد. چیزی زیبا و خوشانید. شخصی خوش برخورد و با محبت.

به دهم کییا بساوم.

به دهن چه کسی بسازیم. به چه کسی بدهم، چگونه تقسیم کنم؟ چیزی بسیار کم.

به دهم و دهسه و نه خورگی.

با دهن و دست خورده میشود. غذایی لذیذ و مطبوع.

به دهم و دهسه و تی و هشیگاه.

با دهن و دست در آن افتاده. در خورد و نابود کردن آن شتاب می کند.

به ده‌ولت باوکی نه‌نازی:

به ثروت پدرش می‌نازد. شخص بی‌خاصیت و هنر و متکی به دارایی پدر.

به‌پاکردن نییه.

به دویدن نیست. از زیاد دوییدن کفش پاره می‌شود.

کسب روزی به تلاش نیست.

به‌ر به به‌رداره‌و نادات.

مهلت به کسی نمی‌دهد. وصف شخص عجول، چابک یا طماع.

به‌رچاو برسی.

گرسنه چشم و حریص.

زمن مرنج‌چو بسیار بنگرم سویت گرسنه چشم و سیری ندارم از رویت

به‌رچاو ته‌نگ.

بخیل و تنگ‌نظر.

به‌رچاو ته‌نگی رسوایی تی‌ری.

بخل و چشم‌تنگی رسوایی می‌آورد.

به‌رچاو تی‌ر، ئاو‌پووداره.

سیر چشم آبرومند است.

به‌رچاو تی‌ره.

چشم سیر است. آنچه را که نفس خواهد در اختیار دارد و چشمش به دست دیگران نیست.

به‌رچاوم تاریک بوو.

جلو چشم تاریک شد. نمودار شدت ناراحتی.

به‌رچاوم ره‌ش بوو.

جلو چشم سیاه شد. جهان در نظرم تیره و تار شد.

چون مثال بالا.

به پ خوهی له ئاو دهر تئیری.

گلیم خود را از آب بیرون می کشد. زندگی خود را اداره می کند.

به پ خوهی ناخاته ژئیر مهردم.

گلیم خود را به زیر کسی پهن نکند. از کسی زورگویی نشنود.

به رز ئه پهری.

بلند پروازی می کند.

به رز په پین، مل پیگ ئه شکنی.

بلند پروازی موجب سرشکستگی است.

به رگ مه ژار و فه قیر دریا.

لباس بیچارگان پاره شد. کنایه: "تابستان تمام شد و زمستان و سرما رسید.

به رگه ی ئه م ته کانوشه کانه ناگرم.

به مزاج گفته می شود: تاب این همه ناراحتی ها یا جفاها را ندارم.

به ر له باوک مردن شیوهن ئه کا.

قبل از مرگ پدر شیون و زاری میکند. پیش از آمدن روضه خوان گریه می کند.

به ر له کاریز گه یشتن، ئاوی گه ره که.

هنوز که به قنات و چشمه نرسیده آب می خواهد. تارنج نبری گنج نیابی.

به پ له لای ته نکیه و ئه درگی.

گلیم از محلی که فاصله نخواست زیاد است. پاره می شود. خلل و ناامنی هنگامی بروز می کند که وضعی موجود باشد. (ضعف فرهنگ، ضعف اقتصاد، ضعف دین و عقیده و...)

به ر له مه لائنه چیتته مزگت.

قبل از ملا و پیش نماز به مسجد می رود. شخص مولع در نماز.
قاشق داغتر از آش.

به رو باو پشتتو که نه لان بی.

برای نفرین است : جلوت باد و پشت سرت پرتگاه و پشت سرت پرتگاه و چاله
باد.

به روژا هاره و به شهوا بیمار.

در روز شرور و نا آرام و در شب بیمار است. کودکی را گویند که روز جست
و خیز زیاد کند و در شب گریه و زاری و نا آرامی می کند.

به روژه، روژه سالمان برده سهر ئهوا به هار هات له شمان که فته دهر
با امروز فردا کردن سال را گذرانندیم. اینک بهار آمد و تن مان از بی لباسی
بیرون افتاد.

فقر و بی چیزی و پایان یافتن آنوقهء زمستان خود و احشام را می رساند. (مثل
قدیمی است).

به روپشتی بونیه.

پشت رو ندارد. ظاهر و باطنش یکی نیست. دورو است.

به رو دوی قسهی خوهی نازانی.

جلو و عقب سخنش را نمی فهمد. اطراف سخنش را بررسی نمی کند. سخن سنج
نیست.

به ره پیتا ناگهیی

گلیمی است که کفاف ترا نمی دهد؟ یعنی عرضه نداری که خودت کار را انجام
دهی؟

به ره که تی تی که فت.

در آن برکت ایجاد شد. غذا یا چیزی که زیاد جلوه کند.

به ره که ت نه که ی.

برکت نکنی. مفهومش : خیر نبینی است.

به ره نج و ته قالای ئیمه نییه.

به کوشش ما مربوط نیست.

بکوشیم و از کوشش ما چه سود کز آغاز بود آنچه بایست بود

"فردوسی"

به ریگه‌ی شه‌پا مه‌پۆ.

به راه بد مرو. ره خیر پوی و مرو راه بد. برای سر خود مخر دردرس.

به زوان پیانگ ته‌گری.

به زبان آدم می‌گردد. بمیل آدم رفتار میکند. شخص مکار و زبان باز.

به زوان مه‌ل و مرو "ئه‌دوی" قسه‌ئه‌کا.

با زبان پرنده و مور سخن می‌گوید. به چند زبان اشنایی دارد. حراف و پر چانه است.

به زمانی منه و ئه‌یژی.

از زبان من می‌گوید. جانا سخن از زبان ما می‌گویی.

به‌زه ئه و خوینه شه‌وی به سه‌راهات. (مثل قدیمی است)

به‌زه : هدر رفتن. به هدر رفته است، خون و قتلی که شب بر آن بگذرد و تلافی نشده باشد.

رجوع شود به: حاشا له و خوینه...

به‌زییم پیا تیت‌و.

کنایه: دلم بحالش میسوزد.

به‌زیله رووی خوه‌ی سوور ئه‌کاته‌و.

با سیلی روی خود را سرخ میکند. ثروتمند شرفمندی که به نداری افتاده.

نکنم طمع زدو نان نبرم وقار خود را

به تپانچه سرخ سازم رخ اعتبار خود را

به زینگی نه م دی جفتی کهوش له پا

وهختیکا مردم ده جفت له سه رجا

هنگام حیاتم یک جفت کفش در پار ندیدم. وقتی که مردم ده جفت در کفش دانی بود.

در باره کسانی گویند که هنگام فوت مجلس ختم مفصلی دارند اما در مورد زمان حیات مورد توجه نبوده اند. تا دندان داشتن نان نداشتیم، اکنون که نان دارم دندان ندارم.

به زینگی نیایه قه ور.

زنده بگورش کرد. دق مرگش کرد.

به ساحپو مال حه رامه.

بر صاحبخانه حرام است. دیگران استفاده میکنند و صاحبخانه از دور حسرت میخورد.

به سا قه سهری نه ژیت.

به در یوزگی روزگار میگذارند. با کمک مردم سر پا ایستاده .

به سایه ی گولو گه نمیکه و "سه د گیا" یا "سود گولو جو" ئاو ئوخوتوو.

بخاطر گل گندمی "صد گیاه" یا "صد بوته جو" آب میخورد. بخاطر یک نور چشم عده ای دیگر نیز استفاده میکنند.

به سته زوان.

بسته زبان. بیچاره! ستمدیده!

به سهر ئاو حمامه و ئاشنایی نه کا.

بر سر آب حمام آشنایی میکند. از مال دیگری بخشش کردن.

از کیسه خلیفه میبخشد.

به سهر پاوه ناویسی.

سر پا بند نمی شود. از شادی در پوست نمی گنجد. بچه شلوغ را نیز گویند.

به سهر سفره‌ی باوک و داییکه و گه‌وره نه‌وگه .
سر سفره پدر و مادرش بزرگ نشده . نا اهل و بی تربیت است .

به سهر گشتمان تی .

بسر همه ما می آید . ما هم دچار میشویم . کنایه از پیری و ناتوانی .
مخند ای نوجوان زنهار بر ریش سفید ما
که این برف پریشان بر سر هر بام میبارد

"صائب"

به سهر وهخت گشت که سیکه و ئه پۆی .
سراغ هر کس میرود . کنایه از مرگ یا عزرائیل .

به‌سی براو کلاویکیان هه‌س .

سه برادر یك كلاه دارند . کنایه از بی چیزی یا خانواده یا داشتن ایده و نظری
واحد .

به‌سی ماله و تیانه‌یکیان هه‌س "قازانیکیان هه‌س" .
سه خانواده اند و یك دیگ دارند . محلی فقیر نشین .

به ناشتی تیا بیلانه‌و .

سه‌م آشتی را نگهدار . به دو کس که نزاعی شدید کنند گویند . یعنی چندان به هم
بد و بیراه بگویند و دعوا کنند که اگر دوست شدید بتوانید بهم نگاه کنید .

به شا ئه‌یژی له‌له .

به شاه می گوید الله . به همه چیز بی اعتنا است .

به شا ئه‌یژی یارۆ .

به شاه می گوید یارو . شخص قانع و بی اعتنا به مال دنیا . یا کس ثروتمند
مغرور و متکبر .

به‌ش خوه‌م‌حه‌لال ئه‌گه‌م .

سهم خودم را حلال میکنم. سودی را در مقابل تحمل رنجی بر خود مباح و روا ساختن.

به شکر به شی کرد، به ش خوهی نه ما.

قسمت کننده مال را قسمت کرد ولی سهم خودش نماند.

به شون دزا نهونه برؤ، لیت هه له و نه گه پری.

دزد را چندان دنبال کن که برنگردد و به تو آسیبی نرساند.

به شه پلاخه دهموو چاوی خوهی سوورئه کاته و.

با سیلی صورت خود را سرخ میکند. از نامالایمات نمینالد و خود را خوشحال جلوه میدهد.

به شه وا خانمه و به روژا کلفه ت.

به شب خانم است و به روز کلفت. چیستان "جارو".

به شه وا جهرده و به روژا مهرده.

به شب دزد است و به روز جوانمرد. وصف مردی دورو و ظاهر متقی.

به شیرینی خوهته و بیخوه.

به شیرینی خودت بخور. به کسی گوید قند برای نوشیدن چای خود ندارد، گفته می شود.

به شیشه و مه مکه ی خالی نه یخه فنی.

به شیشه تهی خواب کردن. کنایه : از فریفتن کسی.

بیش مارا به خواب کرده اند به شیشهء تهی، جوانی نیکو می باید داد خوارزمیان را. (تاریخ بیهقی)

به غام ویرانه.

بغدام خراب است. گرسنه ام. آه در بساط ندارم.

اگر دانی که نان دادن ثواب است

تو خود می خور که بغدادت خراب است

به قسه کار دوروس ناوی.

با حرف کار درست نمی شود. به عمل کار بر آید به سخدانی نیست. دو صد گفته چون نیم گفتار نیست.

به قسه‌ی گه‌وج خوهت مه‌خه چا.

به گفتار نادان خود را در چاه مینداز. به فرمان نادان مکن هیچ کار.

به قه‌سه‌مه‌که‌ت باوهر بکه‌م یا به جووچکه‌ی که‌له‌شیره‌که‌ت؟

به قسمت باور کنم یا به دم خروست؟ کسی را گویند که انجام کاری یا داشتن چیزی را انکار کند اما نشانه‌های بارزی از انجام و یا داشتن آن چیز موجود و در دست باشد.

به قه‌و به‌ر خوهت پا "داکیشه" دریژه‌و که.

به قدر گلیمت پا دراز کن. طمع نداشته باش. دست طمع کوتاه.

بدان خود را در میان انجمن جای مکش بیش از گلیم خویشتن پای

"ناصر خسرو"

به قه‌و دهم خوهت تیکه بگره.

لقمه را به اندازه دهانت بردار. پارا از گلیمت دراز مکن.

به کارکه‌ر بیژن خانم، هر چی کاسه و کوچله‌س نه‌شکنی.

اگر کلفت را خانم خطاب کنند، تمام کاسه و کوزه‌ها می‌شکند.

"از شادی و غرور یا مشتبه شدن امر بوی" به زیر دست نباید رو داد.

یا رب می‌اد آنکه گدا معتبر شود گر معتبر شود ز خدای خود بی‌خبر

شود

"حافظ"

به کاسه‌یه‌ک نه‌یکه‌ن، به که‌وچکی نه‌یخوه‌ن.

در یک کاسه می‌ریزند و با قاشقی می‌خورند. هم کاسه‌اند. هم عقیده‌اند. زندگیشان مشترک است.

به کام سازت هه‌لپه‌رم.

به کسی که سر يك خرف و قول نماند، گویند ك به کدام سازت برقصم.

به کام لا هه‌لساگی؟

به کسی که اخلاق و رفتار امروزش با روزهای قبل تفاوت داشته باشد. گویند :
به کدام دست برخاسته ای. صبح هنگام برخاستن از خواب از چپ برخاسته ای
یا از راست؟

به کاوکه‌مای که سیّ زهره‌ر ناگه‌ینی.

به گاه و کمای کسی آسیب نمی رساند. کما علفی است خوراك الاغ.
آزارش به کسی نمی رسد.

به گاهی نداند و به کوهی هم نمی داند. رجوع شود به : به مه‌ویژی نه‌زانی.

به کشه و کشمیش له نویژ ته‌چی.

شخصی زود رنج و از خود راضی را گویند : که بر سر کوچکترین بهانه
برنجد و کار سرباز زند.

به گفته ته‌یژی فله.

بی دندان و الکن مراد است که نتواند کلمات را درست ادا کند.

به کلفه‌تی ته‌یکه‌م و به خانمی ته‌یخوهم.

چون کلفت کارهایم را انجام می‌دهم و چون خانم از آن استفاده می‌کنم. خود
پزم و خود خورم.

به که‌ر ناویژی به کۆپان شییره.

با خر برنیاید بر پالان شیر است و مسلط.

دانی که منم زبونتر و عاجزتر پالان بزنی چو برنیایی با خر

"فرخی سیستانی"

به گایه‌ک گیره‌ناکرگی.

با يك گاو گندم را نمی‌توان کوبید. يك دست صدا ندارد.

به‌گوریس تو که فتگه چان.

با ریسمان تو به چاه افتاده . تدبیر نادرست تو او را گرفتار کرده .

به گوشه‌ی چار شیوه‌ک‌ت نه‌یژم، سلام من بگه‌ینه .

به گوشه چادرم گویم سلام مرا برسان. حالت احترام دارم برای مهمانی که در حال خدا حافظی است. یعنی جسارت است بخودت بگویم بگوشه چادرت میگویم.

به گوشه‌ی که‌واکه‌ی به‌ر نه‌خوات.

به ترنج قیابش بر می خورد. بر او گران و ناگوار است.

به‌گولّی به‌هار ناییّ.

به یك گل بهار نمی شود. با تنها تو کار درست نمی شود.

به‌گونه‌ی نه‌شمیّری خووا.

خدایا "این کرده یا گفته مرا" به گناه محسوب نداری.

به‌گیان تو نه‌و تو بمری یه، له‌و تو بمیریها نیست.

این بار سوگند من جدی است.

به‌لاجه‌وی لّی تیّ.

تعجب میکند. بلاجوی : ترکیبی است از بلا + جوی.

به‌لا له بوگن نه‌ویته‌و.

مرض از بوی گند ایجاد میشود. کار زشت از شخص پست خیزد.

به‌لایّ به‌و.

بلای بد. بمزاج خطاب به کسی.

به‌لایّ ژنه‌و دهرد دلّ مه‌که.

به پیش زنان راز هرگز مگوی. "فردوسی"

به لای ژنه‌و راز دلت مه‌یژه.

به پیش زنان راز هرگز مگوی. "فردوسی".

به لای هر کسیکه وه رورهش بین، به لای خوی خواه مانه و روو چه رمگین.
اگر پیش هر کس رو سیاه باشیم نزد خدای خود روسفیدیم.

به لهرز بیگره تا به یادو پازی نهوی.

به لرز بگیر تا به تب راضی شود. بانجام کار سخت تری او را تحت فشار
قرار بده. تا بدانچه مورد نظر و درخواست تو است تن در دهد و راضی شود.

به له کنا چی.

مرد زن صفت و زیاد معاشر با زن را گویند.

به مالّ ساحیو چه رامه.

به صاحب مال حرام است. رجوع شود به : مال به مال صاحبو چه رامه.

به مانگ نه یژی تو مهیره دهره، من تیم.

به ماه می گوید: تو درنیا من در آیم.

عوام در تعریف حسن و زیبایی کسی گویند.

به مانه جوانه و ناوی.

به آرایش و پیرایش جوان نمی شوی.

پیر نگردد جوان به غازه و زیور زشت نگردد نکو به پاره و خاتم

"قائنی"

به م دهس بیدهی، به و دهس نه یسینیتیه و.

به این دست بدهی به آن دست پس می گیری.

از مکافات عمل غافل مشو گندم از گندم بروید جو رز جو

به م زوویییه هه لئاکنگی.

به این زودی هارفتنی نیست. کنایه از مهمان یا مزاحکه.

به م قورسیی مورتزا علییه قه سه م.

به این کرسی مرتضی علی قسم. می گویند اعرابی که برای تسخیر ولایات سراسرا ایران آمدند. از رنج سرما نامه ای به مدینه نوشتند و علی (علیه السلام) گذاردن کرسی را به آنها توصیه کرد.

به م گوچکه نه یگرئ به و گوچکه ده ری نه کا.

از این گوش می آورد و از آن گوش بیرون می کند. می شنود اما بدان عمل نمی کند.

به یکی در درآید از گوشش به دگر در بیرون کند هوشش
"سنائی"

به من و تو چه؟

به من و تو چه مربوط. فضولی موقوف. ما را چه از این قصه که گاو آمد و خر رفت.

به مهرگ بیگره تا به یاو رازی نه وی.

به مرگ بگیر تا به تب راضی شود. شرائط سنگین پیشنهاد کن تا به شرائط سبکتر تن در دهد.

به مویژ سمیالی با نه دات.

با مویژ سبیلش را تاب میدهد. کنایه از شخص قد و از خود راضی.

به مویژی نه زانی به که مویژی نازانی.

به مویزی نداند به کویزی هم نمی داند. کویژ یا قه فیر : پیمانانه گندم یا جو. کسی که نیکی و احسان کم در نظرش بی قدر باشد. احسانها و کمکهایی بزرگ را هم چیزی نمیداند.

به میراتیت بی.

میرات: میراث، به میراثت باد. کسی که چیزی را به زور و بدون رضایت بگیرد آن شخص وی را نفرین کند و گوید: به میراث از تو بماند و از آن برخوردار نشوی.

به میخهی کتک باران ناواری.

به دعا و ناله گریه باران نمی بارد. به دعای کسی نیامده ایم تا به نفرین کسی برویم.

به نانی تیره و به نانی برسی.

به لقمه ای سیر است و به لقمه ای گرسنه. شخص قانع و کم خوراك.

به نانی تو سیری و هم گرسنه ای نه پیل و نه تخت و نه بار و بینه
"فردوسی"

به نا و ماس له و هخت خواه یا خواه شه.

خوردن بنا و ماست وقت خاص خود لذت دارد.

بنا: گیاهی بهاری که پخته اش با ماست خوراکی مطبوع و با گوشت، سرخ کرده اش لذیذ است. بیشتر در مناطق کردنشین غرب ایران موجود است. هر کاری موقعی دارد. در مقام تهدید است. یعنی به موقع تلافی خواهیم کرد.

به نمك خواه ته و بیخوه یا، به خوائ خواه ته و بیخوه.

به کسی که گوید خوردنی بی نمك است گویند: با نمك خودت بخور.

به نوکی له نوپژئه چی. یا: به پلتوکی له نوپژئه چی.

با يك نخود بی نماز میشود. با يك اشاره نمازش باطل می شود.
پلتوك: تلنگر.

به يك تیر برگشتی از کارزار، به يك حمله لشکر به تاراج داد.

به نوپژ و روژگ نییه.

به نماز و روزه نیست. به بها ندهد به بهانه دهد.

عبادت بجز خدمت خلق نیست به تسبیح و سجاده و دلق نیست

به نه بی عیب ناوی.

هیچ بنده ای بی عیب نیست. بی عیب خداست.

به نه وگ ئینسان سهرئه وپری.

با نمد انسان را سر می برد. با نرمی و لطف کسی را صدمه و آزار رساندن.

به نی شله و بووگه.

بندش شل شده . افسارش رها شده . میدان داده شده .

به نیهت وهزه .

بچه ای که دهانش برفک می گرفت. زنی را که به برادر شوهر خود شوهر کرده بود می اورند و موی سرش را به دهان بچه می کشید و می گفت: به نیت برفک. معتقد بودند که درمان می شود.

بهوئه وینی و بهو خانه به یاد ناکا.

بد را می بیند و بد خانه را به یاد نمی آورد.

گرگ اجل یکایک از این گله می برد وین گله را نگر که چه آسوده می چرد.

بهو با ئه ژیم له تهرهف تووه تی.

"به و" مخفف "به ئه و" . با : باد. به بادی زنده ام که از طرف تو وزان است. از پرتو نعمتها و توجهات تو پابرجا هستم.

بهو به ختی کلافه ئه کا.

بدبختی را کلافه می کند. زندگی اش سراسر آغشته به بدبختی و سیه روزی است.

بدبختی او را کلافه کرده . سختی و بیچارگی او را به زانو در آورده .

بهو به شه خوا داگیه پیئت رازی به.

قانع بنشین و هر چه داری بپسند. به سهمی که خدا به تو داده رازی باش.

بهو داخه و سه ری نیاوه .

از حسرت نرسیدن به آن چیز یا آن کس مرد. به آن داغ سر نهاد.

بهو له بهوترین خاستره .

بد از بدترین بهتر است. که بسیار بد باشد از بد بتر، رو شکر کن مباد که از بد بتر شود.

به وتن ئاگر زوان ناسووتی.

به گفتن آتش زبان نمی سوزد. بدعای گربه باران نیاید.

به وشتریان وت بۆچه ملت دريژه؟ وتی دوربینی دوا نه که م.

به شتر گفتند چرا گردنت دراز است؟ گفت: دنبال نگرم. (عاقبت اندیشم).

به وشتریان وت کوپت بووگه. وتی: بار من هر چل مهنه.

به شتر گفتند دارای پسر شده. گفت: بار من چهل من است.

کارمندی یا کارگری به کارگاهی اضافه می شود، این خبر به کارمندی که در آنجاست مژده دهند، او مثل فوق را به زبان می آورد.

به هاره! به هاره، به هاره بهاره.

به هاره! بهار است با دستدناس خرد و آرد کن، گندم بهاره را.

به ها کردین به هوو کردین، چووگه سهر شار. بۆ شوو کردین.

با به راه انداختن سر و صدای زیاد، برای شوهر کردن، به شهر رفته است. به مزاح برای کسی گویند که بمنظور انجام دادن کاری به محل دیگری رفته است.

به هانه ی به نی ئیسرائیلی.

بهانه بنی اسرائیلی.

در میان قوم موسی چند کس بی ادب گفتند کو سیر و عدس

"مولوی"

به هوویه ک خوهی چه په ل نه کا.

با يك نهیب خود را کثیف می کند. به يك حمله لشکر به تاراج داد.

"فردوسی"

به هوویک له مهیان ده رنه چی.

به يك جمله از میان در می روی. به يك تیر برگشتی از کارزار.

به هزار سووزن گاو سنی دروس ناوی.

از هزار سووزن گاو آهنی ساخته نمی شود. هزار جوان کار يك پیر را نمی کنند.

به هه لوا هه لوا وتن دهم شیرین ناوی.

با حلوا حلوا گفتن دهن شیرین نمی شود. تا رنج نبری، گنج نیابی.

گفتن نیکو به نیکویی نه چون نیکو بود

نام حلوا بر زبان راندن نه چون حلوا بود

"فندرسکی"

به هیچ ناوی ناخوسیتو.

به هیچ آبی خیس نمی خورد. حرف کسی در او کارگر نیست.

دیر باور است.

به هیچی نازانی.

هیچ خوبی و کمکی در نظرش جلوه نمی کند. نهایت بی عاطفه و نمک شناس است.

بهی له هر درگای، ناخری نهیکه نهو.

به هر در بسته ای رو آوری و آنرا بزنی، سرانجام گشاده شود. از کاری نباید قطع امید کرد.

گفت پیغمبر که چون کوبی دری عاقبت زان در برون آید سری

بی نه و دس ناکا به ناوا.

بدون مشورت، او دست در آب فرو نمی کند.

بیانگیری لی دهر هاتگه.

بهبانه گیر و کم حوصله شده. کنایه از پیر و یا بچه نزار و ناتوان.

بیانک مه گر، بیانکات نهویم.

بهبانه مگیر، بهبانه ات را قطع می کنم. (در مقابل تهدید است).

بی باوانه.

دختری بی پدر و مادر و بی پناه است.

بی باوک و دایکه.

پست و بی پدر و مادر است. بچه سر راهی است. در مسجدی است.

بیّ بایه‌خه .

بی نتیجه است. بی ارزش است.

بیّ پروینه مالّه‌و.

بیا بریم خونه . تعارف شاه عبدالعظیمی.

بیّ بگار نه‌دات له ئاو.

بی پایاب به آب می زند. بی گذار به آب می زند. بی ملاحظه و بی احتیاط است.

بیّ پول، قسه‌ی ره‌واجی نییه .

بی پول حرفش بر کسی ننشیند. هر که زر در ترازوست زور در بازواست و آنکس که بر دینار و گوهر دسترس ندارد در همه ی دنیا کس ندارد.

"گلستان"

بیّ پول مه‌نیره بو قه‌رزه و ستاندن.

بی پول و مفسل را برای پس گرفتن قرض مفرست.

بیّ پول و خواهش سه‌لیقه .

بی پول و خوش سلیقه . (با طعنه گفته میشود).

بیّ پولی بیّ "ئامانه" دهرمانه .

بی پول مرضی است بی درمان.

بیّ پیتّه .

بی برکت است. کنایه از چیزی بی ثبات و دوام.

بیّ تامی مه‌که .

به مزه اش مکن. شورش را در نیاور.

بیّ تینه .

کرسی، بخاری یا آتش بی گرما را گویند. شخص بی جثه و کم خون نیز مراد است.

بیخ دیوار نه‌که‌نی و بانه‌ناوی پی نه‌کا.

بیخ دیوار می‌کند و با خاک آن پشت بام را کاه گل‌کند. کاری ضد و نقیض و تیشه بریشه زدن.

یکی بر سر شاخ بن می‌برید خداوند بستان نگه کرد و دید
بگفتا گر این مرد بد می‌کند نه با من که با نفس خود میکند

"بوستان"

بی‌خه‌ویت نه‌کیشاگه.

بی‌خوابی نکشیدی. مصیبت و بدبختی ندیده‌ای.

خفته خبر ندارد سر بر کنار جانان

کاین شب دراز باشد بر چشم پاسبانان

"سعدی"

بی‌دهس شکاندن، نگین نه‌شکنی.

بی‌آنکه دست را بشکند و به آب آسیب رساند، نگین یا حلقه‌ی انگشتری را می‌شکند. در کارش استاد است. با پنبه سر می‌برد.

بی‌دولاک سورتاشی.

بدون دلاک سر می‌تراشد. کار بی‌رویه و بی‌اصول می‌کند.
خودسرانه کار می‌کند.

بی‌دهم و پل.

بی‌نطق و بی‌لیاقت.

بی‌دهم و زوان.

بی‌زبان و بی‌عرضه.

بی‌را بی‌را نییه، سفره‌ی خالی و هیجی تیا نییه.

بیار بیار و نیست نیست. سفره خالی و چیزی در آن نیست.

آفتابه لگن هفت دست شام و نهار هیچ.

بیّره کۆلم با بویته زاوای باوکم.

بیا بر من سوار شو تا داماد پدرم شوی. خطاب به کسی که کمک و احسان زیادی در حق وی کرده باشند و باز طمع بیش دارد و توقع نماید.

بیّ پهگ.

بی رگ و ترسو و بی لیاقت.

بیّ زه په.

بی نمک. دوستی نداشتنی.

بیژم ناوی، نه یژمیچ ناوی.

بگویم ناجور است و نگویم هم ناجور است و نمی شود، گویم مشکل و گر نگویم مشکل.

مرا دردیست اندر دل اگر گویم زبان سوزد

و گر پنهان کنم ترسم که مغزو استخوان سوزد

بیّ زن مه نیره بو تواشای " زن " که نیشک.

بی زن را به خواستگاری و پسند دختر مفرست. چون زن به خود ندیده هر نوع شخصیت و قیافه ای را می پسندد.

بیژه گه دا، تو، به چه حالیکه و بال هه لئه مائی؟

بگو گدا تو با چه حالی آستین بالا می زنی؟ بگو گدا تو دیگر چرا در معاملات بزرگ جلو می آیی. آدم گدا پر مدعا.

بیژه و شتر تو به سهره لاقه به نیته و چه.

بگو شتر ترا چه به علاقبندی؟ ترا چه به این کارها؟

بیسان بی سهره خه ر؟

بستان بدون سر خر؟ فضولی که خود را در هر کار دخالت دهد، گویند. نخود هر آش.

بی سوزنا هه لئه په پری.

بزون سرنا و ساز می رقصد. در کار و فعالیت محرك نمیخواهد.

بی سهر و شونه.

ناپیدا و مفقود الاثر است.

بی سهواد کویره.

بی سواد کور است.

بی سهواد وهسه کویره.

بی سواد چون کور است.

بی شکه‌ی من ته دهره جوانیگیه.

گهواره مرا سختی و بلا تکان داده است.

ته مه ره : سختی و مشقت. من با سختی و عسرت پرورده شده ام. این نوع مشقتها برای من آسایش است. "در مقام تهدید است".

بی شه‌ر دانیشه و شه‌ر درگات پی بگری.

بی خیال و بی آرزو در خانه بنشین و شر دامنگیرت شود.

بی عه‌یب خواس.

بی عیب خداست.

بی فه‌په.

بی فر است. بی وجهه و ابهت است.

بی کاری؟

بیکاری! ولکن بابا اسدالله!

بی که‌سی هه‌ر بو خوا خاصه.

بی کسی فقط برای خدا خوبست. تنهایی و بی کسی برای انسان موجب در ماندگی است.

بیگانه پشت دهوریه که .

پشت بشقاب بریزید. دوستی بر رفیقش یا زنی که به همسرش می گوید : فلانی با ما بد است .

دوست یا شوهر در جواب میگوید : ما که با او بدی نکرده ایم، بی جهت بد شده . احتیاجی به او نداریم. بلکه از این پس غذا را پشت بشقاب بریزد و برایمان بفرستد .

بیگاری له بیگاری خاسته .

بیگاری به او بیگاری .

بیگانه به خویش ناویّ دوشمه نیچ به دوس ناویّ

بیگانه هیچ گاه قوم و خویش نمی شود. دشمن هم دوست نمی شود. چغندر گوشت نشود، دشمن دوست نشود .

بیگره و بهری مده .

بگیر و از دست مده . از آنچه در دسترس داری استفاده کن .

بیگره و ویلی مده .

بگیر و از دست مده .

بیمه دهورتا .

دورت بگردم . " در مقابل تهدید یا تحیبب " .

بینه و تا بیگه بین جاهیلی ویّمان دنیا تا وهسره نابرگیّ پیّمان .

بیایید تا جوانی کنیم و خوش بگذرانیم. زیرا که دنیا تا آخر به ما نمی رسد .

بیّ نمه که . وهك: بیّ تامه . بیّ خواس . بیّ زهرهس .

بی نمك است . چون: بی طعم است، بی نمك است . دوست داشتنی نیست .

بینه بهر خوه ره و نه چپّته ریگا .

در مورد خط بد گفته میشود، اگر جلوه آفتاب بگذری مثل سوسك راه می رود .

بینه دەرگای گۆزه و ئاوی بخوره‌وه.

بگذار در کوزه و آبش را بخور. قباله ، فرمان یا حکمی بی ارزش.

بینه بان چاو و کویره و خواهشی ئەکاته‌و.

در وصف کودکی زیبا و دوست داشتنی گویند : بر روی چشم نابینا بگذاری شفا دهد.

بینه بان نانه و سه‌گ بۆی پییه و ناکا.

روی نان بگذاری سگ بو نمی کند. در مورد غذای کم گفته می شود.

بیوه‌ژن له نیمه‌ی شه‌وا په‌شیمان ئەویته‌و.

بیوه در نیمه‌های شب پشیمان می شود. زن بیوه در روز آزاد و بی دردسر است و هر کاری بخواهد بکند و هر جا بخواهد برود مزاحمی ندارد اما نیمه‌ها شب حسرت تنهایی او را رنج می دهد.

حرف " پ "

پا نه دات له په یین.

پهن پا می زند. خیابان گز می کند. آدم بیکار.

پا نه نیته جیگه پای گه وره.

پا جای پای بزرگان می گذارد. فقیری که قصد برابری با ثروتمندان کند. کودکی که رفتار و کردار بزرگان پیش کند.

پا نه وا به ده ما.

پا را به دهان می کشد. پا را گاز می گیرد. بی حیا و بی شرم است.

پات نه ونه در یژو مه که، بیورن.

پایت را چندان دراز مکن که قطع کنند. پا را به قدر گلیم دراز کن. طمع نداشته باش.

پا به قهو بهر خواهه داکپیشه.

پا را بقدر گلیمت دراز کن. طمع مورز.

مکش بیش از گلیم خویشتن پای	بدان خود را میان انجمن جای
پس فرو کن پای بر قدر گلیم	سر برآور از گلیمت ای کلیم

پات چه مه و که.

پایت را جمع کن. تجاوز موقوف. روایت را کم کن. رجوع به مثل فوق شود.

پاچکه بهی به ناکه س. هوه س رانیچ نه کا.

پاچه را به ناکس دهی هوس ران نیز کند. به اشخاص نباید زیاد رو داد.

پایه کی لی بته قنه.

کسی را دروغی دنبال کردن و درجانی خود صدای پادرمی آوردن. یعنی دارم

دنبالت می کنم، مثل می گوید: صدای پای از او در آرد: یعنی: او را تهدید بکن.

پادار بگره و بیّ پا مالّ خواه مانه .

پاداران را بگیر "که درنروند" بی پایان مال خودمان هستند.
مرحوم دهخدا می نویسد : فردی از دکان بقالی نخود و کشمش خریده بود، کرم
و موری چند در آن بود. فرد نخست حشرات را می خورد و می گفت : اول
پاداران را خوردم بی پایان سر جا هستند.
دیگری را در کمند آور که ما خود بنده ایم
ریسمان بر پا چه حاجت مرغ دست آموز را

پا دامه کیشه .

پا را دراز مکن. طمع نداشته باش.

پا دامه گره .

پافشاری مکن. لجاجت مکن.

پاره که دؤس و ئیمسالّ ئاشنا.

بعنوان گله از کسی که کمتر او را ملاقات کنند، گویند پارسال دوست و امسال
آشنا.

پاره که مرد و ئیمسالّ سالییه .

پارسال مرد و امسال سالگردش است. کنایه از کسی که به خواب عمیقی رفته
باشد.

پاسه بانی دیگه .

پاسبان دیده است. چای زرد و کم رنگ مراد است. کردها بیشتر چای پر رنگ
نوشند.

پاش باران که په نك .

"که په نك" : بالاپوشی است از نمد که چوپانان به هنگام بارندگی پوشند. بعد
از باران که په نك، بعد از سرما پالتو. بعد از رفع گرسنگی با نان جو، پلو.

پا شکیاگ داکه فتگه .

پاشکسته افتاده است. عاطل و باطل مانده . عاجز و ناتوان افتاده است.

پا کار نه کا و چاو نه ترسی.

پا کار می کند و چشم می ترسد. کسی را که از طول راه ، شکایت کند یا ادای این مثل قوت قلب دهند و او را به ادامه رفتن تشویق کنند.

پا له گلیم خوهت دریژه و مه که .

پا از گلیم خود دراز مکن. طمع نداشته باش.

پاله وان په مه .

پهلوان پنبه. به طنز و طعنه . شخص فربهی را گویند که در کشتی با پهلوانی زود از پا در آید.

پام بشکی.

پایم بشکند. متأسف از اینکه چرا فلان کار را انجام داده یا نداده است.

پام به سیاگه سهو.

پایم بسته است. از آمد و شد افتاده ام.

پا مه که به ناو که وش منا .

پا توی کفش من مکن. در کار من مداخله مکن.

پاوه پای نه کرد.

این پا و آن پا می کرد. در شك و تردید بود.

پای نینسان نه گری.

"مثل سگ " پای انسان را می گیرد. بسیار وقیح و بی شرم است.

پای به رو دواى بؤ نییه .

یک پایش پیش و یک پایش پس. مردد و دو دل. بر سر دوراهی خطرناکی است.

پای زل نه گبه ته . سه ر زل ده وله ته .

پای بزرگ دلیل نکبت و سر بزرگ نمودار ثروتمندی است.

پای شادی بوهیتهو.

به کسی که از تعزیه یا سر خاک برگشته است گویند: پای شادی به خانهء خود ببری.

پایهک بهرو دوانانی.

پایی را پس و پیش نمی گذارد.
یک قدم راه خطا نمی رود. شخص محتاط.

پای کره های گه ره که.

پایش کرایه می خواهد. کسی که طلب کنند و نیاید، گویند.

پای که له شیره که ت بوهه سهو و مامر مالّ هاوسا به حیزمه زانه.

پای خروست را ببندده و مرغ همسایه را حیز مخوان.
اختیار پسرت را در دست بگیر و دختر همسایه را هرزه و جلف مشمار.

پایه کی بو دوانی بوی قه رز کرد.

یک پا داشت دو تا برایش قرض کرد. کنایه از: پا به فرار گذاشتن.

پایکه له به ره و پایه کی له دوا.

یک پایش جلو است و پای دیگرش عقب. دو دل و مردد بودن.

پایه کی لی بته پیینه.

پایی را از او به صدا در آور. زهره چشمی از او نشان بگیر.

پایه کی هاله دیوانا.

یک پایش در دیوان است. دیوان: وزارت یا دربار بانفوذ است، خرش می رود.

پایه کی ها له م دنیا، پایه کی ها له و دنیا.

یک پایش این دنیا است و یک پایش آن دنیا. پیری نحیف و نزار.

پای گه رمه و نه و گه.

پایش گرم نشده. زیاد نمانده که آشنا شود.

پای له ژیرده رچووگه .

پایش از زیرش دررفته . پایش لغزیده است . سقوط کرده .

پای نیا به سهره قا .

پا روی حق گذاشت . انکار حقیقتی کردن .

در مورد اشخاص خوش قدم گفته می شود، پا روی گل نهاده راهش به مس تبدیل شده .

پای ها به خنه و .

پایش را حنا گرفته . نمی تواند دنبال کار برود .

پای ها به لهج قهوره و .

پایش لب گور است . عمرش به آخر رسیده . پیری لرزان و نالان .

پچه، یا دزییه، یا حیزی .

پچ پچ و نجوا یا در مورد دزدی است یا حیزی و خیانت .

پر دهمت قسه بکه .

پر دهانت حرف بزن . به قدر گلیمت بکن پا دراز .

پر دهممه له خوین و قووتی نه دم .

دهانم پر خون است و قورتش می دهم . ناراحتی ها زیادی دارم . پیش کسی افشا نمی کنم .

پرسا به و زانا به .

پرسا باش و دانا باش . دانا هم داند و هم پرسد . نادان نداند و نپرسد .

"سعدی"

بپرس آنچه ندانی که دل پرسیدن دلیل راه تو باشد به عز و دانایی

"سعدی"

پرس به ژن بکه و به قه ولی مه که .

بازن مشورت کن اما بر خلاف گفته او عمل کن .

پرس و مه سلاهت له واجباته .

پرسیدن و مشورت کردن واجب است.

پر مالم بی له رازیانه و به دل نیشه بمرم.

خانه ام پر از رازیانه باشد و به دل درد بمیرم.

رازیانه مسکن دل درد است.

کسی که همه چیز داشته باشد اما نتواند از آنها استفاده کند.

پشت بوهسه به خوا.

به خدا تکیه کن. در مقابل ضدیت معاندین یا هنگام سختی گویند.

پشتت بشکی.

نفرین است. (پشتت بشکند). پسرت بمیرد.

پشت حفت کیف رهش بی.

پشت هفت کوه سیاه، هفت کوه در میان، گوش شیطان کر. هفت قرآن در میان.

برای رفع چشم زخم گویند.

پشت دهس خوهمم داخ کرد.

پشت دستم را داخ کردم. شرط کردم که ضامن کسی نشوم یا فلان کار را

انجام ندهم.

پشت دهس خوهی گهست.

پشت دست خود را گاز گرفت. اظهار تعجب یا ندامت کردن.

پشت راسه و ناکا.

پشت راست نمی کند. زیر بار قرض، در اثر کتک خوردن یا وارد شدن سختی و

مصیبتی.

پشت سه ر مردگ خراو نایژن.

پشت سر مرده نباید بد گفت.

پشت گوچک‌ی خواه تو دی. نه ویچ نه وینیه و.

اگر پشت گوش خودت را توانستی ببینی ار را هم خواهی دید. دیدار کسی یا چیزی غیر ممکن.

پشت و رووی بۆ نییه.

پشت و رو ندارد. و کسی که ظاهر و باطنش معلوم نیست.

پشتی خالییه.

پشتش خالی است. بی یار و بی کس است.

پشتی سهرده و بووگه.

پشتش سرد شده. پشتش باد خورده. مدتی بیکاری کشیده و از کار سست و دلسرد شده.

پشتی قورسه.

پشتش محکم است. تکیه گاهش محکم است.

پشتیوانی قورسپ.

پشتیبانش قوی است.

پشکه لّ ناو مه ویز.

پشکل داخل مویز. ناچیزی در ردیف بزرگان.

پشکه لّی بنه ژیر پات.

به مزاح: کوتاه قدی را گویند که به چیزی ددستش نرسد و نتواند آنها بگیرد. (پشکلی زیر پابت بگذار).

پف نه کا به سهره گه وره که یا.

(سرنا را) از سر گشادش می زند. ناشی و نا وارد در کاری.

مرغی آبی بسرای اندر چون نای سرای

با ژگونه بدهان باز گرفته سرنا

"گرگانی"

پف له بووله مړه کا.

بر خاکستر پتاله پف می کند. در آهن سرد می دهد. کار بیهوده کند.

پله پله نه شی بچینه بان.

پله پله رفت برای سوی بام. پایه پایه بر توان رفتن به بام. یا شتاب کار درست نمی شود.

پله، پله، برو به ره و ژوور.

پله پله رفتن آمد سوی بام. با تانی زانو اشتر ببند.

پله زیقان یه.

وصف خوشحالی بیش از حد کسی.

پور خز.

کنایه از بچه چاق و چمبه.

پوزی قه وییه.

پزش قوی است. پز: فرانسه است. متکبر و متشخص.

پوس نهوی کیشاگه به سهر خواهیا.

پوست او را بر خود کشیده. خوی و روش او را گرفته.

پوس بی شه رمیی به رووی خواهیا کیشاگه.

پرده و پوستی از بی شرمی و وقاحت بر خود کشیده.

پوس سه گی کیشاگه به رووی خواهیا.

پوست سگ بر خود کشیده. برای انجام کاری نهایت پافشاری کردن و از رو نرفتن.

شوم با آن صنم چندی بکوشم زیبی شرمی یکی جوشن بیوشم

"ویس و رامین"

پوس سه گه به ده واخی پاکه و ناوی.

پوست سگ با دباغی پاك نشود. نجس تر شود، نجس تر شود.

پۆس قورواق به دهواخی نایژی.

پوست قورباغه به دباغش نمی ارزد. چیز به این بی ارزشی سزاوار این همه زحمت نیست.

پۆسه که و پیشه که ی ماگه.

کز و مانده بر استخوان پوستی. شخص ضعیف و مردنی.

پۆسی دهواخی ناوی.

پوستش دباغی نمی شود. وجودش قابل استفاده نیست.

زدی به کنایه برساند که: قابل لخت کردن نیست.

پۆسی که ند.

پوستش را کند. لختش کرد. ادبش کرد.

پوشین چووه سه ریم، غه م چووه به ریم. (مثل قدیمی)

پوشین که بر سر نهاده، غم و غصه به من رو آورد. در زمانهای قدیم که دختر به خانه شوهر می رفت پوشین بر سر می نهاد. پوشین عبارت است از پارچه سیاه و یاسیاه و سفیدی که بدور کلاه استوانه شکلی عمامه وار می پیچیدند و بایراق و گلابتون زینت می دادند سوزنهای ته گرد و گلهای زینتی و جواهر آلات بر آن نصب می کردند و بر سر می نهادند.

معنی مثل بالا چنین است: از روزی که شوهر کردم غم و غصه دامنگیرم شده

دیگر آسودگی میند خیال

ای که گشتی تو پایبند عیال

پوکاوی ناو چاوی گر تگه.

نکبت چشمانش را فرا گرفته.

پوکاوی یه.

نکبتش گرفته.

پول نه ویتته و، دۆسی ناویتته و.

پول باز به دست می آید اما دوستی که از بین رفت به دست نمی آید.

پوولّ پاپوؤ ئه کا .

پول پارو می کند. خر پول است.

پوولّ پوولّ تیّریّ.

پول پول می آورد. زر، زر کشد.

شنیدم زبیران دینار سنج که زر، زر کشد در جهان، گنج، گنج
"نظامی"

پولّ پهره سه .

پول پرست است. پول دوست است.

پوول په پیدا کردین ئاسنه، نگاداریی سه خته .

پول پیا کردن آسان است، نگهداریش سخت است.

پوولّ په پیدا کردن سه خته و خرج کردنش ئاسانه .

پول پیدا کردن سخت است و خرج کردنش آسان است.

پوولّ چه رمگ بوؤ پوؤ ره ش.

پول سفید برای روز سیاه . جمع مال برای جلوگیری از سختی و بدبختی است.
(این مثل از دوره قاجار و پیش از آنست. زیرا سکه ها همه نقره خالص بوده اند
و آنها را زیاد دیده ام.)

پوولّ، خوشه ویسه .

پول دوست داشتنی است. مال دنیا عزیز است.

پوولّ خوؤ له ئاو هه ئناگورگیّ.

پول را از چاه آب در نمی آورد. آهسته خرج کن، اسراف مکن.

پوولّ دار، که واو و ئه خوا و بیّ پوولّ دوو که له که ی.

پولداری کباب می خورد و بی پول دود آنرا.

پول كه فن ده ربييت، مردگ گور به گور بكه في.

پول كفن در بيايد مرده گور به گور شود. من به مرادم برسّم هر چه مي شود، بشود.

پول گانندان، خه رج به واسير ئه وي.

پول كون دادن خه رج بواسير مي شود. پول حرام خه رج دوا و دكتر ميشود.

پول له نه كيسه قه رز مه كه، ئه گه ر ئه يكه ي خه رجی مه كه.

از نو كيسه قرض مكن، اگر ميكني خه رج مكن.

پول مه ردم كيسه ئه دپي، " گيرفان ئه دپي "

پول مردم كيسه پاره مي كند. " جيب پاره مي كند " نگهداري پول مردم جز پاره كردن جيب سودي ندهد. در زمانهاي قبل براي نگهداري پول كيسه مي دوختند و سر آنرا نخ مي كشيده و باز و بسته مي شد و پولهاي سكه، طلا و نقره بود. پول كم را در كيسه كوچك ريخته در جيب مي گذاشتند و زنان به گردن مي آويختند و پول زياد را در كيسه هاي بزرگ تر به كمر مي بستند. سكه هاي نقره در داد و ستدها مصرف مي شد. چهار نوع سكه در ايران رايج بود به نامهاي: عباسي، محمودي، شاهي، بيستي.

مسكوك سياه را غازبكه مي گفتند. غازبكه دو نوع بوده: ساده و مضاعف. چهار غازبكه ساده با دو مضاعف مساوي با يك بيستي و ده غازبكه ساده با پنج مضاعف مساوي با يك شاهي بوده. دو شاهي يك محمودي است و دو محمودي يك عباسي. يك ريال مساويست با سه عباسي و يك شاهي بيست شاهي نيز يك ريال است. تمام اين مسكوكات نقره مدور هستند، باستثناي بيستي كه بيضي شكل بوده و همينطور غازبكه

پول وهسه چلك دهس.

پول همچون چرك دست است. (بي بقا و زوال پذير). سكه جن است و بنده بسّم
...

پولتي له كوناوه جهو، ده رچوگه.

پولش از روزنه بالا زده. مال فراوان و بي حساب دارد.

پوولی نییه و گغنی ئه دات.

پول نارد و جر میزند. در اثر بی پولی بد حساب شدن و نارو زدن.

په پوو ئه خوینی.

هد هد میخواند. مراد این است که : محل خیلی خلوتی است.

په پوله ی به هه شت.

پروانه بهشت. کنایه از بچه معصوم، چه زنده ، چه مرده .

پهت ئه بری.

زنجیر پاره میکند. دیوانه است.

پهت بر.

زنجیر گسل. کنایه : از شخص نفهم و دیوانه است.

په پ تاویست گه ره که، ئه شی چه ور هیندستان بکیشی.

هر که را طاووس باید جور هندوستان کشد.

په پ تیریتته لای ده میا.

پر لای دهانش میکشد. او را به وعده و وعید میفریبد.

په رچین بۆ چه لالزاده س.

پرچین برای حلال زاده است. قفل برای حلال زاده است.

پوپۆی پیه و نه هیشت.

پوششی بر روی ان نگذاشت. عیوبش را اشکار ساخت و آبرویش را بر باد داد.

په ری په خووگه.

پری خوک مانند. به مزاح کودک چاق و توپلی را گویند.

په ز پای به رخ خوهی ناشکینی.

گوسفند پای بره خود را نمیشکند. هیچ کس بد اولاد خود را نمیخواهد.

په زوو گورگ له يه ك جوگه ئاو نه خوږه نه و.
گرگ و ميش از يك جو اب می نوشند. در زمامداری رهبری دادگستر چنين
مثلی زند.

په زى داگه سه دهس گورگ.

گوسفند را به گرگ سپرده . امانت را به امانت خوار سپرده.

په ژاره دای گرتگه.

غم بر او چیره شده.

په ژاره بى دهنگى كردگه.

غم و غصه او را به سكوت واداشته.

په شيمانى شاخى بواى، ده ريم هاوردوو.

اگر پشيمانى شاخى داشت در آورده بودم. نادم از انجام كارى.

په شيمانى نه و تن له په شيمانى وتن خاستره.

پشيمانى نگفتن به كه حسرت بردن كه چرا گفتم.

په كى بوى ناكه فى.

برای او معطل و لنگ نمی شود. ارزشی برای او قائل نیست.

په كى كه فتگه.

كار به تعويق افتاده . كسى در موردی معطل مانده باشد.

په له پيټكه نه وه شنى.

كنايه از اين است كه: بد زبان است و طعنه ميزند.

په له هور نه كوتى.

چنگ به ابر می زند. كنايه از عالمی متبحر، مغرور خودخواه است.

په نچ نه نگوس بران، وه لى وه ك يه ك نين.

پنج انگشت برادرند اما برابر نیستند. در مورد افراد يك خانواده كه شكل و اخلاق و روحیه متفاوت دارند، گویند.

پهنجه‌ی خوره‌تاو.

پنجه آفتاب، مانند کردن رخساره زیبای کسی به قرص خورشید.

پهنجه‌ی هال پیکاکه.

حسرت زده انگشتان را در هم قفل کردن.

په‌ی به‌نیی خاس کریاگه.

با پی خوبی بنا شده. کنایه از ساختمانی محکم یا بنای اخلاق خانواده‌ای.

په‌ی پی‌ی ناوا.

پی به آن نمی‌برد. آنرا درك نمی‌کند.

په‌ی که‌سی بمره‌په‌ری مه‌رده‌بۆ ئەوله تو زیاتر ئیمان هه‌رده بۆ

برای کسی بمیر که از غم و غصه دوری تو همچون شخصی جن و پری
میرانده باشد. او از تو بیشتر به فکر تو باشد. و در اثر محبت و عشق فراوانی که
به تو دارد ایمان و اعتقادش بر باد رفته باشد.
برای کسی بمیر که برایت تب کند.

په‌ی‌مانه‌ی پر بووگه.

پیمان‌ه‌اش پر شده. اجلش فرا رسیده. شکیبایش نمانده.

په‌ی‌نجه‌ی جه‌حانم.

نردبان جهنم. کنایه از شخص بلند قد و نادان.

پیاده ئەزانی سوار ته‌نگی به‌ربووگه.

پیاده می‌داند که سوار تنگ اسپش باز شده.

رو کناری گیر گر سیر جهانت آرزوست

کس در اثنای شناکی سیر دریا میکند

"صائب"

پیاز عهوا لآن خواردنی ههس و بردنی نییه.

پیاز عولان را می‌شود خورد، اما نمی‌شود برد. هر چه می‌خواهید بخورید اما با خود نبرید.

عوالان: کوهی سبز و خرم در سنندج. (آرامگاه آبدالان)

پیازیچ ئیژی من میوه‌م.

پیاز هم خود را داخل میوه‌ها کرده است. بی‌مایه‌ای که گویند که دعوی فضیلت و برتری کند.

پیاک به هه‌وانه‌ی دروژن تیری.

مرد با دروغ سر هم کردن می‌تواند زن بگیر. کاری آسان سهل الوصول است.

پیاک پوولی بی یا ژن تیری یا هه‌ریگ کاری نه‌کا.

مرد اگر پول داشته باشد یا زن می‌گیرد یا خانه می‌سازد.

پیاک پیر بی، نه‌ویته رشخه‌نه‌چار مه‌ده‌م.

آدم که پیر شد مورد مسخره عموم قارا می‌گیرد.

مار که پیر شد قورباغه سوارش می‌شود.

پیاک چۆن ده‌ره‌قه‌ت خوا تی؟

مرد چطور می‌تواند با خدا زور آزمایی کند؟ با خدا نمی‌توان پیکار کرد.

پیاک قه‌ولی قه‌وله.

قول مرد یکی است. حرف مرد یکی است. قول مردان جان دارد.

پیاک گدا خوهی چه‌س تا زه‌ماوه‌ندی چه‌بی.

شخص بی چیز و فقیر عروسی مفصل ندارد. گنجشک چپست تا کله پاچه اش چه باشد؟

پیاک له قسه‌ی خوهی ناگه‌رپته‌وه.

مرد از قولش باز نمی‌گردد. حرف مرد یکی است.

پیاج نابله و هسه کویر.

نابلد کور است. غریب کر و کور است.

پیاج وهختی ماتل بی، قهوم دوور و قهرز کۆنه ئەکاته یاد.

آدم وقتی که درمانده و بی چیز شود، اقوام دور و طلب قدیمی را بهیاد می آورد.

پیاله ئی که متر.

به مزاح: به کسی که مست است یا تظاهر به مستی کند گویند: یک پیاله کمتر.

پیای گه دا ئەم گشته فیز و ئیفادهیه نییه.

آدم گدا اینقدر فیز و افاده ندارد. گداری متکبر.

پیتا په ریگه؟

به سرت زده؟ دیوانه شده‌ای؟

پیتی تی ئەکه فی.

برکت در آن ایجاد می‌شود. غذایی را که زیاد جلوه کند، گویند.

پیر به تیکه به نه.

پیر به لقمه بند است. پیر توجه و مواظبت غذایی می‌خواهد.

پیر به خوراک به نه.

پیر به وسیله‌ی خوراک سر پا است. چون مثل پیش.

پیر ته مع کاره.

پیر طمعکار است.

پیر حورمه‌تگیره.

پیر حرمت گیر است. زن جوان در مورد شوهر پا به سن گذارده گوید.

پیر زوری ها له چناکه‌یا.

پیر زورش در چانه اشی است، پیر پر حرف است.

پیر له پیری نی یه، له سه‌رگوزه‌شته‌یه.

پیر از پیری نیست از سرگذشت اوست. کار نیکو کردن از پر کردن است.

پیر مه‌نیره بو که‌رسه‌ندن. جوان مه‌نیره بو ژن په‌سه‌نکردن.

پیر را برای خر خریدن مفرست و جوان را برای زن پسند کردن. چون پیر می‌خواهد از خستگی نجات یابد و سواری بکند، پیر و جوان بودن خر برایش مطرح نیست و مرد جوان شهوت چشمش را بسته است و ظاهر را میپسندد. پیر و راجه. پیر پر حرف و وراج است.

پیره ژنه‌که‌ی وامه‌نه‌ی ده‌وران پشت پا نه شور بوختیانه‌ی گه‌وران

در هجوم پیر زنی غیبت گر گویند: پیر زنی که وامانده روزگار است پاهایش را نمی‌شوید، اما بدگویی مردم کند. (مثل بسیار قدیمی است).

پیری شهرمی له که‌س نی یه.

پیری از کسی شرم ندارد. انسان هر چند بکوشد خود را جوان جلوه دهد اما آثار پیری مشهود است.

پیری و چه‌م و چه‌م.

پیری و چه‌م و چه‌م. مخفف چمیدن و خمیدن. پیری صد عیب نکو گفته‌اند.

پیری و ژیری.

پیری و عاقل شدن. آدم که پیر شد عاقل و وزین می‌شور. کلیمی های ستدج اغلب مثلی های در ششد که می‌گفتند: قربان آخر سلمان. یعنی مسلمانها اغلب عاقبت به خیراند.

پیرییه و لی‌که‌فتین.

پیر است و نداری و بی‌چیری

مخور جمله که ترسم دبر ایستی به پیرانه سر بر بود نیستی

(نظامی)

پیرییه و نه داری.

پیری است نداری و تنگدستی. چون مثل بالا.

پیمه و نه ماگه.

قدرت جسمی یا مالی برایم نمانده است.

پیری و سه د عیب.

پیری و صد عیب.

پیری و هزار عیب.

پیری و هزار عیب.

پیری هاته پیریمه و.

پیری بی استقبالم آمده.

پیشهی خوهی شکانگه.

استخوان خود را شکسته است. تیشه بریشه خود زده.

پیشهی رهش نه کردگه.

استخوانش را سیاه نکرده است. کنایه: هنوز بچه است.

پیشهی شکانگه.

استخوان خرد کرده. دود چراخ خورده. با تلاش و زحمت به نتیجه رسیده است.

پینه و په پدم بکن بهش سالی تر ناکه م.

مریض یا پیر فرتوتی گوید: با اینکه مرا وصله بزنی و تعمیر کنی باز تا سال دیگر دوام نمی آورم.

پینه هه‌لناگری.

وصله بر نمی‌دارد. با هیچ‌تعبیر و تأویلی این رسوایی یا عیب را نتوان پرده‌پوشی کرد.

پییه و تلیام.

ناخودآگاه و با اکراه داخل‌کاری یا جایی‌شدن.

حرف " ت "

تا ئاقلّ هات بیر بکاته و شیّت له ئاو په پیهه و.

تا عاقل خواست فکر کند، دیوانه از آب پرید.

عاقل به کنار راه تا پل می جست، دیوانه پا برهنه از آب گذشت.

تیری له که وان ده رچوو، ناگه پیته و.

تیر از کمان چو رفت نیاید به شست باز.

گفتم که غمزه تو مرا کشت رحم کن گفتا چه سود که تیر از کمان برفت

" ظهیر فاریابی "

تا نه توانی که س له خوهت مه پره نجنه.

حتی المقذور ناراحتی دیگران را فراهم مکن. تا توانی درون کسی مخراش.

تا نه جهلت نه گه یی نامری.

تا اجلت فرا نرسد نخواهی مرد. نبرد رگی تا نخواهد خدای.

تا نه م نه که م نه وتی، تا نه و نه که م شه و تی.

زنی که از کسرت کار خانه می نالد گوید تا این کار را می کنم کار دیگر می

رسد تا آن کار را می کنم شب می رسد.

تا نه ییژی به هار، تاوسان تیت.

تا بخواید بگوید بهار تابستان می آید. رجوع شود به مثل بعد.

تا نه ییژی هالّه، مه نگوور پی نه گه بی.

تا می گوید غوره، انگور میرسد. مراد دیر سخن یا الکن است.

تا بای تی، شهن نه که م.

تا باد می آید گندم به باد می دهم. تا اوضاع به مراد است، استفاده می کنم. (در

مورد اشخاص فرصت طلب و ابناالوقت صادق است).

تا بزائین خوا چه نه کا.

تا ببینیم خدا چکار می کند. تا در میانه خواسته کردگار چیست.

تا بؤت نه کرگی خاسی بکه.

تا می توانی نیکی بکن و منشأ خیر باش.

تا نه توانی دل که س مه‌ئشنه.

تا می توانی خاطر کسی را آزرده مکن.

تا بچوک نهوی، گه‌وره ناوی.

تا کوچکی نکنی بزرگ نخواهی شد. تا دیگران را احترام نگیری، محترم نخواهی شد.

تا بووچکی نه‌که‌ی، به گه‌وره‌بی ناگه‌بی.

تا رنج کمتری بر خود ننهی به آسایش و مهتری نرسی.

تا به شه و نه‌پؤیت به روژ ناگه‌بیته مه‌نزل.

تا به شب راه نروی روز به منزل نخواهی رسید. تا رنج نبری گنج نیابی.

تا به و نه‌وینی به‌وخانه به یاد ناکه‌ی.

تا بد نبینی بدبخانه را به یاد نمی آوری. خدا را شکر کن مباد که از بد بتر شود.

هرکه گریزد ز خراجات شاه بارکش غول بیابان شود

تا پاز.

کنایه از جوانی بلند بالا و درست، اما سست و بی غیرت و بی خاصیت.

تا پیرئیک بمری، هزار جوزان نه‌مری.

تا پیری بمیرد هزار جوان می میرد. چون جوان کم تجربه است و خود را در آغوش هر خطری می اندازد.

تا تو نه‌که‌ی بؤری بؤری، یارو ناکا نؤری نؤری.

تا از طرف تو اظهار تمایلی نشود، کسی نمی تواند در تو طمع کند.

از تو به یک اشاره، از ما به سر دویدن.

تا چتی نهوی، مردم قسهی لئییه و ناکهن.

تا نباشد چیزکی، مردم نگویند چیزها.

تا چۆن له ئاو دهریبی، تا چه له ئاو دهریبی.

تا چه از آب در آید، تا نتیجه چون بود.

تا چپۆ نه‌رمه، نه‌شی بمووچینه‌و.

تا چوب نرم است باید خم شود. تربیت در کوردی مفید افتد.

چوب تر را چنانکه خواهی پیچ نشود هیچ جز به آتش راست

تا چپۆ نه‌رمه نه‌شی راسی بکه‌یته‌و.

تا چوب نرم است باید آنرا راست بکنی. تربیت در خردی و کودکی سودمند

است.

تا خان برآزی، له‌شکهر نه‌ترازی.

تا خان مرتب و آراسته شود لشکر از جا کنده می شود.

خان و سرداری که به‌وسیله لشکر مخالف غافلگیر شده، تا لباس رزم را بر

خود مرتب کرده لشکرش تارومار شده .

هنگامی که منتظر آمدن کسی باشند و دیر کند این مثل را عنوان کنند.

تا خوا مه‌یلی به چه‌بی.

تا یار کرا خواهد و میلش به چه باشد.

تا خوا مه‌یلی نه‌وی هیچی ناوی.

تا خدا نخواهد هیچ کار انجام نمی شود.

تا خوین ها له په‌گا.

تا خون در رگهایم جاریست. تا جان در بدن دارم.

تا درگاه‌ه‌ک نه‌وه‌سی درگای تر نه‌کاته‌و.

تا دری را می بندد دری دیگر را میگشاید.

خدا گر ز حکمت ببندد دری به‌رحمت گشاید در دیگری

تا درگایه ك نه كاته و درگایه ك ناوه سیّ.

تا دری را باز نكند دری را نبندد.

تا دنیا دنیاس.

تا دنیا دنیاست. تا جهان باشد.

تا رهگ ها له ملما.

تا رگ در گردن دارم... تا خون در رگهایم هست... تا جان دارم.

تا رهنج نه وهی گهنج ناویّ.

تا رنج نیابی گنج نیابی. تا تلاش نکنی به جایی نمی رسی.

تاریفت ها له و بانه و.

تعریف شما آن بالاست. نیازی به تعریف نداری.

تاری نیا.

اورا فراری داد. بیرونش کرد.

تا ریوی قه والّه ی خوهی خوهند، پؤسیان کهنده.

تا روباه خواست سند بی گناهی خود را بخواند، پوستش را کنند.

تازه ئه وهلّ بیسمیلایه.

تازه اول بیسم الله است. تازه اول کار است. از سر نو دام دام.

تاره بدری هه زاریّ کۆنه به ی به هه زاریّ

هزار جامه نورا بپوشی و کنار بیندازی. کهنه آنها را بفقر بدهی. (جمله دعائیه)

تشویقی بر کمك و دستگیری از مستمند.

تازه پیاکه فتیگ.

تازه به دوران رسیده. نو کیسه.

تازه ناگه پینه و.

دیگر بر نمی گردد. به کسی که در مرگ عزیزی شیون کند، گویند.

تازه هاته بازار کونه بوو به دل بازار

تازه آمد به بازار، کهنه شود دل آزار. هر چیز به تازگی عزیز است.

تازه وهختی هاته پوو کونه کهفته کهل که نوو

تازه وقتی روی کار آمد کهنه پشت کندو افتاد.

کندو: خمره های (کند و های گلی) بزرگ مخصوص گندم.

تازه دی کۆنه ی له بیره و چوو.

تازه را دید کهنه را فراموش کرد.

با یار نو آنچنان شاد شدی کز یار قدیم ناوری یاد

"نظامی"

تا ژیر بیری کرده و، شیت له ئاو په پیه و.

تا عاقل خواست فکر کند. دیوانه پا برهنه از آب گذشت.

تا ساحتیو مال هات دز بگری، دز ساحتیو مالی گرت.

تا صاحبخانه خواست دزد را بگیرد، دزد صاحبخانه را گرفت.

تا سۆزی خوا که ریمه.

تا فردا خدا کریم است. دلیل بر قناعت و توکل بر خدا.

تا سۆزی خوا گه وره س.

تا فردا خدا بزرگ است. همچون مثل بالا.

تاس وتگیه، بشکیم نه که بزرگیم.

تاس گفته است شکسته شوم اما به صدا در نیایم.

از قول دختر گفته شده: بمیرم بهتر است که بدنام و لکه دار شوم.

تاسیان گوم بووگه.

تاسشان گم شده. نظیر: حمام زنانه است و تاس در حمام زنانه گم می شود.
 تا شاره گم لئ نه دات.
 تا شاهرگم می زند... تا جان در بدن دارم.
 تا فرز ویسائی سونه ت به تاله.
 تا فرض هست، سنت باطل است. واجب مقدم بر مستحب است.
 تا قهت میمانی نهو، مالی به جئ هیشت.
 طاقت مهمان نداشت خانه به جا گذاشت.
 تا کانه یا شیّت نهوی یا دیوانه.
 یکه یکدانه، یا خول می شود یا دیوانه. یگانه اولاد در اثر توجه زیاد سفیه
 می شود.
 تا کؤسی نه پمی که نی پره و ناوی.
 تا بلندی ریش نکند چاله ای پر نشود. تا پریشان نشود، کار به سامان نرسد.
 تا کؤنی نه گری، کؤنی تری تی نهوی.
 تا سوراخی را می بند سوراخی دیگر در آن باز می شود.
 گرفتاریهای زندگی مراد است.
 تا که سی نه جه لی نه گه بی، نامری.
 تا اجلش نرسد نمی میرد. کس پیش از اجل نمی رد.
 تا که نی نه پؤخی، که نه لانی پره و ناویته و.
 تا بلندی فرو نریزد چاله ای پر نشود. تا ثروتمندی نمیرد نزدیکان بی چیز او بی
 نیاز نشوند.
 تا گویره که به ک بویته گاو خوین ئینسان نه ویته ئاو
 تا گوساله ای به گاو شود، خون آدمی اب شود. تا بچه ای بزرگ شود پدر و مادر
 خرد می شوند.

تا گه نم نه کیلی سهوز ناوی.

تا دانه نیفکنی نروید. دانه نکشت ابله و دخل انتظار کرد.

تا گه نم نه وه شنی خه رمان هه لئاگری.

تا گندم نکاری خرمن برنداری. تا رنج نبری گنج نیابی.

تا گیانم هاتیا.

تا جان در بدن دارم.

تالانکرده!

غار تگری است! رعایت نکردن احساس مسئولیت و دلسوزی در مؤسسه یا خانه ای.

تالانکریاگ نه وی به مال. سکه پو ناوی به مال.

غار ت شده صاحب ثروت می شود. شکمو و پرخور صاحب پروت نمی شود.

تالانکریاگ هه م مالی نه چی و هه م ئیمانی.

غار ت شده هم مالش را از دست می دهد و هم ایمانش را. چون به خیلی اشخاص ظنین می شود.

تال و سؤل دنیای فره چه شتگه.

سرد و گرم روزگار را زیاد چشیده است. با تجربه و مجرب است.

تا لیت نه پرسن جواو مه ده ره و.

تا نپرسندت مگو از هیچ باب. تا نخوانندت مرو از هیچ در.

تا لیت نه پرسن قسه مه که.

سخن تا نپرسند لب بسته دار گهر نشکنی تیشه آهسته دار

تالی و سؤللی نه چه شتگه.

تلخی و شوری نچشیده. رنج روزگار نبرده و تجربه نیاموخته است.

تا مالِ خاوهن دزی گرت، دز خاوهن مالی گرت.
تا صاحبخانه خواست دزد را بگیرد، دزد صاحبخانه را گرفت. زرنگی و پیش
دستی کردن و خود را محق جلوه دادن.

تا مالِ ویساوی، به مزگت حه رامه.
چراغی که به خانه رواست، به مسجد حرام است. چیزی که برای استفاده
خانواده و نزدیکان ضرورت دارد نباید به بیگانه داد.

تا مانگا به ره لای بی، که له گا جه ژنیه.
تا ماده گاو رها و آزاد باشد، گاو جفت گیری عیدش است. زن باید در استتار
باشد و حجاب کاملاً رعایت شود.

تا من وتم بسم الله ، ئه وتی الحمدلله.
تا من گفتم بسم الله ، او گفت الحمدلله . تا من شروع به غذا خوردن او تمام کرد.

تا مهیل خوی له سهر نه وی، هیچی ناوی.
تا اراده خدا بر آن قرار نگیرد طوری نمی شود. نبرد رگی تا نخواهد خدای.

تانجی به گزاده ی سه گه.
تازی بیگ زاده سگ است. تازی در میان سگها ممتاز است. هنگام برتری دادن
کسی بر دیگران ، عوام از این مثل استفاده می کنند.

تانجی له وهخت پاوا گوی تی.
تازی هنگام حمله به شکار قضای حاجت دارد. تازی خوب وقت شکار بازیش
می گیرد.

تانجیی من که رویشک تو ناگری.
سگ تازی من خرگوش شما را نمی گیرد. من حریف شما نمی شوم.
رجوع شود به: سهر من به قه...

تا نه پرسن مه یژه.

تا نپرسندت مگوی.

تا نهی بی، مهس ناکا.

تا نداشته باشد مست نمی کند. بی مایه فطیر است.

بی مایه مستی کی تواند.

(ابوالفضل بیهقی)

تاوانکار سهری ها به داره، بی تاوان سهری ها به لای یاره.

گناهکار سرش بر بالای دار است، بیگناه سرش بر کنار یار است.

تاوانکارها به لای یاره، بی تاوانها له بان داره.

گناهکار نزد یار است و بیگناه بر بالای دار. (در جامعه ای کاملاً بی نظم و آشفته)

تا وهختی نه متوانی بخوهم نه میوو، نیسته که ههسم ناتوانم بخوهم.

تا وقتی که می توانستم بخورم نداشتم، حالا که دارم نمی توانم بخورم.

وقت پیری آمد آن سیب زرخندانم به دست

میوه ام داد آسمان وقتی که دندانم شکست

تاوی گهش هه و مه و تاوی رهش هه و مه.

زمانی " چون آتش زغال " بر افروخته می شوم، زمانی سیاه می شوم. گاهی شادم، گاهی ناشاد.

تاهاای له بهر چاوهو، های له دلا.

تا در جلو چشمی در دل جا داری. از دل برود هر آنکه از دیده برفت.

تا یفه ای چراو کوژین.

طایفه چراغ خاموش کن. شرح از کتاب تاریخ سیر الاکراد، نسخه خطی که به شماره ۴۱۳۵ در کتابخانه

ترس برای مهرگه.

ترس برادر مرگ است. برای تشجیع کسی گویند.

تریت شیت.

تلیت دیوانه . چند چیز فرقاتی. چند نوع غذای در هم و مخلوط.

تریشته‌ی دا له پای خواهی.

تیشه به پای خود زد.

درین محنت سرا يك عشق پیشه نزد چون من به پای خویش تیشه

"جامی"

وی عمر تباه خطا پیشه تا چند زنی تو به پا تیشه

"شیخ بهایی"

تریشته‌ی داگه له ریشه‌ی خواهی.

تیشه به ریشه خود زده . رجوع شود به مثل فوق.

تف بخه‌یته ئاسمانا ئه‌چی.

آب دهان به هوا بیندازی خشک می شود. و یخ می بندد. نهایت سردی هوا را گویند.

تف به‌ره و ژور تیت‌وه ناو چاو.

تف سر بالا به ریش بر می گردد. ناسزا و بدگویی به قوم و خویش به خود باز می گردد.

سوی گردون تف نیابد مسلکی تف به رویش باز گردد بی شکی

"مولوی"

تف له ده‌میا وشک بوو.

از شدت ناراحتی و تعجب: آب دهانش خشک شد.

تف له م و له‌حنه‌ت له‌و.

تف بر این و لعنت بر آن. برای رد تعریف از دو نفر گفته می شود.

تفلیک سر به‌ره و ژوره.

تفلیک عبارت است از آب دهان و غیره . که در دهانه نای قرار گرفته باشد باشد که با سرفه کردن ببالا باز گردد.

رجوع شود به: تف هه‌لخه‌ته‌و...

تفلیکی هه‌لکه‌فت.

به کسی که ذرات قند یا غذا در لوله نایبش داخل می‌شود و سرفه شدید کند، گویند.

تف هه‌لخه‌یته‌و ناو چاو خوه‌ت نه‌گریته‌و.

آب دهان به هوا بیندازی به روی خودت باز می‌گردد. ستم به خویشان به خود باز گردد.

تو بزاً نه‌وگه‌وجه چهنی بی‌عاره هیشتا به‌ته‌مای ژن شوو‌داره

ببین آن نفهم چقدر بی‌عار است هنوز به طمع زن شوهردار است.

تو بمره هه‌ر که‌فهن فره‌س.

به مزاح: در مورد کسی که به وصیت کردن افتاده، گویند، تو بمیر کفن زیاد است.

تو بووی به وه‌وه‌و ئیمه... توّمان نه‌دی.

عروس شدی و ما (...) شما را ندیدیم. مثلاً تو حقوقدار شده‌ای و ما از حقوق شما استفاده نکرده‌ایم. باغدار شده‌ای و ما از ثمر باغ شما چیزی نخورده‌ایم.

تو به‌خه‌یرو من به‌سلامت.

تو بخیر و من به‌سلامت. (نه من به شما کاری دارم و نه تو با من کاری داشته باش). در مورد قطع کردن رابطه گویند.

تو به‌کولیره چه‌وره‌ی نای، من به‌گهنم برژیگی چون به‌م.

تو آنرا به‌گرده‌ی روغنی نمی‌دهی، من چطور آنرا به‌طندم برشته شده عرض کنم.

توپین‌که‌ر، زه‌ماوه‌ن سه‌گه.

سقط شدن خر عروسی سگ است. مردن ثروتمند شادی فقرا است.

تو چۆن من ئه‌وینی منیچ تو وا ئه‌وینم.

تو مرا چگونه میبینی من هم ترا همانگونه می بینم.
دل به دل راه دارد.

تو خاستر ئه‌زانی فهرموو.

تو بهتر می دانی بفرما. گر تو بهتر می زنی بستان بز.

تورمه هر چه ن کونه بی، پا تاوه ناکرگی.

ترمه هر چند کهنه باشد مچ پیچش نکنند.

اسب تازی گر ضعیف بود همچنان از طوبله ای خر به

"سعدی"

تۆرنه.

عادت به قهر کردن دارد.

تۆز ئه‌کا.

گرد میکند. در کردی به معنی مستفاد است.

۱- خشمگین است. سفیه است و پراکنده صحبت می کند.

در فارسی گرد کردن یا گرد خاستن به معنی بر دادن و ثمر بخشیدن است.
چون:

عاشق بی طلب چه گرد کند مرد باید که کار مرد کند

"اوحدی یا سنائی"

تۆشه‌مان گالّ بوو، زوو به‌ره‌و مالّ بوو.

توشه مان ارزان بود، زود برگشت. رجوع شود به: مال قه لب...

تۆشه‌ی ئاوه.

توشه اش آب است. بی پستی‌بان است.

تۆشه‌ی مه‌ردم برسیه‌تی ناشکنی.

توشه ی دیگران موجب رفع گرسنگی نیست. توشه مقدار غذایی است که
مسافر و رهروی با خود به همراه دارد.

تو که لای لای نه زانی، بۆ چه خهوت پیا ناکه فی؟

تو که لای لای بلدی چرا خوابت نمی برد. تو که می دانی من درست می گویم
چرا قانع نمیشوی؟

تو که ی مردی و ئیمه تاووتمان حازر نه کرد؟

به مزاح: تو کی مردی و ما تابوت آماده نکردیم؟ جواب کسی که به وصیت
کردن افتاده.

تول بیتو، کول بیتو، رووشه ی ناو بی؟

توله سگ باشد و کوتاه دم باشد و نامش هم روشه باشد. دارای امتیازاتی در
شیطنت و نابکاری.

مثلاً "پسر باشد و چشمش چپ باشد و پسر فلان بد نام هم باشد. چپ چشمها
صفات رذیله زیادی دارا هستند.

تۆ له حه مه ئاشه وان خاستر نه زانی؟

تو از محمد آسیابان بهتر می دانی؟ تو بهتر از او به کار وارد نیستی.

تۆم کرد به جۆلا، مه کۆم بد زی؟

ترا جولایی آموختم که مکویم را بدزدی؟ مکو یکی از وسائل جولایی است.

تۆم کۆنه له دلیا وه شیاگه.

تخم کهنه در ر دلش پاشیده شده. اشخاص کینه جو را گویند.

تو موویه ک ئه وینی من گۆلۆله موویه ک.

و یك مو میبینی من مچاله ی مو.

تو موی بینی و من پیچش مو
پیر اندر آینه بیند جوان
تو ابر و من اشارتهای ابرو
پیر اندر خشت بیند بیش از آن

"مولوی"

تون لئ نه خوری.

تند مرکب میرانی. تند می روی جاننا ترسمت فرو مانی.

تون مه‌پو، ئەكه‌فی.

تند می روی جانا ترسمت فرومانی.

تون مه‌پو پات هه‌ئه‌كه‌فی چه‌میری وه‌به‌ر تاوتت ئەكه‌فی

به مزاح و استهزا: تند مرو پایت به سنگ می خورد. میاقتی (می میری) موزیک عزا در جلوی تابوتت راه میافتد.

چه مه‌ری: موزیک عزا که در کردستان مخصوص نوجوان است و آن عبارت است از چند نفر دف زن که با دف زدن و ذکر صلوات در جلو تابوت تا قبرستان مردم را همراهی می‌کنند.

تون مه‌پو پات هه‌ئه‌كه‌فی، ناوكت ئەكه‌فی، ئاره‌ق بید مشك به ده‌س ناكه‌فی.

به مزاح و استهزا: تند مرو پایت به سنگ می خورد. نافت می افتد، عرق بید مشك به دست نمی‌آید.

تۆ وتت و من باوه‌رم کرد.

تو گفتی و من باور کردم. کنایه از انکار و باور نکردن سخن کسی.

تووتیواری فیر بووگه .

طوطی وار یاد گرفته . فراگیری سطحی و بی‌تعمق و تدبیر.

توول‌بر، برای سه‌وه‌ته‌چن.

به طعنه گویند: ترکه بر برادر سید چین. از کسی سؤال کنند، دیگری به سخن آید و جواب گوید.

توول‌ به ته‌ری نه‌چه‌میته‌و، ئیتر ناچه‌میته‌و.

ترکه و چوب با تری خم نشوند، دیگر خم نمی‌شوند.

هر کس در خریدش ادب نکند در بزرگی فلاح ازو بر خاست

چوب تر را چنانکه خواهی پیچ نشود خشك جز به آتش راست

"سعدی"

تۆ ها ئەكه‌ی، من هوو ئەكه‌م تۆ ژن تییری، من شوو ئەكه‌م

در دعوی زن و شوهر هنگام بحث در طلاق و جدایی، زن گوید: تو ها میکنی، من هو می کنم. منظور این است که: تو طلاق می دهی من قبول می کنم. منظور این است که: تو طلاق می دهی من قبول می کنم، تو زن می گیری، من شوهر می کنم.

تو هر که ره که ی خواهی.

تو همان خر خودم هستی. رجوع شود به: نه سپ سوار، خواهی نه ناسی.

تو هه نگاهوی روو به من بی، من ده هه نگاهو روو به تو تیم.

شما يك قدم به طرف من بیا، من ده قدم به طرف شما می آیم.
من جاء بالحسنة فله عشر امثالها.

(قرآن کریم).

تووی چنیاوه.

تخمش جمع شده. دیگر به دست نمی آید. نسلش بر باد رفت.

ته بیعت بیوه زن.

بیوه مسلک کسی که در حین انجام کاری در فکر کاری مشابه باشد. یا حین صحبت و سخن از چیزی فکر و وسوسه دیگری به ذهنش خطور کند.

ته پل بی عاری کوتاگه.

طبل بی عاری را کوبیده است. جوانی عاطل و باطل.

ته پی سهری تی.

سرش صدا می دهد. کنایه: بی اطلاع است. (در زمینه خصوصی)

ته پی لی ناکوتی.

چیزی سرش نمی شود. به اطلاع است. تقریباً شبیه مثل بالا است.

ته حل ته حل بیروهه شهل بنین به لای کویره وه

یوآش یوآش برگرد تا شل را پهلوی کور بگذاریم.
در شکایت از اوضاع آشفته و نابسامان.

بیا من و ترا گفته اند دو موجود بی خاصیت و بی کاره ، بیا کنار هم بنشینیم.

تهرازو شهرمی له کهس نییه .

ترازو شرم از کسی ندارد. اگر جنس سبک باشد کفه بالا می آید و اگر سنگین باشد کفه پایین می رود.

تهرازوی خوا سهروخوار ناکا .

ترازوی خدا بالا پایین نمی کند. حق را به حقدار می دهد.

تهپرو، وشک به یهکهو ئهسووتن.

واتقوا فتنه "لا تصیبن الذین ظلموا منکم خاصة".

(قرآن کریم)

تر و خشک با هم می سوزند. در فتنه و آشوبی گناهکار و بی گناه با هم از بین می روند.

تهرهقی و تهنهزول به خواس .

ترقی و تنزل با خداست. هنگامیکه نالایقی به مقامی والا رسد، گویند.

تهپی و ههسیی چیشت مشتیکه .

غذای بی آب را يك کاسه آب کافی است. کسی گوید که سختی کاری در نظرش جلوهای نکند.

تهریقه و ناوی؟

از رو نمی ری. خجالت نمی کشی (از کاریکه کرده ای.)

تهشت ئیژی بشکیم نهک بزیگیم .

تشت می گوید شکسته شوم نه اینکه به صدا درآیم. در مورد زن از زبان تشت مثل زده اند. مفهومی این است که زن بمیرد بهتر از آن است که بدنام شود.

تهشت ئیژی چه بشکیم، چه بزیگیم .

تشت می گوید: چه شکسته شوم چه به صدا درآیم، زن چه فساد کند چه متهم به فساد شود، رسوا شه اس، هر دو صورت برایش ننگ آور است.

تهشت ته لآ بنه بان سه رته و.

تشت طلا بر سر بگذار و برو. در تأیید امن بودن جاده ها از دزدان و راهزنان
گویند.

چنین شد که دینار بر سر بگشت اگر پیر مردی ببردی به دشت
نکردی ب دینار او کس نگاه زنیک اختر روز و داد شاه
"فردوسی"

ته شتم له بان که فته خواره و.

تشت من از بام افتاد. رسوای عالم شدم.
تشت من چون آفتاب از بام چرخ افتاده است
ساده لوح آنکس که می خواهد کند رسوا مرا
"صائب"

ته شتی زریا.

تشتش به صدا در آمد. رازش بر ملا شد.
مرا ز عشق تو تشت ای پسر ز بام افتاد
چه راز ماند تشتی بدین خوش آوازی
"سوزنی"

ته شی ره فیق پاس ته ون پیچ پاس.

دوک ریسی رفیق راه است. فرش بافی با پیچ است. دوک ریسی در راه رفتن
امکان دارد اما فرش بافی را در جا باید انجام داد.

ته شی رستن خاستره له په سادا خستن.

کسی که میخواهد زنا را از غیبت منع کند گوید: دوک ریسی بهتر از پر حرفی
و سخن دیگران گفتن است.

ته عام زایی "زادی" نه کرگه.

طعام نکردن اصطلاح چیزی نخوردن است. ابدأ چیز نخورده است.

ته غاری گه نم مان دا، به که له شیبری و ژن مان ته لاق نه دا.

يك غار گندم را به خروسی دادیم و زن را طلاق ندادیم. گویند این جمله را بر روی سنگ قبری در قبرستان شیخان سندنج دیده اند. يك تغار گندم عبات از ۹ كيلو است كه با يك خروس پا یا پای معامله شده " يكصد سال قبل بعلت كم بودن پول كه بیشتر بصورت سكه بوه ، معاملات جنسی مبادله میشد. خیلی بعید به نظر میرسد كه خروسی با ۹ كيلو گندم مبادله شده باشد زیرا اگر گرانی سبب شده گندم باید خیلی بیشتر از يك خروس قیمت داشته باشد. بهر حال تحقیق نتیجه ای نبخشید.

ته قانی.

کنایه: مرتکب خطا شد. رسوایی بیار آورد.

ته قته قه ی که و شان، شایّ دهر ویشان.

با سر و صدای کفشش شاه درویشان است. يك فت کفش را به پا می کند و از شادی پاشنه های آن را به صدا در می آورد و خود را شاه درویشان مبیند. کنایه از فقیری است که داشتن چیزی خوشحال میشود و خود را در انتظار جلوه دهد.

ته قه توورپکه یه.

مزاجش خیلی ملین است. اسهال است.

ته قه ی سه ری تی.

سرش صدا می کند. کنایه: چیزی نمی فهمد. از موضوع بی اطلاع است. ته قه ی به رزه و بوو. صدایش بلند شد. عیبش بر ملا شد. آوازه "بدنامی" اش پیچید.

ته قه ی لی به رزه و بوو.

گندش بالا آمد. رسوا شد. نقش بالا ست.

تهك توا خواه شم نییه و بی تو یچ نه خواهش نیم.

مزاحاً گویند: با تو به من خوش نمی گذرد. و ب تو هم خوش نیستم.

ته لا پاکه چه منه تی به خاکه.

طلا پاك است چه منتى به خاك است. آنرا كه حساب پاك است از محاسبه چه باك است.

تهله كهى مشكى گرتگه .

تله هاش موش گرفته . كنايه از حامله شدن زنى.

تهمه عكار هميشه محتاجه .

آزمند هميشه نیازمند است.

تهمه لّحه كيمه .

تنبل دكتر است. چون از تنبل و تن پرور انجام كارى خواسته شود، بر بيهودگى اندام آن استدلال كند و بهانه آورد.

تهمه ل غه بيزانه .

تنبل غيب مى داند. نظير مثل بالا .

ته نوور تا داخه، نان نه داته و .

تنور تا گرم است نان مى پزد. اختلاف را هر چه زودتر بايد حل و رفع كرد.

ته نوور داخ به داخى نان نه كات .

تنور تا گرم است نان مى پزد. كار را گرما گرما بايد انجام داد. شبيه مثل بالا .

ته نيا باله .

دست تنهاست. بى كس و بى ياور است.

ته نيا توى ديگه و دووه بيسه .

فقط شما را ديده و دو ويس را . (تنها به ش دوومين نام شو بركرده) كنايه: چندين شوهر كرده .

ته نيا " چوگه " " رويگه " سه لاي قازى .

تنها به قاضى رفته است .

به فيروزي خودلاور شد است همانا كه تنها به داور رفته است

"نظامى"

ته نیا خواجه حافظ نهی ژنه فتگه ئه ویچ ها له شیرازا.
تنها کسه که موضوع را نشنیده خواجه حافظ است. او هم در شیراز است.
موضوعی افشا شده.

ته نیایی بو خوا خاسه .

تنها شایسته خداست. برای کسی گویند که تشویقش به ازدواج کنند.

ته واو ئه ندامی ئه که نی.

تمام بدنش می خندد. سراسر وجودش خنده است. شاد است.

ته واو ئه ندامی هر کام به جیا ئیژی خاسم.

تمام اندامش هر کدام جداگانه می گوید خویم. سراسر وجودش بی عیب است.

تواوی کرد.

تمام کرد. کنایه از تمام کردن عمر است. مرد.

ته و بهی گورگ مه رگه .

توبه گرگ مرگ است. ترك عادت موجب مرض است.

خوه بد در طبیعتی که نشست
نرود تا بوقت مرگ از دست

"سعدی"

ته وق زالم بچینه ملت.

طوق ظالم بگردنت بیفتد. گرفتار دست ظالم شوی. (نفرین است).

ته ونی بو ئه نیته و.

فرش بافی برایش راه می اندازد. کسی را سرگرم کردن به موضوعی به
منظور فراموش کردن موضوعی دیگر.

ته ونی داگه سه دهس خوه یه و.

فرش بافی برای خود فراهم کرده ، سرگرمی پر دردسری برای خود فراهم کرده
است.

فرش بافی اصطلاح است بر سرگرم کردن و کار دست کسی دادن.

ته‌وهر ده‌سه‌ی خوه‌ی ناوریته‌و.

نبر دسته‌ه خود را قطع نمی‌کند. چاقو دسته‌ه خود را نمی‌برد.

ته‌وهر ملی ناوریته‌و.

نبر گردنش را قطع نمی‌کند. از کسی یاد کنند و گویند نمی‌دانم مانده یا مرده، دیگری گوید مانده است و چنان سر حال است که...

تیانه به تیانه ئیژی ره‌ش.

دیگ به دیگ می‌گوید رویت سیاه. همان عیب را که خود دارد از دیگری عیب گیرد.

تیر ناگای له برسی نییه.

سیر از گرسنه خیر ندارد.

تیر نه‌وه‌سنی و که‌وان نه‌شاریته‌و.

تیر میزند و کمان را پنهان میکند. آدم کم شهامت را گویند، بدی می‌کند اما خود را بد نشان نمی‌دهد. دشمنی در لباس دوستی. بدی اما به دست دیگران.

تیر له برسی هه‌والی نییه. "خه‌وه‌ری نییه" ناگای نییه.

سیر از گرسنه خیر ندارد.

خفته خیر ندارد سر در کنار جانان

کاین شب دراز باشد بر چشم پاسبانان

"سعدی"

تیر له ته‌رکشیا نه‌ماگه.

تیر در تکرش ندارد. چننه اش خالی شده.

تیر له تیردانییا نه‌ماگه.

تیر ر یردانش تمام شده. چننه اش خالی شده. حرفی برای گفتن ندارد.

تیر له که‌وان ده‌رچو ناگه‌ریته‌و.

تیر از کمان چو رفت نیاید به شست باز. آب رفته بجوی باز نیاید. سنجیده سخن گوی.

تیریی تو روو چه رمگی منه.

بمزاح گویند : شما بخورید زیرا " سیری شما روشفیدی من است.

تیریک و دوو نیشان.

یک تیر و دو نشان. به یک کرشمه دو کار کردن.

تیغی، نیسه گه له نه ونه نابری.

حالا ها زورش نمی رسد و تیغش نمی برد. ارزش و اعتبار کسی کم شدن.

تیکه تا نه جاوگی قوت نادرگی.

لقمه تا جویده نشود قورت داده نمی شود. سخن را باید جوید پس بیرون داد.

تیکه شش بی و خواهش بی.

غذا شش لقمه اما خوشمزه. کار کمتر اما بهتر و پخته تر.

تیکه بهک بگره پیّت بخورگی.

لقمه ای بگیر که بتوانی بخوری. به کاری دست بزن که از عهده انجام آن برآیی.

تیکه ای چهوری گیر هاتگه.

لقمه ای چرب گیر آورده. کسی که دوست را فراموش کرده و به دیگری پرداخته ست گویند.

تیکه ای دم تو نییه.

لقمه دهن تو نیست. این کار به شما نیامده.

تیکه ای " زل"، " گه وره" به گه لووا ناچی.

لقمه بزرگ از گلو پایین نمیرود. کار بزرگ برای شخصیت کوچک پایان بدی دارد.

تیکه‌ی زل دهم نه‌دیږی.

لقمه بزرگ دهن را پاره میکند.

تیکه‌ی شه رم.

باقی مانده خوراکی هرکس را در ظرف، لقمه‌ی شرم گویند.

تیکه‌ی گه‌وره گه‌لو نه‌دیږی.

لقمه بزرگ گلو پاره میکند. آدم کم شخصیت از عهدهء کار بزرگ بر نمی‌آید.

تیکه‌ی نان له مالّ خان دهرهات تۆلی به سوینه و بوو.

لقمه نانی از خانه‌ی خان درآمد توله سگی به دنبال آن بود. از خانه‌ی ای چیزی یا غذایی به خانه کس دیگری فرستاده می‌شود. شخصی یا بچه‌ی ای به امید گرفتن مقداری از آن به همراه آن چیز را می‌افتد.

تیکه‌ی نان مالّ خوهت به هزار پلاو مه‌ردم نه‌یژی.

خوان بزرگان اگر چه لذیذ است، خرده‌ی انبان خود لذیذتر.

تیکه‌ی که‌متر، برای زیاتر.

یک لقمه کمتر یک برادر بیشتر. با کم خوری و همدردی با دیگران می‌توان یک دوست به دوستان خود اضافه کرد.

تینگ هیچ وه‌ختی ناوی له بیر ناچی.

تشنه هیچگاه آب را فراموش نمی‌کند. کسی که طالب چیزی است از یاد آن غافل نیست.

تینی تیا نییه.

بدنش سرد و فاقد حرارت است. شخص ضعیف مراد است. جان ندارد.

تینی نییه.

حرارت ندارد. کرسی یا بخاری یا آتشی که فاقد گرما است.

حرف "ج"

جاران بی ساز نه‌یژهند نیسه سازها به‌ده‌سیه‌و.

سابقاً بدون ساز می زد اکنون ساز در دست دارد. سابقاً بدون علت یا بدون تکیه گاهی اذیت و سختگیری می کرد از این پس دست آویز و پستیبان دارد.

جار جار لچی ته‌پ‌ته‌کا.

گاه گاه لبی تر می کند. کنایه از این است که گاهی مشروب می نوشد.

جاجم نه‌نیته‌و.

جاجیم درست می کند. خیابان گز میکند. مگس می پراند. آدم بی کار و سرگردان.

جاری‌گه‌رمه.

هنوز گرم است. هنوز باد به زخمش نخورده. در مورد عدم بی تابی کسی که: تازه خبر مصیبتی شنیده یا کسی که تازه زخمی خورده گویند.

جاری‌ها له کوی.

هنوز کجایش را دیدی. این هنوز اول کار است.

این هنوز اول آزار جهان افروز است

باش تا خیمه زند دولت نیسان و ایار

باش تا صبح دولتت بدمد

کاین هنوز از نتایج سحر است

جام قوی بازه.

فریبکار و متقلب است. جرز و مغلظه گر است.

جامی زیبا.

جامش بصدا در آمد. رسوایی ببار آورد.

جاننای خالییه .

چنته اش خالی است. بی مایه و معلومات است.

جانمان ئاو ئه کیشی.

جا نماز آب می کشد. ریاکار است.

جانمان ئه کیشیته ئاوا.

جا نماز آب می کشد. از خود تعریف می کند.

جاهیل مه نیره بو توشای ژن.

جوان را به خواستگار مفرست. جوان را جاهل هم می گویند.

جفتی که .

به کسی کو دومین چای یا چیز دیگری را به او تعارف کنند گویند : جفتش کن.

جگه ر خوهی ئه خواته و.

جگر خود را می خورد. کنایه از غم و اندوه بردن است.

جگه رم خویته .

جگرم خون است. از نابسامانی وضع و ناراحتی درونی.

جگه رم کونا بو.

جگرم سوراخ شد. (بیس که غصه خوردم)

جگه ری بو... لهت لهت ئه ویتته و.

جگرش برای... لك می زند... نهایت آرزومند خوردن یا داشتن چیزی.

جله و زهره ره له هه ر لایه که و بگری مه نفعه ته .

ضرر را از هر جا جلو بگیرند منفعت ست. ماهی را هر وقت از آب بگیری تازه است.

جل دوو هوه ئه نرگیتته ناو به غانی وه لی جل دوو هیوه ژن نانرگی.

لباس دو هوورا می شود در يك چمدان نهايت، اما لباس دو جاری را نمی توان نهاد. دو هو با هم سازگاری دارند و می توانند با هم کنار بیايند اما دوو جاری کمتر توافق میکنند.

جل دوو هیوهر ژن له ناو ته شتیكا ناشوژی.

لباس دو جاری را در يك تشت نمی توان شست.

جل دوو هیوهر ژن له ناو یه غانیكا به یه كه و جه نگ نه كن.

لباس دو جاری در يك یغدان یا چمدان با هم می جنگند.

جلمان له بهر خواه ریكه و وشكه و بووگه.

به کسی گویند فلانی با شما چه نسبتی دارد که این اندازه خود را به شما نزدیک می کند؟ جواب می دهد:

لباسمان جلو يك آفتاب خشك شده است.

جمعه ی لی گوم بووگه.

جمعه را گم کرده. به کاری که زیاد مألوف بوده و عادت داشته فراموشی حاصل کرده. در اثر عسرت و پریشانی نام خود را فراموش کرده.

جمعه بواریو شهمه وهش که رو شهمه بواریو پهنج و شهمه که رو

مثل بسیار قدیمی است و برای منطقه کردستان نظر داده شده. جمعه که ببارد شنبه هوا خوب می شود، شنبه اگر ببارد، پنج شش روز پیاپی می بارد.

جن پیچی داگه.

کسی که زیاد ضعیف و کم بنیه است گویند: جن فشارش داده.

جن دهسی لی وه شانگه.

جن وي رازده است. کنایه از کسی که دیوانه مسلک است.

جنه کان دوعایان لی شاردهگه سهو.

به مزاح: به کسی که وضع فکری و روحیش به وخامت گراییده، گویند: جنها دعایش را پنهان کرده اند.

جنه‌کان دوعایان هاوردگه‌سه‌و.

کنايه از کسی که سر عقل آمده ، جنها دعایش را پس آورده اند. کسی که اختلال حواس پیدا می کرد سابقاً معتقد بودند که جنها وی را زده اند و نزد شخصی یا سیدی که به او اعتقادی داشتند می رفتند و برایش دعا می آوردند و به لباس مریض می زدند و می گفتند گاهی جنها بر سر خشم می آیند و دعا را می دزدند یا گاهی به‌رحم آمده پس می آورند.

جوئه‌وا به دیوارا

دانه جورا به دیوار فرو می کند (به حرکت در می آورد). کنايه از شخص زرک و کاردان

جو بکيئي جو سه‌وزئه‌وي گهنم بکيئي گهنم سه‌وزئه‌وي

جو بکاری جو سبز می شود، گندم بکاری گندم سبز می شود.

ما را صنما همی بدی پیش آری از ما تو چرا امید نیکی داری

"قابوسنامه"

جو بکيئي گهنم سه‌وزئه‌وي.

جو بکاری گندم سبز نمی شود.

جوئی بخوه هه‌میشه بتانی بخوه‌ی.

طوری بخور که همیشه بتوانی بخوری. کم بخور همیشه بخور.

جوگه‌له، ده‌ریا لیئ ناکا.

جوی دریا را گل آلود نمی کند. نور چراغ در برابر آفتاب جلوه‌ای ندارد.

جوان دانیشی به لای جوانه‌وه وه‌سه شه‌مامه به بیسانه‌وه

جوان در کنار جوان بنشیند، همچون دستنبوست بر بته اش.

جوان دانیشی به لای پیره‌وه، وه‌سه "دوساخی" "زندانی" به زهنچیره.

جوان اگر پهلوی پیر بنشیند مانند زندانی است زنجیر شده .

زن جوان را تیری در بغل به که پیری. "گلستان"

کند همجنس با همجنس پرواز کیوتر با کیوتر، باز با باز

جوان كوچك ئه تاوئیتته و.

جوان سنگ را "بخورد" آب می کند.

جوانه.

به استهزا یا ترحم : جوان است. (عقلش نمی رسد).
برای اعتماد بر قدرت توانایی و مقاومت: جوان است. (این کارها برایش مهم نیست).

جوانی! یادت به خهیر.

جوانی کجایی که یادت بخیر. در وقت ناتوانی و ضعف فکری و جسمی گویند.

جوانیه که ت هه س و تورکیه که یچ ئه زانی.

مزاحاً گویند: از جوانی و زیبایی برخورداری، زبان ترکی را هم بلدی. یعنی همه چیز لایقت است.

جوانیه و چه م و خه م.

جوانی است و چم و خم. جوانی است و بیعاری. چم و خم زندگی در جوانی است.

جواو ده ولژهن سورناچی ئه یاتته و.

جواب دهل زن را سرناچی می دهد. کبوتر با کبوتر، باز با باز همجنس با همجنس کند پرواز.

جواو نۆر، نۆره.

جواب زور را زور می دهد. در همه وقت مسالمت سود بخشد.

جوجه له له پاییزا ئه شمیرگی.

جوجه را آخر پاییز می شمارند.

جوجه له ی پاره که ینگ گه ره کیه سه ر ئیمه کلاو بنی.

جوجه پارسال می خواهد سر ما کلاه بگذارد. جوجه پاییز را ببین که می خواهد سر جوجه بهاره کلاه بگذارد.

جووچکە ی که نیا .

دمش کنده شد. کنایه: از سر وا شد. خوار و خفیف شد. از بلند پروازی افتاد.

جۆی خواردگه .

به کسی که عربده کشد و محفلی را از هم بپاشد، گویند: جو خرده است.

جۆی دیگه و کا ناخوات .

جو دیده ، گاه نمی خورد. خر که جو دیده گاه نمی خورد.

نو که آمد به بازار کهنه شود دل آزار.

جه حانمیچ به م گه رمیه نییه .

جهنم هم به این گرمی نیست. کنایه از محلی پر حرارت.

جه حانمی لّی پّی .

جهنم بر او پر. برائت ضمنی در این جمله نمایان است. یعنی او بی تقصیر

است. در فارسی چنین است: گور پدرش، خاله زاده من نیست اما او تقصیری

ندارد.

جه حر بازه .

زهردار است. کینه توز است.

جهرگم جهرگ نه خوات .

جگرم جگر می خورد. جگرم خون می خورد. کنایه از سخت ناراحت و

عصبی شدن.

جهرگم به دهسته و لهت له ته .

از دستت جگرم پار پاره است. لت لت در این بیت کردی است :

جغد که با باز و پلنگان پرد بشکندش پروبال و گردد لت لت

"عسجدی"

جهرگ و دلی نییه .

جگر و دل ندارد. بی دل و جرأت است. ترسو است.

جه‌رگی بری‌اگه .

جگرش پاره شده. کنایه: از اینک‌ه عزیزى از دست داده.

جه‌رگ و دلّى بؤ هیچ کارى نیی‌ه .

جگر و دل برای هیچ کارى ندارد. دل و جرأت انجام هیچ کارى را ندارد.

جه‌رگی سووتیاگه .

جگرش سوخته. فرزندش را از دست داده.

جه‌زای خاسى خراوییه .

سزای نیکی بدی است.

بپرهیز از شر کسی که به او خوبی کرده‌ای.

اتق شر من احسنت الیه.

(حدیث نبوی)

جه‌له‌جه‌مه ، ته‌نیا منى تیا که‌مه .

همه جمعند تنها من کم بودم. وقتی که به عده‌ای میرسد گوید.

جه‌له‌جه‌مه ، هر چیگه‌ی من که‌مه .

همه معند تنها جای من خالی است.

جه‌نگ به کؤنه قینه و ئه‌کرگی.

جنگ با کینه قدیمی شروع می‌شود.

جه‌نگ دؤس و دوشمون ناناسی

جنگ دوست و دشمن نمی‌شناسد.

تو آتش به‌نی در زن و درنگر که در بیشه‌نه خشک ماند نه‌تر

جه‌نگ زه‌پگه‌رییه .

جنگ زرگری است. معمولاً به‌دعواى بین زن و شوهر گویند که زود خاتمه

می‌یابد.

اختلاف ظاهری بین دو سیاستمدار یا دو کشور.

جهنگ له شيف و ناشتی له خهرمه رن.

جنگ در زمين شخم زده و آشتی در سر خرمن نیکوست.
در زمين شخم زده آسیب به کسی نمی رسد و در سر خرمن که آشتی کنند در
اثر محبتی که فیما بین ایجاد می شود از خرمن به همدیگر کمک می کنند.

جهنگ کوزیاگه سه و چلن شون چپو نه گه ری.

جنگ خاموش شده (آب دماغو) دنبال چوب می گردد.

جهنگ له سهر ته نگی سوجافه.

جنگ بر سر تنگی سجاف و آستر است. نزاع بر سر چیز ناچیزی است.

جهنگ له سهر بووچکی سفره س.

جنگ بر سر کوچك بودن سفره است. شبیه مثل بالا.

جیگه پایه ك دانه.

جای پایی بگذار. اثری از خود بر ای گذار. یادگاری داشته باش.

جیگه ت خالی بوو، خالی نه وی.

جایت خالی بود، خالی مباد. جایت سبز بود.

جیگه گه رم کردن.

جا گرم کردن. قصد ماندن در جایی داشتن.

جیگه مؤری دابنه.

جای مهر بگذار. اثری از خود باقی بگذار.

جیگه ی بو خواهش کردگه.

جا خوش کرده. کسی را که قصد برخاستن در محلی ندارد، گویند.

جیگه ی بو داخستگه.

جا پهن کرده، طوری نشسته که قصد برخاستن ندارد.

جیگه‌ی پات بکه‌رهو، جیگه‌ی سه‌ریچت نه‌ویته‌و.

جای پایت را باز کن، جای سرت هم باز می‌شود. به کسی گویند که در جایی یا کاری داخل شود.

جیگه‌ی تازه گهرم کردگه به‌م زوویییه هه‌لناکه‌نی.

تازه جا گرم کرده به این زودیها رفتنی نیست.

جیگه‌ی حه‌یا و عسمه‌ت مالّ باجیبی زه‌م زه‌م.

گویا باجه زمزم زنی بد کاره بوده چون با تمسخر گویند جای حیا و عصمت خانه باجی زمزم است.

جیگه‌ی خوه‌ی لیژ نه‌کات.

جای خودش را لیز می‌کند. با رفتار و گفتار نامناسب موقعیت خود را به خطر می‌اندازد.

جیگه‌ی شابازان کۆر کۆره وازان.

مثل بسیار قدیمی است. در جای شهبازها بلدرچین به پرواز در می‌آید. جای شیران شغالان لانه دارند.

بلبلان خاموش و خر در خر است.

"به جای شمع کافوری چراغ نفت می‌سازد."

اسب تازی شده مجروح به زیر پالان

طوق زرین همه در گردن خر می‌بینم

"حافظ"

جیگه‌ی شوکری باقییه.

جای شکرش باقی است. کنایه: از اینکه در معامله یا تصادف زیاد آسیب ندیده.

جیگه‌ی غه‌ریبان گوشه و که‌ناره.

کسی که تعارف به صدر نشینی کنند. با تظاهر به تواضع گوید: جای اشخاص غریب گوشه کنار است.

جیگه‌ک دایک دایخات که‌نیشک هه‌لی نه‌گری.

رختخواب را که مادر پهن کند، دختر آن را جمع میکند.
رفتار دختر به مادر می رود. بوی گل را که جوییم؟ از گلاب.

جیگه‌ی کوئو، کوچکه.

جای کلوخ سنگ است. کلوخ انداز را پاداش سنگ است.

جیگه‌ی گه‌رم نه‌کرد، دای ئی رویی.

جا گرم نکرده رفت. زو آمد و زود رفت. کنایه از مردن هم هست.

جیوه‌یان تی کردگه.

جیوه به او استعمال کرده اند. کنایه از کسی که زیاد می جنبد.

حرف "چ"

چاپی مه که .

چاپ مکن. کنایه از: دروغ پشت سر هم نکن.

چاچۆله باز.

جر زن، مغلظه گر.

چاخه سیوره ری.

نوجوان چاق و چله لَش و بیکاره را گویند که کارش نشستن در سایه و استراحت بوده.

چاره ی بیچاره، ماتلی و سهوره .

چاره بیچارگان صبره تحمل کردن است.

چاره ی نه خوره بخوره .

مال نخورده را باید خورد.

کسی که غذا نمی خورد برای ادامه حیات ناچار است، بخورد.

چالّ بۆ که س مه که نه خوه تی تیّ ئه که فی.

برای کسی چاه مکن، خود در آن می افتی. چاه مکن که خود افتی.

چالّیکم که ند چل گه زی، چل خاتوونی تیّ به زی، پر گیانیان بوو له وهرده ده رزی.

چاهی کندم چهل متری، چهل خانم در آن رفتند. بدنشان پر شد از خرده سوزن.

کنگر

چاو ئینتزاره .

چشم انتظار است. کنایه از کسی که در حال مرگ است.

چاوانه هیچی پیّ نایت، قنگ دۆلچه کونا ئه ویت.

چاه را چیزی نمی شود، کون یا ته دلو سوراخ می شود.

پدر به پسری که بخور و بخواب کارش است و به زندگی هم ناراضی است
گوید:

تو زیان و رنج نخواهی برد، این فقط منم که رنج و زیان می بینم.

چاو برسی ئاورووی نییه.

گرسنه چشم حیا و آبرو ندارد.

چاو به دواس.

چشم راه است. چشم انتظار است. شخص در حال مرگی است که عزیزی در
غربت دارد.

چاو به ریگه‌وه بوون.

چشم راه و چشم انتظار بودن.

چاوت بکه‌ره‌و.

چشمت را باز کن. در کار دقیق باش.

چاوت بقووچنه.

چشمت را ببند. چشمت را درویش کن.

چاوت به دواوه بوو.

هنگامی که کسی در نزد دیگری چیزی خورد و در اثر بد خوردن سرفه زیادی
کن به دیگری گوید، چشمت بدنبال لقمه بود.

چاوت نه‌فیری.

چشمت نزن. فال بد نزن.

چاو تیر ئاوپووداره.

حیا در چشم سیر است.

چاو جن ده‌رتیری.

چشم جن را در می آورد. بچه شلوغ و بی تربیت مراد است.

چاو، چاو ناویتی.

چشم چشم را نمی بیند. از شدت باد و توفان و مه و یا تاریکی کسی نمی تواند کسی را ببیند.

چاو چلکن.

چشم چرکین، بد چشم.

چاو چه په‌ل.

کثیف چشم. بد نظر.

چاو حیز.

چشم حیز. قرتی. نظر حرام.

چاو خه‌یری به دواوه بی.

چشم خیرش به دنبال باد. روحش نسبت به اهل دنیا خوشبین باد. در مورد مرده گویند.

چاوت داخه.

چشمت را پایین انداز. چشمت را درویش کن.

چاوت نه‌ویسی.

چشمت نایستد. تعجب مکن. حسادت مکن.

چاو دوشمه‌ن کویر که‌ره.

چشم دشمن کور کن است. زنان در مورد زینت آلاتی که بر خود زنند، گویند.

چاوم نه‌فرئی.

چشم می زند. در جزاب گویند: خبری برایت می رسد.

چاو مار دهر تیرئی.

چشم مار را در می آورد. چابک و زرنگ است. تیرانداز خوبی است.

چاومان ناوینی یه کترین بوینین.

چشمان یارای دیدن یکدیگر را ندارد. نسبت به هم حسادت داریم.

چاومان ها به دهس تووهو.

چشمان بدست تو است. در انتظار کمک و همراهی تو هستیم. سبزی را تازه بپاران است.

چاو مناله که ی " لار " یا " گَیر " ئه وئی.

اگر کسی خوردنی در ددست داشته باشد و به زن بارداری که در آنجاست ندهد، یا در حضور چنین زنی از غذایی تعریف کند، چون بدان دسترسی ندارد، گویند، چشم بچه اش کج میشود " احوال میشود. "

چاو مه نه به کا.

چشم بر هم مگذار. نادیده مگیر. چشم پوشی و اغماض مکن.

چاو او ئه کا، به شهر ئه خاته زیاره تان و وشتر ئه خاته قازان.

چشم بد انسان را به قبرستان و شتر را به میان دیگ میفرستد. از این بد نظر باید دوری کرد.

چاوؤ پییه و بی.

او را زیر نظر داشته باش. مواظب باش چیزی نذرده.

سید علی را بپا.

چاوم داچه قیا.

چشمانم غیر عادی باز شد. حالت تعجب و غیر عادی به خود گرفتن.

چاوم لار بوو.

چشم کج شد. منتظر آمدن کسی یا رسیدن چیزی بودن.

چاوه چاویه.

نظاره گر است. منتظر دیدن کسی یا چیزی است.

چاوه ریگه س.

چشم انتظار است.

چاوایان بؤ دییه ن دایناگه.

دیده را از بهر دیدن ساختند.

ترا دیده از بهر آن داده اند

که در ره بسی چاه بنهاده اند

"ادیب نیشاوری"

چاوی به رایی نادات برای خواهی بوینی.

از حسادت نمی تواند " ترقی و راحتی " برادر خود را ببیند.

چاوی به روشنایی که فتگه.

چشمش به روشنایی افتاده . به پول و ثروتی رسیده .

چاوی به قهو پیاله‌ی کرده و.

چشم بنگان کرد. (بنگان همان فنجان است) به خشم یا شگفتی چشمان را بیش

از اندازه بازکردن.

چاوی په‌ریه ته‌وق سه‌ری.

چشمش پریده روی سرش. زیاد به شگفت آمدن بر سر چیزی.

چاوی تیّره .

چشمش سیر است. به مال مردم بی اعتنا است.

چاوی چه‌رمگ بوو.

چشمش سفید شد. کنایه: از بس انتظار کشید به حالت مردن افتاد.

چاوی خراوه .

چشمش بد است. چشم شور است.

چاوی خستگه سه‌ری.

چشم به رویش انداخته آنرا مد نظر گرفته .

چاوی داجه‌قانگه .

چشمش را بیش از اندازه باز کرده . مترصد و منتظر رسیدن چیزی یا پیشامدی
بودن.

چاوی ره‌شنگه بۆ گه‌مه سووزنه لووته‌ی سه‌گ ده‌مه
چشمانش را برای مسخره سرمه کشیده ، بینیش مانند جوالدوز و دهانش شبیه
دهان سگ. وصف بد ترکیبی که بزرگ بی اندازه کند. میمونه هر چه زشت‌تره
قر و اطوارش بیشتره.

چاوی زاق بوو.
از انتظار چشمش خیره ماند.

چاوی سوورمه .
(در لهجه سنندجی "ی" اضافه است) چشم قرمزی است. کنایه از اینکه
فلانی: عزیز و نور چشم است.

چاوی کردگاه چوار.
چشمها را چهار کرد. با دقت نگریست.

چاوی کره‌های گه‌ره‌که .
چشمش کرایه می خواهد. به کسی که می خواهد چیزی را نگاه کند و نمی
کند، گویند...

چاوی کوچک نه‌تره‌کنی:
چشمش سنگ را متلاشی می کند. کسه که بد چشم و بد نظر است، گویند.

چاوی ئی داناخا.
از دیدن او چشم بر نمی دارد. لحظه ای از او غافل نیست.
چاوی ئی زیته‌وه کردگه .

به چشم طمع در کسی یا چیزی نگریستن. خیره در کسی نگریستن.
چاوی نیا به یه‌کا و ده‌می کرده‌و.
چشمش را بست و دهان باز کرد. یعنی : "هر چه بد و بیراه بود گفت.

چاوی نیا به یه‌کا و هر چی له دهمی دهرهات وتی.
چشم بر هم گذاشت و هر چه از دهانش در آمد گفت. (فحش و ناسزا).

چاوی ها به دواوه.

انتظار کمک داشتن کسی. چشم انتظار است. مرده ای که به خواب کسی آمده و چیزی خواهد گویند: چشم انتظار احسان است.

چاوی ها به ریگه‌و.

چشم براه است. انتظار کسی یا چیزی کشیدن.

چای بیوه‌ژن بو دیان خاسه (باشه).

چای بیوه زن برای دندان درد خوبست. با کنایه به شخص خسیس گویند.
چون: سور مؤ من شفاست.

چای کولیل گ چیشته هه‌ژاره.

چای جوشیده آش و غذای فقیر و بیچاره است.

چت خاس خوه‌ی هاوار ئه‌کا.

چیز خوب خودش داد می زند. چیز خوب و مرغوب تبلیغ و معرف نمی خواهد.

چت خواهش بو نه خواهش.

چیز خوب و مقوی برای مریض خوبست. این مثل سوالی و بر سییل انکار نیز گویند.

به معنی: خوبی با نااهل یا غذای خوب را مریض حرام و تباه می کند.

چت خواهش حه‌یفه بو نه خواهش.

چیز خوب حیف است برای مریض. چون از آن لذت نمی برد و همه چیز به دهانش تلخ و ناگوار است.

چتی ئه‌که‌فیتته روو، حاشای ناوی.

چیزیکه فاش می شود کتمان و انکارش بلی مورد است. شتر سواری دولا دولا نمی شه.

چتیکیان ژنه فتگه و نه یانژنه فتگه .

افواها چیز ی شنیده اند نه از روی تحقیق. شنیدن کی بود مانند دیدن.

چتی باری نییه .

چیزی بارش نیست. چنته اش خالی است. بی اطلاع و بی معلومات است.

چتی بیژه بکرگی.

چیزی بگو بگنجد. چاخان مکن.

چتی روی ناگه ریته و.

چیزی که رفت بر نمی گردد. گذشته را باز نتوان آورد. آب رفته به جوی باز نیاید. تیر از کمان چو رفت نیاید به شست باز.

چتیکی نه ماگه شاخ ده ربیرم .

چیزی نمانده شاخ در بیاورم. "از تعجب و کمال شگفت."

چتی له خوا ناشارگیته و، له به نه ی بوجه بشارمه و.

چیزی که از خدا پنهان نیست از بنده چه پنهان.

چرا روشن.

در شب هنگام عبور او مقابل مغازه یا دکانی می گفتند : "چراغ روشن." بطوریکه استنباط شده این جمله نزد مخاطب (صاحب دکان) بیش از سلام کردن اثر می بخشد. در جواب می گفتند : چراغ عمرت روشن.

چرا، روشنایی ناخاته بهر پای خواهی.

چراغ به پای خود روشنایی ندهد. (چراغهای نفتی پایه دار، منظور است). اشخاص از علم کسان خود سود نبرند.

کوزه گر از کوزه شکسته آب می خورد.

چرا له بهر خواهه و نووری نییه .

چراغ در مقابل آفتاب نور ندهد. شبه در بازار جوهریان جوی نیرزد.

چرا له بهره و روشنایی نه‌دات.

چراغ در پیش روشنایی دهد. احسان قبل از مرگ باید، نه بعد از مرگ.

چرا له پشت سهره و روشنایی نادات.

چراغ پشت سر روشنایی نمی‌دهد. کنایه از خیرات و مبرات است که بعد از مردن اجر و ثوابش چندان نیست. رجوع شود به مثل قبل.

چرا چرا نوور نه‌گری.

چراغ از چراغ نور گیرد. روشن شود هزار چراغ از فتیله‌ای.

چرای درو نووری نییه.

چراغ دروغ نور ندهد. سخن دروغ بدل نمی‌نشیند.

چرای درو شه‌وقی نییه.

چراغ دروغ شعله ندارد. چون مثل قبل.

چرای عومرت روشن.

چراغ عمرت روشن. رجوع به "چراغ روشن" شود.

چرای عومرت کوژیاوه.

چراغ عمرت خاموش شد. کنایه از مردن است.

چرای کهس تا روژ ناگری.

چراغ کسی تا روز روشن نمی‌ماند. همیشه بخت یار کسی نیست.

چرای ماله فقیر مانگه‌شه‌وه.

چراغ خانه فقیر مهتاب است.

چرای ماله‌که‌ی نه‌گری.

چراغ خانه اش روشن است رجوع شود به "نوجاخی روشنه".

چرای مالی روشنه.

چراغ خانه اش روشن است. رجوع شود به مثل بالا.

چرای مالی کوژیاوه.

چراغ خانه اش خاموش شد. هنگامی که سرپرست و بزرگ خانه بمیرد، گویند:
چراغ خانه اش خاموش شد.

چرای ناکه سان تا وه روژ گپیا کۆنه ئوجاخان شوئیان برپا

از ترکیب کلمات و فحوای معانی معلوم می شود که مثل بسیار قدیمی است.
چراغ ناکسان تا به روز روشن و شعله ور ماند آتشدانهای قدیمی (خاندانهای
بزرگ) خاموش و نابود شدند.

چز خواهی وه شانند.

زهر خود را ریخت. آزار و صدمه خود را رساند.

چزیکمان لئ نه دهن.

دستبردی به ما می زنند، هنگامی که کسی در خانه نباشد، گویند: زودتر
برگردیم که...

"چکله فیکان" نه زانی، کار و فرمان نازانی.

"شیطنت، الواطی، رقاصی، بازیگوشی" بلد هستی، اما کار کردن بلد نیستی؟

چلئ نه وه شنی.

تیر میکشد. دندان یا زخم یا سر دردی که ددر اثر درد شدید...

چلپ و لیسکه ر.

وصف زنی است که تا غذا سر سفره می آورد به غذا ناخنک زده خود را نیم
سیر می سازد و در وقت و بی وقت می خورد.

چل تاق، چل نیم تاق، چل حوری ناوچا و پاک.

چهل تاق چهل نیم تاق، چهل حوری چشم پاک. "چیستان" – انار

چل درۆ.

کسی که به در غگویی شهره است، ویرا چهل دروغ نامیده اند.

چلکن ده‌وله‌من.

چرکین ثروتمند. ثروتمندی که گویند گدا صفتانه زندگی کند.

چل ماله هاوسا به ده‌ورا مه‌حره‌من.

در قدیم می گفتند: چهل خانه همسایه دور تا دور محرم یکدیگرند.

چلمه‌که‌ت بسپره، تیتنه و جیگه‌ی.

آب دماغت را بگیر و دوباره به جایش می آید. خسیسی را گویند که حاضر نیست چیزی را از خود دور کند، بخورد یا به دیگران بدهد.

چله‌ی چاوی تی.

چشمانش زل می زند. کنایه از اینکه: بیدار است.

چما نائف خرسه.

به خیالش علف خرس است. بیش از اندازه مصرف شود و رعایت در میزان مصرف نگردد توهینا" گویند

چما نه‌یژی بو ناگر هاتگه.

مثل اینکه پی آتش آمده. کسی گویند که به محض رسیدن به خانه ای عجله بازگشت دارد.

چما نه‌یژی به ناگر کگولیاگه.

گویی با آتش پخته شده. غذای خیلی داغ را گویند تأیید ضمنی است.

چما باره شاری تیتنه‌و.

مثل اینکه باری از ده برایش می آید. از خوشحالی در پوست نمی گنجد.

چما سه‌ر که چه‌لمی خواه‌شه‌و کردگه.

مثل اینکه سر کچلم را درمان کرده که تا این حد بر من منت می نهد.

چما سیف زه‌مینی داخ‌ها له ده‌میا.

کسی که صحبت کردنش بدان شبیه است که: سیب زمینی داغ در دهان نهاده باشد.

چما نه زرم کردگه.

گویا مثل اینکه نذر کرده ام. که توقع دارد... رایگان بدو دهم.

چنار به ماله که یان ناوینی.

چنار در خانه سان را نمی بیند. نهایت متکبر است.

چنانکه شکیاگ.

چانه شکسته. کنایه از وراج و پر حرف است.

چناکه لئ مه ده.

چانه نزن. حرف زیادی نزن.

چناکه ی نه رم بووگه.

چانه اش نرم شده. کمتر حرف میزند. مطیع و همراه شده.

چناکه ی وورد بوگه.

چانه اش خرد شده. ادب شده است.

چنگ نادا لگ دل.

چنگی به دل نمیزند. زیبا و تو دل برو نیست.

چنگه پرووکی.

بیان حالتی از دختری که به پستان و بدنش زیاد دست زنند. یا پارچه و کاغذ و چیز دیگری را دست زدن و چروک کردن.

چنگه فلیقی.

همچون شرح مثال فوق در قسمت ول و دست و چنگ فرو کردن در غذا و آنرا بهم زدن.

چوقی زیاتر.

چوق، حالی است که درتب ولزر شدید بر شخص عارض می شود.
کسی که تب ولزر شدید دارد: مثل به او می گویند خربزه نخور. می گوید می
خورم حالا که من ولزر دارم بگذار يك چوق بیشتر باشد.

چوكله شكین، خوهی ئه شكنی.

چوب شکن خود را می شكند. دو بهمزن خود را بدنام می کند.
چاه کن همیشه در ته چاه است.

چوكله ی تی ئه خات.

چوب را در آن "نجاست" می اندازد. نجاست را اگر به هم زنند، بویش بیشتر
می شود. کار بدی که انجام شده و سخن زشتی که گفته شده نباید دنبالش را
گرفت، چون رسوایی و عوقب بدش بیشتر می شود.

چووگه بان سلك خوهی.

روی شكم خودش رفته. کنایه از کسی است که خیلی عصبانی است و داد و بیدا
می کند.

چؤنه ریچ خوهی به میوه ئه زانی.

چغندر نیز خود را میوه پندارد. فلانی خود را دانشمند و یا روشنفکر به حساب
می آورد.

چوار چاوی ئه پوانی.

چهار چشمی نگاه می کند. با دقت کامل می نگرند.

چوار دیوار و ئیختیار.

چهار دیواری اختیاری. محتسب را درون خانه چه کار؟

چوواری میخهی کئشاوه.

او را چهار میخه بست. راه جواب را بر خصم بست.
با گرفتن سند و مدرک کافی زنجیرش کرد.

چووگه سه بان دار و ناپئته خواره و.

روی درخت رفته و پایین نمی آید. بر سر حرف خود سماجت می کند. مرغ من يك پا دارد.

چووه كه وانی.

به كمانش رفت. به مقابله اش رفت. به میدانش رفت.

چوویته كام سیا چال؟

كدام سیا چال رفته بودی؟ کدام جهنم دره ای بودی (كه من هر چه صایت كردم، نبودی.)

چه باره كه بوهیته لای كه ره كه، چه كه ره كه بوهیته لای باره كه.

چه بار را نزد خر ببری، چه خر را نزد بار ببری.

چه علی خواجه، چه خواجه علی.

چه بکهین؟ دهسه لاتمان چه س؟

چكار كنیم، اختیاری نداریم (چه از ما ساخته است)؟

چه بی خوهتی ئی تاگادار نهوی؟

چه باشد كه تو از آن آگاه نباشی. یعنی از همه چیز در محیط اختیار خود بی خبری. اما بیشتر در این منظور گویند: چه باشد كه از تو پنهان ماند. از تو چه پنهان.

چه پوكه سه ری دریاگه.

توسری زیاد خورده. سختی زیاد کشیده.

چه تهی بان مله.

دزد سر گردنه. آدم یاغی و متمد.

چه دایه نی له دایك دلسوزتره؟

چه دایه ای از مادر دلسوزتر است؟ دایه مهربانتر از مادر كه دیده؟

چه رختان له چه مهرئه كیشم.

چرختان را از چنبر می كشم. چرخ چنبری: آسمان غدار و فلك مردم آزار.

کنایه: آب چشمانتان را می گیرم. همه را تنبیه و ادب می کنم.
چرخ له چه مهر هاوردن.
چرخ کسی را چنبر کردن. کسی را نهایت رنج و آزار دادن است.
چرم ٹام (ٹهدم) به زاخا و زاخ ٹام (ٹهدم) به چه رما.
چرم را به زج میزنم و زاج را به چرم
درد باغی زاج مصرف می شود منظور شخصی است با فوت و فن زندگی را
اداره کند.

چهرمگیکه ی ٹه خوینئی و پره شیبیه که ی به جی تیلی.
به مزاح: سفیدیش را می خواند و سیاهیش را بهجا می گذارد.
کنایه از شخص بی سواد.
چهرمه سه ری.

ناراحت کردن. عذاب دادن. در دسر دادن. گوشمال دادن.
چہ شت بی، هیچمان بو ناکرگی.
لذتش را بچشد، هیچ کاری نمی توانیم بکنیم و منع کردنش مشکل است.

چہ شته خوره بووگه.
لذتش را چشیده . (دست بردار آن نیست).
چه عه لی خواجه، چه خواجه عه لی.
چه علی خواجه، چه خواجه علی. نظیر: چه سر به کلاه، چه کلاه بسر.

چه قو دهسته ی خوه ی نابری.
چاقو دسته خود را نمی برد. آزار نزدیکان و دوستان عمقی نیست.
در کردی مثل است: قوم و خویش خون یکدیگر را بخورند، استخوان همدیگر را
نمی شکنند.

چه قوی لی به بیت خوینی ده رنایت.
کاردش بزنی خویش در نمی آید. کنایه از خشم بسیار.

چه‌کمه سوور بهر تیپ.

چکمه سرخ جلو تیپ. نخود هر آش.

چه‌کمه!

کسی را می خوانند به جای، "به لی" گوید: "چه" برای تنبیه او گویند چکمه.

چه‌که‌نه.

نظیر جواب چکمه در مقابل "چه" مثل بالا.

چه‌نته‌ی خالییه.

چنته اش خالی است. چنته کیسه پول است که به کمر بندند. بی مایه و بی اطلاع است.

چه‌نته‌ی خالییه و بووگه.

چنته اش خالی شده. کنایه از این‌که: مایه اش تمام شده و حرفی برای گفتن ندارد.

چهن ساله گهدایی (گه‌نایی) نه‌کات، هیشتا نازانی شه و جمعه که‌یه.

چند سال است گدایی می کند هنوز شب جمعه را نمی‌داند. مثلاً کسی که معلم با سابقه ای است هنوز روش تدریس را نمی‌داند.

چهن ساله هاوساین و مالّ یه‌کتر نازانین .

چند سال است همسایه ایم و خانه همدیگر را نمی‌دانیم. بیگانگی نگر که من و یار دو چشم همسایه ایم و خانه را هم ندیده ایم.

چهن گه‌زه؟

از کسی که زیاد در محلی آمد و رفت کند، پرسند: چند متر است؟ اعتراض در مفهوم جمله هست.

چهن مرده هه‌لاجه؟

چند مرده حلاج است. تا چه قدرتی دارد. تا چه بتواند.

ببینیم تا اسب اسفندیار سوی آخر آید همی بی سوار
و یا باره‌ی رستم نامجوی به ایوان نهد بی خداوند روی

"فردوسی"

چهن ميړد مردوو بخوازه، ته لاقدر اوي مه خوازه.
چند زن شوهر مرده را بگير، اما يك مطلقه را مگير.
چهنی ئاو به سهر بيژنگه و ئه ويسی، ئه و نه خواه شتم گه ره كه.
بمزاح گویند: چه اندازه آب بر روی غریبال می ماند به همان اندازه شما را دوست دارم.

چهنی رونج ئه كيشين تا منالی گه و ره ئه كه ين.
چقدر رنج می كشيم تا بچه ای را بزرگ می كنيم.
جگرها خون شود تا يك پسر مثل پدر گردد
جگرها خون شود تا يك نهالی بارور گردد

چهنی لارمه قارسه قولي بارمه.
چقدر براي ننگ است كه يك سرگين بارم شده .
چقدر مرا نكبت گرفته كه تو مرا سرزنش و راهنمایی می كنی.
چه ور زوانه.

چرب زبان است. متملق و چاپلوس است.
چيتر نه واته و.
دهن كج می كند. حالت خم به خود می گيرد.

چيشت داغ دهم ئه سووتنی.
غذای داغ دهان می سوزاند. كار بزر غذای تر پر در دسر است.
چيشتم نه خواردگه و دهم سووتياگه.
آش نخورد دهنم سوخت. لذت چیزی را يا كار نچشیده، رنج آنرا دارم می كشم.
چيشتی نييه دهم بسوتینی.

آش دهن سوزی نیست. چيز جالب و قابل توجهی نیست.
چيو خوا دهنگی نييه. هر كه س بيخوا دهوامی نييه.
چوب خدا صدا ندارد، هر كه خورد دوا ندارد.

چیو گه نایی (گدایی) نه داته ده سمانه و.

چوب گدایی بدستمان می دهد. ما را بی چیز و بد شکست خواهد کرد.

چیو له تاریکی نه کوتی.

چیو له تاریکی می زند. نا آگاهانه کار می کند یا سخن می گوید.

چیو وشك "ناچه میته و" نامو وچیته و.

چوب خشك خم نمیشود. درس و تربیت در بچگی ثمر بخشد.

چوب تر را چنان خواهی پیچ نشود خشك جز به آتش راست

"سعدی"

چیو هه لگری سهگ دز دیاره.

چوب را برداری سگ دزد معلوم می شود. چوب را برداری گربه، دزد میگریزد.

چیوی نه خواهی.

چوبش را می خوری. از مکافات عمل غافل مشو، گندم از گندم بروید، جو از جو.

چیو تیا ناگه پی.

چوب در آن (دعوا) به گردش در نمی آید. کنایه از جنگ مغلوبه.

حرف "ح"

حازر خوهر و قه راخ نشین.

حاضر است برای خوردن اما کنار می نشیند. حاضر است بخورد اما کار نکند و زحمت نکشد.

حاشا له دیارت.

حاشا از دیدارت. دیدنت مرا شوم آید.

حاشا له رزقی له دهس تو دره بی.

روزی که از دست تو نصیب شود حرام است.

حاشا له مال گهن، کهس نایژی به چهن.

حاشا از مال بد، کس نمی گوید به چنبد. بدا به جنس بد که خریدار ندارد.

حاشا له و خوینه شه و به سهریا بیئت.

حاشا بر قتل و خونریزی که شب بر آن گذشته باشد و انتقام گرفته نشده باشد.

حل و گول چور تریه.

سوقاب و پیشکشی خوک تریب است. کسی گوید که به سوقاتی که برایش آورده باشند، ناراضی است.

حمام ژنانه س.

حمام زنانه است. محل شلغ و پر هیاهو.

حورمهت هر کهس ها به خوه یه و.

بود حرمت هر کس از خویشتن چه نیکو زده است این مثال برهمن

"سعدی"

حوکم حاکمه و مهرگی موفاجات

حکم حاکمه و مرگ ناگهانی.

در زمانهای قدیمی مرگ ناگهانی فقط عبارت از اجرای حکم حاکمی بوده که در قتل کسی صادر می شده اما امروزه هزاران نوع مرگ مفاجات و ناگهانی وجود دارد.

حوکم منالّ له حوکم شا، رواجی زیاتره.

حکم کودك از حکم شاه رواجش بیشتر است. مثل است که می گویند: اگر بچه ای بهانه گیرد و اصرار بورزد که ستارگان آسمان را می خواهم، تکلیف چیست و چه باید کرد؟

حج روین بهانه‌س.

حج رفتن بهانه است. عوام فریبی و بهانه ایست برای محتکرین و رباخواران.

حج ها له بهر مالّ خواه‌تا.

حج در خانه آدمی است. مستحقینی هستند که احسان و کمک بدانها ثواب حج دارد.

حه‌چه‌ی ناو پانه.

بز نر داخل گله است. بی شعور مطلق العنان را گویند.

حه‌زرت موسا بؤ تو چوه کیف تور.

به مزاح: به کسی که مرفه و خوشبخت باشد گویند: حضرت موسی برای تمنای خوشبختی تو به کوه طور رفت.

حه‌فت باوکیان به یه‌که‌وه له مزگتیکا نوپژیان نه‌خوه‌ندگه.

هفت پدر و جدشان در يك مسجد با هم نماز نخوانده اند.

در جواب و رد ادعای کسی گفته شود که گوید: فلان شخص با فلانی نسبت خویشی ندارد.

حه‌فت ته‌وه‌ر ملی ناوپرپته‌و.

هفت تبر گردنش را نمی برد. کسی گوید: فلانی مره یا خیلی ضعیف شده، دیگری که خبر تازه تری از او دارد، گوید: چنین نیست بلکه سالم است و...

حفت که فنی زهرد کرد.

هفت کفن زرد کرد. از ترس یا خجالت رنگ به رنگ شد.

حفت قورئان له به ینا بی.

هفت قرآن در میان، هفت کوه در میان. گوش شیطان کر. خدای ناکرده.

حفت قه‌له‌م نارایشی کردگه.

هفت قلم آرایش کرده. خود را کاملاً مشاطه کرده، زینت داده است.

حفت قه‌له‌م خوهی پازانگه‌سه‌و.

هفت قلم آرایش کرد و خود را آراسته است.

حفت که نیشک کویری بی، به رۆژی ئه‌یانداته شوو.

اگر هفت دختر کور داشته باشد همه را در یک روز شوهر دهد.

کسی را گویند که: بسیار چرب زبان و زرنک و دست و پا دار است.

حفت نان نانوی بی حفت سه‌لک و پاچکه گایی

حفت نانی خوارد به نازه‌و حفتی خواردگه به پیازه‌و

دایکی بمری گۆل‌وه‌خشان ناشتای نه‌کرد بردشان

داستان دختری پر خوری که اغراق غیر منصفانه‌ای در مورد او شده: هفت نان نانوی را با هفت پیاز و یک پاچه گاو، هفت نان را با ناز و کرشمه خورده و هفت دیگر را با پیاز خورده است، (مادرش متأثر است) می‌گوید: مادر "گل‌وخشان" بمیرد، دخترم ناشتایی نخورده بخانه شوهر بردند.

حفته بیجار.

هفته بیجار. یک نوع ترشی مخلوط همه قسم است که خاص منطقه بیجار است. کنایه از لباسهای چند رنگ در تن کسی یا ترکیبی نامتناسب است.

حفت هوّ‌مه‌ی خوسره‌وانی.

هفت خم خسروی. کنایه از نقدینه‌ی بسیار.

حفت هه‌نگاو به‌ره‌و روی‌ه‌زرت‌ه‌باس‌چو‌و‌یتم "رو‌و‌یتم".

هفت گام به طرف حضرت عباس رفته باشم. در سابق اگر دو نفر با هم معامله ای می‌کردند و یا هر موردی که احتیاج به قسم داشت در میان عوام بزرگترین قسم این بود که رو به قبله هفت گام به طرف حضرت عباس برود. اگر کسی نیت خلاف حقیقت داشت جرأت اجرای عمل و سوگند را نداشت. این سوگند بدون عمل هم اجرا می‌شد و فقط بیان الفاظ کافی بود.

حفتی‌بمری‌له‌باوان کله‌ی‌نابری‌له‌چاوان

هفت تن از خویشان نزدیکش اگر بمیرند سرمه از چشمانش بریده نمی‌شود "پاک نمی‌شود" کنایه: از زنی هوسران و خوشگذران.

حفتی‌ها‌له‌گره‌و‌ه‌ه‌شتا.

هفتش در گرو هشت است. هشتش در گرو نه بودن. شخص بدهکار و پریشان احوال.

ح‌ق‌ب‌ن‌ک‌و‌ل‌به‌س‌ه‌ر‌ش‌ا‌خ‌د‌ا‌ر‌ه‌و‌ن‌ا‌م‌ی‌ن‌ی‌.

حق و طلب بز بی شاخ بر بز شاخدار نمی‌ماند. دنیا دار مکافات است.

ح‌ق‌ب‌ن‌ک‌و‌ل‌به‌س‌ه‌ر‌ش‌a‌x‌d‌a‌r‌e‌h‌o‌n‌a‌m‌i‌n‌i‌.

"خدا" نمی‌گذارد طلب بز بی شاخ بر شاخدار بماند. چنان دستگاه خلقت دقیق است که هر کس نتیجه اعمال خود را باید ببیند.

ح‌ق‌به‌ح‌q‌d‌a‌r‌n‌e‌g‌e‌b‌i‌.

حق به حقدار می‌رسد آخر.

از مکافات عمل غافل مشو گندم از گندم بروید جو زجو

ح‌ق‌ت‌a‌b‌i‌به‌s‌e‌r‌d‌o‌l‌a‌b‌i‌e‌h‌o‌n‌a‌m‌i‌n‌i‌.

حق "تایی" بر سر "دولابی" نمی‌ماند. تاوو دولاب دوده هستند و در راه سندانج به کرمانشاه قرار دارند. حق کسی بر کسی نمی‌ماند. رجوع شود به مثل قبل.

ح‌ق‌t‌a‌b‌i‌له‌d‌o‌l‌a‌b‌i‌n‌e‌s‌i‌n‌i‌.

حق "تایی" را از "دولابی" می‌گیرد. زورش به خر نمی‌رسد. پالانش را می‌زند.

دانی که منم زیونتر و عاجزتر
پا لان بزنی چو بر نیایی با خر
"فرخی"

حهق حهقه و قسه‌ی رهق.

حق حق است و سخن سخت است. حرف حق تلخ است.

حهق که‌فهن به من بگه‌یی، با مردگ گۆر به گۆر بی.

پول کفن برای من دربیاید بزار مرده گور به گور شود. من به مرادم برس هر چه می‌شود بشود.

حهقی نیا ژیر پا.

حق زیر پا نهاد. انکار حقیقت کرد.

حه‌کایه‌تم بو نه‌کا.

برایم حکایت و قصه می‌گوید. سرم را گرم می‌کند. اغفالم می‌کند.

حه‌کیم خاس، خواس.

دکتر خوب خداست. حکیم حکیمان خداست.

حه‌کیم مه‌هرمه.

دکتر محرم است. این فتوای ساختگی است. محرمیت جز برای اشخاصی که صراحه "در قرآن کریم آمده شامل کس دیگری نمی‌شود. لاعلاجی چنین گفته اند.

حه‌کیمی سه‌ر خوه‌ت ده‌وا بکه.

اگر پزشکی سر خود را درمان بکن.

حه‌کیمی سه‌ر که‌چه‌ل خوه‌ت خوه‌شه‌و بکه.

اگر دکتری سر کچل خودت را درمان بکن. اگر چیزی بلدی فکر چاره ای برای خود کن.

حه مال شه يتان.

حمال شيطان. کسی را گویند که بی اجر و مزد کار کند.

هه موو ریگه یه ک بو بانه نه چی.

همه راهها به بانه می رود. همه راهها به خدا ختم می شود. "راههای مذاهب و ادیان و حقیقت جویی"

حه مه ره مزئی.

مشاجره. دعوی لفظی.

حه نجه ره له په نجه ره، دهرنه چی خاسه.

خوبست حنجره که منظور "صداست" از پنجره خارج نشود.

در خر می بر سرایی ببند که بانگ زن از وی برآید بلند

"سعدی"

حه والهی سه ره خه رمه ن.

حواله ی سر خرمن. وعده دور و دراز و غیر عملی.

حه والهی سه ره یه خه چاله.

سابقاً برای تهیه یخ مصرفی تابستان در همه شهرهای ایران خصوصاً شهر سمنان که خود دیده ام در زمینهای اطراف شهر انبارهای زیرزمینی به مساحت ۱۰*۳۰ یا کمتر می ساختند و آب چشمه و قنات را در آن رها می کردند و در شبهای سرد تبدیل به یخ میشد و در تابستان آنها را قطعه قطعه کرده بار الاغ نموده به شهر می آوردند و عده ای هم برای اینکه ارزانتر آنها بخرند خود سر یخچال می رفتند و گاهی حواله می نوشتند که سر یخچال بروند و یخ تحویل بگیرند.

گاه پولش نقد نبود ناامید بر می گشتند. حواله سر یخچال همین است و به معنی وعده سر خرمن.

حه وزه گه ناوی چاپیگه.

آب حوض سرد است. برای رفع حسادت، حسود را گویند: لحظه ای در آب سرد حوض بنشین تا قوه حسادت برطرف شود.

حهوزه که ئاوی ها تیا .

در حوض آب است. کنایه": برای خالی شدن حسادت از وجودت آب در حوض هست که در آن بنشینیی.

حهیا، تکیّ بوو، رژیا .

حیا قطره آبی بود ریخت. در مورد کسی گفته می شود که در انظار دیگران رفتار ناشایست کند و حیا و ادبش رفته باشد.

حهیا، تکیّ بوو، تکیا .

حیا قطره آبی بود چکید رجوع شود به مثل فوق.

حیادار له حهیای خوهی ئه ترسی، بیّ حهیای ئیژیّ ئه وه له من ئه ترسی.

حیادار از حیا و آبروی خود می ترسد. بی حیا گوید از من می ترسد.

حهیا له شه رعا نییه .

حیا و شرم در شرع نیست. مسائل شرعی را بدون شرم و حیا باید بیان کرد.

حهیا، له م ولاته باری کردگه .

شرم و حیا از این شهر رخت بر بسته است.

حهیا، ها له چاوا .

حیا در چشم است.

از آن کور را دل پر آرم نیست که بر چهره اش روزنه شرم نیست

به چشم اندرون است پرده ی حیا که پوشیده آن پرده، پرده عما

تو بیشرم مردم، همه کور دان و زین قوم نور خرد دور دان

"ادیب پیشاوری"

حهیای پیییه و نه ماگه .

شرم و حیایش رفته است.

حهیای دامالیاگه .

بی حیا و افسار گسیخته شده.

حه‌یزه‌ی کرد‌گه .

حه‌یزه کرده، حالتی که در اثر پر‌خوری ایجاد شود و معده اش اجابت پی در پی کند.

حه‌یف له‌وانه وا مردن و ده‌نگ توّیان نه‌ژنه‌فت .

به استهزأ به کسی که آوازی کریمه و ناخوش دارد، گویند: حیف از آنهایی که مردند و صدای (دلنشین) ترا ترا نشنیدند.

حه‌یفه چت خواهش بو ناخوش .

حیف است چیز خوش برای آدم ناخوش و بد. چون گوشت و کباب لایق باز است.

حیچه حیچکه‌ره .

از اسماً اصوات است: گستاخ و یاوه گو آست.

حیزه‌که‌ی خواه‌مه .

همان حیز خودم است. رجوع شود به: "ئه‌سپ سوار خواه ی ئه ناسی".

حرف "خ"

خار له ریځه ی دلیپاکا نییه .

خار در سر راه دلیپاک نیست. آدم خوب و درستکار زیان نمی بیند.

خاس چاو بکه ره و.

خوب چشمت را باز کن. در کار دقیق باش.

کنایه: کلاه سرت نرود.

خاس له ئاو دهرهات.

خوب از آب درآمد. کنایه از: کسی لایق و چیزی دلپسند.

خاس نایژی.

خوب نمی گوید. مثل اینکه حالش خوب نیست. رونقی ندارد.

خاس و خراو ئه گوزه ری.

نیک و بد درگذر است. کنایه بر این است که : برد با نیک است.

خاس و خراو بؤ که س نامینی.

خوب و بد برای کسی نمی ماند.

جهان ای بر ادر نماند به کس

جهان سر به سر چون فسانه است و بس

"فردوسی"

خاس و خراو له یه ک جیا ناکاته و.

خوب و بد را از هم تمیز نمی کند. "بچه یاسفیه".

خاس و خراو هیچ وهختی ناشارگیته و.

خوب و بد هیچگاه پنهان نمی ماند.

بد و نیک هرگز نماند نهان

نشانش پراکنده شد در جهان

"فردوسی"

خاسه ناگر، خاسه دوو خاسه برا، نه وهك شوو.

خوبست آتش خوب است دود، خوب است برادر نه چون شوهر.
گویند زنی را شوهر سه طلاقه کرد، زن به برادرش که در ده دیگر بود
سفارش می کند که بیاید و او را ببرد. برادر می آید و خواهرش را بر می دارد
و می برد، فصل سرما و بارندگی بوده، باران زیادی می بارد و لباسهایشان خیس
شوند و هم خود را خشک کنند، خواهر لبرسهایش خیس شده و شرم می کند که در
مقابل برادر، لباسهایش را از تن درآورده خشک کند. با سرودن این بیت و و پایه
ریزی این که برادر خوب است اما به خوبی محرمیت شوهر نمی رسد، تلویحاً
ندامت خود را از انجام طلاق ابراز می دارد.

خاسه هین تووه و خراوه هین تووه.

اگر خوب است مال توست و اگر بد است مال توست. اطمینان دادن به یکی از
زوجین که حق جدا شدن ندارد.

مبتلای خود و حیران توام
گر بدم گر نیک هم زان توام
"عطار"

خاسی بکه و ببیه به دهم ناوهو.

نیکی کن و در آب انداز.
تو نیکی می کن و در دجله انداز
که ایزد در بیابانت دهد باز
"سعدی"

خاسی بکه ی خاسی نه وینی، خراوی بکه ی، خراوی نه وینی.

سکه شاه ولایت هر کجا رود، پس آید.
چو نیکی کنی، نیکی آید برت
بدی را بدی باشد اندر خورت
"فردوسی"

خاسی بکه ی خاسی تیته ریگهت، خراوی بکه ی خراوی تیته ریگهت.

همچون مثل پیش است.

خاسی خاسه.

نیکی پسندیده و مقبول است.

خاسی خاسی تیږی و خراوی خراوی.

نیکی نیکی می آفریند و بدی بدی آرد. عمل متقابل به مثل.

خاسی فرهم کرد و به خراو ده‌رچووم.

خوبی زیاد کردم و نامم به بد در رفت. عدم نیکی و مساعدت را در بر دارد.

خاسی گوم ناوی.

نیکی فراموش نشود یا گم نشود.

خاسیکه‌ره، خولّ به سه‌ره.

خوبی کننده خاك بر سر است.

خاسی له ته‌ك بۆره پیاگه؟!

نیکی با شخص ناسپاس و قدر نشناس!؟

خاسی له خاسی ئه‌وږته‌و.

نیکی از نیکی خیزد.

بدی را بد باشد اندر خورت

چو نیکی کنی نیکی آید برت

"فردوسی"

خاسی و خراوییه‌ك ئه‌میڤی.

يك خوبی می ماند و يك بدی.

خاك ئه‌كه‌پته سه‌رتا، بچۆره "خولّه كه‌وان گه‌وره"، "سه‌ریوان كۆنه".

اگر می خواهی خاك بر سر کنی "از شدت سختی و ناراحتی" به خاکدانها و زباله دانهای بزرگ و دهنه برو. امکان دارد در آنجا بر اثر بر هم زدن زباله و أشغالها سکه ای قدیمی و چیزی قیمتی بیابی و بوسیله آن رفع سختی شود. معنی دیگری که منظور نظر است این است: زندگی در شهرهای بزرگ و پر جمعیت که کمتر بخل و حسادت و کینه و تنگ نظری در آنها روی می دهد موجب پیشرفت است.

خاکشیر مه‌زاجه.

خاکشیر مزاج است. خاکشی، که عوام آنرا خاکشیر گویند در قدیم **خامزی** و خاکشو و بذرالجنه گوید. معنی این مثل آنکه: او با هر کس می سازد گاهی نیز معنی نظرباز و بوالهوس می دهد.

خاک له نه مانه تا خه یانه ت ناکا.

خاک در امانت خیانت نمی کند. بر سبیل سرزنش و عبرت گویند: جایی که خاک در امانت خیانت نمی کند ما چرا خیانت کنیم. گویند: مرده ای را که موقتاً در محلی دفن می کنند که بعد به جای دیگری حمل کنند امانه" به خاک می سپارند و معتقدند که هر چند مدتی بماند جسد خراب نمی شود.

خاک مردگیان به سه ریا پزانگه.

خاک مرده (قبر) بر سرش پاشیده اند.

خاک مردگیان پیا پزانگه.

خاک مرده بدانجا پاشیده اند. بیکاری یا سکوت و خاموشی کامل در آنجا هست. در کردستان رسم است: هر کسی که از درگذشت عزیزش بی تابی کند مقداری از خاک گور مرده را بطوریکه خود شخص متوجه نشود بر سر و شانه هایش می ریزند و معتقدند که بی تابیش از شدت و حدت می افتد. جماعتی که در مقابل ظلم و جوری که بدانها میشود سکوت کنند. این مثل درباره آنها جاری است.

خاک مه یلبره.

خاک میل بر است. خاک موجب قطع ارتباط خویشاوندی و محبت و عشق می شود. (منظور مردن و در خاک کردن شخص است). با پاشیدن مقداری از خاک قبر بر سر شخص بی تاب، میلش نسبت به مرده اش قطع می شود.

خالو! هه لسه بیروه، باو کم بانگت نه کا، باواته.

دایی! بلند شو بیبا، پدرم که تو را صدا می زند پدر بزرگ شماست. حل معما چنین است: مثلاً مریم که دختری به نام کبری دارد به مردی به نام علی که پسری حسین دارد، شوهر می کند. کبری بزرگ شده به پدر علی شوهر میکند و صاحب فرزندی می شود که به دایی ناتنیش که پسر ناتنی مادرش است می گوید.

خانمیّ بوو سه‌سه‌ری، دانیش‌تووه ناو په‌نج ده‌ری، کتکه‌که هات گوشته‌که به‌ری،
عاری لیّ هات خته‌که‌ری.

در مورد زنان پر تکبر و افاده .
به کنایه گویند: يك حاتم لایالی در اطلاق پنج دری نشسته بود. گربه آمد
گوشت را برد، عارش آمد گربه را براند.

خانه گومانه.

کسی به زن یا شوهرش ظنین یا بدگمان باشد.

خاوه‌ن مالّ ده‌سی هه‌لگرت، در ئه‌یووت ئه‌یگه‌ئینه جیگه‌ی حه‌ق.

صاحب مال رضایت داد و دست برداشت. اما دزد می گفت: باید کار را تمام
کنم و به حق برسانم. داستان خرس و شناگر است که شناگر گفت: من از او
دست برداشته‌ام اما او از من دست بردار نیست.

خراو بۆ که‌س (ره‌وا ناوینی) رَجوا ناوینیّ.

بد کسی را نمی خواهد. آدم بی آزاری است.

خراو خوه‌مان به خاس مه‌ردم ناگورپینه‌و.

مال بد خود را با مال خوب مردم عوض نمی کنیم.

کهن جامه خویش پیراستن به از جامه عاریت خواستن

"سعدی"

خراوی بکه خراوی تپته ریگه‌ت، خاسی بکه‌ی خاسی تپته ریگه‌ت.

بدی کنی به بدی دچار می شوی، خوبی کنی به خوبی بر می خوری.

چو نیکی کنی نیکی آید برت بدی را بدی باشد اندر خودت

"فردوسی"

خراوی، خراوی تپریّ.

بدی بدی آورد. از بدی بدی خیزد. عمل متقابل به مثل.

خستیه پشت گوچکه.

پشت گوش انداخت. کار را به تأخیر انداخت.

خشت مه‌ردم مه‌شکنه.

خشت مردم را مشکن. دسترنج دیگران را تباه مکن.

خلمیتان له بان دووکان، تومی ئه‌تووکان بو مشکه‌کان.

کوتوله سر دکان نشسته، تخمه میشکست برای موشها!
کودک زیبایی که روی تخت یا صندلی و بلدی قرار میگرفت. این جملات را در
وصف او بیان میکردند. همچون شعر ذیل عبید زاکانی که مرحوم پدرم در آن
حالت برای من میخواند.

شاه موشان نشسته بر سر تخت همچو چیری نشسته غرانا

خنجه‌ری تریان داگه له زه‌خمی.

زخمش را خنجر دیگر زده اند. زخمی بزخمش زده اند.

خنجه‌ری لی‌به‌ی خوینی ده‌رنایت.

خنجرش زنی خونس در نمی‌آید. بسیار عصبانی است.

خوا ئه‌پژنی به زه‌خمیا.

نمک به جراحتش می‌پاشد. درد کسی را با سختی و عملی تازه کردن.

خواک‌ه‌ت رژاند.

نمک را ریختی. چون کودکی را پای بلغزد و بزمین افتد. برای انصراف او از
گریه و اظهار درد قضیه را بر از مشتبه کرده میگویند: نمک را ریختی آنها را
جمع کن. بچه خیال میکند راست میگویند. حواسش از گریه پرت میشود.

خو به کؤل شیره و نییه.

روی گرده شیر که نیست. چیز صعب الوصولی نیست.

خو، ته‌په توو بار ناکه‌م.

توت تر و تازه را که بار نمی‌کنم. در جواب کسی که گوید: زن و بچه ات را
با خود به این سفر ببر، گفته میشود.

خو ته نیا چت نه خواندن نییه .

در مورد روزه گویند : فقط عبارت از چیز نخوردن که نیست. بلکه تمام اعضا بدن باید روزه باشد، مثلاً زبان از غیبت و بدن از لمس نامحرم محفوظ ماند.

خو خوره .

خود خور. به معنی اینکه به نفع دیگران و بیگانه اشخاص خودی و همشهری و هم مسلک را میکوبد و از بین می برد. از ماست که بر ماست.

خودایا! ریشی پان و زوانی پاراو، رزق خوه م له سهر خوه م.

خودایا! ریشی پهن و زبانی چرب و گویا به من بده، روزی خودم بو عهد خودم خوه م لیره و یارم له پاوه .

خود در اینجا و یار دریاوه این چنین عاشقی بود پاوه

(مؤلف)

خو، دایک کراس که وگ نه مرده .

مادر پیراهن کبود که نمرده است. طوری نشده . زنی دیگر می گیرم... این خر نشد خر دیگر، پالان می کنم به رنگ دیگر.

خوه راکت غم بی، به رگت پلاس بی به شهرتی موونس شهوانت خاس بی

خوراکت غم و لباس از پلاس باشد، به شرطی همدم و مونس شبهایت خوب باشد.

خورپه که فته دلم .

قلیم به تیش افتاد. "در اثر شنیدن خبر ناگوار و صدای مهیبی" دلم فرو ریخت.

خورپه له دلم به رزهو بوو .

قلیم تبید. صدای فرو ریختن قلیم بلند شد. دلم فرو ریخت.

خو، رخشه نه جار تو نیم .

آلت مسخره شما که نیستیم. چرا مرا به باد شوخی گرفتهاید؟

خوزگه به پاره که .

خوشا به سال قبل. سال به سال دریغ از پارسال.

خوزگه به خوهت.

خوشا به حال تو. خوش بحالت.

خوزگه به خوهم که رم نییه له کا و جوی خوهرم نییه

آسوده خودم که خر ندارم از گاه و جوش خبر ندارم.

خوزگه به دویکه.

خوشا به دیروز. سال بسال دریغ از پارسال.

خوزگه به قومه شکهن.

خوشا بخال مقنی (چاه کن) که ته چاه است و آواز ترا نمیشنود.

خوزگه به و که سه منالی نییه.

خوشا به حال کسی که بچه ندارد. بچه داری سراسر محنت و رنج است.

خوزگه دایکت به جیگهی تو ماری بدیای.

کاش مادرت به جای تو مار می زاید.

زنان باردار ای مرد هوشیار
از آن بهتر به نزدیک خردمند

اگر وقت ولادت مار زایند
که فرزندان ناهموار زایند

"سعدی"

خو، زوئی نه خستگه.

زنازاده که نیاورده. بچه نامشروع که نزاده. (به شوهری گویند که به زنش بی توجه است).

خو، قوشم بهر نه وگه.

باز شکاریم که رها نشده. در این هوای سرد که مجبور نشده ام بیرون بیایم.

خو، کفرم نه کردگه.

کفر که نکرده ام. کار بدی که نکرده ام که مستوجب این عقوبت باشم.
عمادی از تو چندان درد خورده است
که بر سر موی او صد گونه درد است
ز تو گر لاف زد کفری نگفته است
ترا گر دوست شد خونی نکرده است

خولک ره مشتپانه .

چون تعارف اهل رمشت. رمشت دهی است از دهات سنندج. تعارف شاه
عبدالعظیمی.

خوله‌ی تیّ به رده وریا .

اطرافش می پلکد.

این دغل دوستان که می بینی مگسانند گرد شیرینی

خوم شتویاگه .

خم (رنگریزی) بهم خورده. کنایه: کار آشفته است و اوضاع به هم خورده .

خۆ من گونا نه که م، با خاصی بکه م.

من که گناه می کنم بگذار بهتر بکنم. گناهی می کنم باری کییره. (از مجموعه
امثال هند).

خۆ نام به سهر ساجه و نه سووتیاگه .

نام بر سر ساج که نسوخته است. چه عجله ای دارم.

خۆ ناوه که برکیی یه ک نین.

ناف ما را برای هم که نبریده اند. مجبور نیستم با او ازدواج کنم.

خۆ نییه له بان شاخ گاو.

روی شاخ گاو که نیست. به دست آوردنش مشکل نیست.

خوا کیف نه وینئی و به فری لیّ نه نیّ.

خدا کوه را می ببند و بر آن برف می نهد.

در گنجینه احسان گشادند به هر کس هر چه لایق بود دادند

خوا، ئهدات و ناپرسی.

خدا میدهد و نمی پرسد. بر بها ندهد و به بهانه دهد.

خوا ئه زانی.

خدا می داند.

چه داند کسی غیر پروردگار که فردا چه بازی کند روزگار

خوا ئه قلت پیّ بات.

به استهزأ: خدا عقلت بدهد.

خوا، ئه قلیّ بات به تو و گونییهك پوول به من.

خدا عقلی به تو دهد و کیسه گونی پول به من.

خوا ئه م پهنج ئه نگوسیه وهك یهك خهلق نه کردگه.

خدا پنج انگشت را یکسان نیافریده. طبایع چند برادر مختلف است.

خوا، ئه ونه به نهی خراوی ههس و به نهی خاسیچی ههس.

خدا همان قدر بنده بد دارد، بنده خوب هم دارد. همه که بد نیستند.

خوا بات ناپرسی.

خدا بدهد نمی پرسد. به بها نمی دهد به بهانه می دهد.

خوا بات نیازم، حهفت ژنت بو بخوازم.

مادر که بچه اش را نوازش می کند ضمن آرزوی اینکه موفق شود خود برایش

زن بگیرد گوید: خدا مرادم دهد هفت زن را برایت بگیرم و عقد کنم.

خوا بار نه نیّ باری گرانه.

در جواب کسی که درد دل کند که کارم مشکل و بار سختی بر دوش دارم

گویند: خدا بار ننهد که بارش گران است. اینها چیزی نیست.

خوا بات مه رگم زاوا نه کات به رگم.

خدا مرگ مرا بدهد بهتر از آن است که داماد مرا لباس دهد.

خوابتکا به داره زار ریشه.

خدا ترا درخت هزار ریشه کند. دعای خیری است در اینکه از زندگی خیر
بینی و صاحب فرزندان شوی

خوابو کوعه فوو بکات.

خدا پدرت را بیمارزد. ادای این جمله گاهی لحن توهین دارد و شنونده هم کاملاً
در می یابد. (برو بابا خدا پدر تو بیمارزه).

خوابکا ئه م دهس موحجاج ئه و دهس نهوئ.

خدا کند این دست محتاج آن دست نشود. برادر به برادر نیازمند نگردد.

خوابکا کهس داینه ی خوه ی ئی هه لئه گه ریته و.

خدا کند دامن کسی از او بر نگردد. مبادا آروز که اولاد مخالف پدر و مادر
شود.

خوابکا هیچ مالئ بی گه وره نهوئ.

خدا کند هیچ خانه ای بدون سرپرست و بزرگ نباشد.

خوابو خواردن و خهفتنی خهلق کردگه.

شخص تنبل و خموده را گویند: خدا وی را فقط برای خوردن و خوابیدن آفریده
است.

خوابو مهرگ دروسی کردبوو.

خدا او را برای مرگ آفریده بود. کودک یا جوان خوش رفتار و شیرین کلام و
مردمدار و با خدایی که بمیرد. کنایه بر این است که خوبها زود می میرند و بدها
دیرتر.

خوابه خهیری بگه پنی.

خدا به خیر بگرداند - هنگامی که پلک چشم بزند عقیده دارند که خبری از
دور برایشان می رسد. این مثل را ضمن زدن پلک بیان می کنند.

خوابه خهیری بنووسی.

خدا به خیر و ثواب آنرا محسوب دارد. در مورد رفتار نامالایم شخص دیگری
مرده یا زنده چنین دعا کنند.

خوا به دهم توی "بکا" بگه‌پنی.

خدا از دهننت بشنود. ای کاش چنان بشود که تو گویی .

خوا به دهم توی بنووسی.

خدا به دهن تو بنویسد. خدا مطابق نیت خیر شما... رفتار کند.

خوا به‌ره‌که‌تی تیّ بخات.

خدا برکت در آن اندازد.

خوا به‌زهی به مناله‌کانیا بیته‌و.

خدا به بچه‌های کوچکش رحم کند و او را عاقبت بخشد.

خوا، به شه‌پی نه‌نووسی.

خدایا این را گناه و شر محسوب ندار.

خوا به قه‌و به‌رگ سه‌رما ئه‌دات.

خدا بقدر برگ و لباس سرما دهد. هر که بامش بیش برفش بیشتر.

خوا به گوناھی "نه‌نووسی" نه‌شمی‌ری.

خدایا این عمل خلاف را به گناه نشم‌ری.

خووا به‌لا بات له درۆزن.

خدا بلا را برای دروغگو برساند. خدا دروغگو را سزا دهد.

خوا به‌نه‌ی خاسی له خراوی زیاتره.

خدا را بود بنده خوب و بد ولی خوب از بد فزونتر بود

خوا به‌نه‌ی خوه‌ی خاس ئه‌ناسی.

خدا بنده خودش را خوب می‌شناسد. خدا خر را شناخت، شاخش نداد.

خوای نه‌دا به مار.

خدا مار را پا نداد. نظیر: خدا خر را شناخت، شاخش نداد.

خوای ته‌خته‌تاش نییه، ته‌خته‌ریکخه‌ره.

خدا نجار نیست اما در و ته‌خته را خوب می‌اندازد.
در مورد وصلت‌های جور گویند.

خوای، چاوی داکه پیت.

خدا ترا چشم داده. (که به راه راست روی یا چیز خوب انتخاب کنی).

خوای تا سه‌ری داگه، رۆزیچ نه‌دات.

خدا تا سر داده روزی هم می‌رساند، سر بی روزی زیر خاك است.

خوای خوایی نه‌کا و به‌ننه که بخوایی.

خدا خدایی می‌کند و بنده که خدایی. انسان در کار خدا هم فضولی می‌کند.

خوای خواهی نه‌زانی.

خدا خودش می‌داند.

لا یعلم الغیب الا الله.

خوای ده‌رگا له که‌س ناوه‌سی.

خدا در‌های رحمت را بر روی کسی نمی‌ببندد. خدا کسی را نا امید نمی‌گرداند.

خدا گر ز رحمت ببندد دری به رحمت گشاید در دیگری

"سعدی"

خوای در‌گایه‌ک بوه‌سی در‌گایه‌ک تر نه‌کاته‌و.

صد در شود گشاده گر بسته شود دری.

خوای در‌د نه‌دات ده‌رمانیچ نه‌دات.

خدا درد می‌دهد، درمان هم می‌دهد.

خوای در‌د به دؤس خواهی نه‌دات.

خدا درد را به دوستان خود دهد. دوستی او بلاست. من فدای آنکه بلای او
مبتلاست.

"عبدالله انصاری"

خدا دهد به قه و تاقهت ئەدات.

خدا درد را به قدر طاقت می دهد.
لا یکلف الله نفسا الا وسعها.

خدا دهردی داگه، دهرمانچی داگه.
خدا درد داده درمان هم داده.

خدا دهلیل داماگه.

خدا یار و یاور درماندگان است.

خدا دیرگیره و سهختگیره.

خدا دیرگیر است و سختگیر است. صبر خدا چهل سال است.

خدا سهور بووچکی چل ساله.

خدا صبر کوچکش چهل سال است.

خدا راسه و خواهشی له پاس تیت.

خدا راست است و حقیقت دارد. خوشش از حقیقت و راستی می آید.

خدا پازقه.

خدا رزاق است. خدا روزی رسان است.

خدا پزق و روزی ئەدات.

خدا رزق و روزی می دهد. روزی رسان خداست.

خو، زالم نی یه.

خدا ظالم نیست.

نکو داند که ایزد نیست ظالم
نباشد بحث جاهل را به عالم

هر آنکس را که باشد مغز سالم
به کنه خلقت از فهمت رسا نیست

خوا، زامن پرّقه.

خدا ضامن روزی است. ضامن روزی بود روزی رسان.

خوا زیبای کات به قایه تیّرمان نه خوارد چه فایه

به مزاح: خدا زیاد کند به رسم معمول - اما چه فایده که سیر نشدیم.

خوا سه ختگیره و دیرگیره.

خدا سخت گیر است و دیرگیر. صبر خدا چهل سال است.

خوا، سه بات، کلاویچ ئهدات.

خدا سر بدهد کلاه را هم می دهد. هر آنکس که دندان دهد، نان دهد.

خوا سه رما به قهو به رگ ئهدات.

خدا سرما را بقدر بالاپوش می دهد.

خوا شاخی نه دا به کهر.

خدا خر را شناخت، شاخش نداد.

خوا! شاکرم به به شت.

خدایا به نصیبی که مرا بخشیدی شکر گزارم.

خوا شاکرم به روژت.

خدایا سپاست گویم از اینکه به روز من آورده ای. با حالت یأس شکر کردن.

خووا عالمه.

خدا داناست. خدا بهتر می داند.

خوا غه زه ب بگرئ، له مروچه بالی پی ئهدات.

خدا بر مورچه غضب کند، بالش می دهد.

إذا اراد الله هلاك نملة انبت لها جناحين.

نظیر: اشتر چو هلاك گشت خواهد، آید به سر چه و لب جر.

خوَا غه زهب بگری له بزَن، نه چیّ نان شوَان نه خوات.
خدا بز را غضب کند، نان چوپان را می خورد. در فارسی : خدا سگ را غضب
کند نان چوپان خورد.

خوَا قالاو نیبه چاو بکه نیّ.
خدا کلاغ نیست چشم در بیاورد و کور کند. چوب خدا صدا ندارد، هر که خورد
دوا ندارد.

خوَا کار ریك نه خات.
خدا کار را جور می کند. خدا وسیله ساز است.
خوَا کاره کانی له رووی حیکه مه ته وه هس.
کارهای خدا از روی حکمت است.
وعسی أن تکره سبأ هو خیر لکم وعسی ان تحب شیأ وهو شر لکم. (قرآن الکریم).

خوَا کتکی ناسی و بالی پیّ نه دا.
خدا گریه را شناخت و بالش نداد.
گریه مسکین اگر پر داشتی
تخم گنجشک از جهان برداشتی
خوَا که ریمه .

خدا کریم است خدا معطل نمی کند.
خوَا که ری ناسی و شاخی پیّ نه دا.
خدا خر را شناخت و شاخش نداد.
خوَا، که س بیّ که سانه .
خدا کس بی کسان است. خدا یار ضعیفان است.

خوَا که س نا ئومید ناکا .
خدا کسی را نا امید نمی کند.
خوَا، کیف نه وینی و به فری لیّ نه نیّ.

خدا کوه را میبندد و بر روی آن برف می نهد. خدا هر کس را به قدر توانایی و طاقش رنج می دهد.

در گنجینه احسان گشادند به هر کسی هر چه لایق بود دادند

خو گشت درگای ناوه سی.

اینچنین باشد گر يك در بسته شد صد در دیگر بر او شکسته شد
"مولوی"

خو گه وره س.

خدا بزرگ است.

خو له با زوردار تره.

خدا از باد پر زور تر است.

خو له دایک و باوک ره حمدار تره.

خدا از پدر و مادر رحمدار تر و مهربانتر است.

خو له ده م توی بژنه وی.

خدا از دهان تو بشنود. آنطوری که تو می گویی بشود.

خو له ره گ مل پیمان نزدیک تره.

خدا از رگ گردن به ما نزدیکتر است.

نحن اقرب الیکم من حبل الوريد.

خو له سولتان مه محمود "قایم تره".

خدا از سلطان محمود بزرگتر است. معلوم کسه را که قصاص می شده به این جمله تسکین داده و دلخوش کرده اند. یا برای پیروزی بر وی و یا برتری استعانت. و یاری خواستن بیان داشته اند.

خو له مووی چه رمگ شه رم نه کا.

خدا از موی سفید شرم دارد. پس حرمت پیران و ریش سفیدان را باید نگه داشت.

دلَم وقت وقت می دهد این امید که حق شرم دارد زموی سپید

"سعدی"

خواماں ئات به مووسایی و ... ئات به نیّره کهر.

خدا ثروت و مال را به یهودی می رسد و فلان چیز را به نر مخر. در کار هایش
حیران مانده ایم.

خواماں ئه و لامان خاس بکات.

خدا خانه آخرتمان را خوب کند. کسی که خانه ندارد. این جمله را بیان می
کند. یا خانه محقر دارد و دسترسی به بهترش را ندارد، گوید.

خواماں نه شیونئی.

خدا زندگیّت را آشفته نسازد. جمله دعایی.

خواماں شیویاگت نه کات.

خدا زندگیّت را از هم نپاشد. جمله دعایی.

خوام لئ لاره و به نه م لئ بیزاره.

خدا از من رنجیده و بنده خدا نیز از من بیزار است.

خوام، موحتاج نامردت نه کا.

خدا ترا محتاج نامرد نکند. جمله دعایی.

خوامه یلی بی، په نیّر دیان ئه شکئی.

اگر خدا بخواهد پنیر دندان می شکند.

روغن بادام خشکی می نمود

از قضا سر کنگبین صفرا فزود

آب آتش را مدد شد همچو نفت

از حلیله قبض شد اطلاق رفت

"مولوی"

خواماں خله تی.

خدا فریب نمی خورد. در مورد اشخاصی که به ریا احسان و عبادت کنند.
گویند.

خوامه کوژی، کهس ناکوژی.

خدا نکشد کسی نتواند کشت. نبرد رگی تا نخواهد خدای.

خووا هاتگه نزوله مانه و.

خدا فریادمان رسیده .

خوایا بتکوژی، یا ئه قلینکت پیّ بات.

خدا یا تو را بکشد و نابود کند یا عقلت دهد.

خوایا تو بکوژی یا من.

خدا، یا تو را نابود کند یا مرا. (که از شرت خلاص شوم).

خوایا تو کویر بکا، من نه وینی، یا بمری و من نه توینم.

به مزاح گویند: خدا با ترا کور کند که مرا نبینی یا بمیری که من ترا نبینم.

خوای گه رمیان و کیفسان هه ریه کیکه.

خدای قشلاق و بیلاق هر دو یکی است. خدا خالق همه موجودات است.

خوای گه ره که و خورمایچ.

هم خدا را می خواهد، هم خرما را.

گفتند: خربزه می خواهی یا هندوانه؟ گفت: هر دوانه .

خوایه که و به دو ناوی.

خدا یکی است و دو نیست. در حال سماجت بر سخنی و تغییر قول خود گویند.

خوایه که و شوویه که.

خدا یکی، شوهر یکی. شوهر خدای دوم است.

خوویگ دهم به سیاگ.

خوکی دهن بسته . کنایه از کسی که فقط روزه گیرد و نماز خواند.

خوهت بنا سینه.

"یا ابراز شخصیت و درستکاری"، خود را به اجتماع بشناسان.

خوهت سؤك مه که.

خود را سبک و خفیف مساز. (با رفتار نامناسب).

خوهت فیر مه که .

خود را (بدان) یاد مده . یاد دادن کنایه از عادت دادن.

خوهت کز نیشان مه ده .

خود را ضعیف و زبون نشون مده .

خوهت مه کیشه ناو کار مه ردم .

در کار دیگران دخالت و فضولی نکن. ما را چه از این قصه که گاو آمد و خر رفت.

خوهت مه گه پینه ناو داوای ژن و شوو .

در دعوا و بگو و مگوی زن و شوهر دخالت مکن. دعوی زن و شوهر زود فیصله یابد و دخالت کننده پشیمانی برد.

خوهت نه یکه ی خوا با پیّت .

به کسی که بدون زحمت صاحب چیزی شده ، گویند :
خودت دنبالش نروی خدا جورش کند و بدهد. موهبتی غر منتظره .

خوه تو کردگه به نوقل و نه واته و .

خودت را چو نقل و نبات (شیرین) کرده ای. کم پیدا یا محبوب و شیرین.

خوهت و ناوچاو خوهت .

خود و شانست. تا شانس و اقبال چقدر همراهت باشد.

تو کلت علی الله

خوهت وهك خوهت .

خودت مثل خودت. جمله توهینی. یعنی از خودت پلیدتر و نابکارتر فقط خودت هستی.

خوهت هه لّمه کیشه .

خودت را بالا مکش. از خودت تعریف مکن.

خوه‌تی بۆ شل مه‌که .

خود را در مقابلش شل و بی لیاقت نشان مده . (در مقابل مرض، سختی، شخصی قوی باش).

خوه‌تی تی مه‌که .

خودت را توی آن مکن. توی کار نرین. کار را خراب مکن.

خوه‌تی تی مه‌گه‌پنه .

بروی خودت میاور. ندیده بگگیر. انگار نه انگار.

خوه‌ره‌تاو به مشتێ هه‌رگ ناشارگیته‌و.

آفتاب با مشتێ گل پنهان نشود.

بود چون آفتاب این مشهود
که روی مه به گل نتوان بیندود

خوه‌ره‌تاو عومری گه‌ییگه سه‌له‌ج بان.

آفتاب عمرش به لب بام رسیده . پیر است و اجلش نزدیک است.

خوه‌ره‌تاو له‌ج بان ده‌وامی نییه .

آفتاب لب بام بی دوام است. عمر پیر به آفتاب لب بام می ماند.

خوه‌ره‌تاو له‌ج که‌لکه پاساره .

آفتاب لب بام است. که لکه پاسار: لبه بام یا لبه اضافی دیوارها. خود شخص پیر با عمر رو به زوال وی به آفتاب لب بام و دیوار تشبیه شده است.

خوه‌ره‌ت خوارد.

تو هین است. معمولاً طرف خطاب بچه است: خوره خوری کوفت خوردی.

خوه‌ری گه‌ییگه خوه‌رئاوا.

آفتابش به غره و ب و افوال رسیده . پیر و فرتوت شده .

خوه‌ری گه‌ییگه‌سه که‌لکه پاسار.

آفتابش به لب بام و دیوار رسیده . در حال رفتن است.

خوش نالقه .

خوش علف است. بطعنه به کسی که هیچ نوع خوردنی را مکروه ندارد، گویند.

خوشا به تاقتت.

خوشا به طاقتت. چه حوصله ای داری؟

خوش زاهیر و به و باتن.

خوش ظاهر و بد باطن. رجوع شود به: "له به ره و باجه."

خوشمانه و نان و له تی به شمانه.

سابقاً اندازه معینی نان و غذا به بچه می دادند. به سن و رشد آنها بستگی داشت. نصف نان، یک نان، یک نان و نصف یا بیشتر. در این مثل گویا سن در حدود پانزده سال است که می گویند: خوشا به حالمان که سهممان یک نان و نصف است. این مثل را بزرگترها در مواقع شکر گذاری اجباری و ناخشنودانه ادا می کنند.

خوشه ویستی منالّ ما به هُجه نهی دابکیه و.

عزیزی بچه و اولاد پیش پدر، به بند تنیان مادر وابسته است. اگر بچه ای مادرش را از دست بدهد بی پدر و مادر می شود. بدین معنی که پدر محبتی به او نمی کند.

خوشه ناگر، خوشه دوو، برا خاسه نه وه ک شوو.

خوش است آتش، خوش است دود، برادر خوبست نه چون شوهر. خوشی آتش به شوهر و خوشی دود به برادر تشبیه شده است. این مثل اصیل تر و درست تر است.

خوشی ئیوه خوشی ئیمه س.

شادی شما شادی ما است. ما یکی روحیم اندر دو بدن.

خوشی داگیه به ژیر سکیا.

خوشی زیر شکمش زده . خوشی زیر نافش زده .

خوه‌شی شیتی کردگه .

خوشی دیوانه اش کرده . خوشی زیر نافش زده .

خوه‌شی له خوه‌ت .

به مزاح: خوش به حال تو .

خوه‌شی هاری کردگه .

خوشی دیوانه اش کرده .

خوه‌ش هه لئه‌په‌ری .

خوش و زیبامی رقصه‌د . خودنمایی می‌کند .

خوهم کردگه و ئه‌شی خوهم عه‌لاجی بگه‌م .

خوهم کار را کرده ام و باید خودم چاره ببایم .

خوهم کردم، به خوهم، سه‌نگ بارانم که‌ن، هه‌ریه‌کی سه‌نگی سه‌نگ سارم که‌ن .

خود بخوهم کردم (باعث بدبختی خودم، خودم بودم) مرا سنگسار کنید، هر یك سنگی بردارید و مرا سنگ باران کنید (چون مستحق نابودیم) .

نظیر: خودم کردم که نفرین بر خودم باد .

خوهمم و گوچکه‌گه‌یم، خه‌میکم نییه .

خوهم هستم و دو تا گوشم . غصه‌ای ندارم . آسوده خودم که خر ندارم، از گاه و جوش خیر ندارم .

خوه‌ی ئه‌خا به ئاو و ئاگرا .

خود را در آب و آتش می‌س اندازد . شخص نترس و با جرات .

خوه‌ی ئه‌دا له ئاو و ئاگر .

خود را به آب و آتش می‌زند . آدمی ماجراجو یا تلاشگری به دنبال معاش .

خوه‌ی چه‌په‌ل کرد .

خود را کثیف کرد . (از ترس) نرسید .

خوهی داگه له حهفت قه له م.

هفت قلم آرایش کرده . هر هفت کرده . خود را آراستن و زیبا کردن.

خوهی داگه له دهق.

سر و وضع خود را مرتب و آراسته کرده .

خوهی دا له کووچهی تر.

خود را به کوچه ای دیگر زد. برای برگرداندن ذهن طرف، صحبت را عوض کرد.

خوهی داگه له کووچهی عه لی چه پ.

خود را به کوچه علی چپ زده . خود را از موضوع دور کرده و موضوع را تغییر داده .

خوهی دا له شیتی.

خود را به دیوانگی زد.

خوهی دا له که پی.

خود را به کری و نفهمی زد.

خوهی دا له گه جی.

خود را به نفهمی و حماقت زد.

خوهی دا له مردن.

خود را بمردن زد.

خوهی دا له نه زانی.

خود را به نادانی زد.

خوهی دا له مووسایی بازی.

خود را به جهود بازی زد. جهود بازی در آورد.

خوهی ریشی نییه به کۆسه ئه که نی.

خودش بی ریش است و کوسه را مسخره می کند. هم عیب خود را ایراد می گیرد.

خوهی قاو داگه.

خودش را لو داده.

خوهی کروگه به قهن ماله دهوله مهنه و.

خودش چون قند خانه ثروتمندان نموده. خودش را گرفته. کم پیداست. حبه قند خانه ثروتمند معمولاً ریز است و هر کسی بدان دسترسی ندارد.

خوهی کوتهک ئه وه شنی و خوهیچی ئه گیری.

خود می زند و خود فریاد و شکایت می کند. جهود بازی.

خوهی کیشاوه.

خود را کشیدن. کنایه از مردن.

خوهی گۆپراگه.

خودش را عوض کرده. با من بیگانه شده.

خوهی گوم کردگه.

خود را گم کرده. شیرازه زندگی از دستش خارج شده.

خوهی هیلکه م رهنگ نه کردگه.

تخم مرغ که رنگ زده ام. (کار ساده ای نیست شوهر کرده ام یا زن گرفته ام. هر روز که نمی توانم شوهری کنم یا زنی بگیرم).

خوهی مامره و هیلکه ی قاز ئه کا.

خود مرغ است و تخم قاز می گذارد. حرفهای بزرگتر از خود می زند.

خوهی نیباگه بان لیفه و.

خود را روی لحاف گذارده . خود را برای نامزدی کسی آماده کردن. خود را
کاندیدای کاری نمودن.

خوهی نیاگه بان دۆشه‌که‌و.

خود را روی تشك نهاده . چون مثل قبل.

خوهی نیاگه ریگه‌ی من.

خود را در راه من نهاده . خود را فدای من کرده .

خوهی نییه لی‌را خوای ها له‌یرا.

خودش اینجا نیست، خدایش که اینجاست. غیبتش روا نیست.

خوهی و خوای خوهی.

خودش و خدای خودش. خودش می داند و خدایش (ما که آنجا نیستیم بر کارش
نظارت کنیم خودش و وجدانش.)

خوهی و غیرهت خوهی.

خودش و غیریتش. (همه چیز را در اختیارش قرار داده ایم و آزادی عمل دارد
ببینیم چکار می کند.)

خوهی و ناوچاو خوهی.

خودش و توی چشمانش. یعنی : خودش و اقبالش.

خوهی هه‌لئه‌کیشی.

خودش را بالا می کشد. از خود تعریف می کند. چاخان می کند.

خوهی و گو‌یچکه‌گه‌لی.

خودش و دو گوشش. بی سم و دم بدون کس و کار بودن.

خوین پر چاوگه‌لی بووگه.

چشمانش از خشم پر خون شده .

خوین تاله.

خون تلخ است. شخص بی نمک و دوست نداشتنی.

خوین تو، له خوین من غلیزتر نییه.

خون تو از خون من رنگین تر نیست. تو راحت باشی و من ناراحت.

خوین خوهی له خوا سه‌ند.

خون خودش را از خدا گرفت. کنایه: از گریه و زاری زیاد.

خوین سیاوه‌شه.

خون سیاوش است. در مورد مطلبی که به استهزأ مهم تلقی شود، گویند.

خوین له لووت که‌سی نه‌هات.

خون از دماغ کسی نیامد. مراسمی در شلوغی و جمعیت بسیار که با آرامش برگزار شده باشد.

خوینم به "گه‌رده‌نت" ملت.

خونم بگردنت اگر خطری متوجه من شود ترا مسئول می‌دانم.

خوین ناهه ق گوم ناوی.

خون ناحق گم نمی‌شود. حق به‌حق‌دار می‌رسد آخر.

خوینم نه‌کردگه.

خون نریخته‌ام. گناه بزرگی مرتکب نشده‌ام. تا سزاوار این کیفر باشم.

خوینی بو بخوهم، ئوخه‌ی ناکه‌م.

خونش را بخورم تسکین پیدا نمی‌کنم.

خوینی شیرینه.

خونش شیرین است. با نمک و جذاب و تو دل‌برو است.

خوینی گوم بوو.

خونش گم شد. خونش هدر رفت. حقش پایمال شد.

خه پکه، خه پکه که ی بهر کووانگم
خو تو خواهش بکا بو بیانگم
زنی بچه اش را بغل کرده و برای انجام ندادن کار آنرا بهانه قرار داده . مادر
شوهر این مثل را می زند و می گوید. بچه نازنینم، خدا ترا برای بهانه نگهدارد.
خه پله ی خریّ.

بازی و تفریح زن و شوهر احتمالاً دختر و پسر.

خه تای خوه م نیبه و به خته که م شه په
کۆچم ئاویتته ی کۆچ سه گوه په
تقصیری ندارم و بخت و اقبالم بد است. کوچ من به همراه کوچ سگان پر سر و
صدا است.

کسی گوید که به همراه عده ای ناباب و ناجور بسفر رفته باشد.

خه ته نه سوورانتته .

برای آگاهانیدن کودک بر تنبیه وی گویند : ختنه سوورانت است.

خه ته نه سونه ته، نه له بیخا.

ختنه مستحب است اما نه از ته . این کار رواست اما نه چنین که تو میگوئی
یا می کنی.

خه رج به نایی خوا "نه یا " نه یگه ینیّ.

خرج خانه ساختن و بنایی را خدا میرساند.

خه رج زه ماوه ن خوا پیکی نه خا.

خرج عروسی را خدا فراهم می کند.

خه رج زه ماوه ن و به نایی را حه زره ت عه لی زامنیه .

حضرت علی (ع) ضامن مخارج عروسی و بنایی است. این مثل در تشویق
مردم به اقدام به این دو کار است.

خه رمان به ره که ت.

کسی که سر خرمن می رود برای تحبیب و سلب وجود بخل گوید: خرمن
برکت.

خهرمان دړك.

خرمن تيغ و خار. كڼايه از مزاحم، موى دماغ.

خهرمان كوتاندن كار بزن نښه.

كار هر بزى نيست خرمن كوڼن.

خهرمانه‌ى داگه.

زلفى خرمن وار. بدن نرم و پر گوشت زنى به خرمنى تشبيه شده .

خهرمه‌ژگم نه خواردگه.

مغز خر كه نخورده ام. حواسم سر جاست. چيزى سرم ميشود.

مه‌ژگ: مټشك. مغز.

خهريك چه‌ى .

مشغول چى هستى؟ ول كن بابا اسدالله.

خه‌سوو خواهش‌تى گهره‌ك نه‌و.

مادر زن يا شوهر دوستت نداشت. دير رسيدى هر چه بود خورده شد.

خه‌سوو خواهش‌تى گهره‌كه.

مادر زن يا مادر شوهر دوستت دارد. يعنى سر غذا بموقع رسيدى ميتوانى بخورى.

خه‌سوله جفتى گا خاستره .

مادر زن يا مادر شوهر از يك جفت گاو بهتر است.

چون دلسوز ز غمخوار و كمك است.

خه‌سوو! مه‌گهر خوهت وه‌ويله نه‌وگى؟

مادر شوهر ! مگر خودت عروس نبوده‌اى؟ هنگامى كه عروسى از طرف مادر شوهر از برخى كارها و زينت دادن خود منع شود، گويد.

خه‌ف‌هت بؤ بى كه‌سى خوهت بخوه.

برای بی کسی خودت غصه بخور. غم خود خور که غمخوار نداری.

خه فتهت سوژی مه خوه. خوا گه وره س.

غصه فردا را نخور خدا بزرگ است.

برو شادی کن ای یار دل افروز غم فردا نشاید خوردن امروز

خه لایق هر چی لایق.

در گنجینه احسان گشادند به هر کس هر چه لایق بود دادند

خه له فروش هه وال من نه پرسئی.

غله فروش از من (واحد زمان) سؤال می کند. هر کس از چیزی می پرسد و سراغش را می گیرد که با آن سر و کار دارد.

خه فتهت من نه خوات، من خه فتهت ناخوهم.

غم و غصه من را می خورد، من غم و غصه نمی خورم.

خه م هاوهر و خو هشی ده رکه ر.

غم آور و شادی در کن.

خه نه ی رهنگ ناگری.

حنایش رنگ نمی گیرد. گفتارش بی اثر و نقشه اش بی نتیجه است.

خه نی گرته دهس و پای.

حنا به دست و پایش زد. او را فریب داد. با وعده های دروغی او را گول زد.

خه نه ی بو گرتگه سه و.

حنا برایش آب کرده. کلک برایش چیده.

خه و ئاشو پاشووه.

خواب آشفته است. نقشه و فکر بی موردی است. افکار درهم و پریشان.

خه و خه و تیری.

یکی به خواب رفته دیگری چرت می زند. گویند: خواب خواب می آورد.

خه و خهیرهت بی.

خواب خیرت باشد. خوش به خواب. خواب خوشی داشته باشی.

خه و ژن پیچه وانه س.

خواب زن چپ و وارونه است.

خه و، سه ر سبج پراسه.

خواب صبح قابل تعبیر و روئای صادق است.

خه و سه ر شه وه.

خواب سر شب است. یعنی خواب بی تأویلی است و ناشی از بخارات معده است.

خه و له با زوردارتره.

کودکی قطعه نانی در دست داشته هنگام وزش باد آنرا محکم نگه داشته است اما وقتی که خوابش گرفته نان از دستش رها شده. به این مناسبت گفته اند، خواب از باد پر زورتر است.

خه و، له چاوم په ریگه.

خواب از چشمم رفته.

خه و م شیویاگه.

خوابم به هم خورده. خوابم پریده.

خه و م لی تال بووگه.

خواب بر من تلخ شده. خواب بر من ناگوار شده.

خه و م لی حرام بووگه.

خواب بر من حرام شده. به علت ناراحتی و اضطراب یا مریضی و درد.

خه و، مه رگ بچیته چاوت.

خواب مرگ به چشمت برود. الهی بمیری.

خه و نه خواهش دروس نییه .

خواب بیمار صحت ندارد .

خه و نیمه شه وه .

خواب نصف شب است . یعنی : به علت پر بودن معده اعتباری ندارد .

خه وهر بوهن بؤ کهر گهل سهری هاوردگه ناو سهر گهل

برای خرها خبر ببرید که او سر میان سرها آورده (یا) جزو رجال شده .

خوهر بوه بؤ میران کاره کهر، کاره کهر مه گیران

برای بزرگان خبر ببرید و بگویید آنکه تا دیروز کلفت بود و دستور می گرفت امروز کلفت و خدمتکار دارد و دستور می دهد . مثل بسیار قدیمی است .

خه وی لئ سه نیاگه .

خواب از او سلب شده . نمیتواند بخوابد .

خه یال پلاوه .

خیال پلو است . امید بی حاصلی است . یکصد سال پیش دسترسی به غذای پلو، حتی برای طبقه متوسط الحال امری محال می نمود، ار این روکار نا ممکن را به "خیال پلو" مثل می زدند .

خه یانه تکار ترسه تۆکه .

خیانتکار ترسو است .

خه یاته نه کیشبته لووتی .

نخ از دماغش رد می کند . کنایه : مهارش می کند . مطبوعش می کند .

خه یرات دواى مرگ بئ سووده .

خیرات بعد از مرگ سودی ندهد .

بعد از او گر یکی به صد بدهند

صدقات آن بود که خود بدهند

"اوحدی"

خهیر بۆ خویش نهك بۆ دهرویش.

خیر اول برای خودش نه اینکه برای درویش. چراغی که بخانه رواست به مسجد حرام است.

خهیر به مالت.

خانه ات پر برکت باد. خانه ات پر خیر باد.

خهیر به ناو چاویه و نییه.

خوبی در چشمان او نیست. خوبی کسی را نمی خواهد.

خهیر بی، چاوم ئه فری.

خیر باشد، چشم می زند. پلك چشم زدن را دلیل بر وقوع پیش آمدی دانسته اند.

خهیر بی، لچم نیشته "فریان" "فرین".

خیر باشد لیم شروع به زدن کرده. گوشه لب زدن را دلیل بر وقوع پیش آمدی دانسته اند.

خهیر، ها له گه پریانا.

سود در گردش و گشتن است. کسی که ضمن گردش چیزی قیمتی می یابد. او را گویند. سفر سودمند است.

حرف "د"

دایزا نامانکه‌ی به په‌ن؟

نکند آبرویمان را پایمال کنی؟!

دا بزائین چۆن ئه‌وی.

تا ببینیم که ایام چه خواهد بودن، تا خدا چه خواهد.

دا بزائین خوا چه ئه‌کا.

تا ببینیم خدا چه خواهد کرد.

دا بزائین دنیا به چه ئه‌وی.

ببینیم دنیا چون خواهد شد.

داخت سه‌وزه.

داغت سبز است. عذابهایی را که به من داده ای در مد نظر دارم.

داخ داخانم.

داغ و صد داغ. افسوس و صد افسوس.

داخ له دلّه.

داغ بر دل است. داغدیده و ناراحت است.

داخۆسه‌وزه.

داغت سبز است. خطر ه تلخت زنده است.

دارایی سهر دارایی ئه‌چی.

هنگامی که ثروتمندی از ثروتمند دیگری ارث می برد، گویند: دارایی بروی

دارایی می رود.

دارایی عهیب پۆشه.

ثروتش پوشنده عیب است. رجوع کنید به: نه گه ر بووم به چنگی موو...

دار به تو نه یژم، دیوار بژنه وه .

در به تو می گویم دیوار گوش کن. نظیر: دختر به تو می گویم عروس تو گوش کن.

دار بی سه مه، نه شی بی پیگی.

درخت بی ثمر باید بریده شود.

ایمن زدم تیر نباشد
دستی که در آن هنر نباشد

آن شاخه که اش ثمر نباشد
اسباب گدایی است و ذلت

دار پر سه مه، سه ری ها له خواره و.

درخت پر ثمر سرش پایین است. بار چون بیش شود شاخ فرود آرد سر. دانا و بزرگوار متواضع است.

دار پوازی له خوهی نه ویته و.

قلم آهنی یا چوبی را "پواز" گویند و آنرا در شکافتن و قطعه قطعه کردن درختان خشک کمک می گیرند. مثل می گوید: درخت قلمش (که موجب نابودی است) از خودش جدا می شود.

زی تیر نگه کرد پر خویش در آن دید

گفتا ز که نالیم که از ماست که بر ماست

نظیر: پر من است که بر من است. کرم درخت از خود درخت است.

آنچه بر ما می رسد آنهم ز ماست.

که با من هر چه کرد آن آشنا کرد

من از بیگانگان هرگز ننالم

در تیر و در درخت، آهن و سوهان

از ما بر ماست چون نگاه کنی نیک

"ابو حنیفه اسکافی"

دار پیر نه وی ده فعی بازی پییه و نه نیشی.

درخت پیر می شود (در مدت عمرش) یک بار باز بر آن می نشیند. خوشبختی یک بار در خانه اشخاص را میکوبد.

دار، له به را پېشه يه که .

درخت ابتدا يک هسته است هر کس در آغاز زندگي ناچيز و کم اهميت است . ثروت يا علم يا هنر را کسی از شکم مادر نياورده .

دار لار بو، سيوره چي لاره .

درخت کج، سايه اش هم کج است . شير را بچه همی ماند بدو .

دار له ريشه "ئه که نی" تيری .

درخت را از ريشه می کند . کنايه از شخص زورمند .

دار له سهر پهر دوی خوهی سهوز ئه وی .

درخت بر روی کنده يا ريشه خود سبز می شود . باز گردد به اصل خود هر چيز .

از مار نزايد جز مار بچه . رجوع شود به : ره گ به ريشه .

دار له بان ريشه ی خوهيه و سهوز ئه وی .

درخت بر روی ريشهء خود سبز می شود . چون مثل بالا .

دارم . دا به روحيا .

دار در اینجا به معنی چوب و کتک است نه درخت . چوب به روحش زدم، تیشه به ريشه اش زدم . به او صدمه سختی زدم .

داره کان له دووره و سهريان سهوزه .

درختان را از دور که می بينی سر سبزند . (پوسيدگی و کرم خوردگی و عوارض درونيشان آشکار نيست .)

نتيجه : به ظاهر حکم نتوان کرد، نمی دانيم که مردم چه درهاي نهانی دارند .

داره که ی سهر که ل و پرده که ی قشلاخ .

درخت روی گردنه و پل قشلاق . آسمان و ريسمان . اين کجا و آن کجا .

دار هه ر چي باری زياتر ئه وی، زياتر "ئه مووچيته و" ئه چه ميته و .

درخت هر چه بار و ثمرش بيشتتر می شود بيشتتر خم می شود .

نهد شاخ پر میوه سر بر زمین

تواضع کند هوشمند گزین

داری داگه به رُوح حاته‌ما.

با استهزأ: حاتم را از شهرت انداخته . در مورد کسی که بذل و بخشش زیاد کند گویند.

دارئکیان بریوه پیاگی، له دواوه و ته‌قی ئه‌هات، ئه‌یوت ئه‌وه چه‌س.

چوبی به مردی فرو کرده بودند از عقب صدا می‌کرد. می‌گفت: آن صدا چیست؟!

بلایی سر کسی آورده اند که از کیفیت آن آگاه نیست.

داریئ نیم به بایه‌ک بکه‌فم.

درختی نیستم به بادی بیفتم. در مقابل شدائد استقامت دارم.

داریئ نیم به‌م باگه‌له "بجوولمه‌و"، بکه‌فم، بشه‌کمه‌و، بشکیمه‌و.

درختی نیستم که با این بادها بحرکت در آیم، بیفتم، تکان بخورم، شکسته شوم. بیدی نیستم با این بادها بلرزم. شبیه مثل بالا.

داکفه به دهرد خوه‌ته‌و.

با درد خود بساز. بنشین به فکر چاره باش.

درمان طلبی درد تو افزون گردد با درد بساز و هیچ درمان مطلب

داگیه به گه‌نه‌ی ده‌ماخیا.

مثل از دهات اطراف سندانج است. به دماغ‌گنده اش خورده. به دو تعبیر:

- بویی برده که درباره آن سخن گفته ایم.

- گویا به او برخورده است.

داگیه به یه‌کا.

بهم زده. اخمش را تو هم کرده. کنایه از عصبانی بودن کسی.

داگیه له دهره‌ی بی‌عاری.

به دره بیعاری زده. بیعاری را پیشه کرده.

داگيه دهسهو.

کاهيده شده. ضعيف و ناتوان شده. نزديک به مرگ است.

داگيه سهري.

به سرش زده. "عشق، ديوانگي" هوس کرده.

داگيه له حفت ئاو، قولى تر نه وگه.

از هفت آب گذشته و پايش تر نشده. شخص کهنه کار و پر مکر و فن مراد است.

داگيه به رهو ژووره.

کسى که نفس نفس کند گویند: از سر بالایی رفته است.

داگيه له سيم ئاخو.

به سيم آخر زده. زدیم بر صف رندان هر آنچه بادا باد.

دالکه ! دالکه ! تاقت مه لاقه که نه یرم، ئاوگه ردانه که پام بار.

این مثل گویا کرمانشاهی است.

دختری جلوی نامزدش این مثل را بیان می کند و می خواهد به او بفهماند که پر خور است و به نداری و قناعت عادت ندارد.

مادر! مادر! طاقت ملاقه را ندارم آبگردان بیاور. ملاقه کوچک است و يك لیوان بیشتر گنجایش ندارد اما آبگردان چندین برابر ملاقه ظرفیت دارد.

داماگ دهست مناله.

بیچاره دست اولاد است. عیال باری در تنگنای معیشت.

داماگی سه ریپاگ ئه کا به درگای نامه ردا.

درماندگی آدم را به در خانه نامرد میکشانند. فقر، ذلت و خواری آورد.

دامرکیاگ.

آرام شده. رام و سر براه شده.

دانا ئیشاره‌یه‌کی به‌سه .

دانا را اشاره ای بس است.

دانا به ئیشاره و نادان به کوته‌ک.

دانا با اشاره ای و نادان با کتک چیزی میفهمد.

دانا به درکه، کهر به نه‌قیزه .

دانا با اشاره ، خر با سیخک زدن. دانا را اشاره ای، احمق را مناره ای.

دانگی روو له شه‌ش دانگ مولک خاستره .

یک دانگ رو (جسارت و پررویی) از شش دانگ ملک بهتر است.

دانگی زهریفی به شه‌ش دانگ مولک نه‌ژی.

یک دانگ و جاهت و زیبایی به از شش دانگ ملک.

دانه‌مان به‌یه‌که‌و ناکولی.

دانه مان باهم نمی‌پزد. توافق نداریم. اخلاقمان باهم جدر نیت. دائم اخلاق داریم.

دانه‌ی گال له ده‌سی دهرناییت.

یک دانه ارزان از دستش در نمی‌آید. نهایت ممسک و خسیس است.

داوا له سه‌ر لیفه‌که‌ی مه‌لا نه‌سره‌دینه .

دعوا بر سر لحاف ملا نصرالدین است. نزاعی بی‌مورد.

داوا له شیف و ناشتی له خه‌رمان.

جنگ در زمین شخم زده و آشتی در سر خرمن.

چنین باشر. در زمین شخم زده هدف جنگ نیت. بلکه تمرین کشتی است آشتی در سر خرمن، موجب بخشش و احسان است.

داو نه‌کوتی.

دام می‌کوبد. دام می‌نهد. نارومی زند، حیلّه و تزویر به‌کارمی‌برد.

داوا هه‌ئه‌گرسنی.

دعوا بر پا می‌کند. شخص ماجراجو است.

داوای باقییه‌که‌ی ئه‌کا.

درخواست باقیمانده اش را کند. مثل اینکه طلبی دارد. دست بردار نیست.

داوای خوین باوکی ئه‌کا.

قیمت خون پدرش را می‌خواهد. در مورد کسی گویند که چیزی را نهایت گران بفروشد.

داوای خوین خوه‌ی ئه‌کا.

به قیمت خون خودش می‌فروشد.

داوین پیس.

پلید دامن. آلوده دامن. بدکاره.

دایک به عه‌زات دانیشی.

مادر به عزایت بنشیند. نفرین است.

دایکت بمری "دایکو بمری".

از راه ترحم گویند: مادرت بمیرد.

دایک دانیشی و کوروا بوینی.

برای تشویق و تحسین گویند: مادر بنشیند و چنین پسری زاید.

دایک دز، روزی سینه‌اش می‌خورد "توی سینه‌اش می‌زنند" روزی به سینه اش می‌زند.

"در عزای فرزندش، "سینه سینه می‌خورد این تعبیر نیز برای او می‌شود:

روزی سینه مرغ می‌خورد "یعنی مدتی مادر در خوشی و نعمت است و روزی

هم عزا می‌گیرد.

دایک دلی ئه‌سوتی و دایان دایه‌نی.

مادر را دل سوزد و دایه را دامن. دایه مهربانتر از مادر.

دایک شل پیچاگیه سه و.

مادر شل قنداننش کرده. در مورد شخصی شل و بی حال گویند.

دایک مهرگت نه وینی.

دعا در تحبیب "مادر مرگت را نبیند".

دایک نازی لال بی.

مادر نازی لال شود ز کنایه " استهزأ آمیز است. بمیرم برایش.

دایک نه توینی.

تقیح است. مادر ترا نزاید. یعنی: نمیزاد بهتر بود.

دایک همه موو دهردان. "دایک ئه بوو دهردان".

مادر همه دردها. شخص همیشه بیمار را گویند.

دای له جهرگم.

به جگرم زد. طعنه یا توهین از در دلم اثر کرد.

دای له دلم.

به دلم زد. رجوع به مثل فوق شود.

دای له دهرچوون.

زد به گریز. پا به فرار نهاد.

دای له دهره تان بی عاری.

با خونسردی و بیعاری تلقی کرد. شکست را بروی خود نیاورد.

دای له شه قه ی بال.

زد به صدای بال. یعنی پرواز کرد.

دایمه چاوی ها به پشت پایه و.

دایم چشمش به پشت پایش است. سر به زیر و محجوب است.

زلیخا رخ بدان فرخ لقا داشت
ولی یوسف نظر بر پشت پا داشت
"جامی"

دای نه بۆ روژ ته نگانه .
بگذار برای روز تنگدستی. پس انداز کن.

دای نه بۆ روژ ره شی .
بگذار برای سیه روزی. پس انداز کن.
میادا که در دهر دیر ایستی
مصیبت بود پیری و نیستی
"سعدی"

دای نه بۆ مه ردم .
بگذار برای مردم. به طعنه: جمع کن و نخورتا بعد دیگران بخورند.

داینه ی خوه تو ئی هه له و بگه ری .
دامنت از تو برگردد. نفرین است: اولادت با تو بد شوند.

دایه بوین، دوخته ر بوخواز.
مدار را ببین بعد دختر را خواستگاری کن. دختر راه و روش مادر بگیرد.
دایه! تا تو موچپاری من کردی، سی و سی مه گهس له ده ورخه ره دیزگ شمه ردم.
مادر! تا تو مشغول نصیحت کردن من بودی، من سی و سی مگس را دور خر
ابلق شمردم. در مورد شخصی که حرف شنو و نصیحت پذیر نباشد، گویند.

دایه خواوه بۆی.
برایش به نمک زد. برایش بهتان کرد. برایش حرف در آورد.

دایه خو په سه ن سلامتی نه گه یاند .
دایه خود پسند شما را سلام میرساند. به کسی که زیاد از خود تعریف کند
گویند...

درک نه کیلی، درک تیتته ریگه ت.
خار می کاری خار به راهت می آید. بد کنی بدی بینی.

درېك بكيلى درېك سهوز نه وي.

خار بكارى خار مى رويد چاه مكن كه خود افتى.
از مكافات عمل غافل مشو گندم از گندم برويد جو ز جو

درېك هه نگوور ناگرى.

پته ي خار، انگور نياورد. از نى بوريا شكر نخورى.

درگات ناكرگيته و رووت بكرگيته و.

درت "بروى مردم" باز نمى شود رويت باز شود. روى گشاده به كه در
گشاده.

اگر حنظل خورى از دست خوشخوى به شيرينى از دست ترشوى
"سعدى"

درگاي بوه سى درگاي تر نه كاته و.

درى ببندد، درى ديگر باز كند.

خدا به حق چو درى بر كسى فرو بندد زراه لطف و كرم ديگرى گشايد باز
خدا گر ز حكمت ببندد درى به رحمت گشايد در ديگرى
"سعدى"

درگاي خه گيرمان بو بوه و.

با نارضايتى گويند: در خير برايمان باز شد.

يعنى: خرجى برايمان تراشيده شد. پول مفتى بايد بدهيم. مثلاً به عروسى بايد
بروند كه راضى نيستند و خرج هم دارد.

درگاي كه س مه كوته، درگات نه كوتن.

در كس را مكوب، درت را مى كویند. خيانت به مردم نكنى، به تو خيانت مى
شود.

اى كشته كرا كشتى تا كشته شدى را

تا باز كه او را بكشد آنكه ترا كشت

"ناصر خسرو"

درگاي مال خوهت بوه سه و هاوسا به دز مه كه.

در خانه ات را ببند و همسایه را دزد مخوان.

درگای مزگت نه نه که نگی نه نه فروشگی.

در مسجد نه کندی است نه قابل فروش. در مسجد نه کندی است نه سوزاندنی. در مورد قوم و خویش نا اهل گویند. چون: دست شکسته حواله گردن است. ناگفته نماند که عبارت فوق فتوایی است فقهی که شکل مثل پیدا کرده است.

دهرگای مزگت نه کریاوه، گدا بهر درگای گرت.

در مسجد هنوز باز نشده گدا دم در جمع شده، هنوز وعده ای داده نشده، طالبین دم در را گرفته اند.

درؤذن که م بیر و هوشه.

دروغگو کم حافظه است.

دریژ دا ئیواره.

جمله توهینی در مورد شخص قد بلند: دراز تا غروب.

دریژ دادپ.

دراز پاره کن. کنایه از: وراج و گزاف گویی.

دریژ، نه قلی تا زرانیه.

دراز عقلش در زانویش است. قد بلند کم عقل است.

دریژ نه قلی ما له وژنگیا.

قد بلند عقلش در زانویش است. شبیه مثل بالا.

دریژه ی داپی.

لفتش داد. کلامش را طول داد.

دز نه ونه یه ستمه تا که له وهر پرهش بی.

دزد نگرانش تا وقتی است که گردنه سیاه میشود...

"غروب آفتاب"

دزد بازاره .

دزد بازار است. هرج و مرج است.

دزد به ناشنا فییره .

دزد به وضع آشنا آگاهی دارد. دزد، به کسی دستبرد زند که به زندگی او آشنا باشد.

دزد مهوه و حیز مهوه و له خویچ مهلا لهره .

دزد مباحش و حیز مباحش و از خدا هم طلب مغفرت مکن.

تو پاك باش و مدار ای برادر از کس باك

زنند جامه ی ناپاک گازران بر سنگ

"سعدی"

دزد مهیلی بی، تاریکه شه و فرهس .

دزد اگر مایل به دزدی باشد شب تاریک فراوان است.

آری مثل است اینکه دلش گر خواهد

شیر از بز نر، شبان تواند دوشید

دزد ناشی ئه‌دا له کادان .

دزد ناشی به کاهدان می زند. دزد ناشی و ناوارد کمتر صدمه می رساند.

دزد و قازی یه ک گیر بوون .

دزد و قاضی به هم رسیدند. هنگام دادخواهی و رفع ظلم فرا رسید.

دزیچ به پییه و هاتنه .

دزدی هم شانس می خواهد. هر کس نمی‌تواند دزدی کند. وقتی که دزد را می گیرند و رسوا می شود گویند... دزد گاهی خوش یمن است.

دگر که ی ئه‌وی به جگر .

دگر جگر نمی شود؟ جگر جگر است و دگر، دگر .

در مورد فرزندان تنی و ناتنی گویند...

دلّ به دروّ ناسوتیّ:

دل دروغکی نمی سوزد. تظاهر به غمخواری نمیشود کرد.
دلسوزی بی مورد نمی شود.

دلّ به دلّ ریگه مه ده.

دل بدل راه مده. وسوسه مکن. نگران مباش.

دلّ به دلّ ریگهی هه س.

دل به دل راه دارد. القلب یهدی الی القلب.

تو مرا دوست داری و من تو را دوست دارم و بالعکس.

دل چو نعل اندر آتش اندازد عرش را در کشاکش اندازد

"اوحدی"

دلّ به دوام.

دل واپسم، نگرانم.

دلّ پللی گوشته، ئاسن نییه.

دل يك پاره گوشت است آهن که نیست. (چقدر مقاومت کند).

دل هم دل است آهن نیست.

دلّت نه سووتیّ؟

دلّت می سوزد؟ به طعنه: ناراحتی؟ به رحم آمده ای؟

دلّت نه گریّ؟

دلّت شعله ور است؟ به دو معنی: عطش داری؟ دلّت برای فلان غذا لك می زند.

دلّته زین.

تأثر آور. ناراحت کننده.

دلّچه په لّ.

دل ناپاک. بد گمان به زن یا مرد بودن.

دلّ خالیو کردن.

دل خالی کردن. از رنج دشمن شاد شدن. با گفتارهای سخت یا دشنام. انتقام گرفتن.

دلرهش.

سیاه دل. کینه جو. مغرض.

دلرهق.

دل سخت. سنگدل. نامهربان.

دل کوچک نییه له گؤل ناسک تره.

دل سنگ نیست از گل نازکتر است.

دلّ له پهره ی گؤل ناسکتره.

دل از برگ گول نازکتر است. دل هم دل است. آهن نیست. دل من هم دل است آهن نیست.

دلّ له دلّ ناگاداره.

دل از دل خیر دارد. "دل به دل راه دارد.

مثل است اینکه گویند بدل ره است دل را

دل من زغصه خون شد، دل تو خیر ندارد

دل را به دل راهی است در این گنبد سپهر

از سوی کینه، کینه و از سوی مهر، مهر

دلّ له و ددلّ خهوه ری ههس.

دل از دل خیر دارد. چون مثل پیش.

دلّمان خوه شه وهوی به گین سهرو پا په تی جه سه ی سه گین

دلّمان خوش است، عروس خان هستیم، سر و پا برهنه، حال سگ را داریم.

شکسته بالتر از من میان مرغان نیست

دلّم خوش است که نامم کیوتر حرم است

دلّمان له يهك پاكه .

هنگامیکه مطلبی در يك لحظه به قلب دو نفر خطور کند، گویند : دلّمان نسبت به هم پاك است .

دلّم تیّ به يه كا .

دلّم بهم می خورد . (از این گفتار یا کردار بی مورد).

دلّم خواهشه كه نیشك "خانم" به گم .

دلّم خوش است دختر خان یا بیگ هستم . دلّم خوش است دختر بگم، اگر چه کمتر از سگم .

شکسته بالتر از من میان مرغان نیست

دلّم خوش است که نامم کبوتر حرم است

دلّم خواهشه مالّم ها له ترازوله .

دلّم خوش است خانه ام در "ترازوله" است .

ترازوله نام دهی است در اطراف سنندج . رجوع به مثل فوق شود .

دلّم داکه فت .

دلّم فروریخت . "در اثر وحشت و ترس" .

دلّم ده رهات بۆی .

دلّم برایش در آمد . دلّم برایش لك زد . مشتاق داشتن یا خوردن چیزی یا دیدن کسی .

دلّم کۆله ی تیّ .

دلّم میجوشد . دلّم پر از غم و غصه است .

دلّم كه فته "ته په" خورپه .

دلّم به تیش افتاد . "با شنیدن آن خبر ناگوار" یا ناخود آگاه مضطرب شدن .

دلّم فینکه و بوو .

دلّم خنك شد . به مزاح : هنگام ناراحت شدن کسی گویند .

دلّم هەن ئەشیوگی.

دلّم بە ھم میخورد. از شنیدن این سخن یا نام فلانی.

دلّم لای سەردە و بووگە.

نسبت بە آن دلسرد و بی علاقه شەدە ام.

دلّم لای هەن کەفت.

از چشمتا افتاد. دیدارش مرا خوش نیامد.

دلّم ھاتە جۆش.

دلّم بە جوش آمد. از کثرت محبت و علاقه بی قرارش شدم.

دلّم ھا لە مشتما.

دلّم توی مشتّم است. دل وایسم. از وقوع پیشامدی خوف دارم.

دلّم ھەولە.

دلّم ھول است. دلّم شور می زند. نگرانم.

دلّم نزیک بی.

دلّم نزدیک باشد. بعد منزل نبود در سفر روحانی.

بعد مکانی در دوستی خلل و زیان ایجاد نکند.

دلّم ھەسە شیشە.

دلّم مانند شیشه است. (ترد و زود شکن).

دلّم ئەخوری.

کامش می خوارد. میل مفرط بە چیزی داشتن.

دلّم بۆ دلّم نەکزیتە ھە مار پێیە و بەدات بزرنگیتە ھە

دلی که برای دلی نسوزد، آن دل را مار بزند و صدا کند.

تو کز محنت دیگران بی غمی نشاید که نامت نهند آدمی

دلّی پړه له زوخواو.

دل پری دارد. دل پر خونست. شکوه دارد.

دلّی سووتیاگه.

دلش سوخته. بچه و عزیزش مرده.

دلّی شکیاگه سهو.

دلش شکسته شده. عزیزی را از دست داده.

دلّی قایمه.

دلش قایم است. خیالش راحت است. تکیه گاهش قوی است.

دلّی قورسه.

دلش قوی است. پشتش به کوه است.

دلّی کوله ی تی.

دلش می جوشد. دل پر دردی دارد.

دلّی ئی چه پهل کردگه.

دل از او بد کرده. به او بدگمان شده.

دلّی ئی کرمول کردگه.

دل از او کرم خورده. به از ظنین و بدگمان شده.

دلّی نه سووتیاگه.

دلش نسوخته است. هنوز داغ کسی را ندیده است.

دلّی نه هزار دل "حسپه نی ئه وی" عاشقی ئه وی.

دلّی نه هزار دل عاشق و دلباخته اش میشود. در تعریف کسی یا چیزی گویند.

دلّی وشکه سال حسپه نی دیاره.

با تحقیق فراوان مثل را با این معنی دریافتیم : سالی که نکوست از بهارش پیداست.

دلّی وهسه دلّ گا.

دلش مثل دل گاو است. عاشق و دلباخته است.

دنیا ئاو بردیگه و ئیّمه خه.

دنیا را آب برده و ما را خواب. اوضاع خراب و ما در خوابیم.

دنیا ئاو بیوات له خه و خوهی ناگوزه ری.

دنیا را اگر آب بگیرد او از خوابش دست نمی کشد.

دنیا ئاو بیوا له خه و داناچله کی.

دنیا را آب ببرد او از خواب بیدار نمی شود. هزار اتفاق پیش آید او به خود نمی آید.

دنیا نه گوزه ری.

دنیا می گذرد. دنیا محل گذر است.

دنیا بروخی، له جیگه ی خوهی "تهکان ناخوا" ناجولیتته و.

دنیا فرو ریزد او از جای خود حرکت نمی کند.

شخص خونسرد و بی تفاوت و بی حال و شل. جهان بگردد لیکن نگرددش احوال.

دنیا بنی قووله.

دنیا پایان ندارد.

دنیا بۆ کهس "به قای نییه" وه قای نییه.

دنیا برای کس بقا و وفا ندارد.

دنیا نیرزد آنکه پریشان کنی دلی زنهارد مکن که نکرده است عاقلی

"حافظ"

بی آزاری و داد جو بیید و بس

که گیتی نماند و نماند به کس

"فردوسی"

دنیا بۆ که سیّ نامینیّ.

دنیا برای کسی نمی ماند.

دنیا به موفت گرانه.

دنیا به مفت نمی ارزد. چون برای کسی نمی ماند.

دنیا به هشتی بولحانه.

بلح تحریفی از بله است که به معنی ابله و جمعش بلها است.

دنیا بهشت ابلهان و نادانان است.

دنیا جیگه‌ی خه‌فته.

دنیا جای غم و غصه است. (چون محرومیت‌ها و ناکامیها در اوست).

جهان چیست ماتم سرایی در او نشسته دو سه و ماتمی روبرو

جگر پاره یی چند بر خوان او جگر خواره یی چند مهمان او

"فادری"

دنیا خراو ناویّ.

دنیا خراب نمی شود. دنیا به زمین نمی آید. (اگر این کار بشود).

دنیا خوارنده و گوزهراندنه.

دنیا برای خوردن است و گذرانندن.

دنیا خه و خه‌یاله.

دنیا خواب و خیال است. لذا یذ و شدائد زودگذر است. مدتی بعد خواب و خیال را
ماند.

جهان خواب است و ما در وی خیالیم

چرا چندین در آن ماندن سگالیم

"ویس ورامین"

دنیا دوو رۆژه.

دنیا دو روز است. به منظور خوش بودن و کام گرفتن ز لذا یذ زندگی گفته اند.

دنیا دهوران دهورانه .

دنیا دوران دوران است. گهی زین به پشت و گهی پشت به زین.

دنیا کلاو کلاوه .

دنیا کلاه کلاه است. خوشی و سعادت یا فلاکت و سیه روزی کلاهی است که هر گاه بر سر کسی نهاده می شود.

دنیا کۆنه .

دنیا کهنه است.

جهان پیرست بی بنیاد از این فرهادکش فریاد
که کرد افسون و نیرنگش ملول از جان شیرینم

دنیا له بهر چاومه و تاریک بوو.

دنیا در نظرم تاریک شد. (با شنیدن خیر ناگورای یا اصابت ضربه ای شدید بر وی).

دنیا له دواى من میخام هه ر نه وئ.

میخواهم دنیا بعد از من وجود نداشته باشد. (چرا تلخی به خود راه دهم).

جو بسپر دم من اندر تشنگی جان مباد اندر جهان يك قطره آب

"ویس و رامین"

دنیا م سهر و سووزن کرد.

دنیا را سر و سوزن کردم. کنایه از گشتن به دنبال چیزی و آنرا نیافتن.

دنیا مه حال "گوزه شته" گوزه ره .

دنیا محل گذر است. دنیا بقا ندارد. دنیا چون مسافر خانه است.

دنیا وه فای بۆ که س نییه .

دنیا برای کسی وفا ندارد.

کجا آن بزرگان کارآگاهان

کجا آن سر و تاج شاهنشاهان

سرای سپنجی نماند به کس

از ایشان سخن یادگار است و بس

"فردوسی"

دنیا وه‌فای نییه .

دنیا وفا ندارد. دنیا برای کسی پایدار نیست.

دنیا هه‌ر بۆ خواردن و خه‌فتن نییه .

دنیا فقط برای خوردن و خوابیدن نیست. جهان از بهر خواب و خور نباشد.

دنیا هه‌ر پۆژ، به‌ره‌نگیکه .

دنیا هر روز به رنگی جلوه‌گر است. دنیا چون طاوس، خوش‌رنگ و نگار است.

دنیا هه‌ر میژه .

دنیا آشفته است.

دنیا هه‌ر وا نامینی.

دنیا به همین حال نمی‌ماند. اوضاع تغییر می‌کند.

دنیا هه‌ر وا ناوی.

دنیا همین‌طور نمی‌شود. گهی زین به پشت و گهی پشت به زین.

دنیای گرتگه‌سه باوه‌شه‌و.

دنیا را بغل کرده. دنیا را دو دستی چسپیده. به دنیا دل بسته است.

دوو ئاو جینگه‌ی نانیک ئه‌گریته‌و.

دو آب‌جای نانی را می‌گیرد. کسی که در بیابان مانده و دسترسی به نان ندارد. برای پر کردن شکمش چنین گوید.

دوو پای بوو، دوو پای تریچی بۆ قه‌رز کرد.

دو پا داشت دو پا هم قرض کرد. (با شتاب گریخت).

دو پای کردگه‌سه ناو که‌وشیکه‌ا.

دو پا را در يك كفش کرده. سماجت و اصرار میکند. مرغ من يك پا دارد.

دوو پوف و سه وری.

دو پف و يك صبر. به کسی گفته شود که در خوردن غذا داغ تعجیل کند.

دو تا نه یزهنی که ره نادات.

دوغ را تا بهم زنی کره ندهد. تا رنج نبری، گنج نیابی.

دوو چاوی بوو، دوو چاوتریچی بو قهرز کرد.

دو چشم داشت دو چشم دیگر قرض کرد. با دقت نگریستن و محو جمال کسی شدن.

دوخ هه مان دوخ.

دوخ همان دوخ است. دوخ تحریف دوک است. چرخ ریسندهگی.
أش همان آش است و کاسه همان کاسه. کنایه از اینکه وضع تغییر نکرده است.

دو دله.

دو دل است، در تردید است.

دوو ده سماه نه کا.

دو دستمالی می رقصد. به منافقی که با هر دو طرف دعوا اظهار همدردی و دوستی کند. گویند... شادی نمودن در غم دیگران.

درؤ به دله و "ناچه سپی" نالکی.

سخن دروغ بدل نمی نشیند. چراغ دروغ بی فروغ است.

درؤزن دوشمه ن خواس.

دروغگو دشمن خداست.

درؤزن، که م بیر و هوشه.

دروغگو کم حافظه است.

دوو پوو، بی ئاوه رووه.

دورو، بی آبروست.

دووووو و درۆزن سه‌ریان ها به خوینه‌و.

دورو و دروغگو خون به پا می کنند.

درۆ هیشتا له دهم ده‌رنه‌هاتگه، لۆقه ئه‌کا.

سخن دروغ هنوز گفته نشده پیداست که دروغ می گوید.

درۆی مه‌سله‌حه‌تی.

دروغ مصلحت آمیز.

دوو زوان.

دو زبان. منافق و دورو.

دۆس ئه‌وه‌سه بۆگه‌رینی، دوشمن ئه‌وه‌سه بۆکه‌نینی.

دوست آنست که تو را بگریاند، دشمن آنست که تو را بخنداند.

دۆس پاره‌که و بیگانه‌ی ئیمسال.

دوست پارسال و بیگانه امسال. رفیق نیمه راه که با کوچکترین اختلاف و یا با برخوردار شدن ثروت یا مقامی عوض شود و قطع رابطه دوستی کند.

دۆس پاره‌که‌ینگ!

به مزاح و لحن گله، هنگام برخورد با يك دوست قدیمی گویند: دوست پارسالی!

دۆس و دوشمن خوهی ناناسی.

دوست و دشمن خود را نمی شناسد.

دۆس و دوشمن خوهی له یه‌ک جیا ناکاته‌و.

دوست و دشمن را فرق نگه ندارد. شخص ساده و کم‌تجربه و نا آگاه مراد است.

دوو سه‌ره باری ئه‌کا.

دو سره بارش می کند. کسی کاری به دیگری تحمیل کند و بر او نیز منت نهد.

دۆسی به زۆر ناوئ، دوشمه نیچ به زۆر ناوئ.

دوستی به زور نمی شود، دشمنی هم به زور نمی شود. دوستی به علاقه می خواهد، دشمنی هم بهانه می خواهد.

دۆسی بیّ سه به ب ناکرگی، دوشمه نیچ بیّ سه به ب ناکرگی.

دوستی بی سبب نمی شود، دشمنی هم بی سبب نمی شود.

دۆسی، دۆسی تیږی و دوشمه نی، دوشمه نی.

از دوستی، دوستی خیزد و از دشمنی، دشمنی.

دۆسی وه فادار، له هه زار قه وم و خویش خاستره.

دوستی وفادار بهتر از هزار قوم و خویش است.

مرا به علت بیگانگی ز خویش مران که دوستان وفادار بهتر از خویشند

"سعدی"

دوشمه ن له مالت ناهمی بی.

دشمن از خانها نا امید باد. (جمله دعایی)

دوشمه ن ناوئ به دۆس، بیگانه ناوئ به خویش.

دشمن دوست نگرده، بیگانه خویش نشود.

دوشمه نی، دوشمه نی تیږی.

دشمنی، دشمنی آرد. از دشمنی دشمنی زاید.

دوعای سه ری گوم بووگه.

دعای سرش گم شده. دیوانه شده. به کسی که بی دلیل عصبانی شده گویند.

دوعای مه که چاوی لار ئه وی.

به مزاح و استهزا: دعایش مکن چشمش چپ می شود.

یعنی: به دعای گربه باران نمی آید.

دوكتور قسه و، دهسپاچه‌ی کار.

در حرف و ایراد گرفتن دکتور و استاد و در کار کردن لنگ است.

دو گاهه دوئیکا بن ره‌نگ یه‌ک نه‌گرن، خووی یه‌ک نه‌گرن.

دو گاهه اگر در دره باشند رنگشان یکی نشود، خوی و اخلاقشان یکی می‌شود. " همنشین‌ی مؤثر است.

دوو گوچکه‌ی بوو، دوان تریچی بۆ قه‌رز کرد.

دو گوش داشت دوگوش دیگر هم قرض گرفت. (که بهتر بشنود).

دۆله‌ی پیر، راسی‌ی ماله.

سفره پر موجب نظم و آرامش خانه است.

دوم بیتو، کلاش بۆ خواه‌ی بکات.

دوم و دراجی دو طایفه اند که کلاش و گیوه کردی می‌بافند. دوم که برای خودش گیوه ببافد قطعاً خوب می‌بافد. معنی مثل بر خلاف مثل فارسی است که گویند: کفش پینه دوز پاشنه ندارد، یا کوزه گر از کوزه شکسته آب می‌خورد. سوداگر پنیر در شیشه می‌خورد.

دوو مپه‌کی لئ ویس‌اگه‌سه‌و.

به حالتی مخصوص ایستاده است. به قصد زدن در مقابلش ایستاده.

دوو نه‌فه‌ر بچنه لای قازی یه‌کیکی تیتته‌و به پازی.

دو کس که به قاضی روند، یکی خوشحال بر می‌گردد.

دوو نه‌فه‌ر ناننه قه‌ورئ.

دو نفر را در یگ قبر نمی‌گذارند. گناه دیگری بر تو نخواهند نوشت.

دوای باران که په‌تک.

بعد از باریدن باران کپنک؟

کپنک: لباس بلند و گشادی از نمد است که چوپانان در باران و برف و سرما پوشند. نظیر: نوشداروی بعد از مرگ سهراب؟

دوای پیری، مه‌عره‌که‌گیری؟

بعد از پیری معرکه‌گیری؟ در پیری به هوس افتادن. عشق پیری گر
بجنید سر بر سوایی وند. بعد از تنه خبردان.

دوای تاریکی روشناییه.

از پس تاریکی آخر روشنی است. از پی گریه آخر خنده ایست.

دوای تریّ خه‌مشه بریّ.

در زبان کلیمی تری به معنی ط و خمشه که خمس عربی است بمعنی ۵ است و
این مخلوطی از زبان کلیمی و کردی سنندجی است. به معنی ظاهری مثل چنین
است: بعد از ط عدد ۵ می‌آید یعنی ۵ بعد از ط قرار دارد. اما مفهوم مثل و
استعمال آن چنین است: بعد از ۵ عدد ط می‌آید؟ نظیر نوشداروی بعد از مرگ
سهراب؟ بعد از تنه خبردان؟

برای تحقیق در این مورد از ریش سفیدان کلیمی سنندجی سؤال فراوان نمودم
اما چیزی در نیافتم.

دوای تیری چل تیکه سونه‌ته.

بعد از سیر شدن چهل لقمه مستحب است. بعد از سیری چهل لقمه پنج سیری.
در کردی این مثل در مورد میهانی گفته می‌شود که قبلاً غذا خورده و میخواهند
او را به غذا خوردن وادارند. اما در فارسی به عنوان تعجب از پر خوردن کسی
بعد از سیری استعمال کند.

دوای چل سال گدایی هیشتا نازانی شه و جمعه که یه!

بعد از چهل سال گدایی هنوز نمی‌داند شب جمعه را نمی‌داند!
در مورد کسی که به وظیفه خود نا آشنا باشد، گویند.

دوای حه‌فت سک‌ئه‌یژی که نیشکم.

بعد از هفت بار زبیدن می‌گویند، دخترم. کنایه از زنی عیاش و خوش‌گذران.

دوای رووته و بوون ته‌شت ته‌لا بنه بان سه‌رته‌و.

بعد از رسوایی تشت طلا بر سر بگذار. آبرو را با پول نمیشود خرید.

دوای عومریّ شوانی شه و جمعه نازانیّ که یه .

بعد از يك عمر چوپانی شب جمعه را نمی شناسد. "پس از سی سال چارو اداری الاغ خود را نشناخته است.

دوای هر چه نگیّ ناشتییه که هه س.

پایان هر جنگ آشتی است. از پی هر گریه آخر خنده ای است.

دوای هر چه نگیّ ناشتی خود شه.

آشتی بعد از هر نزاع لذت بخش است.

الصلح بعد الحلاوة احلى من الحلاوة

دوای هر ره نجیّ گه نجیّ هه س.

هر رنج گنجی بدنبال دارد. از پی هر گریه ، عاقبت خنده است.

دوای هر شادی شیوه نیّ هه س.

بعد از هر شادی شیونی است. از پی هر خنده عاقبت گریه ای است.

هر غمی را در زمانه گر چه شادی در پی است

لیک در دنبال هر شادی هزاران غم بود

دوای هر شیوه نیّ شادییه که هه س.

از پی هر گریه آخر خنده ای است.

دوای هر که نینیّ " پیکه نینیّ " گریانیک هه س.

از پی خنده آخر گریه است.

دو و دوشاو نه کا به یه کیّ.

دوغ و دوشاب را یکی می کند.

کسی که به موقع دعوا رعایت چیزی را نکند و دوستان را هم از خود بیازارد.

دو و دوشاو بکته گه لویا، پیّ نازانیّ.

دوغ و دوشاب را کنایه از هر نوع غذاست، اگر در گلویش بریزی هنوز ناسپاس است.

دور پرو و دوروس بیروه.

راه دور بی خطر رفتن و درست برگشتن به که راه نزدیک پر خطر رفتن و نادرست برگشتن.

چو خوش گفت این سخن پیر خردمند

که دیری آی و دروست آی، ای جوانمرد

"نظامی"

دوربینی دوا نه کات.

بعد را مینگرد. عاقبت اندیشی میکند.

دوربینی دوا په شیمانی نییه به شوینه و.

عاقبت اندیشی پشیمانی به دنبال ندارد.

دور له تو (یا) دور له گیان تو.

دور از شما. یا دور از جان شما.

دور له جه نابت.

دور از جناب شما.

دور له رووی جه نابت.

دور از روی شما.

دور له "که ر" گیان که ر.

چون کسی گوید: من که خر نیستم به مزاح به دو گویند: دور از خر یعنی از خر هم کمتری.

دور و دوس.

دور و دوست. هر چه دورتر محبت و دوستی استوارتر.

نظیر: می خواهی عزیز شوی یا دور شو یا گور شو.

آن به که درین زمانه کم گیری دوست با اهل زمانه صحبت از دور نکوست
دوور کوژ و نزدیک پووکاوّل.

از دور زیبا جلو می کند و از نزدیک بد ترکیب و زیباست. از دور دل برد و از
نزدیک زهره را.

دوکانداری ئەکا.

دکانداری می کند. کالای خود را می ستاند. خود را عزیز می کند.
مردم را باتظاهر به اعمال نیک و گفتار نغز و تملق آمیز می فریبد.

دووکه لّ چرای خواردگه.

دود چراغ خورده است. برای کسب و تحصیل دانش رنج برده .

دووکه لّ له تهوق سه‌ری به‌رزه و بوو.

دود از سرش برخاست. نزدیک بود شاخ در بیاورد.

دووکه لّ که‌ی ئەچّیته چاو خواهی.

دودش به چشم خودش می رود.

گر کسی نیک کرد یا بد کرد بد به خود و نیک با خود کرد

دووک مده به ده‌س کتک.

دنبه را به دست گریه مسپار.

پیه به گریه نتوان سپرد. امانت را به امانت خوار نباید سپرد.

دوو هوه له دروازیه‌ک ئەچنه دهره‌و، وه لّ دوو هیوه‌رژن ناچن.

دو هوور از یک دروازه بیرون بروند و در یک خانه می توانند زندگی کنند اما

دو جاری بیرون نمی روند و نمی توانند در یک خانه زندگی کنند

ده‌رپین خه‌فوت بار خه‌فەت سوک ئەکا.

درد دل کردن آسوده خیال می بخشد.

دهرد بیّ سامان دوریی دلداره.

درد بی درمان از دوری یار است.

دهرده دلّ بو ژیر گلّ.

درد دل برای زیر گلّ. نهفتن راز بهتر از افشاری آنست. زیرا افشای آن دوست را مکدر و دشمن را شاد کند.

دهرده چه په له ته؟

به مزاح: از کسی پرسند که قدرت راه رفتن و سخن گفتن ندارد. یا اظهار کسالت کند. درد بد داری؟

دهرده چه په له.

قی و اسهال بچگانه است.

درد هه تیمی " بی تامانه " بی درمانه.

درد یتیمی " بی خامان است " بی درمان است.

یتیمی درد بی درمان یتیمی یتیمی خواری دوران یتیمی

دهردی کارییه.

مرضش گشده است.

دهردی که سکونه.

دردش کاری و مهلك است. علاج ناپذیر است.

دهردی نه کیشیته لووتی.

سوزن از بینیش رد می کند. و او را تنبیه مهار می کند.

دهردی دابخه ریگه نییه.

جای سوزن افتادن نیست. محل مملو از جمعیت و گنجایش کس دیگری ندارد.

دهردی هه له خه یتا، زهوی ناکه فی.

سوزن به هوا بیندازی زمین نمی افتد. بس جنجال است. جای سوزن افتادن نیست.

دهردی بکه به خوتاو "سوزنی" "جوالّ دوزی" بکه به مهردما.

يك سوزن خودت فروكن يك جوالدوز به ديگران. اول بديى را كه با ديگران مى خواهى بكنى به خود بكن به اگر پسنديدى بعد به ديگران روا دار.

دروازه نه‌وه‌سگى و دهم مه‌ردم ناوه‌سگى.

دروازه را مى توان بست ولى دهن مردم را نمى توان بست.

دروازه به سهر نه‌كاته‌و، به پا نه‌يوه‌سى.

آدم عيالمند كو معمولاً با آمدن به خانه دستهايش از نان و غذا و ميوه پر است و گرفته و نمى تواند با دست در را باز كند " ناچار با سر در را باز مى كند و با پا مى بندد.

دوره‌قهت كه ر نائيت كوپان نه‌كوتى.

زورش به خر نمى رسد، پالان را مى زند.

"فرخى"

دهرم تيا نيهه.

اصطلاح است. يعنى از غصه نمى دانم چكار كنم. پريشانم ناراحتم.

دهريا به دهم سه‌گ " چه‌په‌ل ناوى " سپلوت ناوى.

آب دريا با دهن زدن سگ نجس نمى شود. مه فشانند نور و سگ و عوعو كند.

ملك او از طعنه خصمان كجا يابد خلل

آب دريا از دهان سگ كجا گردد پليد

"معزى"

زمكر طاعن طاعون گرفته ايمن باش كه بانگ سگ ندهد نور ماه را

تشوير

"ملا جاجرمى"

دهرى مه‌كه خوهى نه‌پوى.

به كسى كه زياد مزاحم است مزاحاً گويند: بيرونش مكن خودش مى رود.

دهس نه‌كات به خوهيا و قسه دهرتيرى.

دست در جيب خود مى كند و حرف در مى آورد. آدم فتنه انگيز و دو بهم زن.

ده ساوده سكر دن.

رد و بدل كردن. معاوضه كردن. اين دست و آن دست كردن. معطل كردن و سرگردان ساختن كسى.

دهس با، به پيشواز گدايييه و نه پوي.
ولخرج به استقبال گه دايمي مي رود.

دهس باده.

ولخرج است. خراج است.

دهس بگيشه.

دست بردار. ولكن بابا اسدالله.

دهس بگري به قولف كه عبه و.

جمله دعائيه: دست به قفل كعبه بگيري. طواف كعبه نصيب شود.

دهس به دهس دانن.

دست به دست دادن. دست كسى را در دست ديگرى نهادن و سفارش به سازش كردن. معمولاً براى زن و شوهر گويند.

دهسبه دهس كردن.

دست به دست كردن. تعلل كردن. به سر دوانيدن.

دهس به له لئو كورد، پاس خوهى نه يزي.

به لب كرد دست بزن حقيقت را مي گويد. كرد ساده و بي غل و غش است. با كمتر به بين محبت راز دلش را آشكار مي كند.

دهس بي نمك نه شمي بوپگي.

دست بي نمك را بايد بريد. كسى كه خوبى كند و پاداش بد بيند در مورد خود گويد: دستم نمك ندارد.

دهس بي نمك خه ير و به ره كه تي نيبه.

دست بی نمک خیر و برکت ندارد. کسی که خوبی می کند و خوبی به او بر نمی گردد. چون مثل بالا.

دهست "دهسو" دانه پا بنم به بانیا.

دست را بگذار، پا روی آن نهم و بگنزم. تا این اندازه بر تو منت دارم.

دهست چهوره، بیساره به سر که چه لئا.

اگر دستت چرب است به سر کچل خود بسای. این کار را اگر خیری دارد (چنانکه ندارد) از آن تو. اگر فلان چیز خوبست برای خودت.

دهس تو له بان سر من.

به مزاج: دستت روی سر من. به کسی که خوشبخت باشد یا در کاری موفق شده و سایرین بدان دسترسی ندارند، گویند.

دهس ته مه ع دریژه.

دست طمع دراز است. دست طمع کوتاه.

دهس چه په له.

دست کثیف است. نا پاک است. کنایه از کسی که دزد و خیانتکار است.

دهس خالی و رو ره شی.

کسی که از خارج بدون تحفه و ره آورده محلی وار شود، گوید: دست تهی روی سیاه.

دهس خواردن دریژه.

دست خوردن دراز است. کسی که به خوردن غذا تعارف، شود گوید.

دهس خوه تان تان و ه شان.

کار خود را کردید. تیغ خود را زدید.

دهس خوهی برد به دهما.

انگشت حسادت یا ندامت به دهان برد.

دهس خوهی گه‌ست.

انگشت تحسر یا ندامت به دندان گزید.

دهس خوهی نییه و ماری پیّ ئه‌گریّ.

با دست دیگری مار می‌گیرد. به مس‌عولیت دیگری کاری انجام دادن.

چو از دست تو نیاید هیچ کاری به دست دیگران مگیر ماری

"نظامی"

دهس خه‌یرت پیّیه و بژه‌نم.

کسی که با دست زدن به دیگری برای جلب توجه او گوید. دست خیر بتو بزnm.

دهس دوانزه ئیمامی بریگه، شوّن چوارده مه‌عسوم ئه‌گه‌ریّ.

دست دوازده امام را بریده، دنبال چوارده معصوم می‌گردد.

شخصی کلاه بردار و پشت هم انداز.

دهس دهس ئه‌ناسیّ.

دست دست را می‌شناسد. در مورد رد امانت گویند.

دهس راس وچه‌پ خوهی له یه‌ک جیا ناکه‌ته‌و.

تو دست چپ در این معنا ز دست راست شناسی

کنون با این خری خواهی که اسرار خدا یابی

"سنائی"

دهس راسی له سه‌ر بان من و تو.

دست راستش بر سر من و تو باد. جمله دعائیه (بعلت شگون و خوشبختی طرف).

دهس زور سامانی نییه.

دست زور سامان ندارد. از زور گریزی نیست. ناگزیر باید پذیرفت.

دهس شکیاگ‌ه‌واله‌ی گه‌رده‌نه.

دست شکسته و بال گردن است. تف سر بالا به خود بر می گردد. از تحمل خوی و روش بد خویشان یا اعانت و دستگیری بستگان بی چیز و ندار، گریز نیست باید تحمل کرد.

دهس شکیاگ کاری لی تی. دلشکیاگ کاری لی نایت.

دست شکسته کار می کند، دل شکسته کار نمی کند.
دست شکستن بهتر از دل شکستن است.

دهس شهیتانی له پشته و به ستگه.

دست شیطان را از پشت بسته . (در شأن کسی گویند که انواع صفت‌های بد زشت را دارد).

دهس کار نه کا و چا و نه ترسی.

دست کار می کند و چشم می ترسد. (موقع انجام کاری طولانی برای ترغیب و تشویق انجام دهنده) گویند.

دهس که سی تر پشت من ناخورنی.

دست دیگری پشت مرا نخاراند.

به غمخوارگی جز سر انگشت من نخارد کسی در جهان پشت من

دهس له بان دهس فرهس.

در جهان پیل مست بسیار است دست بالای دست بسیار است

دهس له پا خه تا ناکا.

دست از پا خطا نمی کند. کسی که اندازه مقام و شخصیت خود را بداند و بیش از حد خود ادعا نداشته باشد.

دهس له پا دریزتر.

دست از پا درازتر. تبل و بیکاره .

دهسمان بؤ مه گره.

برای ما دست مگیر. ما را در مورد تمسخر ریشخند قرار مده .

دهسمن به دامنت ناگه‌یی:

با طنز: دستمان به دامنتم نمی‌رسد؟ کمتر می‌توانستیم شما را ببینیم. دست ما کوتاه و خرما بر نخیل. دست ما بر شاخه خرما نمی‌رسد.

دهسم به دامنت.

دستم به دامنتم. تمنا می‌کنم. التماس می‌کنم.

دهسم "به‌سیاگه" به‌سیاگه‌سه‌و.

دستم بسته است. نمی‌توانم کاری انجام دهم یا از او تلافی بگیرم. مثلاً زنی که از شوهرش جفای زیاد دیده و نمی‌تواند مدارا کند، گوید: چه کنم دستم بسته است. از او بچه دارم.

دهسم بی‌نمه‌که.

دستم بی‌نمک است (با هر کس خوبی کنم بدی می‌بینم).

دهسم ناگه‌یی‌سه‌ر خوه‌م بخورنم.

دستم نمی‌رسد (فرصت نمی‌کنم) سرم را بخارانم. مشغولیات و گرفتاریم زیاد است.

دهس مه‌ده له دلم.

دست به دلم نزن. بگذار سفره دلم همچنان بسته باشد.

دهس مه‌ده له ده‌ردم.

دست به دل ریشم مزن. هر کس دردش در دل خودش است.

دهسمی‌پری.

دستم را برید. کنایه از کسی که بدقولی کرده.

دهسمی‌کردگه به روئن داخا.

دستم را توی روغن داغ کرده است. (کار پر مخاطره‌ای را به من واگذار کرده است.)

دهسمی گرتنه خه نه.

به دستم حنا بست. فریبم داد. سرم کلاه گذاشت.

دهس نهرم و نازک و سوزن پۆلایین.

دست نرم و نازک و سوزن پولادین.

ناز کردن دختر بچه ای که سوزن دست دارد و خیاطی کند یا عمل سخت و دشواری انجام دهد.

دهسو به که و گیره وه بی، چاوو به هه ژاری و فه قیره وه بی.

به کسی که کفگیر بدست دارد و غذا می ریزد.

در مقام دعا گویند: همیشه دستت به کفگیر باد و ضمن ریختن غذا فقیر و بیچاره را از نظر دور مدار. منظور این است که ما را هم از دادن غذای چرب و پر گوشت فراموش مکن.

دهس و پات گوم مه که.

دست پاچه نشوم هول نشو

با خیال راحت دست و پایش را دراز کرده و آسوده و فارغ بال شد.

دهس و چاو پاکه.

دست و چشم پاك است. نه دزد مال است. نه دزد ناموس.
(شخص مطمئنی است).

دهس و دل بازه.

دست و دل باز است. جوانمرد و با سخاوت است، فداکار است.

دهس و دل پاکه.

دست و دل پاك است. آدم خوش قلبی است.

دهس و دلی سهرده و بووگه.

دست و دلش سرد شده. از کار دلسرد و مأیوس شده.

دهس و دلی یهک ناگری.

دست و دلش با هم جمع نمی شود. از کار دلسرد و بی علاقه است.

دهس و دهم و چاوت بشوره و بی منیچ، بخوه.

به کسی که زیاد می خورد گویند: دست و رویت را بشوی و مرا نیز بخور.

دهسو دهمی پییه و نه خورگی.

"غذا از بس خوشمزه است" دست و دهان با آن خورده میشود.

دهسو، سوک بوو.

دستت سبک بود. هر گاه کسی پول یا چیزی را از دست دیگری بگیرد و در فاصله کمی مقداری دیگری پول یا آن چیز به دست وی برسد به آن شخص گوید.

دهس ویسکه و سووزن پولاین.

دست نرم و نازک و سوزن پولادین. رجوع شود به: دهس نهرم...

دهسه چه وره که ت بساوه به سهر خواه تا.

دست چرب خود را بر سر خود بسای. مرا در سختی و مشقتی که بدان دچار شده ای شرکت مده.

دهسه چه وره که ت مه ساوه به سهر منیچا.

مرا نیز چون خود مکن. مرا شریک جرم خود قرار مده.

دهسه زرانی (دهس به زرانی) دانیشتهگه.

دست به زانو نشسته. هر دو دست را بر هم روی زانو نهادن یا انگشتان را حلقه کردن، نشانه حالت تأثر و پریشانی و کثرت غم و غصه است.

دهسه سهر کردن.

دست به سر کردن. کسی را فریب دادن و دنبال چیزی فرستادن. پی نخود سیاه فرستادن.

دهسه سهر و په نا به خوا.

کسی که پی نخود سیاه فرستادن یا به انتظاری نهدن.

دهسه گولئی داگه به ئاوا.

دسته گل به آب داده . کار نابجایی کرده . بی آبرویی بار آورده .

دهسه و دهس کردن.

این دست و آن دست کردن و به سر گرداندن. تعلق کردن.

دهسه و نوخوار "خه لقه" مهرمه .

محتاج و زیر دست مردم است. شخص زبون و عاجز.

دهسی ئهوات به دهما .

دستش را به دهان فرو خواهد برد. روزی چوبش را خواهد خورد و در ندامت خواهد ماند.

دهسی بکیشه به سه ریا .

دستی بر سرش بکش. او را مساعدت یا نوازش کن.

دهسی به دهم خوهی ناگهیی.

دستش به دهان خودش نمی رسد. خسیس است یا هنوز بچه است و کار و شغلی ندارد.

دهسی به سه رکه ره که یا نارویی، کۆپانه که ی ئه کوتی.

بر خزش مسلط نیست، پالانش را می زند.

زورش به رئیس اداره نمی رسد، مستخدم بیچاره را ئَعْبِرُ کند.

دانی که منم زبونتز و عاجزتر پالان بزنی چو بر نیایی با خر

"فرخی"

دهسی به شوئن خوهیا "دوای خوهیا" ناگه یته و.

به کسی که داخل اطاقش می شود و درب را نمی بندد گویند : دستش به دنبالش نمی رسد.

دهسی تریشته ی گرتگه .

دستش قادر به گرفتن تیشه شده است. بالغ و رشید شده. می تواند دنبال روزی برود.

دهسیچ ئەوه شنی و هاوارچی ئەکا.

کتک می زند و استمداد هم می کند. شخص آزار دهنده و گو بز.

دهسی چوو به خوین خواهیا.

دستش به خون خودش رفت. تنبیه و سرخورده شد.

دهسی چه په له.

دستش ناپاک است. دزد و خیانتکار است.

دهسی چه وری بکهین.

دستی چرب کنیم. سوری بده یا عروسی بکن که ما پلو چربی بخوریم.

دهسی حاکم بیورئ خوینی نییه.

دستی را که حاکم بیرد خون ندارد. نظیر: چوب معلم گول است هر که نخورد خل است.

دهسی خهیر و دهسی شه پ.

یک دست خیر است و یک دست شر. مرگ بهانه می خواهد. کتک زدن گاهی خیر است و گاهی موجب نقصان عضو یا مرگ می شود. نظیر: عصابی شنیدی که عوجی بکشت؟

دهسی شکیاگه قاجی ئەگریتتهو.

دستش شکسته است پایش را جا می اندازد. کنایه از پزشک نا مجرب.

دهسی کال ئەویتهو.

حنای دستش پاک می شود. کنایه از زن، دختری که درخانه شوهر لش و بیکاره است و می خورد و می خواند.

دهسی کره های گره که.

دستش کرایه می خواهد. به کسی که نمی خواهد کاری را انجام دهد و چیزی را ابجا کند، گویند.

دهسی له پای دریژتره.

دست از پا درازتر کنایه از شخص بیکاره.

دهسی له خوهی داشۆردگه.

دست از جان شسته است. نسبت به بهبود وضع خود بی توجه است.

دهسی له دنیا داشۆردگه.

دست از دنیا شسته است. دنیا را ترك و طلاق داده.

دهسی له کاسه یه ک ده رچوو، ناچیتته و ناوئه و کاسه.

دستی که از میان کاسه ای خارج شد، به میان آن کاسه بر نمی گردد.

خانمی این مثل را بیان کرد که شوهر ۸۵ ساله اش اظهاراتی از رفتن و مرگ خود می کرد. من گفتم: خدا زندگی و سامانت را از هم نپاشد، پسرانت برای خود زندگی دیگری دارند. این خانم که پسرانی از شوهر دیگری داشت که دارای زن و زندگی بودند گفت: راست میگویید و مثال را بر زبان آورد.

یعنی بعد از مرگ شوهر دیگر مشکل است من بتوانم به میان آنها برگردم و با آنها زندگی کنم.

دهسی لی شوڤرگه

دست از آن شسته است از آن صرف نظر کرده. از خیر آن گذشته

است.

شما راست نوبت بر این خوان نشست

که ما از تنعم بشستیم دست (بوستان)

دهسی ناسره وی.

دستش آرام نمی گیرد. به هر چیزی دست می زند و انگولک می کند.

دهسی ناوئیی.

دستش نمی ایستد. به کسی که بدون اجازه به هر چیزی دست وند.
نظیر مثل بالا.

دهسی نیا به مال خوهیهو.

دست بر ثروت و مال خود نهاد و آن را از خود دور کرد.
استهزأ" به کسی گویند که از مال بی کرانش احساس ناچیزی کند و قطره ای
از دریایی جدا سازد.

دهسی نیا بهروومهو.

دست رد بر روی من نهاد. دست رد بر سینه من نهاد. خواهش من را رد کرد.

دهسی نیاگه بان دهسهو.

دست روی دست گذارده . بیکار و معطل مانده .

دهسی هه لپیکاگه .

انگشتان دو دست را در هم حلقه کرده این عمل کنایه از لاعلاج شدن و
درماندن است.

دهشتی گرتیه بهر.

سر به بیابان نهاد. در غم و اندوه فراوان راه صحرا را پیش گرفتن.

دهلئه چه کنی.

سگ ماده از پستانش شیر می خورد. در مورد زنی شیرده که زیاد غذا می
خورد، گویند.

منظور از دن (سگ ماده) دختر است.

دهله سگ گۆچی کردگه .

به کسی که پرخور باشد گویند : پستان سگ ماده اول بار به دهانش رسیده .
اولین شیر خوردن بچه از پستان را "گۆچ کردن" گویند و لغتی در فارسی بدین
معنی سراغ نداریم. کسی که اول بار به او "آغور = ژه ك" خورنده.

دهلویو.

ادم بی شهرم و حه‌یا پر حرف و وراج

ده‌ماخی پرووکیاگه.

دماغش له شده . سر دماغ نیست . سر کیف و خوشی نیست .

ده‌ماخی چاخه "چاکه" .

سر دماغ است . خوشحال است . سر کیف است .

ده‌ماخی سازه .

دماغش ساز است . سر حال است .

ده‌ماخی سووتیاگه .

دماغش سوخته مایوس شده .

ده‌ماخی کۆکه .

دماغش کۆک است . سر حال است شنگول است .

ده‌ماو ده‌م ئه‌چی .

حالت شخص بسیار گرسنه در هنگام غذا خوردن

دهمت بدوورنه .

دهانت را بدوز . رازدار باش .

دهمت بشۆره .

دهنت را آب بکش . بعد اسم فلانی را بر زبان بیاور .

هنگام غیبت و توهین به کسی برای رفع بی حرمتی به وی گویند .

دهمت بقووچنه .

دهانت را ببند . ساکت شو . خاموش باش . غیبت مکن .

دهمت بوه‌سه .

دهانت را ببند . بس کن . کمتر لاطانات بگو .

دهمت بوئسی.

دهانت بایستد. ساکت باش راز نگهدار باش.

دهم دریاگه.

دهن دریده است. حراف و پرچانه است. بی آرم و دشنام گو است.

دهمدهمییه.

دهمی است. مثلون المزاج است. وسواسی است.

دهم شپه.

دهنش پاره است. بی شرم و ناسزاگو است. رازدار نییوست.

دهم له قه.

دهانش لُق است. دهنش چاگ و بست ندارد. رازدار نیست.

دهمم داکهفت.

دهنم افتاد. کنایه است بر اینکه: زیاد حرف زدم.

دهمم وتی هانی، سکم وتی کوانی؟

دهانم گفت بگیر، شکم گفت کو؟ غذا و خوراک کم و سیر نکن.

دهمو چاوی له تهك روجیارا شه پئهکا.

صرتش (در اثر بر افروختگی و شادابی و جوانی) با خورشید می جنگد.

دهم و دهس.

دهن و دست. کنایه از: فوری. آنی. در لحظه.

دهم ئه وهشنی.

دم می زند. حرف پرت می کند. کنایه "ناسزا می گوید. (دشنام می دهد)

دهمی ئاسه پی ههس.

دهانش آستر دارد. کسی گویند که غذاهای داغ را به سهولت می خورد.

دهمی بوو به تاق چرادان.

دهانش چون طاقچه جا چراغی شد. دهانش از تعجب باز ماند.

دهمی بوو به تله‌ی ته‌قیاغ.

دهانش چون تله موش در رفته شد. دهانش از تعجب باز ماند.

دهمی بو‌ی شیری لی تی.

دهانش بوی شیر می دهد. بچه سال است. بیشتر برای تحقیر و بی حرمتی کسی گویند.

دهمی به قه و خوه‌ی نییه.

دهانش به قدر خودش نیست. حرفش به قدر خودش نیست. گستاخ و دریده است.

دهمی بی ته‌قه‌له.

دهانش چاک و بست ندارد. سخن نگهدار نیست.

دهمی پلتوک نه‌وه‌شنی.

زبان‌ش از نیش زدن باز نمی ماند. پوشنده راز نیست.

دهمی ته‌قه‌لی پییه و نییه.

دهنش دوخت و بست ندارد. هیچ حرفی را نگه نمی دارد.

دهمی چوو به ئاو کولاتگا.

دهنش توی آب جوش رفت. داغ شد. تنبیه شد.

دهمی چووگه بو گیلاخه خواردن.

دهانش پی "گیلاخه" خوردن رفته است. گیلاخه: گیاهی است صحرایی بهاری. خوراکی بسیار مطبوع که سرخ کنند. خورش آن مطلوبتر است. مثل کنایه از مریض بودن و ضعیف شدن شخص است.

دهمی داچه‌قیئا.

"از تعجب" دهانش باز ماند.

دهمی دوشاوه، دل "زوخواه" خویناوه.

دهانش شکرین است "خوش زبان است" و دلش خونین.
کسی که با تپانچه "یا سیلی" روی خود را سرخ نگهدارد.

دهمی سووتیا.

دهانش سوخت. محروم شد. بی نصیب شد.

دهمی قوجیا.

دهانش بسته شد. از وراجی و پر حرفی افتاد.

دهمی کره‌های گه‌ره‌که.

دهانش کرایه می‌خواهد. با خواهش و التماس دو کلمه حرف می‌زند.

دهمی که‌فته‌ئو.

دهانش آب افتاد. از تعریف غذای خوبی و وصف عملی خوشایند.

دهمی ناویسی.

دهانش نمی‌ایستد. دهنش لق است. راز نگهدار نیست.

دهمی "واق‌ما" تاق‌ما.

دهانش باز ماند. "از بهت و تعجب".

دهمی‌ها به خوینه‌و.

دهنش آغشته به خون است. عزادار است.

دهمی‌ها له‌ناو‌خوینا.

دهانش توی خون است. "کنایه": عزادار است.

دهنگ‌بکه‌ی‌دهنگت‌ئه‌چنم.

صدایت در بیاید، صدایت را قطع می‌کنم. جمله تهدید آمیز.

دهنگ‌ده‌ره‌اتگ.

صدا در آمد. پر حرف. گستاخ. پرچانه .

دهنگ هر که س به گوچکهای خوهی خوه شه .

صدای هر کسی به گوش خودش خوش نواست. بی خرد پندارد از همه عاقلترست.

دهنگه‌ی دهولّ له دوروه و خوه شه .

آواز دهل شنیدن از دور خوش است. از دور می برد دل و نزدیک زهره را .
باشد از دور خوش به گوش مجاز
از من آوازه از دهل آواز
"سنایی"

دهوای چاوه .

دوای چشم است. چیزی که مقدارش کم و ناچیز بشد. به دوای چشم تشبیه شده.

دهور دهور خوهیه .

دور، دور خودش ست. دور دور میرزا جلال است. هر کس پنج روز نوبت اوست.

دهولم مه کوته، دهولت نه کولتم.

دهل مرا مکوب. دهلت را می کوبم. مرا رسوا مکن، رسوایت می کنم.

دهول و سرپنا به ن خوهوری ناویته و.

دهل یزنند از خواب بیدار نمی شود. کسی که خوابش سنگین است یا خسته است و به خواب رفته.

دهوله من شه و پلاو نه خوا، وه لی گه دا، جه ژنه و جه ژن جه ژنه و جه ژن.

با تقریح و مطایبه گویند: ثروتمند شب به شب پلو می خورد اما گدا عید به عید. عید به عید. در لحن گفتار شب به شب را طوری ادا کنند که وانمود شود پروتمندان پلو را دیر به دیر خورند اما عید به عید را سریع ادا کنند و نشان دهند که فقرا پلو را زود، زود می خورند.

دهوله من فریشته‌ی خوه ره .

پروتمند یاری دهش آفتاب است. این آثار زمان مهر پرستی است.

دهولت سهر دهولت نه چی.

دولت و ثروت بر دولت و ثروت افزوده می شود. این مثل را هنگام مرگ ثروتمندی گویند که ارثش برای ثروتمند دیگری می ماند

دهولت عیب پۆشه.

ثروت و مال عیب را می پوشاند رجوع شود به ((بووم به چنگی مود))

دهلی کوتیا.

دهلش زده شد. رسوا شد. کوس رسوایی من بر سر بازار زدند. رجوع شود به :
ته شتی زریا.

دهینت به "گه رده نم" ملم.

دین تو بر گردنم. مدیون و معاقب تو باشم.

دیار دؤس چه سالی چه ساتی.

دیدار دوست چه يك سال، چه يك ساعت. با دیدار غم هجران بسر آید.

دیاره و قیامت که فتن.

دیدارشان به قیامت افتاد. وقتی که یکی از دو دوست فوت شود، گویند.

دیاری شوانه ویله هاله کۆکه.

ره آورد و سوقات چوپان "هاله کوك" است. و آن گیاهی است خوردنی و صحرايي.

برگ سبز است تحفه درویش چه کند بینوا همین دارد

دیان ئیشان، چاره ی کیشان.

چاره دندان درد، کشیدن دندان است. چاره عدم توافق زن و شوهر طلاق است.

دیان بگره به خوه تا.

دندان افشار. سرسختی و مقاومت کن.

داستان مادر عبدالله زبیر "رضی" مادرش زره به وی راست می‌کرد و می‌گفت دندان افشار با این فاسقان تا بهشت یابی. "تاریخ بیہقی"

دیان تہ مہعی کہ نیا.

دندان طمعش کنده شد. مأیوس و ناامید شد.

دیان کرمؤل، ئہشی بکیشگی.

دندان کرم خورده را باید کشید. زن، دوست یا خدمتکار بد را باید ترک گفت.

دیانم لئ تیڈ ئہ کاتہو.

از من دندان تیز می‌کند. مرا تهدید می‌کند.

دیانم لئ چپر ئہ کاتہو.

دندان از من کج میکند. مرا تهدید می‌کند. مرا مسخره میکند. چپر : با خشم دندان به هم فشردن.

دیانم ہال ئہ ویتہو.

"ہال" در زبان کردی دو معنی دارد یکی کوه شنی و سنگ خارای دیگری حالتی است کہ دندان پس از جویدن غوره یا آلوچہ ترش، بہ خودش می‌گیرد. در این مثل معنی دوم مراد است. دندانم کند می‌شود. رجوع شود بہ : "لہ رفتاری دیانم..."

دیانی ئیشی ئہ کرد، پایان ئہ گرتہو.

دندانش درد می‌کرد، پایش را جا می‌انداختند.

پیرمردی ز نزع می‌نالید پیرزن صندلش ہمی مالید

"سعدی"

دیانی پیا نایری.

دندان بر روی او نمی‌نهد. کنایہ از اینکه بہ او توجہ نمی‌کند

دیر بی و دوست بی.

چہ خوش گفت آن سخنگوی جہانگرد کہ دیر آی و دوست آی ای جوانمرد
"نظامی"

دل از دیری کار غمگین مدار
 تو نیکی طلب کن نه زودی کار
 "اسدی"

مکن تعجیل در تحصیل مقصود
 بسا دیری که باشد خوشتر از زود
 گر افتوید صید نیکو دیر در دام
 به است از زود تا نیکو سر انجام
 " جامی "

دیر هاتگه و زو پی نه گه بی.

بدو معنی: - دیر آمده و عجله دارد زود برود. - نوجوانی که می خواهد خود را ردیف بزرگان قرار دهد.

دیزه به رو پشتی بو نییه.

دیزی پشت و رو ندارد. (به مزاح گویند) چون: گل پشت و رو ندارد.

دیزه که دل دانیشتوو، مهنه گوزه که لی نه کرد.

دیزی کل نشسته بود منع کوزه شکسته را می کرد. کار دنیا چه گنده کور به کچل می خنده .

دیزه ی دهرونی نه جووشی.

دیگ درونش می جوشد. منقلب است. سفره دلش پر است.

دیزه ی رهش بشکنه به شوینا.

دیزی سیاه به دنبالش بشکن. (از کسی که ناخشنودی و نمی خواهی از سفر باز گردد.)

دین نه فرووشی بو دینار.

دین را به دنیا می فروشد. شخصی دنیا پرست. اصل را فدای فرع می کند.

دین نه فرووشی به دنیا.

دین به دنیا می فروشد. دین به دنیا فروشان خرنده، یوسف فروشنده تا چه خرنده.

بفروخته ای دین خود را بی خیری یوسف که بده درم فروشی چه خری؟

"سعدی"

دین و دنیا به یه‌که‌وه جور دهر نالی.

دین و دنیا به هم راست نیاید. دین و دنیا به هم نیامیزد. "یا خدا می شود یا خرما"

دیوار مشکى هه‌س، مشکین گوچک‌ه‌ی هه‌س.

دیوار موش دارد، موش هم گوش دارد.

تاکیدی است بر هر چه محرمانه تر کردن موضوع بحث.

دیواری کوتاتر له دیوار ئیمه‌ی "په‌یا نه‌کردگه" "نه‌دوزیگه‌سه‌و".

دیوای کوتاهتر از دیوار ما پیدا نکرده. فقط زورش به ما رسیده.

دیواری کوتاتر له دیوار ئیمه‌ی نه‌دیگه.

دیواری از دیوار ما کوتاهتر ندیده. چون مثل بالا.

دیوان به‌لخه.

دیوان بلخ است. در بی عدالتی و عدم رسیدگی به مظالم مثل بالا.

این نگر آن حکم با شگونه بلخ است آری بلخ است روستای سپاهان

"خاقانی"

نظیر: حکم سدوم:

بود داوریمان چو حکم سدوم

همانا شنیدستی آن حکم شوم

که در شهر خائن شد آهنگری

بزد قهرمان گردن دیگری

"فردوسی"

حرف "ر"

راحتت خوه روقه راح نشین.

آدم مصرفی و بی خاصیت. راحت خور و کناره نشین.

راس بهو، مه ترسه.

راست باش و مترس. آنرا که حساب پاک است از محاسبه چه باک است.
سایه ایزد است شاه کریم راست باش و مدار از کس بیم

راس و دروس به.

راست کار و درستکار باش.
از کجی به که روی برتابید رستگاری ز راستی یابید

راسه، دۆ له ماسه.

راست است که دروغ از ماست است. مزاحاً موضوعی را تایید کردن.

راسه که ره له ماسه.

راست است که کره از ماست است. بیان تأیید موضوعی.

راس بیژه و پزگار به.

راستگو باش تا رستگار شوی.

راسی، روو چه رمگی تیژی.

راستی رو سفیدی آورد. راستی موجب رستگاری است.

راسی ره حمه تی لئ ئه واری.

از راستی رحمت و برکت می بارد. راستی موجب رضای خداست.

راسی، ره فتی، چه فتی، که فتی.

راستی موجب رهایی است و کجی و انحراف سبب افتادن.

راویک له‌یرا، ریوییه‌ک له‌ینا.

شکار کردن در اینجا روباه در آنجا. من از چه سنوال می‌کنم، تو چه جواب می‌دهی!

سنوال از آسمان کردم، جواب از ریسمان آمد.

رزق خواا ئه‌یگه‌ینی.

روزی را خدا می‌رساند. رزق را روزی رسان پر می‌دهد.

بی‌مگس هرگز نماند عنکبوت.

رزق سۆزی، سۆزی ئه‌گه‌یی.

روزی فردا همی فردا رسد.

رزق و رۆزی، خواا ئه‌یا.

رزق و روزی را خدا می‌دهد. رزق را روزی رسان پر می‌دهد.

رزق و رۆزی میمان، به‌ر له‌خوه‌ی تیت.

روزی مهمان پیش از خودش می‌رسد.

رزق وه‌ک سیوره‌ها به‌شۆن ئینسانه‌و.

روزی به‌سان سایه‌ به‌دنبال آدمی است.

"موء لف"

رزق‌ها به‌سه‌ر پایوه.

روزی سر پا است. (یعنی بدنبال شخص می‌رود).

رزق‌ها به‌لای خواوه.

روزی نزد خداست. روزی را خدا می‌دهد.

رزقی سواره و خوه‌ی پیاده.

روزیش سوار است و خودش پیاده. کسی که زیاد دوندگی کند و کمتر عایدش شود.

رژدی رسوایی تیږی:

تنگ چشمی و خسیسی رسوایی به بار می آورد.

رفان رفانه.

هر کس می رسد غارت می کند. کی به کیه.

روژان روژی له شوئه.

پس هر روز روز دیگری آید. زمان آسایش باید به فکر فردایی نا آرام بود.

مور گرد آورد به تابستان تا فراغت بود زمستانش

"سعدی"

روژ پاک بۆ ته مه لّ شه وه زه نغه.

روز روشن برای تنبل شب زنگی و سیاه است.

روژگار به لای خراوه دا نه چی.

روزگار به طرف بدی می رود. سال به سال دریغ از پارسال.

روژگار روژی له شوئه.

روزگار روزها به دنبال دارد.

مبادا که در دهر دیر ایستی مصیبت بود پیری و نیستی

"سعدی"

روژئی سه د چه قو دروس ئه کا و یه کیکی ده سه ی لی ناخات.

روزی صد چاقو می سازد، یکی را دسته نمی اندازد، آدم حیله گر و مکار.

روژئی که فتم، هفت سال خه فتم.

در مورد شخص لش و تنبل گویند: يك روز مریض شدم، هفت سال استراحت کردم.

روسه م زالی دیگه.

رستم زال زاییده. مادر شوهر یا خواهر شوهر به عروسشان که فارغ شده و یکی دو روز بیشتر استراحت کرده، به طعنه گوید.

رؤسه مهو ده سیّ ئه سلّه حه .

رستم و يك دسته اسلحه . در مورد کسی كه يك دست لباس يا يك جفت كفش و غير اينها داشته باشد، گویند .

رؤن رژیاگ ئه کاته خه بر باوکی .

روغن ریخته را خیرات پدرش می کند . روغن ریخته خیر امام زاده . جیب بر از کسی هزار تومان ربوده یا آنرا گم کرده ، آن شخص چون به پولش نمی رسد، می گوید احسان پدرم .

رؤن فره بیّ، پایچی پیّ ئه ناون .

روغن كه زیاد شد به پا می مالند . (برای بر طرف کردن زبری و ترك پا) هر چیز زیاد بی ارزش می شود . پیه زیادی را به پاشنه می مالند .

رؤن فره بیّ قنگی پیّ چه ور ئه كه ن .

روغن زیاد باشد مقعد به آن چرب کنند . پیه زیادی را به پاشنه می مالند .

رؤن قازیان پیّ داگه .

روغن قاز به او خورانیده اند . صدایش خیلی باز است .

رؤنیّ رژیا جه مهو ناویّ .

روغن ریخته جمع نگردد . آب رفته به جوی باز نیاید . " آبروی رفته باز نیاید . "

رووبه روو ئه كه فیّتو چاو به چاو .

انسانها روبرو می شوند و همدیگر را می بینند . کوه به کوه نمی رسد، آدم به آدم می رسد .

رووبه بهی به کاره کهر، خانم ئه کاته دهره و .

به خدمتکار رو بدهی را خانم را از خانه بیرون می کند .

روو بهی به میمان ئه ویتته ساحیو مالّ .

مهمان را زیاد رو بدهی صاحبخانه می شود .

رووت تالّ مه که .

رویت را تلخ مکن. اخم مکن. عصبانی مشو.

رووت که م بکه .

رویت را کم کن. طمع نداشته باش.

روو خو روو نییه پاشور حمامه .

رو، رو نیست، سنگ پا است. رو نیست چدن است. پوست کرگدن است. شخص
پر رو و بی شرم که به هیچ چیز از رو نرود.

روو خودشی له به هه شته و هانگه .

رو خوشی و خنده رویی از بهشت آمده. نوعی تشویق برای داشتن اخلاق خوب.

رؤله له بهر دایک هه له ئه گریّ.

بچه را از سر پستان مادر بر می دارد. (می کشد) سنگدل و بی رحم است.

روو له نامرد خستن له مردن سهخت تره .

درخواست کمک از نامرد بالاتر از مرگ است. به درد خویش بمیر از کسی دوا
مطلب.

"صائب"

رووه و بازاره .

روبه بازار است. متاعی نقد، دختری خوشکل و کاردان.

رووی باوه پکهرت به سوخالّ بیّ.

کسی که به تو باور کند، رویش سیاه باد. دروغویی پشت سر هم اندازی را
گویند.

رووی پیّ بهی ئه و خوات.

رویش بدهی شما را نه یخورد. گدا یا صاحبخانه را روی بدهی، صاحبخانه می
شود.

رووی پیّ بهی تیّته بان سه رت.

به او رو دهی بر سرت می نشیند. روستایی را که رو دادی کفش بالا می کشد.

رووی دامالیاگه.

رویش باز شده. جسور و گستاخ شده.

رووی درؤنن رهش بی.

روی دروغگو سیاه باد.

روی بؤ ریش سمیلتیچی نیا بانیهو.

پی ریش رفت، سبیلش را نیز از دست داد. آدم طمعکار را گویند.

روی بؤ لووت گوئچکه یچی نیا بانیهو.

پی دماغ رفت، گوشش را نیز از دست داد. پی شاخ شد گوش بر باد داد.

بیچاره خر آرزوی دم کرد نایافته دم، دو گوش گم کرد

"سعدی"

رویته شارئ خه لك نهو شماره گشتیان کویر بوون، تو بیج نه شی کویر بی.

اگر به شهری رفتی که اهل آن شهر همه کور بودند تو هم باید کور شوی.

رفتم به شهر کورها دیدم همه کور، من هم کور. در خلاف مسیر، شنا کردن موجب غرق شدن است.

روی چاوی بریژئ خوهی کویر کرد.

رفت چشمش را سرمه کشد خود را کور کرد. رفت آبرویش را دروست کند

چشمش را کور کرد.

پی شاخ رفت گوش بر باد داد. آدم ناشی کار را خراب می کند.

رووی راویژکهرت به سوخال بی.

روی راهنمایت به زغال باد. راهنما و راه گشایت روسیاه باد.

رویگه بؤ کانی و تینگ هاتگه سهو.

به سر چشمه رفته و تشنه باز گشته. به محل انجام کار رفته اما کار را

انجام نداده باز گشته.

روینم به خومه و هاتنم به دس خواس.
رفتتم با خودم، آمدنم با خداست.

روی و رابگرد.

رفت و گذشت. گذشت آنچه گذشت.

رویه جینگه یک عه رب نیره ی بؤ نه خات.

جایی رفت که عرب برایش نیره نیندازد. جایی رفت که بازگشت ندارد.

رویه که وانی.

به کمانش رفت به میدانش رفت.

ره تی بلاوه.

کار و مشغولیاتش زیاد و همه پراکنده است.

رحمت له شیرت.

رحمت بر شیرت. تحسین بر پاکی و صداقت کس.

آفرین خدای بر پدری که تو پرورد و مادری که تو زاد.

رحمت له که فه ن دز، به رگ.

رحمت بر کن دزد اولی.

رحمت له که فه ن دزه به رگینه که.

رحمت بر کفن دزد اولی.

رحمت له و که سه وا گۆچتی کرد.

رحمت بر کسی که اول بار پستان بدهان تو نهاد و ترا شیر داد.

ره د ئیحصانه کوفره.

رد احسان کفر است. درباره کسی که چیزی بوی دهد و رد کند. گویند.

رهش تام و بوی خواهش.

سیاه طعم و بویش خوش است. زن یا مرد سیاه ، جذاب و دوستداشتنی است.

رهش و رووته.

سیاه و لخت است. بی برگ و لباس است. فقیر و بی چیز است.

رهش هر رهشه.

با حالت یأس و ناامیدی گویند: سیاه هر کارش کنی سیاه است.
گلیم بخت کسی را چو بافتند سیاه به آب زمزم و کوثر سفید نتوان کرد

روفتار خراو دیاره.

رفتار ناپسند هر کس از قیافه اش پیدااست.

ره فئیق برا، خواهیشک تیریتیه ماله‌و.

معشوقه و رفیق خواهر را برادر به خانه آورد.

ره فئیق شوو، ژن تیریتیه ماله‌و.

معشوقه و رفیق شوهر را زن به خانه می آورد.

رهگ به ریشه و گلینه به بنه توم.

باز گردد به اصل خود هر چیز.

عاقبت گرگ زاده گرگ شود، گر چه با آدمی بزرگ شود.

"سعدی"

رجوع شود به: دار له سه ...

رهگ خهوی ها له ده سما.

رگ خوابش را در دست دارم. به اخلاقیش کاملاً آشنا هستم.

ره مہ قی داگه.

رمق داده. از او رمقی بیش نمانده. ضعیف و رنجور شده.

رهنج، سه رنه نجامی گهنج.

پایان هر رنج گنجی است. پایان شب سیه، سفید است.

رهنگ زهردی خه‌زان خه‌تای پایزه رهنگ زهردییه‌ک‌ه‌ی خوم دوری نازیزه
زردی خزان از پاییز است. زردی رخسار من از دوری یار است.
رهنگ زهردی کیشان مایه‌ی بی ده‌سه‌لاتییه.
رنگ زردی کشیدن در برابر دیگران علت ضعف و ناتوانی است.
رهنگ له رووی بری‌گه.

رهنجه رو خوم.

رنج و رحمت بیهوده کشیدم. پرومادری که در راه فرزند رنج بردند و فرزند نال
نامطیع است، کسی که در راه معشوق رنج فراوان برده گوید: پرچه کردم در رهت
ای بی وفایی سود بود.
رنگ به رویش نمانده. زرد و ضعیف شده. (در مورد انسان گفته میشود).

رهنگم بوینه و بپرسه نه‌حوالم.

رنگ زردم را ببین حال زار مرا بپرس.

رهنگ مردگی لی نیشنگه.

رنگ مرده گرفته. کنایه از شخص زار و نحیف.

رهنگی بوو به به‌فری یه‌ک شه‌وه.

رنگش مثل برف یه‌ک شبه شده. برف یه‌ک شبه سفیدتر و تمیزتر است.
رنگش مثل برف سفید شد، ترسید.

رهنگی پی نه‌ما.

رنگ برویش نماند (از ترس).

رهنگی چه‌رمگه‌و بوو.

رنگش سفید شد. (ترسید). خجل شد.

رهنگی زهرده‌و بوو.

رنگش زرد شد. وحشت زده شد. خجالت کشید.

رهنگی سووره و بوو.

رنگش سرخ شد. (از خجالت).

رهنگی گۆریا.

رنگش عوض شد. (از خجالت ي ترس).

رهنگی هات و رهنگی روی.

رنگی آمد و رنگی رفت. رنگ به رنگ شد. حالتی رفت که محراب به فریاد آمد.

رهنگی هه لّ پرووسقیباگه.

رنگ و روخساری که در اثر واقعه غیر منتظره یا ناراحتی غیر منتظره یا ناراحتی آنی تغییر کند. رنگش پریده. قیافه اش تغییر کرده است.

رئخ له کاریا نییه.

ریگ درکار ندارد. آدم درلت و خوش معامله ری است.

ریزه ولّ ناو سفره که م، به شام و نه هار مردم ناگورمه و.

خرده نان داخل سفره ام را با شام و نهار مردم بدل نکنم. خوان بزرگان اگر چه لذیذ است خرده ی انبان خود لذیذتر.

ریشمان له ئاسیاو چه رمگ نه کردگه.

ریش را در آسیاب سفید نکرده ام. بی تجربه و نا آزموده نیستم.

ریشم نیاگه سه بارمته.

ریشم را گرو گذاشته ام. واسطه و ضامن کسی شدن.

ریشم ها له گره وا.

ریشم در گرو است. تعهد کرده ام. ضامن شده ام.

هر که دل پیش دلبری دارد ریش در دست دیگری دارد

"سعدی"

ریشم هاوردگه حاجهت.

ریشم را به حاجت آورده ام. بخاطر ریش سفیدم.

ریشه‌ی به‌ستگه به سووسه‌با، هه‌ئناکه‌نگی.

ریشه‌اش را با وزش باد محکم کرده ، از جا کنده نمی‌شود. جایش را محکم کرده و ریشه دوانیده است. کسی که سختی و مشقت زیادی کشیده و در مقابل مصائب، سخت جان شده .

رئگه باریک و شه‌و تاریک.

راه باریک و شب تاریک. نظیر: راه دراز و دزدان در کمین.

رئگه بنگوس ناوی دوشمن به دؤس ناوی.

همچنان که راه و جب نمی‌شود، دشمن نیز دوست نمی‌شود.

رئگه بو رئیگار نییه.

راه برای رهگذار نیست. جنجال است.

رئگه به رئیگه‌دار نییه.

راه برای رهگذر نیست. ازدحام زیاد دارد.

رئگه تاریک و جاده باریک.

راه تاریک و جاده باریک. رجوع شود به : رئگه باریک و...

رئگهت نزیکه و بکه.

کسی که می‌خواهد شخص همراهش را به منزل دعوت کند. گوید راهت را نزدیک کن.

رئگه‌روینیچی له بیره و چوگه.

از کثرت گرفتاری راه رفتن عادی را هم فراموش کرده .

رئگه‌م له به‌ره.

راه در پیش دارم. سفر در پیش دارم. مسافرم.

رئگه یان نه نه دا ناو ناوایی، هه والّ مالّ قئخای ئه پرسی.
او را به ده نهی دادند، سراغ منزل کدخدا را میگرفت.

رئگه ی پیّ ناوا.

به آن راه نهی برد. آنرا درک نهی کند.

رئگه ی خوهی گوم ناکا.

راه خود را گم نهی کند. از لباس و شخصیت خود خارج نهی شود.

رئگه ی درۆ، نزیکه.

راه دروغ نزدیک است. دروغ گفتن و حرف سر هم کردن کار آسانی است.

رئگه ی دوور و بار قورس.

راه دور و بار سنگین. کنایه از: راه قیامت دور و بار گناه سنگین است.

رئگه ی گوم کردگه.

راه گم کرده. کسی را که بعد از مدتها به خانه دوستی آید گویند.

ریوی! چه خاسه! پیچه و کردن.

روباه! چه خوبست! راه کج کردن.

در موقع لزوم سکوت کردن و در موقع ضرور سر در پیچ افکندن و راه سپردن مناسب است.

ریوی نه نه چوو به کونا، گزگیچی ئه به ست به جووچکه یه و.

روباه به سوراخ نهی رفت جارو به دم می بست. موش به سوراخ نهی رفت، جارو به دمش می بست.

ریوی هاتگه پیریمه و.

روباه به استقبال من آمده. هر کس که شانس و اقبال به او روی آورده، این مثل را برایش عنوان کنند.

از قدیم الایام تجربه شده هر کس در مسافرت بخصوص در شب روباه به میان راهش بیاید، خوب است و شگون دارد و اگر خرگوش به راهش آید نحس و بد شگون است.

ریوییه زهردگ له کونا مردگ.

روباه زرد در داخل سوراخ مرده. (چیستان) روغن داخل خیک. سابقاً به جای حلب پوست بز و گاو و گوساله را تمیز می کردند و در آن روغن می ریختند.

ریوییه زهردی، له کونا دهرتی، نهوه و تو کس دهره قه تی نه تی.

روباه زرد از سوراخ بدر می آید نود و نه نفر از عهده اش بر نمی آید. (چیستان) – فشنگ.

حرف "ز"

زَاخاو چاوی ئه داته‌و.

زاج آب کرده را به چشمش می دهد. چشم چرانی می کند.

زالم همیشه سالم.

ظالم همیشه سالم است. نظیر: بادنجان بم آفت ندارد.

زالمی زورداره.

ظالمش زور دارد. رئیس، فرماندهش، پدرش یا زن پدرش جابر و سختگیر است.

زاد له ده‌سی ده‌رنایت.

چیزی از دستش در نمی آید. نهایت خسیس است.

زاد له زه‌مانه بریاگه.

زاد از زمانه قطع شده. قحطی شده. همه چیز نایاب است.

زامن یا ده‌س به کیسه‌س یا ده‌س به یه‌خه.

ضامن یا دست به کیسه است یا دست به یقه. ضامن یا به خاطر فرار کردن مضمون باید دست به کیسه کند و وجه الضمان بپردازد یا به دعوا و دست به یقه شدن شخص ضمانت شده را به دادگاه بکشاند.

زانا به و پرسا به.

دانا باش و بپرس. پرسیدن عیب نیست ندانستن عیب است.

بپرس هر چه ندانی که ز پرسیدن دلیل راه تو باشد به عز دانایی

زاهپَر و باتنی یه‌کیکه.

ظاهر و باطنش یکی است. انسانی واقعی و ایده آل.

زگ توشه هه‌لناگری.

شکم توشه بردار نیست.

گر بریزی بحر را در کوزه ای چند گنجد قسمت يك روزه ای

زلیخا زه ماوین.

زلیخا عروسی. کنایه از دختر بچه شلوغ و زرنگ.

زمنان روی و روورده شی بؤ سوخال ما.

زمستان رفت و روسیاهی برای ذغال ماند. ما صبر کردیم و در ثر کوشش صبر به مقصود رسیدیم اما آنکه قول مساعد داد و یاری نکرد، این مثل در موردش بکار می رود و صادق است.

زمنان شهویکی ماوی خوهی نه نوینی.

از زمستان اگر يك شب مانده باشد خود را نشان می دهد. هنگامی گویند که بارندگی و سرما نبوده و اواخر زمستان رسیده باشد.

زوانباز قسهی له دلا جیگهی ناگری.

چرب زبان و مکار سخنانش به دل نمی چسبند.

زوانت رابگره.

زباننت را نگهدار.

زوانت نگابیرانه.

زباننت را نگهدار.

جانست و زبانست و زبان دشمن جانست

گر جاننت بکار است نگهدار زبان را

"مسعود سعد"

زوان خواهش مار له کونا ده رتیری.

زبان خوش مار را از سوراخ به در آورد.

به شیرین زبانی و لطف و خوشی توانی که پیلی به مویی کشی

"سعدی"

زوان له ده میا نییه.

زبان در دهان ندارد. به کر و لال میماند. بی زبان و بی لیاقت است.

زوانمان لی ئه کیشی.

زبان بر ما می کشد. با دشنام و بدگویی به ما حمله میکند.
(حالت زن سلیطه را بیان کند)

زوانم بهیئی سهرم سلامه ته.

زبانم بگذارد سرم سلامت است. رجوع شود به : زوانت نگابیرانه.

بلاى آدمى آمد زبانش که در وی بسته شد سود و زیانش
زبان در دهان پاسبان سر است بس سر که فتاده ی زبان است

زوانم مووی دهرهاورد.

بس که گفتم زبانم مو در آورد.

زوانم کول بوو.

بس که گفتن زبان من فرسود. بس که گفتن زبانم مو در آورد.

زوان مهردم قه له م خواس.

زبان مردم قلم خداست. مورد تاییبید خداست.

زوانی داگه به چه رخا.

زباننش را چرخ زده. زبانش مثل چرخ کار می کند. کنایه از پر حرف.

زوانی له ته ک سهریا " کایه ئه کا " شه پ ئه کا.

زباننش با سرش بازی می کند در جنگ است. ای زبان هم آتشی هم خرمی.

زوانی نییه.

زبان ندارد. کسی را گویند که نتواند حرفش را بزند و از خود دفاع کند.

زوانی نیه به لای خواهیه و.

زباننش نزد خودش نیست. راز نگهدار نیست.

زور بوی قه واه به تاله.

ظلم و زور حکمفرما باشد، قباله و سند باطل است. زور حق را باطل میکند.

زورپیرها له چناگه یا.

زور پیر در چانه اش است. کنایه از انکیه: پیر پر حرف است

زور نه ویّ قه‌والّه به‌تالّه.

زور نباشد قباله و سند باطل است. زور و عدالت نباشد، ظالم زور می گوید و سند را فسخ و باطل میکند و هرج و مرج ایجاد می شود.

زوری به کهر نه‌ه‌گه‌یی، کۆپانی نه‌کوتا.

زورش به خر نمی رسید، پالان را می زد.

دانی که منم زبونتر و عاجزتر پالان بزنی چو برنیایی با خر

"فرخی"

زورش به ریس اداره نمی رسید، ناراحتی خود را سر مستخدم خالی می کند.

زولم له زالم عدله.

ظلم بر ظالم عدل است. ستم بر ستم پیشه عدل است و داد.

زولم له زولمه و تیّ.

ستم از ستم خیزد. اگر بالا دست ظالم و ستم نکند، پایین دست جرات ستم ندارد.

زولمیچ نه‌نازه‌ی هه‌س.

ظلم هم اندازه دارد. ستم را میانه و کرانه بود.

فوراه چو بلند شود سرنگون شود.

زوخاو هه‌لتیریّ.

خونابه بیرون می دهد. کنایه از درد دل کردن کسی.

زه‌بوونگیری شیوه‌ی نامه‌ردییه.

زبون و افتاده را آزردن از نامردی است. کس نیاید به جنگ افتاده.

زه‌خم نه‌وه‌شنیّ و تیماریچ نه‌کات.

زخم می زند و تیمار هم می کند. نیش و نوش را بهم می آمیزد.

زه خم شمشیر و تیر قولانچه .

زخم شمشیر است و تیر سوسک. (مراحاً گفته میشود)
در مورد کسی که از زخم یا درد ناچیزی بی تابی زیاد کند، گویند.

زه خم مه کولنه رهو.

زخم را تازه مکن. زخم را نمک مپاش. با یادآوری و بیان خاطراتی خوش از
جزان از دست رفته ای، دوست و افراد خانواده اش را داغدار کردن.

زه خمه که ی گه رمه .

زخمش گرم است. گرم است هنوز متوجه مصیبت خود نشده .

زه خمی پره و ناوی.

جای زخمش پر نمی شود. کنایه از اینکه: فرزندی ندارد، که جایگزین او بشود.

زه خمی خواه شه و ناوی.

زخمش بهبود نمی یابد. فقدان و مرگش فراموش شدنی نیست.

زهرده واله نه خروشنی.

لاله زنبور را، بهم می د. مردم یا دشمن بر خود جمع می د و می راند.

زهره شیرینه .

نمکین و تو دل برو است.

زه پهی نه نیشته

محبش جاگیر نشده، به دل ننشته.

زه مان ته قیانوس.

زمان دقیانوس. اشاره به زمانی خیلی دور که کاری در آن انجام شده . عهد
بابا آدم.

زه مان که وا نان بخوه س.

زمان قبا نان بخور است. دوره ای است که ارزش آدمی به ظاهر و لباس اوست.

گویند روزی بهلول هم عصر هارون الرشید به يك مهمانی می رود، چون لباسهایش پاره مندرس بوده مانع ورودش می شوند. فوراً به خانه بر می گردد. تعظیم کنان برایش راه باز می کرد و در صدر مجلس می نشاند.

هنگام غذا خوردن گوشه قبایش را می گیرد و با صدای بلند از قباس اصرار می کند که: قبا نان بخور. مردم تعجب کرده می گویند: قبا چگونه نان می خورد؟ او می گوید این قباى نوسبب آمدن من بدینجا شده.

زهماه نته.

عروسیت است. رجوع شود به: نه مه شیرینی خواه رانت بو.

زهماه نه و سرى سرى نونه فوره و قاچ مامرى

چه عروسی است؟ پای يك مرغ برای نه نفر.

آفتاب لگن هفت دست، شام و نهار هیچ.

زهوی ناگریخته خواهی.

زمین حاحزنیت برابر روی خود بپز یرد. از بس گن. ومعصیت.

زه ننگوله ی پای تاووت.

زه ننگوله پای تابوت. اطفال خردسال مرد یا زنی پیر.

زهنگی زپیاگه.

زنگش به صدا در آمده. رازش فاش و رسوا شده.

زهنه ق زهنه قدار نه توقی.

زه رهء هر با دل و جرأتی آب می شود. کیست که تاب بیاورد؟

زهنه قی توقی.

زه ره اش آب شد. ترسید.

زینته ی چاوی تی.

چشمانش باز است. بچه شرور مراد است که هنوز به خواب نرفته باشد. زل زل نگاه می کند.

زیبی یم ته نگ کردگه.

عرصه را بر من تنگ کرده . مرا تحت فشار قرار داده .

زیبی هاوردگه.

فشار آورده اصرار میوزرد.

زیج له ئاسمان ئه وه شنی.

زیج به آسمان می بندد. شخصی با نکاوت است.

زیج له ئاسمان ئه وه سی.

زیج به آسمان می بندد. کنایه از فراست و تیز هوشی شخصی.

زیره بو کرمان نابریگی.

زیره به کرمان برده نمی شود. چون: صدف به عمان بردن.

عاشقانت سوی تو تحفه اگر جان آرند

بسر تو که همه زیره بکرمان آرند

زیره به کرمانه.

چون زیره به کرمان بردن است. چیزی که در شهری فراوان و بی ارزش

است. در شهر دیگری همان چیز را خریدن و بدانجا بردن.

حرف "ژ"

ژاکیاگه .

دست مالی شده . کاغذ یا پارچه یا بدن دختری در دختر بازی.

ژووژوو ئه یژی له به چکه ی خوه م شل و نه رمتر نییه .

"ژووژوو" جوجه تیغی گوید: از بچه من شل و نرمتر بچه ای نیست. کس نگوید که دوغ من سیاه است.

ژنان بده به ژن مریان گاوان بده به گا مریان.

زن را به کسی ده که زنش مرده باشد و گاو را به کسی ده که گاوش تلف شده باشد. مثل بسیار قدیمی است. قدر عاقبت را کسی داند که به مصیبتی گرفتار آید.

ژن بریکی ژانه، میمل دوله نانه.

برخی از زنان موجب دل درد مردانند، حریف جانانی اند. برخی از زنان سربار مردانند و جز خوردن و خوابیدن از آنها کاری ساخته نیست.

ژن به ناس و پیاو کریکار.

ژن بناست و مرد عمله . مرد به خانه می آورد و زن اساس را پی ریزی می کند.

ژن بی کس هار ئه وی، پیباگ بی کس هه ژار ئه وی.

ژن بی کس هار می شود، مرد بی کس بیچاره می شود. زنی که شوهرش بمیرد اگر بی قوم و خویش باشد به رفتار بد روی می آورد و افسار گسیخته می شود و مردی که زنش بمیرد و بی کس باشد بیچاره و درمانده می شود. (اگر اطفالی داشته باشد.)

ژن پاک له و دنیا که مه .

ژن پارسا در جهان نادر است.

ژن تا منالّی نهوئّ به لای پیاگه و بیگانه‌س.

ژن تا بچه دار نشود. نزد مرد بیگانه است. زن تا نزايد بیگانه است.

ژن خاس له برای هاو پشت خاستره.

ژن خوب از برادر هم پشت و تنی بهتر است.

ژن داینه‌ی خوه‌ی لّ دوشمه‌نه.

ژن پایین دامنش با او دشمن است. زن بیشتر مودر اتهام است تا مرد.

ژن قسه ناشاریته‌و.

ژن قصه را پنهان نمی‌کند. زن رازدار نیست.

ژن قسه هه‌ل ناگرئّ.

ژن رازدا رومحرم اسرارینیت.

ژن له مالّ شووا خوه‌شی بیّ، کوچک به کۆل نه‌کیئشیّ.

ژن در خانه شوهر اگر راخت باشد، سنگ را با گرده میکشد.

ژن له شووی رازی بیّ کوچک به کۆل نه‌کیئشیّ.

ژن چنانچه از شوهرش راضی باشد، سنگ را با دوش می‌کشد.

(حرفهای تلخ مادر شوهر و خواهر شوهر و غیره را قبول می‌کند)

ژن، کوشتن و برینی هه‌س.

ژن کتک خوردن و بریدن (زلف و گوش و بینی) دارد. زن کتک خوردن و

ناسزا شنیدن هم دارد. سر بشکند در چارقده، دست بشکند در آستین. برای قانع کردن

تازه عروس که با کوچکترین ناراحتی می‌خواهد قهر کند، گویند.

ژن گپ‌داره.

ژن با حرارت است. معمولاً زنان در هوای سرد کمتر از مردان لباس می

پوشند. بدین مناسبت گویند... یا عشق و شهوتش بیشتر از مرد است.

ژنم گه‌ره‌که و هه‌ر ئیسه گه‌ره‌کمه.

زن می خواهم و همین حالا می خواهم. کسی که بهانه جویی کند و چیز صعب
الحصولی را فوراً بخواهد.

ژن نیبه ژانه.

زن نیست دل درد است. زن نیست، بلا است.

ژنق بمری ژن خواهیشک له جیگهی.

زنت که مرد، خواهرش را بزنی بگیر. (زیرا جای مادر بچه هایت را تا
حدودی پر می کند).

ژنیان وتگه به زولفه و گوزه یان وتگه به قولفه و.

زن بازلف و کوزه با دسته جلوه دارند.

ژنی بؤ شووی خواهی وهفای نهوی، بؤ کهس وهفای نیبه.

زنی که برای شوهرش وفا نداشته باشد برای دیگری نیز نخواهد داشت. سگی
را که از خداوند برید و پی تو گرفت او را بران که روزی ترا نیز بگذارد و پی
دیگری گیرد. (منسوب به دیوجانس کلبی).

ژنی بؤ منال خواهی وهفای نهوی، بؤ منال مهدمیچ نابی.

زنی که برای بچه خود وفا نداشته باشد برای بچه دیگران (شوهر) هم نخواهد
داشت.

ژنی ماره نه کریا بوو، داوای ههشت یه کی نه کرد.

زنی عقد نشده بود، هشت یک سهم الارث را می خواست.

سخنی ناحق و ادعایی بی مورد.

ژووژوو ههروا نه زانی له به چکه ی خواهی شل و نه رم تر نیه.

جوجه تیغی می پندارد از بچه شل و نرمتر نیست.

اگر چند فرزند چون دیو زشت بود نزد مادر چو حور بهشت

"اسدی"

ژهمه ن بردگه.

کسی که از بیماری برخاسته باشد معمولاً بیشتر از حد معمول غذا می خورد.
گویند: چند وعده بی غذا مانده است .

ژیر پام نه خورئ.

کف پام میخارد. در جواب گویند سفر در پیش داری.

ژیر پای کیشاوه .

زیر پایش را کشید. کسی که با محبت یا تهدید به افشای راز و ادا کردن.

ژیر پای نیاگه .

چیزی زیر پایش نهاده . او را از راه بدر برده . کسی را از مسیری منحرف
کردن

ژیری زه‌وینه و بانی ئاسمانه .

زیرش زمین است و رویش آسمان. شخص بی چیز و آسمان جل.

ژیری لیژمه‌که .

زیر پایش را لیز و لغزنده مکن. زیر پایش را خالی مکن. برایش نزن.

حرف "س"

ساقمان به کۆل که ره و نه گه پئی.
سالمان بر روی الاغ قادر به گشتن است. (همهء ما مریض و ناتوانیم).

سالانت خایانگه، مانگانچ بخاینه.
شما که سالها گذراندی و صبر کردی ماهها هم بگذران. سختد را کئی تابه حال
تحمّل کردی این چند روز را هم تحمل کن. رجوع شود به: فرهی رویگه... ..

سالّه گرانییه که س.
هنگامکی که غذایی را بی قاعده خورند و بر سر آن نزاع کنند، گویند. همان
سال گرانی و قحطی است. مراد ا. لز آن سال ۱۹۱۴ جنگ بین المللی اول است که
مردم به سگ و گربه خوردن افتاده بودند. حال هر جا ازدحامی بر سر خوراکی
پیش آید، این مثل تکرار می شود.

سالّی هریّ، مانگیّ تریّ، که وشه کۆنه هه رچی بدپیّ.
هر قدر بدوی و هر اندازه کفش پاره کنی مزد تو، در هر سال یک هر (معادل
پشیز) و در یک ماه یک... یک تر (بادمخرج) بیشتر نخواهد بود. کسی را گویند
که مزد کم و کار زیاد دارد.

ساوون مه ده له ژیر پای.
کسی را با انواع حيله به کاری واداشتن. رجوع شود به: بامه که قولى.
ساوی به خواهیا.
بخودش سایید. ناراحتی و دشنام و ناسزا را قبول کرد. رجوع شود به: داری له
دقرتّان بیعارى.

سایله بیچ دهم نه سووتنىّ.
سایله هم دهن می سوزاند. سایله غذایی است شبیه حلوا که از آرد گندم و گنجد
سیاه درست شود در فارسی کاجی گویند. تلویحاً: از او هم کاری ساخته است! او
هم کاره ای است!

سایله ی سه رده بووگ.
کاجی سرد شده و آن غذایی بی مزه که حال آدم را می گیرد. کنایه از شخصی
بی لیاقت و بی اراده.

سایه "ساوه" سووری دلبه‌ری، کاسه نه‌شور مالویرانکه‌ری.
دختری سایه پرورده و سرخ‌گونه که ظرف نشور خانه ویران کنی است. دم
دختری زیبا که لهش تنبل و بی‌عبار است

سایه‌ی سه‌نگین بووگه.

سایه اش سنگین شده، کنایه از این‌که: بی‌التفات شده و خبری از ما نمی‌گیرد.

سای مه‌ل داگه‌لی.

یاسه مرغ باورده است. کنایه از شخصد گیج و بی‌حال و بی‌اراده.

سبح تا نیواره شان و قول‌نه‌کوئی.

صبح تا غروب کتف و آستین می‌کوبد. صبح تا غروب تلاش می‌کند و رنج
می‌کشد. کنایه از اینکه فلانی آدم زحمت‌گشی‌است.

سپلوتی به هیچ‌ثاوی ناروگی.

سگش را با هیچ‌آبی نمی‌شود پاک کرد. کنایه از شخص ناپاک، نفس‌پلیدش قابل
اصلاح نیست.

سپی‌نه‌کوژی.

دارد شپش می‌کوشد. کنایه از شخص بی‌کار و بی‌پول.

سپی‌له‌مشتیا سه‌رچویی‌نه‌کی‌شی.

شپش بر مشتش سرچویی می‌کشد. چویی رقص دست جمعی کردی است. اولین
شخص این چویی را سرچویی‌کیش گویند. مفهوم مثل آدم بی‌پول است.

سپی‌له‌مشتیا مه‌ناجات‌نه‌کا.

شپش در مشتش مناجات می‌کند. شخص ندار و بی‌پول است.

سپی‌له‌مشتیا هه‌ئه‌په‌ری.

شپش در مشتش می‌رقصد. کنایه از آدم بی‌پول.

سرکه‌نه‌فروشی.

سرکه می‌فروشد. کنایه از شخص تندخو و عبوس.

سریشی کردگه سه‌ده‌می.

سریش به‌دهن گرفته. آرد به‌دهن گرفته. (در موقعی که گفتن ضرورت دارد
ساکت مانده.)

سفره‌ی دلّ بۆ گشت که سیّ داناخرگیّ.
سفره دل برای همه کس باز نمی شود. راز خود را به هر کسی نباید گفت.

سفره‌ی دلّی کرده‌و.
سفرهء دلش را باز کرد. رازش را آشکار کرد. عقده‌های درونیش را بیرن ریخت.

سفره‌یه‌ک دایک دابخا، ئەشیّ که نیشک جه می بکاته‌و.
سفره ای را که مادر چپن کند، دختر باید آرا جمع کند. کنایه از این است که ما در چه سانشی در شوهر کردن داشته دختر نیز همان سر نوشت را دارد.

سکه‌پۆ.
شکم ! دریغ، کنایه از پرخور و کسی که در ع.ای شکم باشد.

سکه م لّ داگه؟
مگر سکه زده ام. (که چنین ولخرجی کنم و پولم را به هدر دهم؟)

سک برسی، خوا ناناسیّ.
شکم گرسنه خدا نمی شناسد. شکم گرسنه ایمان ندارد.

سک برسی و خوا ناناسیّ.
شکم گرسنه و خدا نشناسی. یعنی: گرسنه ای را خدا نشناس است، منع مکنید.

سک توشه هه لّناگریّ.
شکم توشه بردار نیست. شکم سهم فردا را نمی تواند در خود جای دهد.
گر بریزی بحر را در کوزه ای چند گنجد قسمت یک روزه ای
"مولوی"

سکّ تیر له هه زار سک برسی خاستره.
یک شکم سیر بهتر از هزار شکم گرسنه است. یکی مرد جنگی بهتر از صد هزار.

سالّم، سلامه تی خوواس.
سلام، سلام خداست. (سلام کنید و اگر کسی سلام کرد جواب گویند.)

سالّم، سالّم تیرئ.
سلام، سلامتی آورد. (برای تشویق بر سلام کردن و جواب سلام دادن.)

سلام سهره‌ریگه نازانی.

سلام سر راهی را بلند نیست. آدم خنگ و آداب ندانی است.

سلام سهره‌ریگامان هه‌س.

از کسی پرسند که با فلانی تا چه حد دوستی داری؟ گوید: سلام سر راهی با هم داریم.

سلام سونه‌ته و جواوه‌که‌ی فره‌زه.

سلام کردن مستحب است و جواب آن واجب. به کسی که سلامش کنند و جواب ندهد، گویند.

سلام کورد بیّ ته‌مه‌ع نییه.

سلام کرد بی طمع نیست. در فارسی: سلام لر بی طمع نیست. کسی که مدتها به دیدار دوست یا آشناید نرفته باشد و حاجت و نیازی او را به‌طرفش بکشاند، وی را گویند.

سلام گه‌وره، له سهر بچووک فره‌زه.

سلام بزرگتر بر کوچک و پایین دست واجب است. احترام بزرگ بر کوچک واجب است.

سلام گه‌وره و بچووکی بۆ نیه.

سلام کردن بزرگی و کوچکی نمی‌خواهد. سبقت جستن در سلام پسندیده است.

سم سم که‌ره‌و، چنگ چنگ یاسی، من له‌م کاروباره سهرم ئه‌ماسی!

سم، سم خر است و چنگ چنگ یاسی مخفف یاسمن است، من از این کار مات و مبهوتم سرم باد میکند. داستان چنین است: یاسمن نامی مادر شوهر ظالم و سختگیری داشته، یک روز کف اطاق را گل مالی کرده و هنوز خشک نشده بود. (مانهای قدیم در شهر و دهات فقرا و اشخاص معمولی کف اطاق و دیوارها را بجای آجر و مواییک و گچ، گل سفید می‌مالیدند و صاف می‌کردند). یاسمن آنروز بی‌موقع گرسنه می‌شود و دسترسی به نان نداشته، تنها چیزی که در اختیارش بوده خمره شیره بوده که در کنار اطاق قرار داشته، یاسمن هم جرات نمی‌کرد به آن نزدیک شود زیرا کف اطاق خشک نشده بود. فکری به خاطرش رسید و آن این بود که به طویله رفته و خری را بیرون آورد و بر آن سوار شد و بداخل اطاق بر سر خمره رفت و با دست و چنگی مقداری از شیره را خورد و بر گشت. مادر شوهر که به خانه بر می‌گردد، کف اطاق را کنده و فرو رفته میبیند و بر سر خمره می‌رود، جای دست و پنجه یاسمن را بر خمره می‌بیند و می‌گوید: جای پای خر است و جای چست یاسمن. سرم باد می‌کند (از تعجب) از این کار و نقشه.

سم قاتری خواردگه .

به استهزاء: زنی را که نازاست گویند: سم قاطر خورده. گویی زن تر سم قاطر خورد نازا می شود.

سمیّلی پرووزیاگه .

سبیلش سوخته است. خبیت شده. ناامید شده.

سمیّلی چهور کرد .

سبیلش را چرب کرد. او را رشوه داد. به او باج سبیل داد.

سمیّلی سووتیا .

سبیلش سوخت. در فارسی گویند: دماغش سوخت. ناامید شد.

سوار تا نه گلی، ناویّ به سووار .

سوار تا زمین نخورد، سووار قابلی نمی شود.

در ابتدای هر کار و شغلی، لطمه و ضرر و ناراحتی انتظار می رود.

سوار سووار یا پیاده سووار؟

سوار سووار یا پیاده سووار؟ به مزاح: پیاده به سووار (اسب و غیره) گویند: من سووار شوم که پیاده ام یا شما همچنان سووار باشید.

سوار کهر بوون عهیبیک، دابه زین دوو عهیب .

سوار خر شدن یک عیب، پیاده شدن از آن دو عیب.

سفرهء نینداخته یک عیب دارد، سفره انداخته هزار عیب.

یا مکن با پیلبان دوستی یا بنا کن خانه ای در خور پیل

"سعدی"

سوار له پیادی خه وهری نییه .

سوار از پیاده خیر ندارد (که چقدر خسته شده). سیر از گرسنه خیر ندارد.

خفته خیر ندارد سر در کنار جانان کاین شب دراز باشد در چشم پاسبانان

"سعدی"

سوار له کۆلّ زین تیریتّه خوارهو .

سوار را از پشت زین پایین می کشد. شخصی پر فن، حریف، مکار یا بی شرم و حیا.

سورنا بهیته دهست ناشییهو، پوف ئه کا به سه ره گه و ره که یا .

سرنا را بدست ناشی دهی در سر گشادش دمد.
کسی که در کاری وارد نیست ناواردی و بی تجربگی او را لو می دهد.
سوفی سه له وهر، دز که له وهر.
صوفی سبد دزد، دزد گردنه است. یا: صوفی آبادی، دزد گردنه. گندم نمای جو
فروش.

سوگ مه زگ باری هوار ناچی.
سبک مغز و کم عقل بارش به منزل نمی رسد. مثل قدیمی است. ابله کلاهش پس
معرکه است.

سووری دی سه مای له بیره و چوو.
جشن و مهمانی را که دید رقص و پایکوبی را از یاد برد.
نو که آمد به بازار، کهنه میشه دل آزار.

سووری کرده و.
سرخش کرد از رویش برد. تخطئه اش کرد.

سوور سوار.
سرخ سوار. کنایه از زن یا دختری بی حیا که در جدال و دعوایی از عهده هر
کس برآید.

سه د تمه ن ئه دم و شهوی مناله کم له دهره و "رؤژه نه کات" نه خه فی.
صد تومان می دهم به شرطی که یک شب بچه ام بیرون نماند.
مردی فرزندش گم شد. منادی به کوی و برزن فرستاد و هر ساعت مژده یابنده
را زیاد می کرد تا نزدیک غروب، حق بشارت را به یکصد تومان رسانید، آنکه
کودک را یافته بود پنداشت که هر چه در پس دادن طفل تاخیر کند، پاداش بیشتری
می گیرد. چون صبح شد اثری از منادی ندید. ناچار خود نزد پدر بچه آمد و یکصد
تومان مژدگانی خواست. پدر گفت: صد تومان می دادم که یک شب بچه ام بیرون
نخوابد.

سه د چه قو دوروس ئه کا و یه کی ده سی لی ناخات.
صد چاقو می سازد یکی را دسته نیندازد. شخصی متقلب و فریبکار.

سه د سال میمان و یه ک رؤژ دوعاگو.
صد سال مهمان، یک روز دعاگو.

سه د قه ل و به ردیکه .

صد کلاغ و یک سنگ. سنگی برای صد ترسو کافی است. (مثل خاص شهر مریوان).

سهده گونا و یهک تهوبه.

صد گناه و یک توبه. نفهمیدم اگر تقصیری کردم صد بار عذر می خواهم.

سهدهقه، بهلا دوررئه خاتهو.

صدقه رافع بلاست.

سهرئه پووشی و قنگئه فرووشی.

سر پوشد و ناموس فروشد.

چنین جریانی برای خود من پیش آمده. سال ۱۳۴۰ در شهر مشهد منزل معمار محترمی در طبقه دوم مستاجر بودم. شب بود و از پله ها که پایین آمدم چندن بار با صدای بلند یا الله گفتم، تا عروس معمار چراغ حیاط را روشن کرده کنار حوض ظرف می شست، صدای پا و خیر کردن مرا نشنید. سرم را پایین انداخته از کنارش رد شدم. بنزدیکش که رسیدم متوجه من شد سرش برهنه بود با آشفتگی و دستپاچی از عقب لباسهایش را بر سر کشید که مویش را ببوشاند کمر و پشتش کاملاً دیده شد و آنچه را نباید ببینم دیدم. خدای از گناهم بگذرد.

سهرئه خوات.

سر میخورد تنبیه نمی شود. روزگار ادبش میکند.

سهرئه نجام گا، هه ر دوّله.

بالاخره گاو باید به مزرعه برود. گذر پوست به دباغ خانه است. زنی که از منزل شوهر قهر کرده و بدانجا باز میگرده، این مثل را خود یا دیگری بر زبان می آورد. یعنی زن ناگزیر از شوهر کردن است و باید به خانه شوهر باز گردد.

سهربریاگ قسه ناکا.

سر بریده سخن نگوید. از مرده حدیث بر نیاید. مبتنی بر داستانی است که نمی دانم.

سهر بوئی، کلاو فرهس.

سر که باشد کلاه فراوان است. تندرستی اگر باشد مال از دست رفته جبران میشود.

سهربه سهر، بی دهره سهر.

سر بسر بی دردسر، این به آن در. معامله پایاپای.

سهر به سهرنیاں شیت، پیاج باقیدار نه کات ز
سریر دیوان نهادن، موجب زیان است (آدم را بدهکار می کند).

سهر به نه که ی دا به ده سیه و.

سرنخ را بدستش داد. مزاحاً گفته می شود، رشته سخن را به او سپرد. عمداً
سخن گفتن تا شخص پر حرفی را سر حرف آوردن.

سهر به و سرپه خه دهره و.

سر بده و سر مسپار.

از تن مرد در سرای مجاز جان برون آید و نیاید راز

سهر به خو.

کنایه از شخصی متمرّد و سر بخود و لجوج.

سهر به هه و.

سر بهوا، شخصی خود رأی و حرف نشنو.

سهر بی تاوان پای "ته ناف ناچی" دار ناچی.

سر بی گناه و تقصیر پای "طناب نمی رود" دار نمی رود.

سهر بی ده لاک نه تاشی.

سر را بی آرایشگر و سلمانی می تراشد. خودسرانه و بدون راهنما کار می کند.

سهر بی روزی ها له ژیر خاکا.

سر بی روزی زیر خاک است. رزق را روزی رسان پر می دهد.

سهر بی ساحیو.

سر بی صاحب. کنایه از: قشون بی سردار.

سهر بی کلاو، نیه له دنیا.

سر بی کلاه، در دنیا موجود نیست. بنده بی روزی وجود ندارد.

سهر بی گونا "پای دار ناچی" پای ته ناف ناچی.

سر بی گناه پای دار و طناب نمی رود.

پاکدل را زیان بتن نرسد و ر رسد جز به پیرهن نرسد

"اوحدی"

سهر پیی خه لک نه کا و بنه بی خواه مان ناکا.

چند گاو که مشغول خرمن کوبیدن اند، دو گاو طرفین را "سر پر" گویند و میانه ها را "بنه" نامند. سر پرها گردش و فعالیت بیشتری دارند. و بنه ها حرکت و تلاش کمتری می کنند - معنی مثل چنین است: سر پری مردم را می کند اما بنه ای خودمان را نمیکند. پدر یا مادر در مورد فرزند نوجوانش گوید: زحمت زندگی دیگران را بدوش می گیرد اما کوچکترین کار خانه را انجام نمی دهد.

سهر تا پا گوچکه م.

سراپا گوشم. با دقت تمام گوش می دهم.

سهر تا پای شۆرده و.

سراپای او را شستشو داد. او را به یاد نفرین ناسزا گرفت.

سهر خراو مه گره.

سر بد قضیه را مگیر. فال بد مزن.

سهرت بخوات.

کسی چیزی را از دیگری درخواست می کند او نمی دهد در جوابش گویند: (نمی دهی نده) سرت را بخورد یعنی از آن سودی نبری و از تو به ارث بماند.

سهرت بپوی، سرت نه پوی.

سرت از بین برود. رازت از بین نرود (افشا نشود) درسی از راز ۰ داری.

سهرت بپوی، نوپۆت نه پوی.

سرت از بین برود نمازت از بین نرود. تأکید بر نماز خواندن.

سهرت نایشی. ده سمائی بۆ چه پییه و ئه وه سی.

سرت را درد نمی کند دستمال چرا بندی؟

سر چرا بندم چو درد سر نماند
وقت روی زرد و چشم تر نماند
"مولوی"

سهر ته ناهه کی دا به ده سیه و.

مزاها گویند، سر طناب را بدستش داد. سرنخ را بدستش داد. رشته سخن را به او سپرد.

سهرچاوه کی ئه قلی لیله.

سر چشمه عقلش گل آلود است. عقلش پارسنگ بر می دارد.

سهر چویی به یته دهس سه گهو، ئه یکیشی بۆلای دۆله نانه که.

چوپی رقص کردی و سرچوپی، اولین نفر صف رقص است که با مهارت خود جاوه خاصی به رقص می دهد و غالباً شخص ماهر و مجرب را برای آن انتخاب می کنند. مثل چنین است: اگر سرچوپی را به سگ بسپارند رقص را به طرف جاناتی میکشند. بؤله: تعار ظرف سفالی جاناتی و غیره. انسان در هر لباسی به طرف غریزه خودباز می گردد. هر کس تمایل دارد از شغل و حرفه اش سخن بگوید.

سهر خواهش بی، "کلاویچ نهوی" کلاو فرهس.

سر سالم باشد (کلاه هم بدست می آید) کلاه زیاد است. مال از دست رفته را غصه نشاید.

سهر خواهی هه لگرت.

سر خود را برداشت. سر به کوه و بیابان نهاد. قهر کرد و منزل را ترک کرد.

سهر دپ و بن دپ، جاو گیکن.

سر و ته یک کرباسند. هر دو از یک قماشند.

سهر د و گهرم رۆزگاری نه چه شتگه.

سردو گرم روزگار نچشیده است. آدم خام و کم تجربه ای است.

بدو گفت گودرز کای شیرمرد نه گرم آزموده زگیستی نه سرد

"فردوسی"

سهر زلی نیشانهی دهولته، پا زلی نشانهی مهینه ته.

سر گنده (بزرگ) مشانه ثروت است. پای بزرگ نشانه محنت و بدبختی است.

در فارسی گویند هر کرا سر بزرگ درد بزرگ.

مثل زنند کرا سر بزرگ درد بزرگ، مثل درست، خمار از می است و می از خمار.

سهر سلامت بی، مال فرهس.

سر سلامت باشد ثروت زیاد است. هنگام از دست دادن مالی برای تسکین صاحب مال گویند.

سهر شاخی گرت.

سر شاخش را گرفت. با زدن و دشنام دادن کسی را اذیت کردن، کسی را سؤال کردن و در تنگنای جواب قرار دادن.

سهر قورس.

سر قرص و محکم. کنایه از یک دنده و کله شق.

سهر کلافه‌ی گوم کردگه .

سر کلاف را گم کرده. سردرگم و پریشان بودن کسی.

سهر که چه‌لمت خواه‌شه و کردگه؟

سر کچل مرا درمان کرده ای؟ چرا تا این اندازه بر من منت می نهی؟

سهر که چهل به پؤس پیاز نه‌شکی؟

سر کچل با پرست پیاز می شکند. آدم ضعیف با اندک صدمه ای پایمال می شود.

سهر گوریسه‌که‌ی دابه ده‌سیه‌و.

سر ریسمان را بدستش داد. سر نخ را بدستش داد. رشته سخن را به او سپرد.

سهر گه‌رده‌نه خاسه .

سر گردنه خوبست. آنجا دزدان اقرار به دزدی کنند، اینجا کسبه در جامه تقوی یا به بهانه گران شدن و نایاب شدن جنس اضافه از مردم می گیرند.

سهر گه‌وره، ئی‌شی گه‌وره‌س.

سر بزرگ بلای بزرگ دارد. سر بزرگ دردش بزرگ است.

اگر هزار گنه چاکری کند نبود زنان بزرگ که اندک جریمه سرور
ستارگان همه در گردشند بر گردون گرفت نیست از آن جمله جز که برمه و خور
"سلمان ساوجی"

سهرما بردگه .

سرما برده. کسی را گویند که دایماً از سرما می نالد.

سهرما به‌قه‌و به‌رگه .

سرما به اندازه برگ و لباس است. هر که بامش بیش برفش بیشتر.

سهرما ساف کون.

سرما صاف کن. کنایه از: لباس مشبک و نازک در سرما و یخبندان.

سهرمانی داخستگه .

سرما را پایین انداخته است. ما را سر شکسته کرده. ما را بی آبرو ساخته است.

سهرم بشکنه و نرخم مه‌شکنه .

سهرم را بشکن و نرخم را مشکن. برادریمان جای خود، بزنااله یکی شش ریال.

سهرم بووگه به تاش. قنغم بووگه به ماش.

سرم شده آش، کونم شده ماش. کنایه از پریشان و درهم و برهم بودن اوضاع کسی.

سهرم تاسی کرد.

سرم تاس کرد. سرم گیج رفت. سرم بی حس شد. کنایه از شدت تأثر.

سهرم ته‌زی.

سرم بی حس شد. متأثر و ناراحت شدم.

سهرم داخ بوو.

سرم داغ شد. گیج شدم. متأثر شدم. تعجب کردم.

سهرم سپر ماگه.

سرم بی حس شده. این مطلب برایم گیج کننده و تعجب آور است.

سهرم لی شئیویاگه.

آشفته و پریشان شده ام. چون کلاف سر درگم شده ام.

سهر من به قه و پای تو نازانی، وه لی ته جره به م ههس.

سر من به اندازه پای تو نمی داند اما من تجربه دارم.

پیرومردی بی سواد با تواضع در برابر باسواد و دانایی چنین گوید.

سهر هیچ نه خوات.

سر مراهم می خورد. بچه ای که هنگام تولدش پدر یاما درش بمیرد. گونید بدیمن

است و سر پدرش را خورد سرمراهم می خورد.

سهر مه لیچکی خواردگه.

سر گنجشک خورده است. کسی را گویند که بسیار پر حرف و وراج است.

سهرؤ، له هه نیه کؤله نه چی.

سرت شبیه هندوانه نارس است. این جمله را به بچه ای گفته اند، بچه گفته است،

هندوانه نارس می خورم، مثل را در مورد شخص بهانه جو بیان کنند.

سهروتای (پارچه یه کن) جاوگیکن.

سروته یک کرباسند. از یک قماشند. همه مانند هم اند.

سهر و ته حری خواته و.

سر و قیافه اش نابود باد. مرده شور قیافه اش را ببرد.

سهر و ته‌شکی خواته‌و.
شکل و قواره‌اش نابود باد. قیافه نحسش را نگاه کن.

سهر و خه‌یره.
سر و خیر است. کسی که در حالزاییدن است گویند: بخیر و سلامت فارغ شود و نیز در مورد مریض گفته می‌شود. یعنی: رو به بهبود است و شفا می‌یابد.

سهر و سه‌کوتی.
سر و قیافه اش. قیافه نحسش را ببین.

سهر و قونگ، سه‌روقنگ.
سر و کون، سر و کون. اطفال پشت سر هم. اطفال قد و نیم قد.

سهر و گوچک‌یه‌ک به به‌ئاوا.
سر و گوشه‌ی به آب بده. آگاهی و اطلاعی کسب کن.

سهر و مالم له تو دریع نییه، بزئم له چوار شای که می نییه.
این مثل قدمتش حدود چویست سال پیش است.
سر و مالم را از تو دریغ ندارم، اما بزم را از چهار شاهی کمتر نمی‌دهم.
حساب حساب. کاکا برادر. قیمت بز امروز حدود ۱۲۰۰۰ ریال است. هر ریال بیست شاهی است. $۱۲۰۰۰ * ۲۰ = ۱۴۰۰۰۰$ قیمت، ۶۰۰۰۰ بز آن زمان.

سهر و میقنی.
سر و ترکیش؟! قیافه بی قواره اش را نگاه کن؟

سهر هارو مار نه‌کپینته‌و.
سر هار و مار و لیس می‌زند. "کراننه و" در فارسی معنی نمی‌شود غیر از گاز زدن و لیسیدن است. حالت خوردن و گاز زدن ته پوست خربزه و هندوانه. این مثل در وصف بچه شکمو و پرخور گفته می‌شود.

سهره خوره.
سر خور. کودکی را بدین نام خوانند و طعنه زنند که پیش از به‌دنیا آمدنش یا بعد از تولدش یکی از والدین او بمیرد.

سهری نه‌خوری.
سرش می‌خارد. در فارسی گویند، تنش می‌خارد. با انجام این کار مسولیتی برای خود ایجاد می‌کند. یا: برای این چیز و این کار می‌میرد.

سه‌ری بچی، سپری ناچی.
به‌قیمت جانش تمام شود راز را برملا نسازد.
از تن دوست در سرای مجاز جان برون آید و نیاید راز
"سنایی"

سه‌ری کردگه کاوئی.
سر به‌سرش گذاشته است. اذیت کردن و پرس و جو کردن بی‌مورد از کسی.

سه‌ریان کرده پسته‌و.
طناب به‌گردنش انداختند. او را به‌دام انداختند. او را زن دادند.

سه‌ری بروی زوانی ناپوئی.
سرش برود زبانش بدروغ نمی‌گردد. راستگو و خوش قول است.

سه‌ری بروئی، قه‌ولی ناپوئی.
سرش برود قولش نمی‌رود. مرد خوش‌قولی است.

سه‌ری بروئی، نویژی ناپوئی.
سرش برود نمازش نمی‌رود (قضا نمی‌شود) شخصی عابد و نماز‌خوان.

سه‌ری بکه به پسته‌و.
بندی به‌گردنش بینداز. او را زن بده.

سه‌ری بکه به گومیکا.
به‌مزاج: سرش را توی گردابی فرو کن. او را بکاری مشغول کن. او را زن بده.

سه‌ری به قه‌و کلاوه‌ک‌هی ناوئی.
سرش به اندازه کلاهش نیست.
هر کرا سر کم از کلاه بود بر سر او کله گناه بود
"سنایی"

سه‌ری به قه‌و می‌زهره‌ک‌هی ناوئی.
سرش به اندازه عمامه اش نمی‌باشد. نظیر مثل بالا.

سه‌ری به قه‌و می‌زهره‌ک‌هی نه‌له‌ری.
سرش بر لب‌گور می‌لرزد. پایش لب‌گور است. مرگش نزدیک است.

سه‌ری دا بو کلاو.

برای بدست آوردن کلاه یا مقام سرش را بباد داد. اصل فدای فرغ نمودن.
جنگ اندرون بود لشکر سه ماه بدادند سرها زبهر کلاه
"فردوسی"

سه‌ری داخست.
سرش را پایین اناخت. وسیله بی آبرویی او را فراهم ساخت.
سه‌ری دای له دیوار.
سرش به‌دیوار خورد. پسر کاکو را سر به‌دیوار آمد. (تاریخ بیهقی) مثل بسیار
قدیمی است.

سه‌ری دای له س‌نگ.
سرش به سنگ خورد. متنبه شد. رجوع شود به مثل بالا.
گفتم که مگر چل بردلدار آید تا در غم و شادیش مرا بار آید
اکنون چو برود نهاد از دایره پا بگذرم تا سرش به‌دیوار آید
"ظہیر فارابی"

سه‌ری داکت‌شه.
سرش را پایین بکش. از او حرف بکش. دستش را بخوان.

سه‌ری دا له ریگ‌هی سکا.
ب‌راه شکم سر فدا کرد. شخص پر خور و شکم پرست مراد است.

سه‌ری دهرئ‌چی.
سرش در می رود. در این مینه اطلاعاتی دارد. چیز فهم است.

سه‌ری دهر‌هاورد.
سر در آورد. پیدایش شد. کسی ر غفلتاً سر رسد، گویند.

سه‌ری سوک بوو.
سرش سبک شد. راحت شد. در مورد کسی که تیز زند و مهره به تاس اندازد و
شکمش از درد و پیچ و تاب بیفتد، گویند.

سه‌ری کردگه کاو‌لم.
مرا تحت فشار قرار داده. به‌من اصرار می ورزد.

سه‌ریکم ه‌س و هزار سه‌ودا.
سری دارم و هزار سودا. یک نفر و هزار فکر و نق فشه در سر دارم. آدم هزار
کاره.

سه‌ری، له سک دایک دهرهات، ناچپته و جیگه‌ی.
سری که از شکم مادر بیرون آمد، بجای خود بر نمی‌گردد. اب رفته به جوی
باز نیاید. تیر از کمان چو رفت نیاید به شست باز.

سه‌ری له ناو سه‌رگه‌لا نه‌وی، بۆ برپین خاسه.
سری که میان سرها نباشد برای بریدن خوبست. کسی که جز افراد ناشناس و
معروف نباشد، مردنش اولی است. این مثل زمان درازی است که بر سر
زبانهاست.

سه‌ری له هیلکه نه‌جووقانگه.
سر از تخم بیرون نیاورده. هنوز کبکش خروس نخوانده. بوی شیر از دهانش می
آید.

سه‌رینمان هه‌س و په‌رینمان نیه.
کسی که زیاد با زنان مطایبه و شوخی کند، برای جلوگیری از سوظن دیگران
گوید، ما فقط سر و صدا داریم و از عمل بدوریم. یا در مورد دیگری: ادعا داریم و
عمل نداریم.

سه‌ری نه‌ئیشی، ده‌سمالی پئییه و ناوه‌سن.
سری را که درد نمی‌کند دستمال نیندند. عسس مرا بگیر. خلاف نکرده‌ام چرا
بترسم؟

سه‌ری نیا بۆ چۆل و بیابان.
سر به‌صحرا نهادن. سر در بیابان نهادن. در غم و اندوهی راه بیابان گرفتن.

سه‌ری نیا سه‌حرا.
سر به‌صحرا نهاد. در اثر غصه زیاد راه بیابان در پیش گرفت.

سه‌ری هانگه.
خر هنگام شعب و شادی فریاد کند و بانگ سر دهد این فریاد را (سه‌ره) گویند.
کسی که از حق خود تجاوز کند و پا از گلیم دراز کند و در اثر خوشدی و راحتی
خود را نشناسد گویند... یعنی فریادش بلند شده.

سه‌ری ها به لچ قه‌وره‌و.
سرش بر لب گور است. پیر و به مرگ نزدیک است.

سه‌ری ها له ناو سه‌ساوا.
سرش توی حساب است. به‌کار وارد و آشناست.

سه‌ری هاوردگه ناو سه‌ر گه‌ل.

سر را داخل سرها آورده. پسر یا دختری را که در مجلسی اظهار وجود کند، گویند.

سه‌کۆی پینه‌چی.

سه‌کۆی پینه‌دوز. سرین و کفل زنی را گویند که بزرگ و پهن باشد. سابقاً کفش دوز و پاره دوز برای کوبیدن کفش و چرم بعنوان سندان از تنه درخت استفاده می‌کرد.

سه‌گ نه‌جه‌لی بگه‌یی، نان شوان نه‌دزی.

اجل سگ که برسد نان چوپان بدزد. نظیر، اجل سگ چون برسد به مسجد خرابی کند.

سه‌گ نه‌وه‌رپی و مانگ نوور نه‌پژئی.

سه‌گ فشانند نور و سگ عوعو کند. رجوع شود به: ده‌ریا به‌ده م‌سنگ.

زانکه از بانگ و علا لای سگان

یا شب مهتاب از غوغای سگ

کند گردد بدر را از سیر تک؟

"مولوی"

سه‌گ نه‌وه‌سمه ده‌سیه‌و.

به مزاج: سگ را به‌دستش می‌بندم، او را تنبیه می‌کنم.

سه‌گ نه‌پیئی: بپومه مالی، حفت جوانی تیا بی.

سه‌گ می‌گوید: بخانه ای بروم که هفت جوان در آن باشد. (زیرا از نوازش و

نعمت بیشتری برخوردار خواهد شد) طبعاً جوان با سگ و پیر با گربه انس می‌گیرد.

سه‌گ برسی بی، نه‌که‌فیتته شون پی‌گ.

سه‌گ گرسنه به‌دنبال انسان می‌افتد.

آنچه شیران را کند روبه مزاج

احتیاج است، احتیاج است احتیاج

"مولود"

سه‌گ به‌جه‌سه‌م نه‌وی.

سه‌گ به‌حال و وضع من مباد.

سه‌گ به‌ر ماله‌که‌ی به‌تو نه‌پیئی.

کسی از شخصی مدمت و بدگویی کند، دیگری در دفاع از آن شخص گوید: سگ

در خانه‌اش بهتر از شماست.

سهگ به زور ساحیو پیشه نه شکنی.

سهگ به زور و قوت قلب صاحبش استخوان میشکند.
اگر سرپرست و رئیس مقتدر باشد، عامل و فرمانبر هم نیرومند است.

سهگ به زهر ب جووچکهای پیشه نه شکنی.

سهگ با نیروی دمش استخوان خرد می کند. پاسبان و مأمور به پشتیبانی دستگاه
به مردم زور می گوید. رجوع به مثل قبل شود.

سهگ به قوی ناگهیی.

سهگ به پایش نمی رسد. کسی را می گویند که تند می رود.

سهگ تیز، راو ناکا.

سهگ سیر شکار نمی کند. آدم مستغنی و بی نیاز نیز تمز تلاش معاش می کند.

سهگ بوهری. رزق گه دا که مه و ناوی.

سهگ عوعو کند روزی گدا قطع نمی شود. از عرعر خر کسی نرنجد. مه فشانده
نور و سهگ عوعو کند.

سهگ دهسی نه شکنی: پای نه گرنه و.

سهگ دستش می شکند، پایش را جا می اندازند.
این مثل در مورد کسی زده میشود که از رو ناآگاهی کاری را بر خلاف جهت
انجام دهد.

سهگ دهسی نه شکنی، جووچکهای هله و هسن.

سهگ دستش می شکند، دمش را آویزان می بندند.

سهگ ساحیو خواهی ناناسی.

سهگ صاحب خود را نمی شناسد. محلی بسیار شلوغ که کس کس را نشناسد.

سهگ سفه ته.

سهگ صفت است. در این مثل بر خلاف طبیعت سهگ از بی وفایی و نمک
نشناسی یاد کنند.

سهگ قاره و پاس قهره یان نه کا.

قار قریان نام دوده است. سهگ دهی است و پاس دهی دیگر می کند. مثلاً: فلانی
با من نسبت و خویشی دارد و از دیگری طرفداری و حمایت می کند.

سهگ له بهر مال خواهی، دهمی هاره.

سگ جلوی خانه خود شجاع است. بر در خانه هر کسی شیر است.

سهگ له بهر مالی خواهیا، شیره.

بر در خانه هر سگی شیر است.

سهگ له پیشه ناتوری.

سگ از استخوان قهر نمی کند. کسی از گرفتن پول و مال بیزار نیست.

سهگ له وهخت راوا گووی تی.

سگ وقت شکار قضای حاجت دارد. تازی خوب وقت شکار بازیش می گیرد.

سهگ (نامهت بیگری)، (نهگبهت بیگری) نان شوان نه خوات.

نکبت و بدبختی دچار سگ شود نان چوپان را می خورد. اجل سگ که رسانان چوپان خورد.

بدبختی و سپهروزی در کمین کسی باشد به ولی نعمتش خیانت کند.

سهگ و سووتگ هاتون.

سگ و توله آمده بودند. سووتگ و توتگ قرینه اند و به معنی توله سگ. دلالت بر این است که همه از دحام کرده بودند.

سهگ وهفای هس، ژن وهفای نییه.

سگ وفا دارد، زن وفا ندارد. وفا از زن خواه از سگ وفا جوی.

سهگ هار عومر درژی چل رژه.

سگ هار عمر درازش جهل روز است. حکومت ظالم پایدار نمی ماند.

سهگ هار نایگری.

سگ هار اورا نمی گیرد. پیر مردم آزاری را کسی گفت مریض است دیگری گفت: نه چنین نیست، ملك سالم می گروز و سگ ها را اونمی تواند بگیرد.

سهگه که ی له خواهی خاس تره.

سگش از خودش بهتر است. آدمی بی وفا و نمک نشناس.

سهگی به و نه یژی.

سگش به او می ارزد. سگ برابر اوست. در نابرابری بین دو نفر گویند.

سهلاح نیه یچ ها له دهس توا.

صلاح و مصلحت ما در دست توست. هر چه تو پسندی، پسند ماست.

اگر به مذهب تو خون عاشق است مباح
صلاح ما همه آنست که صلاح تو است
"حافظ"

سه ما به دلّ شه‌خس نه‌کرگی.
رقص را به دل و خواسته شخص می‌شود کرد. کار را به میل طرف باید انجام داد.
معشوق من است به‌زردیک تو زشت است. لیلی را از روزنه چشم مجنون باید دید.

سه ما ها لای زولف لولوه‌وه.
آن دختر مجدد زلف رقص و پایکوبی خوب می‌داند. برو دست فلانی را بخوان
بین او چه می‌گوید؟

سه‌نگینی خانم له بهر بیّ چاره‌شپوه بیه.
وقار و سنگینی خانم از بی چادری است. حجاب بی بی از بی چادری است.

سه‌واکه‌ت نمی‌کیشاگه.
سوادت نم‌کشیده. کسی را گویند که نتواند متنی را بخواند.

سه‌وای کریاگه‌سه‌و، نه‌وه جهی ئوسای نییه.
به استهزاء: سوادش باز شده، نیازی به استاد ندارد.

سه‌ور بووچک خوا ساله.
صبر کوچک خدا چهل سال است.

سه‌ور خوا چل ساله.
صبر خدا چهل سال است.

سه‌ور ئی، کار درووس نه‌وی.
صبر داشته باشی، کار درست می‌شود. با صبر از غوره حلوا می‌توان ساخت.
گوساله به روزگاری گاوی گردد.

سه‌ور و خه‌یر.

صبر و خیر.

ما نمی‌گفتیم کم نال از حرج
صبر کن کالصبر مفتاح الفرج
"مولوی"

سه‌وزی پاک نه‌کا.
سبزی پاک میکند. وقت گذرانی می‌کند. روزگار هدر می‌دهد.
سه‌یرانگای مه‌گزن، که ناراه.
گردشگاه مگس مستراح است. برای تحقیر و اثبات عدم سلیقه طرف مقابل
گویند.

سه‌یی "تونه حه‌وسه‌له‌س" تووره‌س.
سید عصبانی و کم ظرفیت است.

سه‌یی ته‌مه‌عکاره.
سید طمعکار است.

سه‌یی سه‌له‌وهر، دزکه‌له‌وهر.
سید سبد بر، دزد گردنه. سیدی که سبد ناقابلی بدزد در با دزد گردنه برابر است.

سیانه سوئه‌ته.
سه‌تا و سه‌بار مستجب است. تا سه‌نشه بازی نشه.

سبب زه‌مینی بی‌رگ.
سبب زمینی بی‌رگ. کنایه از شخصی بی‌حال و سست و بی‌رگ.

سیر و پیاز به‌یه‌که‌وه‌نایانکرگی.
سیر و پیاز باهم نمی‌سازند. من و تو با هم جور در نمی‌آیم. چون کادر و پنیر.

سیر تانه، له‌پیاز نه‌دات.
سیر طعنه بر پیاز میزند. بدنامی که بدنام دیگری را به‌باد مسخره می‌گیرد.

سیّ‌ش‌ه‌ش و سیّ‌چوار، له‌دوا به‌هار، شه‌شی بایه و شه‌شی بۆرانه، شه‌ش
سیّ‌وهری ژیر دارانه.

سه‌تا شش و سه‌تا چهار، سپس بهار شش آن باد است و شش بوران و شش بعد
آن سایه زیر درختان. منظور فروردین ماه است که در کردستان معمولاً در هفته‌ء
سوم بهار، شکوفه و برگ درختان ظاهر می‌شوند.
شاعر دیگری گفته است:

سیّ‌ش‌ه‌ش و سیّ‌چوار نه‌چیّ له‌به‌هار

کهس باورنه‌کا به هۆبه و هه‌وار

شه شش و سه چهارد که مجموعاً يك ما است کی اعتقاد نراشته باشد که درمیان
ضمیه و خانه های حصیری مجوبی سببلاق می تواند به سر برد.

سیف سوور بۆ دهس کوپ خان خاسه.

سیب سرخ برای دست پسر خان خوبست.

سیفی گه نیک دهسمالی سیف خراو نه‌کا.

یک سیب خراب و گندیده، در دستمالی سیبهای دیگر را که سالم هستند خراب
کند. سابقاً بجای پاکت و کیسه از دستمال استفاده می‌کردند. نظیر: یک بز گر گله
را گز می‌کند.

سیفی هه‌ئه‌خه‌یته‌و، تا تیتته خوارهو، هه‌زار ده‌فه نه‌خولیتته‌و.

سیب را چون به هوا اندازی تا زمین آید، هزار چرخ زند.

از این بام تا به آن بام فرج است. از این ستون به آن ستون فرج است.

سیم بای کرد.

ششم بد کند. دلم ترکیب. دق کردم. کسی گوید، که از اوضاع ناگواری که می بیند،
نمی تواند عکس العمل انجام دهد و خود را می خورد.

سیم ماسی.

ششم باد کرد (ورم کرد) عدم توانایی عکس العمل در مقابل کار و سختی
ناخوشانید.

سیمه‌کانی "شینویاگه" قاتی بووگه.

سیمه‌پاش (بهم ریخته) قاتی شده. کنایه از شخص خل و دیوانه.

سینه‌باز بۆی نه‌پروئ.

سینه باز. بازی است که کسی خم و دولا میشود و دیگران از روی پشت او می
پرنند. برای آن سینه باز می رود. برای بدست آوردن آن چیز کله معلق می زند.

سی و دووی دل خوهی نه‌کا.

سه و دوی دل خود را می کند. حساب زندگی خودش را می کند.

در افکار و نقشه های خود غوطه‌ور است. مشغول شش و بیش است.

سی و سوو جگه‌رمان هاته دهره‌و.

دل و جگرم (شش و جگرم) بالا آمد. از دیدن چیزی که حالت تهوع دست دهد،
گویند.

سیئوری دهس بکه‌فی، پانی نه‌کاته‌وه.
سایه اش را ببیند با او می‌جنگد. سخت با او مخالف است.

سیئوری قورس بووگه.
سایه اش سنگین شده. کم لطف و بی‌وفا شده.

حرف "ش"

شا ئه يوه خشى، شيخ على خان نايوه خشى.
شاه ميبخشد. شيخ على خان نمى بخشد. نظير: گل رازى، بلبل رازى، باغبان نارازى. رئيس موافق است، کارمند مخالفت مى کند.

شاخ مار و شير مه ليچک.
شاخ مار و شير گنجشک. آنچه را که به عقل در نيابد فلانى براى جور کردن اجناس در دکان جمع کرده، حتى شاخ مار و شير گنجشک.

شاخ مهنه به شاخيه و.
شاخ بشاخش مگذار، با او معارضه و مجادله مکن که زورت به او نميرسد.

شا، خواى سه رزه وينه.
شاه خدای روى زمين سات.

شاخه و شاخ ئه کا.
اين شاخ به آن شاخ کند. بهانه مى گيرد، عذر مى آورد. تعلل و کار شکنى مى کند.

شا دای شاليار نهيدا.
شاه بخشيد وزير نبخشيد. رئيس موافق کارمند، ناموافق.

شاران گه پياگ درؤى فره ئه کا.
جهانديده بسيار گويد دروغ.

شار، ته نيا بو من و تو، رهوا نيه.
شهر تنها به من و تو اختصاص ندارد. فقط من و تو آدم نيستيم.

شايج به توکهر ناگرئ.
شاه را هم به نوکر نمى گيرد. کسى را بزرگ به حساب نمى آورد.

شاييه کم نيه بیده به شلانه، دايکم ئه يژئ زن بيړانه.
يك شاهى ندارم به زردآلو بدهم، مادرم ميگويد زن بگير.
توانايى انجام کارى را ندارم. کار سخت را به من پيشنهاده مى کنند.

شایبیه کیچ، شایبیه که .

یک شاهمی هم یک شاهمی ست. نظیر: قطره قطره سیلی شود اندک اندک خیلی.

شاید خیر له ما بوو وئ.

شاید خبر در این باشد. کاری که نشد، نکو شد که نشد.

شت و شوی ئی بری.

آنچه نباید به او بگوید، گفت. آبرویش را ریخت.

شپی له بهری بری.

ضمن کتک دن لباسهایش را تکه پاره کرد. او را به باد انتقاد گرفت. چون مثل بالا.

شکسه نه فسی نه که ی ز

شکسته نفسی می کنی. از روی تواضع است که خود را کمتر از دیگران می دانی.

شلپئی ناو هات، میمان مان تی.

صدای آب آمد، مهمانمان می آید.

هر وقت یک کاسه بریزند، صدا کند، حمل بر آمدن مهمان کنند.

شله حه ی حه ی.

به معنی شلغم شور با. کار بی نظم و ترتیب.

شمر به جله و دار ناگری.

شمر را به جلودار نمی گیرد. جلودار کسی است که دهنه اسب یا الاغ سوار را می کشد. در قساوت و بی رحمی شمر را به چیزی نمی گرد.

شمیری پی ناگهی.

شمر (در بی رحمی) به او نمی رسد.

شمشال به لای بالایو، وهسه، په ی کۆل.

شمشاد در مقابل قد و بالای او چون تیغ و خار پایه کوتاه است.

وصف شخص بلند قد و متناسب.

شمشیر میسری له کیلانا ناویسی.

شمشیر میسری در خلاف نمی ماند. تحمل نامالیمات بر شخص شجاع دشوار است.

شمشیر و نه سپ و ژن، بیّ وه فان.
شمشیر و اسب و زن وفا ندارند.

شوخی به بردار نییه.
شوخی بردار نیست. مسخره که نیست.

شوخی هه لئاگریّ.
شوخی بردار نیست خیلی مهم است.

شوخی هین ژیر لیفه.
به مزاح: در جواب کسی گوید شوخی کردم، گویند: شوخی مخصوص زیر
لحاف است.

شوردیه وه.
او را شستشو داد. به یاد فحش و ناسزا گرفت.

شوکر بکه نه وا خراوتر له مه بوینی.
شکر کن مبادا از این بدتر ببینی.
رو شکر کن مبادا که از بد بتر شود.

شوئله ی گه وره ی به یه کجارا برد.
شعله بزرگی را یک مرتبه برد. دختر کارآمد ممتاز خانه را به شعله بزرگ خانه
تشبیه کرده اند، یعنی دختری بدان مشخصات و محسنات را غفله عقد کرد و برد.

شون خوه ی گوم ناکه.
راه خود را گم نمی کند. اصل زاده خطا نکند. از مار نزايد جز مار بچه.

شون گاو هه ر دۆله.
جای گاو، مزرعه است. هر کس بر فطرت خود می تند.

شون گومکیّ.
پی گم کردن. مغالطه.

شوال ناوئته ن.
شلوار هایشان قاطی و مخلوط است. فامیل و دوست صمیمی هستند. محرمند.

شونی هه لگرد (هه لگرت).
او را تعقیب کرد. پیدایش کرد.

شوال چه پهل. شوال
نا پاک شلوار. بی ناموس و خیانتکار.

شوال چه پهل، له گشت لایب تخته.
بی ناموس و بد کار در هر جایی بی آبرو و بی حرمت است.

شوال که فته ده رقای.
شلوارش روی قوزک پایش افتاد. شلوارش پایین افتاد.
کنایه از این است که: در موردی دستپاچه شدن و خود را گم کردن.

شوان له شوانی عاری نییه، له نانه و چنین عارییه.
چوپان از چوپانی عار ندارد از نان جمع کردن عار دارد.
چوپان که غروب آفتاب از صحرا باز می گردد بدر خانه هایی که گوسفندانشان
را بصحرا بچرا برده می رود و از هر خانه نانی یا مقداری غذا میگیرد. نظیر: سقا
از سقایی عارش نمی آید، آب از پشتش می چکد عارش می آید.

شوان مهیلی بی، له گون به رانا په نیر دوروس نه کا.
چوپان اگر بخواهد در داخل آلت قوچ پنیر میسازد.
کسی به انجام کاری مصمم است هر طور شده آن را انجام میدهد. رجوع شود به
مثل بعد.

شوان مهیلی بی له گیسکه نیر شیر نه دوشی.
شبان اگر مایل باشد از بز نر شیر می دوشد.
آری مثل است اینکه دلش اگر خواهد
دوشید

شوو خوی سهر زه وینه.
شوهر خدای روی زمین است. نظیر: شوهر خدای کوچک است.

شوو کردن نه مانجییه هه س.
شوهر کردن اینها را هم دارد. کنایه از: دعا و کتک و سختی و بچه داری.

شوو مردگ، دهرد بی شوویی نه زانی.
شوهر مرده درد بی شوهری را می داند. درد بی برادری را برادر مرده می
داند.

شووم کردگه پامووره و پووزه وانهم بی.
شوهر کرده ام که خلخال و ساق بند داشته باشم.

چای برنجن یا پای ورنجن و پای آورنج یا خلخال حلقه ای است از طلا یا نقره و غیره که در مچ پا کنند و اکثر زنگوله های کوچکی از طلا یا نقره و یا فلز دیگری بدان وصل کنند که در موقع حرکت، صدا کردن آنها، میل و اشتهای مردان تحریک می شود، این حلقه را گاهی از پارچه و کش های پهن که با ملبله دوزی و گلابتون دوزی زینت یافته بپا می کنند. ساق بند: چارچه زیبایی بوده که با ملبله و گلابتون زردوزی شده گاهی در زیر خلخال می پوشیدند که از قوزک پا تا زیر زانو را می پوشاند و اینها یکی از وسایل زینتی زنان محسوب می شد.

شووم کردگه خواهشم بی.

شوهر کرده ام که زندگی خوبی داشته باشم و خوش بگذرانم.

شووم نه کردگه بۆ پینه و په رۆ.

برای وصله کردن شوهر نکرده ام. شوهر کردم و سمه کنم نه وصله کنم.

شووه که ت بگره سینه و، جواو که س مه دهره و.

شوهرت را به سینه بچسپان و به حرف کسی گوش نده.

رضای دوست بدست آر و دیگران بگذار. هزار فتنه چه غم باشد آر برانگیزند.

شووی کافر له برای مسلمان خاستره.

شوهر کافر (جابر) از برادر مسلمان (بی لیاقت و بی رحم) بهتر است.

شه پۆل ئه وه شنئی.

موج می زند. کنایه از کسی که علم و دانش زیاد دارد.

شه پی که ره بیج ئه نمه بانیه و.

با استهزاء: (علاوه بر آنکه آن چیز را دو دستی تقدیم می کنم) یک مچاله یا یک گلوله کره را هم روی آن می گذارم.

شه خسیه ت به لباس نییه.

شخصیت به لباس نیست. خر آر جل به اطلس بیوشد خر است.

شه ر ئه فروشی.

شر می فروشد. اهل دعوا و مرافعه است.

شه ر دۆس و دشمن نانا سی.

رجوع شر و به جنگ دوست و دشمن نمی شناند.

شه راوم رژانویته قه ور په یغه مبه ر.

در قبر پیغمبر شراب ریخته باشم (اگر فلان کار را کرده باشم) سوگندی سخت و
تکان دهنده. رجوع شود به "قورئانم پهره پهره..."

شہراو موفته قازیچ ئه یخوات.

شراب مفت را قاضی شرع هم می خورد. گرفتن چیز مفت را هر کسی استقبال
می کند.

شہرع به زاهر حوکم ئه کات.

شرع به ظاهیر حکم می کند. باطن را کسی آگاهی ندارد.

شہرع شہرمی بیگیگه.

شرع شرم و حیا را از بین برده. در بیان مسائل شرعی حیا را باید کنار گذاشت.

شہر له به تالی چاکتره.

شر از بیکاری بهتر است. بیکاری به که بیکاری.

شہر له شیّف و ناشتی له خهرمان.

دعوا در زمین شخم زده و آشتی در سر خرمن (بهتر است).

دعوا در زمین شخم زده به علت نرمی زمین اعضا نمیشکند و سبک برگزار می
شود. آشتی در سر خرمن با هم، با بخشش و گذشت مال همراه است و طرفین که
آشتی کنند سود می برند.

شہرم م بکهی، کلاو ئه چیتته سهرت.

شرم و حیا کنی، کلاه سرت می رود. تا خم شده ای بار گذارند به پشتت.

شہر هاتگه و بهر دهرگای پی گرتگه.

شر آمده در خانه اش را گرفته. کسی که بی جهت دچار دعوا و در دسر می شود،
گویند.

شہری ئه خوری.

دعوایش گرفته. کسی که با شوخی سربسر دیگری گذارد و بخواهد جنگ بهپا
کند.

شہری بوی خهیر منی تیا بی.

شری پیش آید که خیر و نفع من در آن باشد.

تغاری بشکند ماستی بریزد جهان گردد به کام کاسه لیسان

شہریک دز و ره فیق قافلہ.

شریک دزد و رفیق قافله. با گرگ دنبه می خورد و با چوپان گریه می کند.

شه‌که‌ر له دمتا بیّ.

شکر در دهانت باد. هنگام گویند که سخن کسی را با کلام خود قطع کنند و رفع توهم تو همین نمایند.

شه‌که‌ر له ناو که‌لامت.

شکر میان کلامت. همچون مثل قبل.

شه‌ق ئه‌زانیّ قونّاغ ها له کوئیّ.

اردنگی و لگد می داند خانه خان یا کدخدا کجاست. ژاندارها در زمان پهلوی در دهات ظلم و جور به رعایا و کشاورزان روا می داشتند و کار گشای مالکین و ضابطین آنها بودند. لذا اگر ژاندارمی به آبادی می آمد و سراخ خانه خان یا کدخدا را می گرفت کسی حاضر نبود او را همراهی کند، ژانارم نیز از قدرت تفنگ و لباسش سواستفاده کرده آن بیچاره ها را به‌باد لگد میبست. مثل تعمیم یافته در معنی زیر مصرف می شود:

تا نباشد چوب تر، فرمان نبرد گاو خر، لابد للفرس و ان کان بعید الشوت.

شه‌قی داگه به دنیا.

دنیا را به لگد بسته. به دنیا و مال دنیا توجهی ندارد. دنیا را طلاق داده.

شه‌لم، کوئیّم، ناپارئیّم.

شلم، کورم، به کسی رحم نمی‌کنم. گویا فقط در یک بازی که کسی بشمانش را بسته و چند نفر در اطرافش جمعند و با شلاق چشم بازها را دنبال می‌کند و این کلمات را بر زبان می‌آورد. مصرف می‌شود. در حادثه‌ای شبیه این بازی نیز گفته می‌شود.

شه‌ل نییه و ئه‌له‌نگیّ.

شل نیست اما می‌لنگد. کسی را دارای عیبی ست می‌ستائید و گویند سالم است، دیگری برای ادای حقیقت و تایید آن عیب، گوید.

شه‌له‌م شوّروا.

شلغم شوربا. کار بی‌نظم و ترتیب را گویند.

شه‌له‌م شیرینی ئه‌کا.

تبلیغ شیرین بودن شلغمش را می‌کند. می‌خواهد کار خود را خوب جلوه دهد.

شه‌مالّ بیّ وه‌عه‌ده به‌فر تیرویّ.

باد شمال بی و عده، باریدن برف به دنبال دارد.

شهم بؤ په پووله ناگیرئ، بؤ ناو سک سووتیاگ خوهی نه گیرئ.
شمع بخاطر پروانه گریه نمی کند، برای درون سوخته و کباب شده خود گریه می کند.
گریه شمع از برای ماتم پروانه نیست، سخت می سوزد و در فکر شب تار خود است.

شهمامه می بیسان، بؤ دهس چاوخاسان.
دستنبوی بستان، برای ظریف چشمان، سیب سرخ برای پسر خان خوبست.

شهمه بار، شهمه وهوی مه که سوار.
در روز شنبه بار کردن و به سفر رفتن و در شنبه کار کردن خوبست و شگون دارد. اما در روز شنبه عروس به خانه داماد فرستادن خوب نیست.

شهمه وارهیه.
به کسی گویند که راه زندگیش را تشخیص نمی دهد. نکبتش گرفته.

شهمان شهمی له شونه.
هر شبی شب دیگر بدنبال دارد. از پی هر خنده آخر گریه ایست.

شهموقی له ته پاله سه ندگه.
از تپاله نور گرفته است. وصف نور یا زیبایی کسی، از روی تمسخر.

شهموگار (بهری درپژه) بهری دووره.
در زمستان یا پاییز مهمانی را که می خواهند بیشتر بماند، گویند: شب طولانی است و برای رفتن زود است.

شهمو و روژی لی شیویاگه.
شب و روز بر او عوض شده. شب و روز را تشخیص نمی دهد (از شدت پریشانی و آشفتگی).

شهمیتان ئاوس.
آبستن شیطانی، حاملگی کاذب. گاهی زنان تا حد نهمه ماه و نه روز در از ایمان خیال می کند. دارای بجه اند. مجداه از فراغت معلوم می شود بجه ای در کار بنوده و کیسه آبن بدل بجه وجود داشته است.

شهمیتان ئاوس نه کا.

آبستن شیطانی. برخی از دختران رسیده یا زنان خارج از حد جلف و هرزه و شهوتی که نعوذبالله من شر هین، در حقشان گویند.

شهیستان به ناو دهسکری ناوی.

شیطان لیاقت آب ریخت بر دست او را ندارد. سابق بر این در مهمانیها قبل از غذا خوردن، کسی با آفتابه و لگن و حوله ای بر دست وارد میشد و همگی دست می شستند.

فلانی چندان فریبکار و جلب است که شیطان لیاقت نوکری و آب ریزی بر دست او را ندارد.

شهیستان به لایه وه دهرس نه خوینی.

شیطان نزد او درس می خواند. وصف پر مگری و فسونکاری شخصی.

شهیستان به نوکری ناگری.

شیطان را به نوکری نمی گیرد. شخصی نیرنگ ساز و حيله گر.

شهیستان، بیه ره و گونت نه یرنم.

هنگام گم کردن چیزی، بچه ها با سادگی و نا آرامی گویند: شیطان پس بده و گر نه آلتت را پیچ می دهم.

شهیستان چوگه سه قلبی.

شیطان توی قلبش رفته. شیطان به قالبش رفته.

در قدیم و بم اکنون مرلوم است، شخصی را که دیر وقت نزدیک غروب یاشب فوت می کرد به سجد می برند از غل او را در داخل مسجد یا ایوان مسجد که خنکی باشد نگه می داشتند. تا صبح که یرند و دفن کنند، گاهی مرده که سخته کرده بود و نمی دانستند ممکن است دیریا زودچین شستن و یا بعد از کفن کردن و یا بردن در تابوت و یا داخل قبر زنده شود، معتقد بودند کر در صورت زنده شدن، شیطان در او حلول کرده و به حسد اورفته است، برس او می ریختند و آنقدر او را می زدند تا می مرد.

شهیستان دهرس نه دات.

شیطان را درس میدهد. شخصی بسیار پر کید و مکر.

شهیستان له بانیه و نوپژ نه خوینی.

شیطان بر رویش نماز میخواند. در منع ناخن بلند کردن گویند.

شهیستان له قوتاوی، خوهی نه شارینه وو.

شیطان از محصل و مکتبی می گریزد.

شه‌یتان مه‌ره‌خه‌س بوو.

شیطان آزار شد. هنگام مرخص شدن دانش آموزن از مدارس گویند و بچه‌ها را در شیطننت و نا‌آرامی شیطان می‌نامند.

شیئت ئه‌گه‌یی به شیئت، ئه‌یژی، ته‌مه‌ریز هه‌ی ته‌مه‌ریز.
دیوانه‌چو دیوانه ببیند، خوشش آید.

شیئه شیئت.

حالت زن بی حیا هنگام دعوا.

شیخ ته‌مه‌عکاره.

شیخ طمعکار است.

شیخ شیئت ئه‌کا و مه‌لا سه‌رگه‌ردان.

شیخ را دیوانه و دانشمند را سرگردان می‌کند. وصف زنی زیبا و جذاب.

شیخه‌دییه، کی به کییه.

ده شیخ است، کسی به کسی نیست. هرج و مرج است.

شیر برنجه‌که‌ی هاتگه‌سه جوش.

شیر برنجش به‌جوش آمده. در شأن بیوه‌ای شهوانی گویند که برای شوهر کردن حوصله‌اش سر آمده. طوطیش یاد هندوستان کرده.

شیر بمشکنی نه‌ک ریوی بمخوات.

شیر مرا بشکند، بهتر از آن است که روباه مرا بخورد. بلندپروازی و علو همت را می‌رساند.

شیر دا بۆ پیر دا.

شاید: شیر داد برای پیر داد، باشد. بخوبی معلوم نیست، کی بماند کی نماند.

شیر دا تیلی.

شیشک می‌بندد، مسخره می‌کند.

شیر دایک خوه‌ی خواردگه.

شیر مادر خود را خورده. حلال زاده است. شیر را بچه‌همی ماند بدو.

شیر که‌ری خواردگه.

شیر خر خورده است. شخصی نفهم و بی‌شعور، مراد است.

شیر له بیشه ده‌رئ، چه نیر بی چه ما.
شیر از بیشه در آید، چه نر باشد چه ماده. مشکل حل شود چه تو حل کنی چه
دیگری.

شیر له پای دلّ ئاو ئه خواته و.
شیر از پای دل آبیاری شود. شیر از دل آب میگیرد.
حالت و وضع روحی زن در کم و کیف شیرش اثر میگذارد.

شیر له تهك دوشیا، ناچیتته و جیگه.
شیر که دوشیده شد به پستان باز نمی‌گردد. آب رفته به جوی باز نیاید. تیر از
کمان چو رفت نیاید به شست باز.

شیر ماله ریویی ده‌ر.
شیر خانه است و روباه دشت. بر در خانه هر سگی شیر است.

شیره ئه مالیتته سه‌ریا.
شیره به سرش می‌مالد. با و عده پوچ و دروغین کسی را خرسند کردن.

شیره به فرینه‌س، که‌س لئ ناترسی.
شیر برفی است، کسی از آن نمی‌ترسد. پهلوان پنبه است.

شیره‌که‌ی تالّ ئه‌وئ.
در حضور زن شیرده چون چیزی خورند گویند: او را نیز بدهید وگرنه (شیرش
تلخ میشود).

شیرینی خورانتته.
شیرینی خورانت است. بچه‌ای را که تهدید به زدن کنند با این جمله می‌ترسانند.
شیری یا ریوی.

شیری یا روباه؟ هنگامی که کسی را پی انجام کار مهمی فرستند وقتی که بر
میگردد، گویند: شیری یا روباه؟ یعنی موفق یا ناموفق، نتیجه گرفته‌ای یا نه؟
دانم که از بیت الهی شیری بگو یا روبهی

در حضرت شاهنشهی بر القاسمی یا بوالحکم
"سنایی"

شیشه‌یه‌ک شکیا، ساقه و ناوئ.
شیشه‌ای که شکست سالم نمی‌شود.

حرف "ع"

عاقلاً ئیشاره‌یه‌کی به‌سه .

عاقلاً را اشاره ای کافی است.

عاقلاً به ئیشاره و نه‌زان به کوتاه‌ک ز

عاقلاً با اشاره و نادان با کتک (کاری را باید انجام دهد را مطلبی را باید یاد بگیرد). دانا را اشاره‌ای، نادان را مناره ای.

عاقلاً ریگه‌ی خوه‌ی ئه‌ناسی.

عاقلاً راه زندگی خود را تشخیص می دهد.

عاقلاً ریگه‌ی خوه‌ی گوم ناکا.

عاقلاً راه خود را گم نمی کند. رجوع شود به مثل بالا.

عوزر له گونا به‌ته‌ره‌ف تر.

عذر از گناه بدتر.

عذر بدتر ز گنا‌هش نگیرد

عذر خواهی کندم بعد از قتل

"محتشم کاشانی"

هست عذرت از گناه تو بتر

عقل تو از بس که آمد خیره سر

عومر پیره‌په‌زیگی ماگه .

عمر گوسفند پیری برایش مانده. آفتاب عمرش به لب بام رسیده.

عومر پیره‌ژنیکی ماگه .

عمر پیر زنی برایش مانده.

عومر پیره سه‌گیکی ماگه .

عمر سگ پیری برایش مانده.

عه‌جه‌له برای شه‌یتانه .

عجله برادر شیطان است.

عه‌جه‌له کار شه‌یتانه .

عجله کار شیطان است.

عه‌جه‌له مه‌که، تیا دانه‌مینی.

شتاب مکن در میمانی.

عهجه له و مهرگ بران.

شتاب و مرگ برادرند.

عزای ده‌وله‌من شایبی فه‌قیره.

عزای ثروتمند شادی فقیر است. در مرگ دارا، ندار به نوایی می رسد.

عقل به گه‌وره و بوچکی نییه.

عقل به بزرگی و کوچکی نیست. بزرگی به عقل است نه به سال.

عقل نییه، ته‌جره به م هه‌س.

عقل ندارم تجربه که دارم.

عقلی سوکه.

عقلش سبک است. عقلش پارسنگ بر می دارد.

علی ماگه و حوزی.

علی مانده و حوضش. کسی را گویند که از مال دنیا ساقط شده.

عیب خواهیان ئه‌شارنه‌و، عیب مه‌ردم ئه‌خه‌نه دهره‌و.

عیب خود پوشند، عیب مردم خروشنند.

مال ما گل منار است، مال مردم زیر تغار است.

عیب له که‌س مه‌گره.

بر کسی عیب مگیر.

چون رد و قبول همه در پرده غیب است

زنهار کسی را نکنی عیب که عیب است

"غزالی مشهدی"

عیسا به بییم خوه‌ی، مووسا به دین خوه‌ی.

عیسی بدین خود، موسی به‌دین خود.

عیلم بیّ عه‌مه‌ل وه‌سه‌ردار بیّ سه‌مه‌ر.

علم بی عمل چون درخت بی ثمر است.

بار درخت علم نباشد بجز عمل

با علم اگر عمل نکنی شاخ بی بری

"سعدی"

حرف "غ"

غریب تن دروس.

جمله دعائیه: غریب تن درست باد.

غهب ئەزانی؟

مگر غیب میدانی؟

غهب زان خوواس.

غیب را خدا میداند.

لا یعلم الغیب الا الله

غهبهت کردن، وهسه گوشت سهگ خواردن.

غیبیت کردن چون گوشت سگ خوردن است.

ولا تجسسوا ولا یغتب بعضکم بعضاً* ایحب احدکم ان یاکل لحم اخیه میتاً

فکر هتموه. "قرآن کریم"

حرف "ف"

فرسعت نه‌ومه نيه بگه‌يم به خوه‌بچما.
فرصت آنرا ندارم به خودم هم برسم. (در اثر کثرت مشغله)

فرسعت نه‌ومه نيه، سهرم بخورنم.
فرصت سر خاراندن را ندارم. (در اثر کار زیاد).

فرسعت له دهس مه‌ده.
فرصت را از دست مده. وقت را غنيمتدان آنقدر که بتوانی.

فرمان ناکه‌ی، لوتو مه‌گره.
لوتوگرتن: دماغ گرفتن، کنایه از روترش کردن است.
کار نمی‌کنی مهم نیست، اخم نکن.

فرمیسکی ها له ناو قولیا.
گریه اش در آستینش است. کنایه از شخص نازک دل.

فره‌خۆر هه‌میشه بار سکی نه‌کیشی.
پرخور همیشه بار شکمش را می‌کشد. پرخور همیشه در بند شکم است.

فره رابکه‌ی که‌وشه‌کانت نه‌درگی.
زیاد بدوی کفشه‌ایت پاره می‌شود. کسب روزی به تلاش نیست.

فره‌ی رۆیگه و که‌می ماگه.
زیادش رفته و کمش مانده. تاکنون تحمل کرده‌ای، این چند روز را هم تحمل کن.

فۆته حمامی.
لنگ حمام بودن. کنایه از زنی بدکار یا زنی که چند شوهر کند.

فه‌تحی کردگه.
فتح کرده. دسته گل به آب داده. کار ناشایستی کرده.

فه‌راه‌دکوژه.
فرهاد کش است. (پیرزنی فسونکار و حيله‌گر).

فه‌قیر نه‌وه‌سه نه‌یوه‌نه فه‌ساو‌خانه و سه‌ری نه‌وپن.

به کسی گفته شود: فقیر است، گویند: فقیر آن است که به قصابخانه برند و سر
برند.

فہ قیر ہا لہ قہ ساو خانہ .

فقیر در قصابخانه است . منظور گاو گوسفند است .

فہ قیر ہہ می شہ ہا لہ قورتا .

سختی و بدبختی ہمیشہ بہ بیچارہ و بی چیز روی می آورد . سنگ بدر شکستہ
می بارد .

گلیم بخت کسی را چو یافتند سیاہ

بہ آب زمزم و کوثر سفید نتوان کرد

"حافظ"

فہ قیری عیب نییہ .

نداری عیب نیست .

فہ نی! تو بہ سہر شہرہ سہ گیتہ و چہ؟!

فہ نی: مخفف نام کسی . تو و فحاشی! ترا چہ بہ کار بد؟!

حرف "ق"

قاپ قومار خانه .

قاپ قمار خانه . همه فن حریف . مرد آشنا به همه کارهای زشت .

قازان گهردوون هه ر چهنی دیر بیته جوش، ئاخری تیتته جوش .

دیگ گردون و زمانه هر چند دیر جوش آید سرانجام به جوش آید . صبر خدا
چهل سال است .

قازان میردگه ل به چلّ سال تیتته جوش .

دیگ مردان به چهل سال جوش آید . مردان خدا تحمل بیشتری دارند .

قالاو و به ساون چه رمگه و ناوی .

کلاغ با صابون زدن سفید نمی شود . نظیر : که زنگی به شستن نگردهد سفید .
"فردوسی"

قالاو و به شورین چه رمگه و ناوی .

کلاغ با شستن سفید نشود .

ز ناپاکزاده مدارید امید که زنگی به شستن نگردهد سفید

"فردوسی"

قالاو به قالوئه یژی رووره ش .

کلاغ به کلاغ می گوید : روسیاه . بدکاری بدکار دیگر را مذمت کند .

قالاو چه ی کرد تا قه شقه پره چه بکا ؟

کلاغ چکار کرد تا زاغی چکار کند ؟ هیچکدام کاری از پیش نمی برند .

جاییکه عقاب پر بریزد

از پشهء لاغری چه خیزد

قالاو ره شه به من چه .

کلاغ سیاه است به من چه مربوط . دیگری گناهکار و مقصر است . به من چه
ربطی دارد .

قالاو هات وه ک وه بچیته ریگا ریگه روین خواهیچی له بیره و چوو .

کلاغ آمد (تقلید از کبک کند) مثل کبک راه برود، راه رفتن خود را هم فراموش
کرد .

خلق را قلیدشان بر باد داد ای دو صد لعنت بر این تقلید باد

قالی که‌ند.

او را از بین برد. نابودش کرد. از سر خود دور کرد.

قاویان دا.

او را از رو بردند. کارش را رو کردند. او را رسوا کردند.

قرچه بکه‌فیّ له دلت.

کنایه از: دلت بسوزد، یکی از عزیزانت بمیرد.

قرچه و بووگ.

گوشت و پوستی خشک و چروکدار دارد. شخصی لاغر و استخوانی.

قرخن.

کسی را گویند که دائم سرفه کند و اخلاط سینه داشته باشد.

قژ له پای دلّ ئاو ئه خواته‌و.

موی سر از پای دل آب می خورد. شادمانی و غمگینی در تقویت و ریزش مؤثر است.

قژم بکیشه و ناو باوکم مه‌وه.

موی سر را بکش و نام پدر را نبر (ببیدرم فحش و ناسزا مگو).

قسمت پیّمی کرد، تاوان من چه بوو.

قسمت اینطور شد من تقصیر ندارم. ما را چه گنه نصیب ما این کردند.

قسه بوّ که‌سیّ قه‌دری بزانیّ.

نصیحت برای کسی خوبست که قدر نصیحت را بداند. نیکی با کسی کن که قدر شناس باشد.

قسه بوولّ له پایا نییه.

حرف زدن پول پایش نیست. به عمل کار برآید به سخندانی نیست.

"سعدی"

قسه‌زل.

درشت سخن. کسی را گویند که کلامش از حدود سن و مقامش بالاتر باشد.

قسه، قسه تبریّ.

الكلام يجبر الكلام

سخن، سخن می آورد.

قسه قوت به.

سخن (حرف) قورت بده. خوددار باش. رازدار باش.

قسه له ده میا ناویسی.

حرف توی دهانش بند نمی شود. رازدار نیست.

قسه له قسه هله سئ.

سخن از سخن خیزد. فتنه از فتنه خیزد.

قسه ناجاوی و نه یاته دهره.

حرف را نجویده بیرون می دهد. نسنجیده سخن می گوید.

قسه ناشارگیته.

هیچ سخن و رازی پنهان نمی ماند.

قسه ناگه ریته.

سخن باز نگرده. سخن گفته و قضای رفته و تیر انداخته و آب رفته، باز نگرده.

قسه هه زاره، په کیکی به کاره.

از هزار سخن یکی به کار آید و سودمند افتد.

قسه ی برهوی نیه.

سخنش خریدار ندارد. خطش را نمی خوانند.

قسه ی به قه دهم خواهی نیه.

سخنش بقدر خودش نیست. کسی را که بی هوا و بی ملاحظه سخن بگوید، گویند.

قسه یی بکه بؤ جاو، نه سیخ بسوزی نه که او.

چیزی بگو بهر جواب، نه سیخ بسود نه کباب.

قسه ی بیگانه ئیشی نیه.

سخن بیگانه درد ندارد. از ماست که بر ماست.

قسه ی پالوودار نابار و تاله.

سخن دو پهلو نیشدار، تلخ و ملال آور است.

قسه‌ی پرده‌م خودی نییه.

سخنش پر دهان نیست. نسنجیده سخن می‌گوید.

قسه‌ی حساوی جه‌ساوی نییه.

حرف حسابی جواب ندارد. سخن قانع‌کننده، بی‌جواب است.

قسه‌ی حساوی زووسه‌وز نه‌ئی.

سخن درست زود اثر بخش است. حق پیروز است.

قسه‌ی حه‌ق ئیشی هه‌س.

سخن حق درد دارد. سخن حق تلخ است.

قسه‌ی حه‌ق تاله.

سخن حق تلخ است. الحق مر.

قسه‌ی حه‌ق ره‌قه.

سخن حق سخت است.

قسه‌ی حه‌ق له‌ دلاسه‌وز نه‌ئی.

سخن حق در دل اثر گذارد. سخن که از دل بر آید نشیند لاجرم بر دل.

قسه‌ی خوله، باس‌بله‌ی له‌ ناو برد.

موضوع محمود سخن ابراهیم را تحت الشعاع قرار داده.

قسه‌ی خوتت له‌ کوئی ژنه‌فت؟ له‌و جیگه‌ وا قسه‌ی مه‌ردمیان نه‌کرد.

حرف خودت را کجا شنیدی؟ آنجا که حرف دیگران را می‌زند. غیبت نکن که غیبت نشنوی.

قسه‌ی دوپکه له‌ ته‌ک دوپکه‌ رۆی.

سخن دیروز با دیروز است. سخن نو آر که نو را حلاوتی است دگر.

قسه‌ی ده‌می خودی نازانی.

حرف دهنش را نمی‌فهمد. حرف زدن بلد نیست.

قسه‌ی راس یا له‌ شیت بژنه‌وه یا له‌ منال.

سخن راست را یا از دیوانه بشنو یا از بچه.

قسه‌ی، شه‌وچه‌ره‌ی مالانه.
حرفش، در هر خانه بر سر زبانهاست. شخصی بدنام و زشت کار است.

قسه‌یه‌ك نه‌كه‌ی بی‌ری ئی بکه‌ره‌و.
اول اندیشه‌وانگهی گفتار.

قسه‌یه‌ك دوو نه‌فه‌ری پی ئه‌ره‌نجی، مه‌یکه.
سخنی که دو نفر به آن برنجند مگوی. سخن که ناخوشا نید ناگفته به.
سخنی که دانی بی‌آزاد تو خاموش تا دیگری بیارد.

قسه‌یه‌ك له دلّه‌و ده‌ری، له دلا جیگه‌ی نه‌گری.
سخن که از دل بر آید نشیند لاجرم بر دل.

قسه‌یه‌ك که‌فته سی و دوو دیان: نه‌که‌فیته سی و دوو مال (نه‌که‌فیته سی و دوو ده‌م.
سخنی که در سی و دو دندان افتاد (در سی و دو خانه افتد) در سی و دو دهن
افتد.

قسه‌یه‌کیچ بکه‌ن بو دز.
حق بجانبی دزد را بیان کند. طرف مقصر را هم نباید خالی کرد.

قسه‌ی له خوه‌ی (زلتره) گه‌وره‌تره.
سخنش از خودش بزرگتر است. بچه‌ای را گویند که سخنانش بالاتر از حد سن و
سأالش باشد.

قسه‌ی له نشته‌ر خراوتره.
نیش سخنش از نیشتر بدتر است. بدزبان است.

قسه‌ی ئی ئه‌ویته‌و.
راز افشای است. حرف از او خیزد. فتنه‌انگیز است.

قسه‌ی ئی هه‌ئه‌سی.
حرف از او خیزد شبیه‌مئل بالا.

قسه‌ی لیبه‌و مه‌که.
از آن حرف نزن فراموش کن.

قسه‌ی مه‌رد به‌کیکه.
حرف مرد یکی است. قول مردان جان دارد.

قسه‌ی ناحق نیشی هه‌س.
حرف ناحق دردناک است.

قسه‌ی ناوجیگه.
سخن داخل رختخواب. عشوه و ناز...

قسه‌یی نه‌وگه، شه‌پی نه‌خوری.
حرفی نشنیده دعوایش گرفته.

قسه‌ی وه‌سه سرپ ئاوکریاگ.
سخنش چون سرب گداخته است. سخنانش نیشدار و طعنه آمیز است.

قسه‌ی وه‌سه کوچک و کولۆ.
سخنش چون سنگ و کلوغ است. سخنانش تلخ و نیش دار است.

قسه‌ی وه‌سه گولله.
سخنش چون گلوله است. شخصی بد زبان.

قسه‌ی وه‌سه نشته‌ر.
سخنش چون نیشتر است (بدل فرو میرود) بد زبان است.

قسه‌ی هه‌ر که‌س به‌قه‌و ریشی موخته‌به‌ره.
سخن هر کس به‌حرمت ریشش است. در هر زمان حرمت شخص به‌میزان
ثروتش بوده است.

قشقه‌په‌دومان، هه‌لپه‌په‌بۆمان.
زغن دوم‌ها برایمان برقص "دوم و دوراجی دو طایفه از اکراد هستند که
شغلشان گیوه بافی است و در عدم شخصیت و اصالت زبانزداند" هر وقت بچه‌ای
را بطور اجبار و ناچاری بغل کنند و برقصانند در رقصانند و ناز کردنش این مثل
را بر زبان می‌آوردند.

قلیان بکیشم یا خه‌جاله‌ت؟
غلیان بکشم یا خجاله‌ت؟ هر گاه خود صاحبخانه یا شخص محترم دیگری غلیان
آورد، مهمان گوید.

قنگ خوه‌م له‌ته‌ک شاخ‌گا‌دا، ناخه‌مه‌شه‌پ.

کون خودم را با شاخ گاو به‌جنگ نمی‌دهم. برای تحقیر طرف دعوا گویند: حاضر نیستم کون خود را در برابر سخنان زشت او قرار دهم. طرف را به گاو و سخنانش نیشدارش به شاخ او تشبیه کرده اند.

قنگ رهش و چه‌رمگ له بگارا دیاره.

کون سیاه و سفید در پایاب رودخانه معلوم می‌شود.

عند الامتحان یکرّم الرجل او یهان

بدو گغت پولاو جنگی بند

به کشتی پرید آید از مرد مرد

"فردوسی"

آنکه شود پرید که مرد و مرد کسیت

فر دا که بر من تر وزد باد مهرگان

"ناصر خسرو"

قنگ قورس.

کون سنگین. کنایه از شخصی تنبل که از جا نجنبد.

قنگ هه‌لئه‌کا.

کون بر می‌گرداند. پشت می‌کند. قهر می‌کند.

قنگی ئه‌سؤلئته‌و.

مشابه کلمه ئه‌سؤلئته‌و یا (سؤله سول)یه اگر با آب نمک کسی را تنقیه کنند یا

نوشادر به کسی فرو کنند چه حالتی پیدا می‌کند معنی کلمه آن حالت است، غیر از

سوزش است تقریباً می‌گوییم: کونش می‌سوزد. یعنی: حسودی می‌کند.

قنگی (ئه‌سوتی) ئه‌سوزی.

کونش می‌سوزد حسودیش گرفته. شبیه مثل بالا.

قنگه‌رو، ماس، وهخت خوهی خوه‌شه.

خوردن کنگر و ماست در وقت خود مناسب است. هر چیزی بجای خویش

نیکوست. تهدید آمیز است. یعنی: هر بدی به‌موقع خود تلافی خواهد شد.

قورئانم په‌ره‌په‌ره سووتانوی.

قرآن را ورق ورق سو.انده باشم. سوگند سخت بر تیرئه خود از تهمتی.

قورعانم خستویته ناو زئراو موساییه‌کان.

قرآن را در فاضلاب کلیمی‌ها انداخته باشم (اگر این کار را کرده باشم) نظیر

مثال بالا: بی احترامی به قرآن تا این حد را انجام عملی که به من تهمت می‌زنند نزد

من برابر است.

قوربان ئاخىر موسولمان.

قربان آخر مسلمان. كلیمى های سندنجد گویند. یعنی: مسلمانها اكثر عاقبت بخیراند.

قوربان حواس جه م.

قربان حواس جمع. هنگام اشتباه کسی گویند. یعنی حواست را جمع کن.

قورقوشوم.

جمله توهين آمیز. نظیر: کوفت، درد دل.

قولایى ده ر هاوردگه.

قلاّب در کرده، دوز و کلک یاد گرفته.

قولف که عبه که چ ناوی.

قفل كعبه كج نمی شود. آسمان به زمین نمی آید. اتفاقی نمی افتد.

قوشى به ربووگه.

بازش رها شده. کسی را که بی هنگام مثلاً در سرمای سخت و بی وقت و بدون کار بیرون آمده باشد، گویند.

قولف بۆ حه لالّ زاده لّ ئه دهن.

قفل را برای حلال زاده می زنند. آدم نجیب و حلال زاده قفل را که ببیند باز گردد اما دزد و نابکار ده قفل را هم می شکند و دستبرد خود را می زند.

قولف (کریاگه) دریاگه.

قفل زده شده. چون بهسیاگه. بسته شده. دختری را که عقد کنند ز حاضرین در عقد کسی که مخالف باشد. اگر هنگام خواندن صیغه عقد نخی را گره بزند و یا بند انگشتانش را بهصدا در آورد، گویند که داماد نمی تواند موفق به پاره کردن پرده بکارت شود.

قومارباز له بیّ پوولیا تهوبه ئه کا.

قمارباز از بی پولی توبه کند. توبه ی گرگ مرگ است. قحبه پیر چه کند که توبه نکند و شحنة معزول از مردم آزاری.

قووز بالا قووز.

قوز بالا قوز. کسی را که هر روزی رنجی و تعبی رسد.

قه تارچی.

قطارچی. قاطرچی. کسی را که لقمه بزرگ بردارد، گویند.

قهحبه له پیریا، به رهو خوا ئه پوا.

قحبه در پیری رو به خدا رود. روباه تا ته چاه است کرباس خیر میکند.

حاکمان در زمان معزولی

همه شبلی و بایزید شوند

"سعدی"

تا بی ادبی همی توانی کرد

خون علما بدم بیاشامی

وانگه که شدی ضعیف بنشستی

باز هد چو بایزید بسطامی

"ناصر خسرو"

قهحبه‌ی پیر ئه ویتته ده لال.

قحبه پیر دلال می شود.

قهرزدار نه مرئی (قهرز بار ئه کا) قهرز خواهی ئه داته‌و.

بدهکار اگر نمیرد، بدهیش را ادا می کند.

قهرز به قهرز دهس ئاردین ئه وئی.

کسی یک کاسه آرد به دیگری قرض بدهد، کاسه آرد قرض بگیرد، سودی

عایدش نمی شود. فقط دستش آرد می شود. معامله پایاپای بی سود است.

قهرز به قهرز دوو مال ئاوان ئه ویتته‌و.

از کسی قرض کنی ندیگری بدهی که به خانه بسازد، خانه اش آباد می شود و

پس از بی نیازی مبلغ را بر میگردداند و پس انداز و ثروت غیر منتظره‌ای برای

قرض دهنده میشود.

قهرز قهرزدار ئه داته‌و.

طلب طلبکار را می دهد. مثل موفقی گفته می شود که کسی ظرفی از مایعی یا

غذایی را آورد که لبریز باشد. مثل ایرادی است بر پر کردن آنچنانی.

قهره چناخ.

پر چانه و پر حرف.

قهرزا ناگه ریته‌و.

قضا بر نمیگردد.

قضا دگر نشود گر هزار ناله و آه

بشکر یا بشکایت برآید از دهنی

فرشته ای که وکیل است بر خزائن باد

چه غم خورد که بمیرد چراغ پیرزنی

"سعدی"

قه‌زا و قورقینه.

قضا و آروغ. تصادفی و اتفاقی. کاریکه یکبار پیش آید.

قه‌زای دؤسی ئه‌خه‌م له هزار قه‌وم خراو.

درد و بلای دوستی بجان هزار قوم و خویش.

قه‌زای دؤسی خاس بکه‌فی له هزار برای خراو.

درد و بلای یک دوست خوب بیفتد به جان هزار برادر بد. که دوستان وفادار

بهتر از خویشند.

قه‌ساو هه‌لسا، سه‌گ نشته جی‌گی.

قصاب برخاست، سنگ جایش نشست. کله بز پا شد سنگ جایش نشست. رحمت بر

کفن دزد اولی. بدتری جانشین بدی شدن.

قه‌لب ساق‌ت سی‌وه‌رۆ بی.

نفرین به مزاح: سلامتیت تب و لرز باد.

قه‌لخی بکه‌نه.

پوستش را بکن. هر چه دارد از او بگیر. (موقع معامله)

قه‌ل به قه‌ل ئه‌یژی، روو په‌ش.

دیگ به دیگ می گوید: رویت سیاه.

کلاغ به کلاغ می گوید: رویت سیاه. بدی که دیگری را بدتر از خود بداند.

قه‌له‌می ناو قلیه.

قلم داخل هریس یا هریسه. هریسه غذایی است اصیل ایرانی که از حیوانات و

برگ زردآلو و رب انار و گوشت درست می شود. نخود هر آتش. فاشق هر کاسه.

قه‌ورم له قه‌ورت دوور بی.

قیرم از قیرت دور باد. هنگام انزجار و تنفر از دیدار کسی گویند.

قه‌ور نایگریته خوهری.
گور او را در خود جای نمی دهد. کسی نهایت شقی و گناهکار.

قه‌ورم بؤ ناکه‌نگی.
قبرم کنده نمی شود. از بس روسیاه و گناهکارم.

قه‌ول ناکه‌ریتته وه.
قول بر نمی گردد. انصراف از قول و وعده ناپسند است.

قه‌ول و به‌ولی به‌کیکه.
قول و بولش یکی است. شخصی وعده خلاف.

قه‌ولی وهسه به‌ولی.
قولش چون بولش است. نظیر مثل بالا.

قه‌ولی قه‌وله.
قولش عملی است. حرف مرد یکی است.

قه‌وم ژنان پا له به‌ره، قه‌وم شووان ده‌ریه‌ده‌ره.
قوم و فامیل زنان مقدم اند و قوم و خویش مردان دربردارند. زنان در خانه شوهر قوم و خویش خود را بدور خود جمع کنند و با آنها دید با بازدید دارند اما به فامیل شوهر چندان اعتنایی نمی کنند. این مثل قدیمی است.

قه‌یخای مه‌حله‌س.
کندخای محل است. کنایه از کسی که در کار یک‌یک افراد محل دخالت کند.

قه‌ییم ئوجاخان شونیان بریا، چرای ناکه‌سان تاوه‌روژ‌گریا.
این مثل بسیار قدیمی است.
اجاق خاندانهای قدیم (که آن مردمان همه اهل احسان و عطوفت بودند) خاموش شد. چراغ ناکسان و ستمکاران تا بروز روشن ماند.
این چه شوری است که در دور قمر می بینم

همه آفاق پر از فتنه و شر می بینم

دختران را همه جنگ است و جدال با مادر

پسران را همه بدخواه پدر می بینم

اسب تازی شده مجروح بزیر پالان

طوق زرین همه در گردن خر می بینم

"حافظ"

قیتہ قیتہ تکرہ .

قرتی و جرتی و هوسباز است .

قیتہ ی بان ئاوایی .

جوان قرتی بالای آبادی . جوانان نادان آبادی که دیگران را به چیزی نمی گیرند و بی ملاحظه روی بلندی آبادی و یا بر سرچشمه مخصوص زنان می ایستند و مزاحمت ایجاد می کنند .

قیتہ ی بان مله .

جوان قرتی سر گردنه یا بلندی آبادی .

قیتخا رازی بکه و دئییه که تالان بکه .

کدخدا را ببین و ده را بچاپ . با کدخدا بساز و ده را بتاز .

حرف "ك"

كابرا نانی نه و پیازی نه سهند.

یارو نان ند اشت پیاز می‌خرید. کنایه از بی سلیقه‌گی و خریدن چیز های عزیز لازم و انجام کارهای عزیز لازم.

کار نه شی له ریگه یه بوی بوی.

کار را باید از راهش داخل شد. هر کاری راهی دارد.

کار نیمرو مه‌خوره سوژی.

کار امروز را به فردا مینداز.

به فردا ممان کار امروز را.

"فردوسی"

کار بکه تا جه‌وهر په‌یدا بکه‌ی.

کار کن تا جوهر پیدا کنی. کار انسان را پخته و آزموده کند.

کار بو کړیکار، زه‌وی بو جووتیار.

کار برای کارگر، زمین برای کشاورز و صاحب جفت.

هر کس را بهر کاری ساخته اند.

"مولوی"

کار بو کهر و خواردن بو یابوو.

کار کردن از خر و خوردن از یابو. کار را کسی کند و نفعش را دیگری برد.

کار به سه‌ور دروس نه‌وی.

کارها نیکو شود اما به صبر. به صبر از غوره حلوا میتوان ساخت.

کار به کارزان بسپیره.

کار را به کاردان بسپار.

کار چه زرهت فیله.

کار حضرت فیل است. کار بس دشوار که عامل بزرگی خواهد.

کار چه کیم، بی حکمت نییه.

کار حکیم بی حکمت نیست. دستور پزشک را باید به کار بست.

کار خیر نیستخاره‌ی بُو چه‌س.
در کار خیر حاجت هیچ استخاره ای نیست.

کارد گه‌ییگه‌سه پیشه .
کارد به استخوان رسیده. طاقت سر آمده. خون به جوش آمده.

کارد ده‌سه‌ی خواهی ناوپی.
کارد دسته خود را نبرد. قوم و خویش خون همدیگر را بخورند استخوان همدیگر را نشکنند.

کار ده‌س، دل‌ئه‌یکا.
کار دست را دل می‌کند. دل شکسته از کار دل‌سرد است.

کاردی لُ به‌ی خوینی ده‌رنایت.
کاردش بزنی، خوئش در نیاید. (سخت عصبانی است).

کار، سهرت بخوات.
کار، سرت را بخورد. کسی را که در انجام کاری مسامحه کند و بگوید کار داشتم، گویند...

کار، شه‌مشیر ئه‌یکا، نه‌قه‌لخان.
کار را شمشیر می‌کند نه‌غلاف.
تن بود چون غلامی و جان شمشیر
کار شمشیر می‌کند نه‌غلاف

"بهارستان جامی"

کار عیب نییه .
کار عیب نیست. کار عار نیست.

کار کردن، قه‌لب ساقی تی‌ری.
سلامت در گرو کار و فعالیت است.

کار گه‌وره، به‌بوچک مه‌سپیره .
به‌خردان مفرمای کار بزرگ.

کار له کار ترازیا.
کار از کار گذشت. قلم رفته را چه چاره بود. کاریست گذشت و سبویست شکست.

کار له مه‌حکه‌مکاری عه‌یب نا‌کا.
کار از محکم کاری عیب نمی‌کند. جوانب کار را بهتر باید بررسی کنیم.

کار من ئه‌یکه‌م و به‌ ناو‌تۆ‌ته‌واو‌ئهوئ.
کار را من می‌کنم و به‌نام تو تمام می‌شود.

کار نییه‌ خوا‌دروسی نه‌کا.
مشکلی نیست که خدا آنرا نگشاید.
مشکلی نیست که آسان نشود
مرد باید که هراسان نشود

"نظامی"

کار نیه‌ خوا‌رئیکی نه‌خا.
کاری نیست خدا کارسازی نکند. مشکل گشای همه‌ خداست.

کار، نییه‌ خوا‌سازی نه‌کا.
کاری نیست که خدا کارسازی نکند.

کاروان به‌رو‌دوا‌ئه‌که‌فئ.
کاروان جلو و عقب می‌افتند. مرگ اشخاص پس و پیش می‌افتد.

کاروان به‌ره‌و‌دواس.
کاروان پس و پیش است. امروز نوبت مرگ او بود فردا نوبت مرگ ماست.

کاروانسه‌رای حاجی ئه‌ریابه.
کاروانسرای حاجی ارباب است. خانه‌ بی‌نظم و ترتیب که آمد و شد هر کس در
آن بدون اجازه‌ صاحبخانه‌ صورت‌گیرد.

کاروانسه‌رای شا‌عه‌باسه.
کاروانسرای شاه‌عباس است. شبیه‌ مثل‌فوق.

کار وه‌سیله‌ی‌گه‌ره‌که.
کار را وسیله‌ و ابزار باید. بی‌وسیله‌ سوی‌به‌امت‌راه‌نیست.

کاری بکه‌ بۆ‌سواو، نه‌ سیخ‌بسۆزئ‌نه‌که‌واو.
کار بکن‌بهر‌ثواب، نه‌ سیخ‌بسوزد‌نه‌کباب.
عادلانه‌ رفتار‌کن، نه‌ من‌ضرر‌کنم‌نه‌شما.

کاری بکه بیّت به شوّنتا، نهك برپوی به شوّنیا .
کاری کن که بدنبالت آید نه اینکه به دنبالش روی .
سگ آن به که خواهنده ی نان بود
چو سیرش کنی دشمن جان بود

"فردوسی"

کاری بکه چرات روّشن بیّ .
کاری بکن که چراغت روشن بماند . چنان بزی که نکونام باشی .

کاری بکه خاست بیژن .
با مردم چنان باش که از تو تعریف کنند .

کاری بکه خهیری تیابیّ .
کاری را دنبال کن که در آن سودی باشد .

کاری بکه قهورو قیامت نه سووتیّ .
سعی کن قبر و قیامت نسوزد . (ایمانت بر باد نرود) .

کاری بکه ناولت بؤ بمیئیّ .
چنان زی که بعد از مردن نامت بماند .
چنان با نیک و بد سر کن که بعد از مردنت عرفی، مسلمانان بهز مزم شوید و
هندو بسوزاند .

"عرفی"

کاری بکه ناولت به خاس دهر چیّ .
چنان کن که نامت به نیکی برند .

کاری بکه ناو خراو به شوّنته و نه ویّ .
کاری کن که نام بد بدنبالت نباشد . مبادا که نامت بزشتی برند .

کاری خهیری تیا نییه مه پرؤ به شوّنیا .
کاری را که خیرد در آن نیست دنبال مکن .
به کانی که گوهر نیابی مکن

چو بند روان بینی و رنج تن

"فردوسی"

کاری زاره .
کارش زار است . زندگیش تباهاست .

کاری گریّ تیّ که فتگه .

گره در کارش افتاده. کارش به مانع برخورد.

کاری لّ نایت.

از او کاری ساخته نیست. قابل استفاده نیست.

کار مهده به دهسمه.

کاری دستمون نده. مرا در مخصه و دردرس مینداز.

کاری مه که خوات لّ برهنجیّ.

کاری مکن که خدا از تو آزرده شود. مبادا که از تو برنجد خدای.

کارم خراوه.

کارم خراب است. کارم بد است. کنایه از اینکه: اسهال و بیرون روی دارم.

کارم شهق و شره.

کارم شلوق و پلوق است. کارم بد است. چون مثل بالا.

کاری بگره دهس، په شیماننه و نهوی.

کاری پیشه کن که در آن پشیمانی نیابی.

آن شغل طلب کن، ز روی حالت

کز کرده نباشدت خجالت

"نظامی"

کاسب خواه شه و هیس خواس.

کاسب حبیب خداست.

الكاسب حبیب الله.

کاسه که بیچ کونا بکه و بیکه به سهرتا.

در مورد لیسیدن ظرف غذا گویند. کاسه را هم سوراخ کن و به گردن بیاویز.

گوشت را که خورند استخوان را به گردن نیاویزند.

کاسه له ناش گهرمتر.

کاسه از آش گرمتر. دایه مهربانتر از مادر.

کاسه و کوچله به سهر منا مه شکنه.

کاسه و کوزه را سر من مشکن. عقده ات را سر من خالی نکن. تقصیر را

بگردن من مینداز.

کاسه هاوسا .

کاسه همسایه. از غذای خود برای همسایه فرستادن.

کاسه هاوسا خه‌وهر ناکات.

غذایی را که همسایه می آورد غفله و ببی اطلاع می آورد.

کاسه هاوسا سک تیر ناکا، دل گهرم ته‌کا.

غذای همسایه شکم راسیر نمی‌کند. محبت و علاقه ایجاد می‌کند.

کاسه هاوسا یا بهر له شیوه یا دوی شیو، دو نانچ زهره رته‌دات.

غذای همسایه یا قبل از شام می‌رسد یا بعد از شام. دو نان هم ضرر میزند.

بچه‌ها اشتهای بیشتری دارند به همراه آن غذا دو نان را هم می‌خورند، می‌گویند اگر کاسه همسایه نرسد نظم غذا خوردن بیشتر است و یا لااقل فقط دو نان خورده میشود و قرض بر جای نیست.

کاسه یه‌ک که یوانوو بیشکنی، ته‌قه‌ی نایی.

کاسه ای را که خانم بشکند صدا ندارد. کلفت و کارگر خانه گفته: اگر خانم چیزی بشکند کسی با او اعتراض نمی‌کند اما اگر من بشکنم تاوانش را باید بدهم. کار بد بزرگتران چشمگیر نیست.

کاسه‌ی مهرد به چل سالّ تیتّه جوّش.

کاسه (صبر) مرد به چهل سالّ جوش آید. مرد واقعی بسیار با گذشت و صبور است.

کاسه‌ی هاوسا خواهش تامه .

غذای همسایه لذیذتر است. هر چیز کم لذیذ و مولع است.

کاسه‌ی هاوسا دوو پای هه‌س.

کاسه همسایه دو پا دارد. به طریق زیر هم گفته شده:

کاسه‌ی هاوسا دوو پای هه‌س، پایه‌کی له مالّ خوه‌ی و پایه‌کی مالّ هاوسا.

غذایی را که همسایه برای همسایه می برد دو پا دارد، یک پایش در منزل برنده غذا و پای دیگرش در منزل همسایه است. یعنی: نیکی و بدی قرض است. ضیافت پای پس هم دارد.

قرض است کرده های تو در نزد روزگار، در کدام روز که باشد ادا کند.

کاشکای باره‌که م به ته‌و که ره‌های که ره‌که م بوای.

کاش قیمت کارم با کریاه الاغم برابری می‌کرد.

بر آن کدخدا زار باید گریست
که دخلش بود نوزده خرج بیست

"سعدی"

کاشی به عمه‌مل هات (کاشف به عمه‌مل هات).
کاشی به‌عمل آمد (کاشف بعمل آمد) هنگامیکه نتیجه حاصل شد.

کاغذ نئه‌پرتووکئی و قه‌ول له سهر جیگه‌س.
سند پاره و پوسیده میشود و قول و وعده بر سر جای است.

کافر به جه‌سه م نه‌وی.
کافر هم حال و وضع مرا نداشته باشد.

کالکه مووشان داگیه‌سه گیرفانی.
جیبش را تار عنکیوت زده. (در مورد بی پول گفته می‌شود).

کالکه مووشان، شای ده‌رویشان.
عنکیوت شاه درویشها. کسی را که از درویش بی چیزتر است به عنکیوت که
خانه اش او هن البیوت و خودش از حیث جئه بسیار ناتوان و نحیف است، تشبیه
میکنند.

کالا، لایق ئه و بالا.
کالا، لایق آن قد و بالا. لباس فاخر برارنده وجود شماست.

کال گه‌بیک، له گه‌بیکه نه‌گه‌بیک خاستره.
کال به ما رسیده بهتر است از رسیده نارسیده. سیلی نقد به از حلوی نسیه.

کاله‌ک ئه‌خوی، له پای له‌رزه‌که‌پچیا دانیشه.
خربزه که میخوری پای لرزش هم بنشین. هر چیزی سود و زیانی دارد گر از
آن بیش از حد کافی اسفاده کردی در انتظار زیانتش هم باش.

کاله‌ک خوهری یا بیسانین؟
می خواهی خربزه بخوری یا بستان را بکنی و زیر پا کنی؟
خربزه خوری یا بستان جو؟ استفاده کن و کنجکای مکن.

کاوپه نه‌خواردم بزئی (جینگاندم) نیامه جی.
بره ای نگرفته ام و نخورده ام، بزی تاوان دادم.

بیچاره خر آرزوی دم کرد
نایافته دم دو گوش گم کرد

"سعدی"

کاویژ نه کا .

نشخوار می‌کند. به مزاج به کسی که در حال صحبت یا خوردن چیزی است،
گویند.

کا، هین خوهت نییه، کادان هین خوهته .

اگر گاه از تو نیست. درست است که خوردنی مفت و رایگان است اما قدری
بخور که به حالت ضرر نداشته باشد.

کای زهره، له هه‌مارا نامینی.

گاه زرد (که مرغوب است) در انبار نمی‌ماند. دختر با حسن جمال و کاردان بی
شوهر نمی‌ماند.

کایه که نه کا به کیفی.

گاهی را کوهی می‌کند. مکبر و مفتن. عیب جو.

کایه که به کیفی نه‌وینی.

گاهی را کوهی می‌بیند. ماند مثل فوق.

کای کونه نه‌داته با .

گاه کهنه را بباد می‌دهد. حرفهای تکراری و بدرد بخور می‌زند و هذیان می
گوید.

کایه سه‌ر شکاندنیچی هه‌س .

برای قوت قلب اطفال هنگام مجروح شدن در بازی، گویند... بازی شکستک
دارد سر شکستک دارد.

کایه‌ی کتک و مشکه .

بازی گربه و موش است. نظیر جنگ زرگری است.

کتک نه‌خه‌مه ناو شوالت.

گربه در شلوارت اندازم. دمار از روزگارت بر آرم.

کتک نه‌یژی: بچه مالی پیره‌ژنی کوپیری تیابی، سه‌گ نه‌یژی: بچه مالی حه‌فت

جوانی تیابی.

گر به می گوید: به‌خانه ای بروم که پیرزن کوری در آن باشد (که به من محبت کند چون پیر زن بی کس است حتی معاشرت گر به به او تسکین می دهد همچنان که اشخاص بی اولاد به‌گر به علاقه دارند. سگ می گوید: بخانه ای برم که هفت جوان در آن باشند. (جوان سگ را دوست دارد بخصوص اگر اهل شکار باشد سگ نزد او نعمت ببند).

کتک له مالیا به چپو شه‌قه و نه‌گه‌پی.

گر به در خانه‌اش به چوب زیر بغل راه می رود. کنایه از شخص خسیس و نان‌خور.

کتک له مالیا سه‌فرا هه‌لتیری.

گر به در خانه اش صفر ا پس می دهد. کنایه از شخص خسیس.

کتکان نین له مالا، مشکان تری نینایانه.

گر به ها در خانه نیستند موشها جشن گرفته اند. بزرگها در خانه نیستند، کوچکها شلوغ کرده اند.

کتک بالی بوای مه‌لیچک له سه‌ر زه‌وینا نه‌نه‌ما.

گر به اگر بال می داشت گنجشک بر روی زمین نمی ماند.

گر به مسکین اگر پر داشتی

تخم گنجشک از جهان برداشتی

خدا خر را شناخت، شاخش نداد.

کتک بو خوهی گوو نه‌کا و چاو له مه‌ردم زیت نه‌کاتو.

گر به برای (راحتی) خود می ریبد و چشم از مردم درشت می کند (باز می کند).
ماحصل زحمت کسی عاید خود شخص میشود اما سر دیگران فخر می کند و منت می نهد.

کتک حه‌فت گیانی هه‌س.

گر به هفت جان دارد. گر به در صدمه و زخمها سخت جان است. سخت جان را به گر به تشبیه کنند.

کتک دووگ به خه و نه‌وینی.

گر به دنبه به خواب ببند. شتر در خواب ببند پنبه‌دانه.

کتک ده‌می به دووگ ناگه‌یی، نه‌یژی سؤلّه.

گر به دهانش به دنبه نمی رسد. می گوید شور است.
شغال پوزش به انگور نمی رسد. می گوید ترش است.

کتک سیله‌س.

گر به ناسپاس است. آدم ناسپاس را به گریه مانند کنند.

کتک شور.

گر به شور. شستن صورت چون گریه (ناتمام).

کتک کویر، نان له مائی دهر ناکات.

گر بهء کور نان از خانه اش نرباید. شخص بسیار خسیس و تنگ نظر.

کتکه نه فتینه.

شخص کتیف و لباس چرب را که آلوده به نفت باشد، گریه نفتینه خوانند و نیز شخص پر مکر و فساد انگیز را گویند.

کراس به ری خرنگی تی، سکی له برسیا قوره ی تی.

پیراهن تنش (از پولهای دوخته بر آن) صدا می کند و شکمش از گرسنگی صدا می کند.

اسماء اصوات در زبان کردی بسیار وسیع است. برای استفاده بیشتر به پایان کتاب مراجعه شود. نظیر: آفتابه لگن هفت دست، شام و نهار هیچ.

کراسه که م پشت و رووئه که م.

پیراهنم را پشت و رو می کنم. با سیلی روی خود را سرخ می کنم.

کراسیان له بهر خوره ریکه و وشک ئه ویته و.

از کسی پرسند، آندو نفر با هم نسبی دارند؟ گوید: پیراهنشان در جلو یک آفتاب خشک می شود. یعنی: ابدأ نسبت و قرابتی ندارند.

کرایه نشینی و خواهش نشینی.

کرایه نشینی و خوش نشینی. کسی که داغ نداشتن خانه به دلش نشسته برای رفع غصه گوید.

کردگیانه سه چیو دهم سه گه و.

او را چون چوب دهان سگ کرده اند. کسی را در معرض خطر قرار دادن یا مسخره کردن و بی حرمت نمودن.

کرم کاره، ئه زانی چه بکا.

کرم کار است. می داند چکار می کند، مطلع ست و نیاز به راهنما ندارد.

کزه له جه رگت بکه فی.

جگرت خراشیده شود. یکی از عزیزانت را از دست بدهی.
کزه: از اسماء اصوات است و در فارسی لفظی برای آن نیست. صدای کباب بر
آتش.

کشه کشه پوپه ره شه میمان شه وی دوان خواه شه
زن صاحبخانه مرغ یا خروس خانه را مورد خطاب قرار داده و می گوید: کش
کش تاج سیاه، مهمان شبی چو شب خوبست. کش لفظی برای راندن مرغ و
خروس، چون چخه یا چیغه برای رندن سگ است.
من اینجا دیر ماندم خوار گشتم عزیز از ماندن دائم شود خوار
"دقیقی"

میهمان سخت عزیز است ولی همچو نفس
خفقان آرد اگر آید و بیرون نرود

کشه کشه پوپه لاری، من میمانم تا به هاری.
جواب مثل بالا را مهمان به زن صاحبخانه میدهد و او را به ماندن خود مطلع
می کند، گوید: کش کش خروس تاج کج، من تا بهار مهمان هستم.

کفته ی به رکول.
در درست کردن کوفته تبریزی ابتدا یک کوفته کوچک را برای آزمایش در آش
میگذارند کمی پخته شود ببینند، کوفته استقامت پختن دارد یا بهم می خورد، سپس
کوفته های اصلی را در آن می گذارند. آن یک کوفته را (کوفته ی جلوپز) گویند.
محک سنجش، وسیله آزمایش هر کار. نخود هر آش.

کفر نه کا.
کفر می کند. کنایه از عصبانیت شدید کسی.

کفری ده هاتگه.
کفرش در آمده. نهایت خشمگین است.

کفری بووگه.
کفری شده، سخت خشمناک است.

کلافه بووگم یا: دلم کلافه بووگه.
کلافه شده ام یا: دلم کلافه شده. گرفته و غمگینم.

کلافه ی شیویاگ.
کلاف سر در گم، کاری به بهم خورده ی صعب الاصلاح. افکاری متشتت و
آشفته.

کلانه‌ی که‌وگ که‌فتگه‌سه به‌ینیان.

کلانه: دکمه‌های قدیمی پیراهنی که جنس آنها سفالی دارای لعابی آبی و کبود رنگ بوده و یا جنس آن چینی بود. درشت‌تر آن هم برای انواع لباس مصرف میشود، تقریباً از جنس خرمهره بوده. معنی مثل چنین است: دکمه‌ء کبود در بینشان فاصله افتاده. میانه‌شان شکر آب شده.

کلّوئه‌خاته ناسمانا.

از شادی کلاف به آسمان می اندازد. در پوست خود نمی‌گنجد.

کلّوئه‌نیته سهر شه‌یتان.

سر شیطان کلاه می‌گذارد. بسیار حیل‌ه‌گر است.

کلّو چه‌رخینیکه.

مدت آن یک کلاه چرخاندن است. مدت زودگذریست. چشم بهم زدن است.

کلّو خوهت بکه به قازی.

کلاه خود را قاضی کن. انصاف با خودت.

کلّو خوهت بگره، با نه‌یوات.

کلاه خود را بگیر باد نبرد. بکار خود به‌پرداز و به‌دیگران کار نداشته باش.

کلّو شه‌رعی دروس کردن.

کلاه شرعی ساختن. نامشروعی را به حیل صورت شرعی دادن.

کلّومان نه‌چیته ناو یه‌کا.

کلاهمان تو هم نره. اختلاف پیدا نکنیم.

کلّوم له راسییا دریاگه.

کلام در راه راست پاره شد. یک عمر با حقیقت کار کردم.

کلّو هه‌لئه‌خا.

(از شادی) کلاه بر هوا پرتاب می‌کند.

کلّویان ئاوئیته بووگه.

کلاهشان تو هم رفته. با هم گل آویز شده اند. اختلاف پیدا کرده اند.

کلّویان ناگه سه‌ری.

سرش کلاه گذاشتند. او را گول زدند.

کلّوی هاتگه ناوچاوی.

کلاشه توی چشمش آمده. بی آبرو شده و نمی تواند سر بلند کند.

کلّوی به رزه.

کلاشه بلند است. با افتخار زندگی می کند.

کلّوی همیشه لاره.

کلاشه همیشه کج است. سر بلند و با افتخار است.

کلّفه تباره.

کلّفه بار است. عیار بار است.

کلّفه ت خوه مم و خانم خوه مم.

کلّفه ت خودم هستم و خانم خودم. خودم می پزم و خودم می خورم.

کلك خوهی ئه کرۆژی.

(از شدت غضب) انگشت خود را گاز می گیرد (انگشت خود را دندان کروجه کند).

کلك خوهی برد به ده ما.

انگشت خود را به دهان برد. انگشت بر دهان ماندن (حسرت و پشیمانی بردن).

کۆتیره گزگ.

جاروی فرسوده و از کار افتاده. جمله توهین آمیز به شخص پیر و نحیف.

کلکی شه رع بیوری خوینی نییه.

انگشتی را که شرح (قاضی) ببرد، خون ندارد. دستورات شرع روا و قابل اجراست.

کۆتر له ده ماخی ئه په پی.

کبوتر از دماغش می پرد. با دمش گردو می شکنند. خیلی شاد است.

کوته ک ئه زانی قوئاغ ها له کوی.

قوئاغ: خانه ارباب در ده. کتک می داند خانه ارباب کجاست. گویا مأمور دولتی سراغ خانه ارباب یا کدخدا را گرفته به او نشان نداده اند، به زور متوسل شده بعد این مثل متداول شده و این خاص اوایل پهلوی است " کوته ک" چوبدستی و چماق

هم منظور است و تا نباشد چوب تر فرمان نبرد گاو خر. رجوع شد به: شوق
نه زانی... .

کوته ک چلپاوه.

چوبدستی و چماق داخل گل و لای است. وسیله آزمایش هر کاری. رجوع شود
به: گفته‌ی بهرکول.

کوته که به هه شته و هاتگه.

کتک از بهشت آمده. چوب معلم گل است، هر کس نخورد خل است.

کوچک نه تاوینتیه و.

(معهه جوان) سنگ را آب می کند.

کوچک نه کاته ئاو.

سنگ را آب می کند. شدت ناله و گریه عزیز مرده ای. در تعریف سخن یا
آوازی خوش.

کوچک نه خمه سه ر دلم.

سنگ بر دل می نهم. صبر و شکیبایی پیشه می کنم.

کوچک نه دا به مل کوچکا.

سنگ بر سنگ می زند. آب در هاون می کوبد. آب غربال می کند. گره بر باد
می زند. کار بی نتیجه می کند.

کوچک نه کولئی.

سنگ می پزد. سنگ می جوشاند. آب در هاون می کوبد. کار بی حاصل کند.

کوچک نه ونه یه (سنه مه) (سه خته) تا له جیگه ی خوه ی نه جویگه.

سنگ تا موقعی سنگین و حرکت دادنش مشکل است که از جا نکنده باشد. احیای
شخصیت و آبرو پس از حتک حرمت دشوار است.

کوچک تا نه جوئ سه نگینه.

سنگ تا از جای نجنبد سنگین است. شخصیت تا زمانی که پایمال نشده، شخص
حرمت دارد.

کوچک دل.

سنگدل. بی عاطفه و نامهربان.

کوچک هاته جواو، نه و نه هات.

از سنگ صدا در آمد از او در نیامد. در موقع عتاب و سرزنش یا شکنجه و آزار برای افشا راز، طرف دعوا که سکوت کند و لب نگشاید.

کوچکی بخه به ئاسمانا.

سنگی به هوا پرتاب کن. سنگی به گنجشکی بزن. حرکتی کن شاید برکتی بیایی.

کوچکی بخه به قه و دارا.

سنگی بر درخت بینداز (شاید سیبی بیفتد یا گنجشکی بزنی) شبیه مثل بالا.

کوچکیج بوری ئه پوم.

سنگ هم بیار می روم. در رفتن مصمم هستم.

کوچکیج به حالی ئه گیری.

سنگ به حالش می گرید. حال شخصی گریان و پریشان احوال و مریضی صعب العلاج.

کوچکی نادان بیخاته چا، به هزار دانا دهرنایت.

سنگی را که نادان به چاه اندازد، هزار دانا نمی تواند آنرا در آورد.

کوچکی نییه بیه م به تهوق سهر خوه ما.

سنگی نیست بر سر خود بکوبم. از دست مردم نفهم و بی منطق.

کوچکی نییه سهر خوه می پی بشکنم.

سنگی نیست که سر خود را با آن بشکنم. در جایی که راه مخالفت و اعتراض بر وی بسته گوید.

کور ئازا مائی بؤ چه س، کور حیزیج مائی بؤ چه س.

پسر با غیرت مال را چه کند و پسر حیز و بی غیرت را مال سود ندهد.

کور ئه کیشیتته سهر باوک.

پسر به پدر می رود. شیر را بچه همی ماند بدو.

کور ئه و باوکه سه.

پسر باباشه. پسر آن پدر است. شیر را بچه همدی ماند بدو.

کور باوک خوه یه.

پسر پدر خودش است. برای تحبیب گویند.

کوپر بیوه ژن رکه رکه ره .

پسر بیوه زن خسیس است .

کورد (بیّ دهم و پله) بیّ دهم و زوانه .

کرد کم حرف و بی زبان و خجالتی است .

کورد ترسه توکه .

کرد ترسو است . (محبوب است) .

کورد چه پۆکخوره .

کرد توسری خور است . کرد مظلوم است .

کورد خۆخوره .

کرد خودخور است . کرد بیگانه نوازش و خودکش است . از ماست که بر ماست .

کورد (میّمان خواه شه ویسته) میّمان دۆسه .

کرد مهمان نواز و مهمان دوست است .

کورد زوو سه پری تیّ .

کرد زود به ناسپاسی و طغیان رسد .

کورد زوو کلاو ئه چپّته سه ری .

کرد زود کلاه سرش می رود و فریب می خورد .

کورد گه دای سکیه .

کرد گدای شکمش است . هر ضه دارد، خرج خوراک و پوشاک کند و عاقبت

اندیش نیست .

کوره نه چپّته بازار، بازار ویران ئه ویّ .

کرد بازار نرود، بازار ویران می شود . هم در مورد بی سلیقه بودن در خرید

گویند و هم در اینکه گفتیم کرد گدای شکمش است و بسیار خرید می کند اگر ببازار

نرود و خرید نکند بازار ...

کوپر کورمه و برای شوومه .

پسر پسر م است و برادر برادر شوهر م . مثال: زنی به نام فاطمه به حسن نامی

شوهر کرده که شوهرش از زن قبلی پسری دارد، این پسر ازدواج کرده و دارای

دو پسر به نامهای حسین و علی است . فاطمه از شوهرش طلاق گرفته با علی

ازدواج میکند، پس اگر از فاطمه سؤال شود که حسین چه نسبتی با شما دارد میتواند بگوید: پسر پسر است و برادر شوهرم.

کوریکمان نه‌وی.

دارای پسری میشویم. کسی که لیاقت انجام کاری را نداشته باشد اما آن کار را بخوبی انجام دهد در باره اش گویند...

کوز بهر کوانگ قه‌دری نییه.

فرج همر که از لحاظ صاخر آماره بودن، به فرج جلو جاق خانه تشبیه شده، بی ارزش و حرمت است. زیرا مردان هوسباز تنوع پسند این مثل در جایی به‌کار می‌رود که شخص داشته‌هایی خود را نپسندد و به مال دیگران چشم بدوزد.

کؤس که فتگ.

مبتلا به بلا و مصیبتی بزرگ. حالت تأثر عزیز مرده‌ای.

کؤسه و ریش پان.

کوسه و ریش پهن. کارهای ضد و نقیض. فیل و فنجان. آسمان و ریسمان.

کولک نه‌رؤنی.

پشم می‌ریزد. ندار و بی چیز است.

کولکه‌ی سه‌به‌خوین.

کولکه: جمع ریخت و پاش پشمی است که در بافتن فرش ایجاد میشود. پیرزن را نیز می‌گویند. پیرزن عیار پیشه‌که خون راه را می‌اندازد. فرهاد کش.

کولکه بوو به مال.

خرده پشمها تبدیل به خانه شد. فقیری را گویند که وضع زندگی خود را سامان بخشد.

کولّه فتنه.

آشوبگر. سخن چین. دوبهم زن.

کؤلّه‌ه‌لبه‌ست بمری شیوه‌نی نییه.

بچه زن یا شوهر اگر بمیرد شیون ندارد. در فقدان اشخاص دورتر نگریند.

کولّه‌ی تی.

می‌جوشد. کسی را گویند که دل پری دارد و آماده گریستن است.

کونا مشکی لیّ بوو به عمارهت.
سوراخ موش در نظرش عمارتی شد. کنایه از ترس و وحشت بسیار.

کونای خهیری بۆ بووگه سهو.
به استهزاء: سوراخ و درچه خیر برویش گشوده شده. در مورد کسی گویند، که
از محلی و راهی خرجی بزرگ برایش فراهم شده.

کونایه ک روشنایی بۆ خوهت بیلانه و.
روزنه‌ای از روشنایی برای خود نگهدار. همه را از خود رانده و ناراضی مکن.

کونای بکه و بیکه ملت.
سوراخش کن و به گردنت ببنداز. کودکانی را گویند که ظرف غذا را زیاد لیس
زنند.

کونایه کم کرده و هزار کونا بووه جه رگم .
سوراخی را باز کردم، هزار سوراخ در جگرم ایجاد شد.
ای که گشتی تو پایبند عیال
دیگر آسودگی مبند خیال

کۆنه ئوجاخان شوئیان بریا

چرای ناکه‌سان تاوه روژ گپیا.

خاندانهای قدیمی (که اهل احسان و نیکوکاری بودند) نابود شدند، دور دور
اشخاص پست و بی اصالت است و چراغ این نوع اشخاص تا به‌روز روشن ماند.
مثل بسیار قدیمی است.

اسب تازی شده مجروح به‌زیر پالان
طوق زرین همه در گردن خر می بینم
"حافظ"

که‌وا نان بخوه.

قبا نان بخور. اشاره به‌زمانی که به‌ظاهر توجه است. رجوع شود به: که‌وا نان
بوخوه.

کووله‌که‌سه‌ره.

سری چون کدو. سری بی مو. سری میان تهی و بی مغز.

کویراییت داهاتگه؟

کور شده ای؟ جلو چشمانت گرفته شده؟ خطاب به کسی که بر خلاف گذشته در زندگی می بازد.

کویر بو، که چه لی چی دهرهاورد.

کور بود کچل هم شد. میمون ابله هم در آورد. زشت بود عیب دارتر هم شد.

کویر بی سواد.

کور بی سواد. آدم بی سواد کور و بیچاره است.

کویراییه، وهك: پووکاوییه.

نکبتش گرفته. کوریش ظاهر شده. گیج و هاج و واج شده.

کویر تا نهو رۆژه ئه مرئ، به ئاوات دوو چاو ساقه.

کور تا روزی که می میرد به آرزوی داشتن دو چشم سالم است.

کور از خدا چه خواهد، دو چشم بینا.

کویر چرای گهرهك نییه.

کور را به چراغ چه حاجت. نارگیل بدست بوزینه.

کویر خوهم و چاو ساق مهردم.

کور خودم هستم و چشم سالم برای دیگران. کور عیب خود و بینای عیب دیگران.

زره بینی تو به عیب دیگران

چون به عیب خود رسی کوری در آن

"مولود"

کویر سپی مشت که فتگه.

شیش به دست کور افتاده. فقیری که ناگهان صاحب مکتب شود.

کویر شهو و رۆژی بو نییه.

کور را شب و روز یکسان است. ما که رسوای جهانیم چه دوزخ چه بهشت. آب که از سر گذشت چه یک گز، چه صد گز.

کویر له خوا چه ی گهرهك؟ دوو چاو ساق.

کور از خدا چه خواهد؟ دو چشم بینا.

کویر و بی سهوا وهنه یهك.

کور و بی سواد مانند هم اند. آدم بیسواد کور است.

کویر وتی و که چه لیچ باوه پی کرد.
کور گفت، کچل هم باور کرد. تو گفتی و من باور کردم؟!

که جدار و مهریز.

کچ دار و مریز. مثل کاملاً است و در سندانج معمول شده. ماماشات و راه آمدن با کسی.

که چه ل نه گهر بتانی سهر خوهی دهوا نه کا.

کچل اگر بتواند سر خود را درمان می کند. کچل ار طبیب بودی سر خود دوا نمودی.

که چه ل نه ونه یه سته مه تا کلاوه که ی دانه که فی.

کچل تا کلاه از سرش نیفتاده ناراحت است (که میادا سر کچلش را ببینند). آب که از صد گذشت چه یک گز چه صد گز. ما که رسوای جهانیم چه مسجد چه کنشت.

که چه ل به قورپچه و شیرینه.

کچل با گل و لای هم شیرین و بانمک است. کچل در هر حال دوست داشتنی است.

که چه ل تری، بهش خوهی بری.

کچل گوزید، سهم خود را قطع کرد. درباره کسی گفته می شود که امتحان بد بدهد و از کمک دیگران بی بهره بماند.

که چه ل چه کیم بی سهر خوهی دهرمان نه کا.

کچل ار پزشک باشد سر خود درمان می کند. اگر چیزی بلد باشیم ابتدا به فکر خودم هستیم.

که چه ل خوه شبه خته.

کچل خوشبخت است. کچل شانس دارد.

که چه ل دهرمان کهر بوای، دهرمان سهر خوهی نه کرد.

کچل ار طبیب بودی سر خود دوا نمودی.

که چه ل زه ره شیرینه.

کچل نزد همه عزیز و دوست داشتنی است.

که چه ل که چه ل که لآچه، ره و غن که لله پاچه.

بچه‌ها کجلی را مورد استهزا که قرار می دهند، می گویند.

که ر ناسیاوانه.

خر آسیابان است. با استهزا و مزاح در تأیید کسی که راه را گم نمی کند.

که ر نائوس نه کا.

یکی گوید: فلانی هنوز بچه است و چیزی نمی فهمد، دیگری در رد گفته او گوید: علاوه بر اینکه همه چیز می فهمد (خر ر آستن می کند).

که ر به باره و تیا گوم نه وئ.

خر هم در آن با بارش گم می شود.....

که ر به باره و گوم نه کا.

خر را با بارش گم می کند. (وصف شخصیت کودن و نفهم).

که ر به پاوه و ئاو نه خواته و.

خر سر پا آب می خورد. سابقاً برای آب خوردن می نشستند و دستی بر سر می نهادند سپس آب می نوشیدند این رسم هم اکنون در بیشتر دهات ایران متداول است.

که ر به کاروانی چاخه و ناوی.

خر با بهکاروان رفتن چاق نمی شود. سابقاً حیوانات بارکش را اجاره میکردند و بکاروانی می بردند. نتیجه این است که: از چریدن شخص در سور و مهمانی، زندگی اداره نمی شود.

که ر به کۆپانا نه ناسی.

خر را بوسیله پالانش می شناسد. خر را از بارش می شناسد. (بسیار کودن است).

که ر به کوشتن ناویته نه سپ.

خر در اثر زدن اسب نمی شود. بچه با زدن تربیت نمی شود.

که ر به گونا نه ناسی.

به مزاح: خر را بوسیله علامتش می شناسد. (ابله و بی شعور است).

که ر به نه قیزه نه پوئی به ریگا.

خر به وسیله سیخک راه می رود (تو که خر نیستی).

که ر به نه قیزه فیّره.

خر به سیخک و کتک عادت دارد. تا نباشد چوب تر، فرمان نبرد گاو خر.

که ر بیژاو به ونای بارگه .

خر بیار و بدنای بار کن. کاریکه نباید بشود شده.

که ر بیژاو و ترویه تی بارگه .

خر بیار و رسوایی بار کن.

که ر بیژا و مه عره که بار بکه .

خر بیار و معرکه بار کن. کاریکه نیایست بشود شده.

که ر پیر و هه و سار نو، سه ره سه ریه له دور جو.

خر پیر و افسار نو، عر عر می کشد به دور جو. پیر مردی هوسباز را گویند که با پوشیدن یک دست لباس تمیز به عشقبازی رفته باشد.

که ر توپیک باری نییه .

خر مرده را باز ننهند. از آدم بی خاصیت درخواستی نکنند.

که ر ته مه ل ماتل چۆشه .

خر تنبل منتظر چش است. آدم تنبل سیخک می خواهد.

که ر جو بوینی، کا ناخوات.

خر جو ببیند کاه نمی خورد. مزاحاً به کسی که چیز بهتری دیده طمع در آن بسته است، گویند.

که ر خومه و کوپانی نه که م.

خر خودم است پالانش می کنم.

که ر خومه و گوپی نال نه که م.

خر خودم است و گوشش را نعل می زرم. کسی را در کار من حق دخالت نیست.

که ر خوهی له ئاو (په رانه و) دهر کرد.

خر خود را از آب رد کرد. خر خود را از پل گذراند. کارش را روبه راه کرد.

که ر به دو ریال، کوپان به سی قه ران.

بهای خر ۲/۵ ریال پالانش ۳ ریال. معمول در سندنج ۲ ریال یعنی ۲ ریال و ده شاهی. اصل فدای فرع.

که رده په شیمان له نه که رده په شیمان خاستره .

پشیمانی بر انجام کاری به از پشیمانی بر انجام ندادن آن.

که ردهسی نه شکئی، جووچکه‌ی هه‌لئه‌وه‌سن.

خر دستش می شکند دمش را می بندند. مسئولان ناوارد بر خلاف واقع عمل می کند.

که ر دیزگ هه‌ز نه‌کا به توپین خوه‌ی و زهره‌ر ساحئوه‌که‌ی.

خر خاکستری تیره به آرزوی سقط شدن خود و ضرر صاحبش است.

که ر خاوه‌ن خوه‌ی (ساحئو خوه‌ی) ناناسی.

خر صاحب خود را نمی شناسد. کنایه از محلی بسیار شلوغ.

که‌ر سواری نه‌کا.

خر سواری می کند. کسی را گویند که بر جمعی نادان و ابله حکومت کند.

که‌ر سواری عه‌یی، دابه‌زین دوو عه‌یب.

خر سواری عیب است و پیاده شدن از آن دو عیب. کنایه از اینکه: این کار را نمی بایست بکنی حالا که کردی تمامش کن.

که‌ر فام کردن، وه‌ک: شیر فام کردن.

خر فهم کردن، چون: شیر فهم کردن. کسی را درست و کامل حالی کردن.

که‌ر کولّ و بار سوک.

خر کوچک یا دم بریده و بار سبک. همسفری را گویند که سبک و بی بار و علایق باشد.

که‌ر له بار نانالی، له بار ساحئو نه‌نالی.

خر از سنگینی بار نمی نالد از ستم صاحب بار می نالد.

که‌ر له کوئی که‌فتگه، کونه له کوئی درپاگه؟!

خر کجا افتاده، مشک آب کجا پاره شد؟! فلان چیز پارسال از بین رفته و حالا خبرش را می گیری. او کی مردود شده حلا سرزنشش می کنی.

که‌ر له که‌ر بمینئته‌و، لووت و گوچکه‌ی نه‌که‌ن.

خر که از خزان دیگر وامانده (گوش و دماغش ببرند). در فارسی گویند: پال و دمش را ببرند.

که‌ر له ریگه‌ی جوا بمرئ شه‌هیده.

خر بهراه جو بمیرد شهید است.
من مات دون ماله شهید.

که رکوپان نه‌کن.

خر پالان‌کنند. به مزاح: یکی به‌دیگری گوید، در فلان شهر... یعنی شما آنقدر
سفیه و بی‌خردی اگر روی، شما را نیز پالان‌نهند.

که رره‌نگ نه‌کن.

خر رنگ می‌کنند. نظیر مثل بالا.

که مردگ و خاوه‌ن نارازی.

خر مرده و صاحب ناراضی. خر خسته و صاحب ناراضی.
اثرت غیرى بغراقات القرب.

که رنال نه‌کن.

خر نعل می‌زنند. خر پالان می‌کنند. در محلی که سواد و معرفت در مرتبه
اعلاست.

که رناو جوگه‌س، له هر تک لا نه‌خوات.

خر داخل جوی است از هر دو سمت علف بر می‌چیند و می‌خورد. آدم زرنگ
و استفاده‌جویی است.

که رنه‌تویبگه، هرزان بی‌گفته.

خری سقط‌نشده تا کوفته ارزان شود. اتفاقی نیفتاده تا اوضاع دلخواه تو شود.

که روگا له یه‌ک جیا ناکاته‌و.

خر و گاو را از هم فرق نگذارد. خر از گاو نشناسد. شخص بی‌نهایت ابله و
نادان است.

که رره‌که‌ت بووه به ریگا.

به مزاح و استهزاء: خرت را بران. رانندگیت را ادامه بده.

که رره‌که کۆپانی لار کردگه.

خر پالان کج کرده. کنایه از زنی بدکار شده.

که رره‌که مه‌مره به‌هاره، چووزه‌ی که‌ما دیاره.

خره نمیر بهار آمده. جوانه (کما) سر بدر آورده، کما علفی است کوهی خوراک
خر.

بزک نمیر بهار میاد. وعده سر خرمن دادن.

که‌رم خووا و ناوچاو پاکت.

به کرم خدا و چشمان نورانی و پاکت. خدا کند چنین شود که می‌گویی.

که‌ره و سیراج له وهخت خواهیا خواه‌شه.

کره و سیراج خوردن موقع خود خویست و سیراج: ماست آب کشیده که به آن نمک و سیاهدانه زنند. هر کار به موقع خود و هر چیزی به‌جای خویش نیکوست.

که‌ر هه‌ر ئه و که‌ره‌سه، کۆپانه‌که‌ی گۆریا‌گه.

خر مان خر است. پالانش عوض شده. مزاحاً: همان شخص است لباسش نو شده.

که‌ری به باره و تیا گوم ئه‌وئ.

خر با بارش در آن گم‌شو. خانه‌ای شلوغ که اثاث و وسایش در هم ریخته باشد. جایی شلوغ و نامرتب.

که‌ری جوّ خوه‌ر بوو‌گه.

خرش جو خور شده. زن یا مردی را گویند که طعم ازدواج چشیده باشد و نمی‌تواند بی‌جفت بماند.

که‌ریان به کۆپانه‌و‌تگه.

خر و پالان گفته‌اند. خر را پالان زینت بخشد.

که‌ریاوی پی ئه‌کا.

خر با آن تب‌کند. پوشیدن لباس زیاد در فصل گرما. خر با پوشیدن آن تب‌کند تو چطور دوام می‌آوری یا توهینی است تو از خر بالاتری.

که‌ری به په‌یغام ئاو ئه‌خواته‌و.

خرش با پیغام و سفارش آب می‌خورد. در مورد کسی گویند که خود دنبال کارش نمی‌رود و به‌دیگری ارجاع می‌کند که انجام دهد.

که‌رئ به خه‌یاری.

خری را به خیاری دادن و معاوضه کردن. خر دادن و خر مهره خریدن.

که‌رئ به که‌رئ سنان له بن ده‌سیه‌و ده‌رئ.

در معامله‌ای گویند که نه سود دهد و نه زیان رساند. کار عاطل و وقت‌گیر و سرمایه‌گیر.

که ریّ خه فتویّ جوّ ناخوات.
خر خفته جو نمی خورد. هر که خواب است رویش در آب است.

که ری نییه و کادان نه کاته و.
خر ندارد و کاهدان می سازد. مناره ندارد و نیزه می دزدد.

که ری گوم کردگه و به شوّن ناله که یا نه گه پریّ.
خر گم کرده و دنبال نعلش می گردد. اصل را رها کرده به فرع پرداخته.

که ری گوم کردگه و به شوّن هه و ساره که یا نه گه پریّ.
خر گم کرده و پی افسارش میگردد. چون مثل بالا.

که ری نییه و کوپان نه سیئیّ.
خر ندارد و پالان می خرد. ماشین ندارد و گاراژ می سازد.

که ری نییه و نالّ نه سیئیّ.
خر ندارد و نعل می خرد. رجوع شود به: به ئاو نه گه بیگه...

که ری یه ک جار نه که فیتّه ناو چالّ.
خر یک بار پایش به چاله می رود.
دیگر از وی مدار چشم وفا
هر که شد با تو در جفا گستاخ
زانکه هرگز دو بار مومن را
نگزد مار از یکی سوراخ

"جامی"

که س به ش که س ناخوات.
قسمت کسی را دیگری نتواند خورد.
بر سر هر لقمه بنوشته عیان
کز فلان بن فلان بن فلان

که س به که س نییه.
کسی به کسی نیست. هر ج و مرج است.

که س به موفته کار ناکا.
کسی مفت و رایگان برای کسی کار نکند.

که س بیّ که سان خواس.

کس بی کسان خداست.

کهس رزق و رۆزی کهس ناخوات.
روزی کسی را دیگری نتواند خورد.

کهس شۆن خواهی گوم ناکا.
هیچکس راه (خانوادگی خود را گم نمی کند).
باز گردد به اصل خود هر چیز.

کهس نییه بپرسی خالۆ کهرت به چه ند؟
کسی نیست بپرسد دایی خر تو چند می ارزد؟ کسی از ما خبری نمی پرسد. کسی
در فکر ما نیست.

کهسی برسی بی، نان به خه و نه وینی.
کسی که گرسنه باشد نان به خواب ببند. شتر در خواب ببند پنبه دانه.
کهسی به شۆن ره فیتق خاسا بگه ری، بی ره فیتق نه مینی.
هر کس در پی پیدا کردن دوست خوب و بی عیب باشد بی دوست می ماند.

کهسی بی نه جهل نامری.
کس بی اجل نمیرد. کسی پیش از اجل نمیرد.

کهس تر رزق نه دات.
کس دیگر رزق می دهد. روزی رسان خداست.

کهسی (ته مادار) (به ته مای) کاسه هاوسا بی، سه ر بی شیو نه نیته و.
کس به امید همسایه نشست شب گرسنه میخوابد.

کهسی پۆی ناگه ریته و.
کسی که رفت (مرد) یاز نمی گردد. کی رفت به دوزخ و کی آمد به بهشت.

کهسی فره بگه پی یا کۆل تیریتته و یا زۆل.
کسی که زیاد بگردد یا کوله بار بخانه می آورد یا بچه سر راهی.
در مور کسی گفته می شود که ضمن گردش چیزی یافته باشد.

کهسی کاله ک بخوات، دائه نیشیتته پای له رزه کهچی.
هر کس که خربزه خورد پای لرزش هم می ایستد.

کهس خه تی ناخوینیتته و.

کسی خطش را نمی خواند. بی اثر است. احترامی در میان مردم ندارد.

کسی له چل ساله گيا فير پلاو خوار دن بی، تیکه نهوات بؤ لووتی.
کسی که در چهل سالگی پلو خوردن یاد بگیرد، لقمه را بطرف دماغش می برد.
اسبی که در چهل سالگی تعلیم بگیرد، برای میدان قیامت خوبست.

کسی نه و بیژئی کابرا که رت به چهن؟
کسی نگفت خرت بچند. کسی توجهی نکرد.

کسی نییه دیان خهیری پیا بنی.
کسی به او توجهی نمی کند. کسی خیر او را نمی خواهد.

ککشک چه و په شم چه.
کشک چه و پشم چه. انکار و حاشا در موردی.

ککشکه ساویکی ماگه.
باندازه یک کشک ساییدن مانده. زمان زیادی نمی برد.

کعبه که ج ناوی.
کعبه کج نمی شود. اگر این بشود اتفاقی نمی افتد.

که فتگه به رچاو و ده م.
جلو چشم زبان افتاده. زبان و چشم حسودان بر او باز شده.

که فتگه سهر و کلاو خواهی.
به سر و کلاه خود افتاده. در اثر بی سرپرستی افسار گسیخته شده.

که فتگه سهر زوانگه ل.
بر سر زبانها افتاده. بلند آوازه و مشهور شده.

که فتگمه ناو قورت.
توی در دسر افتاده ام. پشت سر هم صدمه و سختی می بینم.

که فته جیگه یه ک عه رهب نیزه ی بؤ نه خات.
جایی افتاد که عرب نتواند بدانجا نیزه اندازد. محلی پرت و نامعلوم.

که فته مل نانه که ی خواهی.
به نان خودش افتاد. زندگی اولیه خود را باز یافت.

که لپوس خاس بوی، به کؤل ساحتوییه و بوو.
پوستین اگر خوب بود، روی دوش صاحبش بود. اگر چیز خوبی بود دور نمی
انداختند.

که لکه له یه .

لفظی است که کنایه بر هوس کردن کاری دارد.

که له شیر برسی خو به خهرمان ئاوبردگه و ئه وینی.
خروس گرسنه خرمن آب برده را به خواب ببند. آدم بی لباس کرباس پهناور به
خواب ببند.

شتر در خواب ببند پنبه دانه

گهی لب لب خورد گه دانه دانه

که له شیر نه خوینی، روژ ئه ویتته و.

اگر خروس نخواند، روز می شود. تو نباشی یار من، خدا بسازد کار من. اکبر
ندهد خدای اکبر بدهد.

که له شیر برسی و خهرمان ئاوبردگ.

خروس گرسنه و خرمن آب برده. تشبیهی است که مشبه محذوف است. آرزومند
داشتن چیزی و ناکام بر آن سرد شدن.

که له شیر ناوهخت.

خروس بی هنگام و بی محل. آنکه گفتار و کردارش مقتضی حال و مقام نباشد.

که له شیر ناوهخت بخوینی، سه ری ئه برین.

خروس بی وقت خوان را سر برند. هر کس مخالف رژیم و حکومت وقت
برخیزد آن ببند که نشاید.

زبان بریده به کنجی نشسته صم بکم

به کسی که نباشد زبانش اندر حکم

"سعدی"

که له شیر نه خوینی روژ ئه ویتته و.

خروس هم نخواند، صبح میشود. رمستان می گذرد و روسیاهی به زغال می
ماند.

که له شیریهی خواه ندگیه .

خروسش خوانده است. کبکش خروس می خواند. کنایه: به حد بلوغ رسیده ست.

که م نه خوه م و کز نه نیشم.
کم نخورم و قانع نشینم.
از این پس به کنجی نشینم چو مور
که پیلان نخوردند روزی به زور
"سعدی"

که ما بو کهر نه که نن، کهر بتوپی که ما بو کی نه که نن.
که ما را برای خر می چینند، خر بمیرد که ما را برای که بچینند؟
به مزاح: این همه رنج و فداکاری برای توست تو نباشی چرا به خودم زحمت
دهم.

که ما به دهم کهر خواه شه.
که ما به دهن خر خوشمزه است. که ما علفی است که در سنگلاخها روید بلند شبیه
شوید.

که م بریسه.
که م بریس. که دروغ سر هم کن.

که م! بوچه تی؟ بو فره.
کم! برای چه می آیی؟ برای زیاد (شدن). بیشتر در مورد دهاتی تعارفی از
ماست و پنیر و کره و غیره به شهر خانه کسی می آورد هدفش این است که باو
کمکی کنند.

که م بخوه و راحت بخه فه.
که م بخور و راحت بخواب. قانع باش تا آسوده و بی خیال زندگی کنی.

که م بو بخوه و مه چوره سهر که کیم.
که م بخور تا نیازمند طیب نشوی.

که م بو بخوه و هه میشه بو خوه.
که م بخور، همیشه بخور.

که م با بهره کهت خاستره له فره ی بی بهره کهت.
که م حلال و با برکت است از زیاد حرام و بی برکت.

که فتار میردیکی چاکه، قوی نه سمی دهنگ ناکا.

گفتار مرد خوبست، چایش را سوراخ می کنی چیزی نمی گوید. (وقتی که میخاهند از سوراخ بیرونش آورند). مثل اس برای مرد مقاوم و سخت کوشی که هر چه آزمایش کنی و عذابش کنی، تحمل کند.

که م تر خمه .

بی لیاقت است. بی حوصله است. لش و تنبل است.

که متر ته قه لای رزق و روزی به .

کمتر دنبال روزی و دوندگی باش. زیاد دویدن کفش پاره می کند. زمین و زمان را بهم بدوزی، خداوند ندهد زیاده روزی.

که م جیقلدانه .

کم دل و جرأت است. کم ظرفیت است. معنی مثل: سنگدانش کوچک است.

که م خوره به و دایمه خوره به .

کم خور باش و همیشه خور باش. کم بخور و همیشه بخور.

که م تینه و بم جاوه، له زه تم ها له دواوه .

کمتر مرا در لقمه بگذار و خوب مرا بجو، که لذت به دنبال است. تلویحاً به کسی که زیاد پنیر، کره و امثال آنها را در لقمه می گذارد، فهمانده شده که یک مقدار رعایت کند.

که نوو به رو پشستی بو نییه .

کندو پشت و رو ندارد. به مزاح: به جای، گل پشت و رو ندارد.

که نووه ره شه .

کندوی سیاه. این کندو غیر کندوی عسل است. کندوهای بزرگی بود که در آنها گندم انبار می کردند شبیه کوزه های سفالی و روغن پنیر. جمله ایست توهین آمیز: کنایه از زن زشت سیاه و چاق.

که نی برمی و که نه لانی پره و بیته و .

که ن: کنده شده از دیواره بلند رودی. کنه لان: چاله ای که بر خود آب ایجاد شده. بمعنی مثل: دیواره بلند رودی بریزد و چاله از رود پر شود. شخص خسیس و ممسک بمیرد اطرافیانش به نوا و بهره ای برسند.

که نی بروخی، که ناوی پره وکا .

دیواره رودی بیفتد و چاله ای را پر کند. چون مثل بالا.

که نیشک نه و دایکه سه .

دختر آن مادر است. شیر را بچه همی ماند بدو.

که نیشک نه کیشیتنه سهر دایک، کوپ نه کیشیتنه سهر باوک.

دختر به مادر رود و پسر به پدر.

که نیشک نه گهر وه بریتنه گوژله می موو، دارایی باوکی نهیداته سوو.

دختر اگر چند زشت و مانده باشد مانند کلاف مو شده باشد دارایی پدر، شوهر ش می دهد. (بطمع دارایی پدر و ارث او دختر بی شوهر نمی ماند اما اگر پدر ندارد باشد دختر می ماند).

که نیشک کژله که می ماله .

دختر ستون خانه است. (از لحاظ پخت و پز و نظافت و کمک به مادر).

که نیشک گیان سه خته .

دختر سخت جان است. در ناخوشی کمتر صدمه ای می بیند و تاب ناملایمات بیشتری دارد.

که نیشک وهسه پووشین.

دختر چون پوشین است. پوشین پارچه سیاه و نرم و لطیفی است که زنان بر سر زنند و گاهی عمامه وار بدور سر پیچند. این پارچه در شوستن گاهی خوب از آب در می آید. دختری هم چون پوشین است گاهی خوب و پخته و کارآمد و سر بهراه و محترم می شود.

که نیشک ههر تا دانیشی، بهخت هه لتری.

دختر هر صبر کند و بماند بختش شکوفاتر می شود و شور بهتر کند.

که نیشکی دایک تاریفی بکات، نه شی خالو بیخوازی.

دختری را که مادر تعریف کند برای آقا دابیش خوب است.

کونی! مه گهر له خوهت وهویله نه وگی؟

که نی: مخفف که نیشک: دختر.

دختر! مگر خودت عروس نبوه ای؟ چرا در اینگونه کارها از عروست ایراد و اشکال میگیری. زنان در سن بالا برای خوش آیند و ارضای نفس، همدیگر را دختر خطاب کنند.

که نیشک ههر وهسه پرد.

دختر مانند پل است که هر کسی بر روی آن عبور می کند و برای خواستگاری او می آیند، چنین کاری موجب ننگ نیست.

که و نه و سه به رانبر که و بخوینی.

کبک (خوب) آنست که در مقابل کبک بخواند.
اگر راست میگویی و مردش هستی در مقابل و حضور او این حرفها را بزن و اظهار وجود کن.

که و سوور بهر تیپ.

قبای سرخ جلو تیپ. دلفک، شخص مورد تمسخر. و ه ک: هه لکه فت هوز.

که و! نان بخوه.

قبای! نان بخور. رجوع شود به: زه مان که و.....

که و ان رؤسه می شکانده.

کمان رستم را شکسته، بیژن را از چاه بر آورده.
در مورد کسی گویند: که کاری بی اهمیت انجام داده و بزرگ آنرا جلوه میدهد.

که وای حریر خشهی تی، سک له برسیا قویره تی.

قبای حریر در تنش خش خش می کند اما شکمش از گرسنگی به قرقر افتاده.
کردها گدای شکم و مقید آداب و تشریفات هستند و همیشه ظاهر را فدای باطن می کنند.

که و رویشک هاتگه سه ناو ریگهی.

خرگوش به میان راهش آمده. کنایه از مسافری که ناراحتی در سفر دیده.

که و رویشک خه و نه کا.

خواب خرگوش کند. مرحله خواب و بیداری.

که ووش پینه چی پاشنه ی نییه.

کفش پینه دوز پاشنه ندارد. کوزهگر از کوزه شکسته آب می خورد.

که ووشه کانم سوار نه وئی.

کفشهایم سوار می شود. اگر کفش بر روی کفش بیفتد نشانه این است که صاحب آن به مسافرت می رود.

که ی ده سی چه ور نه که یین؟

کی دستی چرب می کنیم؟ کی نان عروسی شما را می خوریم؟

که‌ی کار شه‌یتانه .

کی کار شیطان است. به مزاح در جواب کسی که تعیین وقت برای انجام کاری خواهد، گویند.

که‌ی موورگ بیّ کونا دائه‌میئی؟

کی مهره بی سوراخ (دختر باکره) معطل می ماند؟ کی دختر بی شوهر می ماند؟

کیّ بمری، کیّ بمیئی؟

که بمیرد که بماند. رجوع شود به: که‌ره که مهره..... و: شیردا بق پیردا.

کی چیوئه‌کا به لای باریا؟

چه کسی چوب لاری بارش می کند؟ چه کسی مزاحم و مخل آسایش اوست؟

کیسه م نه‌دورانگه .

کیسه ندوخته ام. در انتظار بدست آوردن این مبلغ هستم.

کیچ ئه‌خه‌مه شوالّت.

کک در شلوارت اندازم. کنایه از اینکه: تو را پریشان و مضطرب و سرگردان می‌کنم.

کیچ نه‌ی گه‌ستگه .

کیکش نگزیده. نشانه تأثر و ناراحتی در وجود او مشاهده نمی‌شود.

کیچی هفت مه‌ن شیر ئه‌دات.

ککش هفت من شیر می دهد. کنایه از شخص خسیس و نخور و ممسک.

کیسه‌ل کاویژ ئه‌کا.

با مسخره به کسی که در حال سخنرانی است. گویند لاکپشت نشخوار می کند.

کیشایه به‌ر یه‌خه‌یا.

به یقه خودش کشید. در تربیت و پرورش او اقدام کرد.

کیف به کیف ناگه‌یی، بنیام به بنیام ئه‌گه‌یی.

کوه به کوه نمی رسد آدم به آدم میرسد.

باور نکردمی که رسد کوه سوی کوه

مردم رسد به مردم باور بکردمی

کوهی بدان تنم که بدان کوه غم رسید
من مردمم چرا نرسیدم به مردمی
"خافانی"

کیف له بن تیری.
کوه را از جا می کند. شخص زورمند. غم و غصه ای ممتد.
کیفه که ی گوم کرد.
کیفش را گم کرد. بازی در آورد. شر فروخت.
کیفیک و کایهک به لایه وه یه کیکه.
کوهی و کوهی نزد او یکسان است. شخص بخشنده و نادان مراد است.
کیفیکی نه پری کیفی تر هاته ریگه ی.
کوهی را طی نکرد، کوه دیگری سر راهش آند. مصیبت را به کوه تشبیه کرده،
گویند: داغ مصیبتی فراموش نشده به مصیبت دیگری دچار شد.

کی له دنیا دا راحت ته؟
چه کسی در دنیا آسوده است؟
یک تن آسوده در جهان دیدیم
آنهم آسوده اش تخلص بود

کی له و دنیا و گه پیا گه سه و.
چه کسی از آن دنیا برگشته است؟ کی رفت به دوزخ و که آمد ز بهشت.

حرف " گ "

گا، به ته نیا گیره ناکا.
گاؤ به تنهایی خرمن نمی کوبد. گیره: چو گاو یا الاغ که خرمنی را بکوبند. یک دست صدا ندارد.

گا، به ته نیا هۆله ناکا.
گاؤ به تنهایی خرمن نمی کوبد. هۆله: چند گاو یا الاغ که خرمن یا علف زیادی را بکوبند. یک دست صدا ندارد. آری باتفاق جهان میتوان گرفت.

گا، بده به گا مردگ، ژن بده به ژن مردگ.
گاؤ بده به کسی که گاوش مرده، زن بده به کسی که زنش مرده. از امثال بسیار قدیم است. گویا نصیحت یکی از بزرگان قوم است به حاکم و کارداری. عادل باش و حق هر کس را ادا کن.

گاؤ له دهسی داناگه فی.
دانه ارزن از دستش نمی افقد. کنایه از شخص خسیس و احسان نکن.
گاؤ له دهسی دورنای.
دانه ارزن از دستش در نمی آید. شخص خسیس تنگ نظر و دست خشک مراد است.

لا سیقط من کفه خردله.
وز بخل نیوفتد به صد حیلت
از کف پرا زرنش یکی ازرن
"ناصر خسرو"

گا، به دهس جفتیارا نه پوانی.
گاوپکه جفت میکند چشمش را بدست سرپرستش دوخته است. کوچک ز بزرگ توقع دارد. مبارشر در آباردی بقدر مالک و آفایش ور میگوید. رجوع شود به: سهگ به وؤر...

گا، له داخ کهرا پیر نه وی.
گاؤ از غصه و حسرت الاغ پیر میشود. (بخاطر صبوری و پر طاقتی او در تحمل بار گران).
من که از بینوایی نیم روی زرد

غم بینوایان رخم زرد کرد
"سعدی"

گام به باره و دؤینه م به داره .
گاوم باردار است و ترخینه ام روی آتش است. کنایه: مشکلی برایش پیش آمده و دستم هم خالی است.

گا، ویلّ نه کا و گویره به خیو نه کا.
گاو را رها میکند و گوساله را پرورش میدهد. اصل را رها کردن و بفرع پرداختن.

گا هس خهیر له مه دا بووبی.
شاید خیر در این بوده باشد. کاری که نشد، نکو شد که نشد.
گا هس سه ر برباگی تیابی و گه ره کم نه وی تو پی بزانی.
در منع باز کردن (کشو، کیف، چمدان، و غیره بدست دیگری).
گویند: شاید سر بریده ای در آن نهاده باشم و نخواهم که تو بدانی.

گارام خوه م و گای مه ردم

هه ر نه یسم نامه ردم
چوبدستی خودم و گاو دیگران، اگر نزنم نامردم. سرمایه دیگران ر در اختیار دارم اگر نتوانم از آن استفاده کنم نامردم.

گا قوړ.
صدای گاو، منظور از مهرماه و اول پاییز است که آب بحدافل می رسد و گاو از بی آبی برای نوشیدن یا خود را در آن انداختن به صدا در می آید.

گای بنه.
گاو بنه، آدمی کم زحمت و راحت طلب.

گای بی شاخ.
گاو بی شاخ. کنایه از آدم ابله و نادان.

گای بی گاوان.
گاو بدون گاویان. شخص بیکار و بی عار و بی مسئولیت. بچه بی مسئول و سرپرست.

گایه ک نه کوژم باو کم بمری.
گاو می سر می برم (نذر می کنم) اگر پدرم بمیرد. فرزند ناخلف برای رسیدن به ثروت پدرش فرا رسیدن مرگ او را چنین استقبال می کند.

گای خوهم و گارام مهردم.
گاو خودم و چوبدستی مردم. رجوع شود به: له سه مالم بهن له بآلم.

گه‌دا بازی ده‌رتیږی.
گذا بازی در می آورد. خود را ندار و بی چیز جلوه میدهد.

گه‌دا به‌گدا، ره‌حمه‌ت له خوا.
گذا به‌گدا، رحمت بر خدا. فقیری گوید که چیز اندکی دارد و فقیر دیگری از او کمک بخواهد.

گه‌دا پالّه‌وان خواس.
گذا پهلوان خداست. برای دلخوشی و قوت قلب مستمندان گویند.

گدا رووی ره‌شه و تووره‌که‌ی پی.
گذا رویش سیاه است و کیسه اش پر. (روسياه است چون با خفت و خواری پول جمع کرده.)

گه‌دای مووسایی نه دنیا‌ی هه‌س، نه قیامه‌ت.
گدای کلیمی نه دنیا دارد نه قیامت.

گه‌دایی خوه‌ی خاسه، قوړته‌کانی خراوه.
بی چیز و نداری زیاد مهم نیست. پیش آمدها و صدمه های پی در پیش بد است.

گدایی روره‌شی تیږی.
گدایی روسیاهی (خفت و سرافکنگی) آورد.

گدایی هفت مائی بو ئه‌که‌م.
(نذ رمی کنم که) گدایی هفت خانه را برایش بکنم. (بلکه بچه ام زنده بماند).

گری به‌ری داگیه له سه‌ری.
اشخاص هوسباز و شهوت انگیز مراد است که کارهایی نامعقول انجام دهند.

گردگيه‌سه ده‌مه‌و.
شخصی که در خرابکاری جری شده باشد گویند: بچه جسور و شرور نیز مراد است.

گری دامرکیا.
حرارتش خاموش شد. از جوش و خروش افتاد.

گری کوره.
گره کور. کلاف سر در گم. کارم مشکل شده و پیچیده.

گری گرتگه.
آتش گرفته. از حسادت می سوزد.

گریه که به دهس نه کرگیتتهو، بوجه به دیان بیکهینه و.
گرهی که با دست باز می شود، چرا بدنجان باز کنیم.
گره کز دست بگشاید چرا آزد دندان را.

گرگه کوتیره.
جاروی فرسوده. کنایه از زن پیر و از کار افتاده.

گشت گیانم بکن ده رزی ئازن، به شهرتی پیم بیژن قیخا زن.
تمام بدنم را با سوزن زخمی و خونی کنند، به شرطی زن کدخدا خطابم کنند.

گشت روین، نیمه یچ نه پوین.
همه رفتند ما هم می رویم، از مرگ گریزی نیست.

گشت کونی کونی نییه.
کون مخفف کونا: سوراخ. هر سوراخی سوراخی نیست.
نه هر جای مرکب توان تاختن
که گه گه سپر باید انداختن

"سعدی"

گشتمان بنیامین.
همه آدمیم. همه از یک نسلیم. (چرا بد دیگران را بخواهیم).

گشتمان به نهی خوابه کین.
همگی بنده خدا هستیم. همگی یک هدف داریم. همه بندگانیم یزدان پرست.

گشت هه وری بارانی نییه.
هر ابری باران ندارد. هر گردی گردو نیست. از هر کسی کار ساخته نیست.

گشتمان سه رووتای (پارچه به کین) (جاوگی کین).
همه سر و ته یک پارچه ایم. (یک کرباسیم). همه از یک قماشیم. همگی مانند هم
هستیم.

گشتی نه گوزهری.

همه چیز میگذرد. خوب یا بد می گذرد.

بگذر این روزگار تلخ تر از زهر

بار دگر روزگار چون شکر آید

"حافظ"

گشتی به ناو پاک نه ویتِه و.

همه چیز با آب پاک می شود. همه پلیدیها را با آب شویند.

گشتی، شون و وعده، نه ویسی، وعده شون هیچی ناویسی.

همه چیز به دنبال وقت و وعده است. وقت و وعده به دنبال چیزی نیست.

گشتی که شکه.

همه اش کشک است. همه اش چرند و بی مورد است.

گشتی ته واو نه وی.

همه چیز تمام می شود. خوب و بد می گذرد.

گشتمان په کمانه.

همه ما لنگ و دستنگیم. بر هر که بنگری بهمین درد مبتلاست.

گشتیانی پی بالق بون.

همه آنها با آن بالغ شدند. همگی آنرا مصرف کردند و بکار بردند.

گلا را و کردگ.

نفرینی آغشته به محبت.

گلا راو نه کی.

جمله ای دعایی. مثل: علیل نشی. دلیل نشی.

گله له دوس نه کرگی.

گله از دوست می شود کرد. از بیگانه گله نکنند.

گله ی خوهی له پای خوهی.

گله خودش پای خودش. خود کرده را تدبیر نیست.

گلیم خوهی له ناو ده رتیری.

گلیم خود را از آب بیرون می کشد. زندگی خود را اداره می کند.

گمیزی به فر کونا ناکا.

ادراش برف را سوراخ نمی کند. آدم بی حال و بی لیاقتی است.

گوپ چپ گوپ چپ.

گوپ: گونه چپ: امر پچرین (بریدن) گونه بپر گونه، بپر در حالیکه گونه اش را میکشد. کشان کشان، با کشمکش. چیزی را از دست کسی ربودن.

گویا شنه نه له مهنه که متره؟

گویا من از فلانی کمترم.

گویه سووره کانی کاله و بوو.

رنگ گونه های سرخش رفته. کنایه از بچه ای که سرپرست شود و کسی که از نعمتی محروم گردد.

گوچان به دهسیه و داکه فت.

عصا از دستش افتاد. کسی که ورشکست می شود یا سرپرشت خانه اش می میرد.

گورگ باران دیده.

گرگ باران دیده. کسی را که سر و گرم روزگار چشیده و فوت و فن زندگی را می داند، گویند.

گورگ برسی گوچان شوان نه خوات.

گرگ گرسنه عصای چوپان را میخورد. (گویا سگ گرسنه درست است چون گویند: شکم گرسنه ایمان ندارد. سگ هم وقت گرسنگی وفاداری نمی شناسد.)

گورگ پیر بی، نه ویتنه مه سخره ی سهگ.

گرگ پیر مسخره سگ می شود. گرگ پیر مسخره شغال است.

گورگ چوار چاو.

گرگ چهار چشم. کسی که صورتش سیاه و کثیف باشد، گویند.

گورگ داو دیده، ناکه فیته رهت.

گرگ دام دیده و باران دیده، به دردسر نیفتد و گرفتار دام نشود. شخص با تجربه و خبره در کار، در نمی ماند.

گورگ له برسیا نه چوو به ریگا، نه بیان وت خه مهره ی کردگه.

سگ از ناتوانی مهربان است و گرنه سگ کجا و مهربانی. گرگ از شدت گرسنگی نمی توانست راه برود، می گفتند کمین کرده.

گورگگل، له روژ ته نگانا پشت له يه ك نه كهن.

گرگها در روز تنگی و گرسنگی بهم پشت کنند. می گویند چهن گرگ هنگامی که در برف و سرما می مانند و گرسنگی به آنها ور آور میشود، همدیگر را در میابند و دسته جمعی به گرگی که از همه ضعیف تر است حمله می کنند و آنرا می درانند و می خورند.

هر کسی اول خودش را دوست دارد بعد دیگری را.

گورگ و میش بۆ پیاک ئازا نیمه روژه.

گرگ و میش (تاریکی صبح) برای مرد کار آمد و آزاد چون روز روشن است. مرد از تاریکی شب نهراسد.

گورگ هار نایگری.

گرگ هار به او نمی رسد. پیری که خیلی سرحال باشد.

گورگه، له پۆس پهزا.

گرگ است و به لباس میش در آمده. شیطان انسان نما.

گورسیّ ها به دهسمه و، ئه م سه و ئه و غ ۷ سه ری ئه که م.

طنابی به دست دارم این سر و آن سرش می کنم. در کارم مردد و سرگردانم.

گوزهر پۆس دوکان سه راجه.

پوست را به دکان سراج برند. گذر پوست به دباغ خانه است. گذر را رسن بر چنبر است.

گوزه شکیا و پهیمانہ رژیا.

آن سبو بشکست و آن پیمانہ ریخت.

گوزه شکیا و روئن رژیا.

کوزه شکست و روغن ریخت. آن امید و آرزو بر باد رفت.

گوزه همیشه به ساق نایتہ و له کانی.

کوزه همیشه سالم از سر چشمه باز نمی گردد. دلو همیشه از چاه درست بر نیاید.

نیاید که ما را شود کار سست

سبو نباید از آب دایم درست

"نظامی"

گوزہی تازه تا (سی روژ) (چل روژ) ئاوی خواه شه.

کوزه تازه تا (سی رو.) (چهل روز) آبش گوارست.
خنک دارد سبو تا نو بود آب. مهمان تا چند روزی حرمت دارد.

گوشت بگه‌نیّ خوای نه‌کهن، خوا بگه‌نیّ چه‌ی نه‌کهن ؟
هر چه بگنند نمکش می زنند وای به روزی که بگنند نمک.

گوشت تاله.

گوشت تلخ است. شخصی که دوست داشتنی نیست و دیدارش کدروت زاست.

گوشت خوه‌ی تالّ نه‌کا.

گوشت خود را تلخ می کند. رفتاری ناخوش آیند سر داده.

گوشت خوه‌ت تالّ مه‌که.

گوشت خوردن را تلخ مکن. باتحناک زست و رفتار مطوب خود را حرمت مکن.

گوشتی تاله.

گوشتش تلخ است. آدم نامقبول، آدم بردل وکینه توز.

گوشت ران خوه‌ت بخوه و له قه‌ساو مه‌لاله‌ره‌و.

گوشت ران خود را بخور و از قصاب خواهش و التماس مکن.

به تمنای گوشت مردن به

که تقاضای زشت قصبان

"سعدی"

گوشت که‌و لایق بازه.

گوشت کبک لایق باز است. حیف است چیز خوب برای آدم ناخوب.

در گنجینه احسان گشادند

به هر کس هر چه لایق بود دادند

گوشت قه‌ور مردگم بیّ.

گوشت قبر مرده ام باشد. هر چه به من رسیده و از آن استفاده کرده باشم.
خوردن آن چیز گوشت قبر مرده ام باشد. اطمینان دهد که حصه ای و نصیبی نبرده
است.

گوشت مردگمان (نه‌خوارد) (نه‌جاوی).

گوشت مرده (می خوردیم) (میجویدیم) هر وقت غیبت کسی را میکردند برای
جلوگیری از تکرار غیبت می گفتند.

گوشتی نه‌خوا و گوشتاوی ناخوا.

گوشتش را می خورد و آتش را نمی خورد. گلچین کردن چیزی و از بهترین آن استفاده کردن و بقیه را کنار انداختن.

گوشتمان له ناو تیانه کا به یه که وه ناکولئی.
گوشتمان در یک دیگ نمی پزد. کنایه: توافق اخلاقی نداریم.

گوشت یه ک بخوهن پیشه ی یه ک ناشکنن.
گوشت یکدیگر را اگر بخورند، استخوانهای همدیگر را نمی شکنند. در مورد اختلاف فامیل گویند. گوشت یکدیگر را بخورند، استخوان خود را (پیش غریبه نمی اندازند) دور نمی اندازند.

گوش عه زیز گوشواره عه زیر.
گوش عزیز، گوشواره عزیز.
سگ لیلی است چونش خوار دارم
که بالیلی هزاران کار دارم

گول بۆ گول خاصه.
گل لایق گل است. چیز خوب لایق آدم خوب.

گول به رو پشتی بۆ نییه.
گل پشت رو ندارد. در جواب معذرت کسی که در مجلسی پشت به دیگران نشسته، گویند.

گول بی دپک که مه.
گل بی خار کم است. گل بی خار جهان مردم نیکو سیراند.

گول پشت و رووی نییه.
گل پشت و رو ندارد. آدم خوب ظاهر و باطنش یکی است.

گول دنیای چنیگه.
گل دنیا را چیده. بهر جا رسیده گلی چیده. خوش گذرانده است.

گول دوور ئاوبی.
جذامی دور از آبادی. به طنز و طعنه کسی را گویند که در مجلسی کنار نشسته باشد.

گول له بهین قسه که دا بی.

وقتی که سخن از کثافت و نجاست به میان می آید برای ناراحت نشدن محاضرب
ضمن کلام گویند: گل در بین سخن باشد.

گولله‌ی گهرمت پیّ نه‌دم.

بچه ای که پس از قهر کردن پیششیمان شده و غذا می خواهد، مادرش گوید:
گلوله گهرمت می‌دهم. یعنی از غذا خبری نیست، هر که قهر کرد سهمی ندارد.

گزولمه‌ز هه‌س بوو، چیوی تیا ناگه‌ریّ.

جنگ مغلوبه که شد، چوب در آن به‌حرکت در نمی‌آید. اختلاف بین دو نفر را
کنایه یاد کنند.

گلؤلله‌ی که‌فتگه‌سه‌ر لیژی، هیچک‌ه‌س خاسی پیّ نایژیّ.

گلوله نخش به سرازیری افتاده. هیچکس از ار به نیکی یاد نمی‌کند. کنایه از
اینکه: بخت از او برگشته و همه اطرافش را خالی کرده اند.

گولّه زه‌وینیّ پاک بیّ خوه‌می تیا دانیشم.

قطعه زمینی پاک باشد خود در آن بنشینم. رجوع شود به: نه‌گولّه زه‌وینه.....

دونان چو گلیم خویش بیرون بردند

گویند چه غم‌گر همه عالم مردند

"سعدی"

گولّی داگه به ناوا.

گل به آب داده. دسته گل به آب داده. کاری خلاف انجام داده.

گولّی کالّ نه‌ویته‌و.

رنگ گلش می‌رود. به طنز: از وجود او کم می‌شود.

گولّی کردگه.

گل کرده. سر ذوق و حال است. در نشأه است.

گولّیکی دا له به‌ر سه‌رمان.

گلی بر سرمان زد. نشان افتخار به ما داد به استهزاء در مورد کسی گویند که
موجبان بی‌آبرویی خانواده را فراهم آورده باشد.

گزم هه‌ر چی قوولتر بیّ مه‌له‌ی خوه‌شته‌ر.

گرداب هر چه عمیق‌تر باشد شنا کردن در آن لذت‌بخشتر است.

به مزاح: قرض هر چه بیشتر باشد بهتر است. آب که از سر گذشت چه یک‌گز
چه صد‌گز.

گوناھ بووچک ئه یکا و گوزہ شت گه وره .
گناه از کوچک است و بخشش از بزرگ. از کوچکان خطا، از بزرگان عطا.

گوناھ به توبه پاک ئه ویتہ و .
گناه با توبه پاک می شود.
خرد را می بندد چشم را خواب
گنه را عذر شوید جامه را آب

گوناھ، له بووچک و به خشین له گه وره .
گناه از کوچک و بخشش و عفو از بزرگ.

کار بو خوهی ئه کا و چاو له مهردم دائه چه قنی .
کار برای (راحتی) خود کند و به دیگری خیره می نگرد. کار خود کند و به
دیگران منت نهد.

گوئچکه یان بری .
گوشش را بریدند. سرش کلاه گذاشتند.

گوئچکه ی پرہ .
گوشش پر است (از این قبیل سخنان) بدین یاو، گویی ها وقعی نمی نهد.

گوئچکه ی شهیتان که پ .
گوش شیطان کر. نظیر: هفت قرآن در میان.

گوئره که سووره پای پیا نیاگه .
پینه دوز، کفش چوز (حشره) بر رود او پا نهاده. به طعنه به کسی گویند که درد
و زخم ناچیزی را به آه و ناله و شکایت بزرگ و مهم جلوه دهد. رجوع شود به:
زه خم و شمشیر و.....

گوئره که ی پی ناله وه پینن .
گوساله به او نمی دهند که چرا ببرد. شخص بی لیاقت و بی عرضه و بی دست و
پا را گویند.

گوئره که ی مهردم گوئره وسار ئه ورئ .
مثل قدیمی است. گوساله مردم بند و افسار می برد. هر چه با فرزند دیگری
رنج تربیت بری بی سود است.
یکی بچه گرگ می پرورید

چو پرورده شد خواجه را بردرید

"سعدی"

گوئز نه کاته هه وانه.

هه وانه: پوست خشکی که آهنگران بوسیله آن باد در کوره دمنند. معنی مثل: گردو در پوست خشک اندازد. کنایه از کسی که پشت سر هم تیز زند و باد درکند.

گوئز له هه وانه‌ی خوهی نه شمیرئ.

گردو در انبان خود می شمارد. با دست دیگری مار می گیرد. از کیسه خلیفه میبخشد. رجوع شود به: دهس خوهی نییه و ماری پی نه‌گرئ.

گوئزه وانه که مان به.

گوشانه و زبانانه ما را بده. گوئزه وانه تحریفی از گوی و زوانه است. گوی: گوش و زوان: زبان. زنی که وضع حمل کند چنانچه بچه اش از گوش و زبان سالم باشد به او گویند: گوشانه و زبانانه ما را بده. و نیز برای تحریف و مزاح به کسی که بتیزد و مهره به طاس اندازد گوئزه وانه از او خواسته می شود.

گوئزی نه ماگه و گغنی نه دات.

گردویش نمانده و جر می زند. برای اثبات مدعا لنگ آمده سفسطه می کند.

گوئ فولاغ و یساگه.

تیز گوشانه ایستاده است گوش به زنگ و آماده برای شنیدن یا دیدن چیزی یا رسیدن کسی.

گه رانه و ه مان بو نییه.

برگشت نداریم. مردن یک بار است. که رفت به دوزخ و که آمد ز بهشت.

گه رده نم له موو باریکتره.

گردنم از مو نازکتر است. مطیع فرمانم.

گه پووسی خه وهری؟ نه وه هه زرهت نه باس.

(به گروسی گفتند) گروسی بیداری؟ گفت: نه به حضرت عباس. عمو یادگار خوابی یا بیدار؟

گه ره کته بمدوشی؟

می خواهی مرا بدوشی؟ شیره جانم را می گیری. آه در بساط ندارم و تو از من چیز می خواهی.

گه‌ره‌کته خاک بکه‌ی به سه‌ر خوه‌تا، بچوره سه‌ریوان (کۆنه) (گه‌وره).

اگر می خواهی خاک بر سر کنی به تپه بزرگ خاکروبه برو.
کسی را گویند که از فقر و استیصال رنج می برد، احتمال دارد اگر در آنجا خاک بردارد و بر سر کند چیز نفیسی بیاید. اگر خاک هم به‌سر می کنی پای تل بلند. (مثل بسیار قدیمی است).

همت از مردمان نیک طلب

خاک از توده کلان بردار

"این یمین"

اقامت در شهر بزرگ به‌علت مجاورت و معاشرت با اشخاص بزرگ موجب تنویر فکر و سعه صدر و عظمت روح می شود.

هر که روزی ماند اندر روستا

تا به ماهی عقل او نیاید به جا

"مولوی"

گه‌ره‌کته خوه‌شت لی بوگزه‌ری، خوه‌ت به له ده‌ره‌ی شی‌تی.

اگر می خواهی خوش بگذرانی، خود را به‌دیوانگی بزن. خوشبخت آنکه کره خر آمد الاغ رفت.

رو مسخرگی پیشه کن و مطربی آموز

تا داد خود از کهنتر و مهتر بستانی

"عبید زاکانی"

گه‌ره‌کته نانه که بیچ بچاوم بیکه‌مه ده‌مه‌و؟

می خواهی نان را هم جویده به دهننت گذارم؟

نابر ده رنج گنج میسر نمی شود

مزد آن گرفت جان برادر که کار کرد

"سعدی"

گه‌ره‌کته ناوت نه‌وه‌ن، ناو مه‌ردم مه‌وه.

خواهی که نامت را بزشتی نبرند نام مردم را بزشتی مبر.

زبان کرد شخصی به‌غیبت دراز

بدو گفت داننده سر فراز

که یاد کسان پیش من بد مکن

مرا بدگمان در حق خود مکن

"سعدی"

گه‌ره‌کیه تۆک و نوخوه‌شهره که‌ی پی بیژم.

میخواهد نخود و لپه آنرا به او بگویم. می خواهد جزئیات موضوع را در اختیارش قرار دهم.

گهز گهز بالای پیّ نه کات.

گزر بخاطر آن متر متر قد می کشد. بخاطر شخصیت یکی از نزدیکان یا رفتار خوب نحاك دلپسندش، پدر یاما در و فامیل خوشحال می کند.

گهز و قهچی ها به دهس خوه ته و.

گزر و قیچی در دست شماس. اختیار همه چیز را داری.

گهش گهش بالای پیّ نه کا.

بوجود آن قد می کشد. به آن خوشحال است.

گله گوی تاغ هی.

گله گه ارباب. معرفی زن و بچه مالک با ناراضماندی. یک مشت زن و بچه نان خور.

گهنج بی رهنج به دهس نایت.

گنج بی رنج به دست نیاید.

بدون رنج تو را گنج کی شود حاصل، شتر نواله اگر خواست راست گردن کرد.

گهنج ها له ویرانه دا.

گنج در ویرانه است. گنج در خرابیات است. صفات ممتاز بیشتر در طبقات پایین وجود دارد.

مرد را در لباس خلقان جوی

گنج در جایهای ویران جوی

"سنایی"

گهنجی به بار بی، به زهر مار بی.

زن در مورد شوهر بد اخلاق و ناساگار گوید، اگر بار گنج به خانه آورد بر من چون زهر مار تلخ و ناخشنود است.

گه نم بکپلی گه نم سهوز نه وی، جو بکپلی جو سهوز نه وی.

گندم بکاری گندم سبز شود، جو بکاری جو سبز شود.

از مکافات عمل غافل مشو

گندم از گندم بروید، جو زجو

گه نم نمای جو فروش.

گندم نمای جو فروش. آدم منافق و دورو و متظاهر.

گه‌نی بار هاوردگه .

گندش را بار آورده. شورش را در آورده. فساد به‌راه انداخته.

گه‌وج، وراجه .

آدم نفهم، پر حرف است.

مرد کم گوینده را مغزی است زفت

قشر گفتن چون فزون شد مغز رفت

"مولوی"

این سخن در سینه دخل مغز هاست

در خموشی مغز جان را صد نماست

چون یابد بر زبان شد خرج مغز

خرج کم کن تا بماند مغز نغز

"مولوی"

که‌وج نه‌چیته بازار، بازار نه‌گه‌نی.

به طعنه: نادان اگر بازار نرود، بازار می‌گندد.

گه‌ور به جه‌سه‌م نه‌وی.

گیر (مسیحی) به حال من باد. شخصی مستأصل و پریشان احوال گوید.....

گه‌وره نه‌شی گه‌وره‌بی خوه‌ی بکا و بووچکیچ بووچکی خوه‌ی.

بزرگ باید بزرگی خود را بجا بیاورد و کوچک هم باید کوچکی خود را بکند.

از بزرگان فرمان دادن و از کوچکان فرمان بردن.

گه‌وره به و کار بخه ریگه .

بزرگ باش و کار انجام بده. (مشکل گشایی کن).

گه‌وره و بووچکیان بو نییه .

بزرگی و کوچکی برایشان نیست. تربیت اولیه اولیه ندارند.

گه‌وره و بووچکیان وتگه .

یک بزرگتری گفته اند و یک کوچکتری. چرا حرمت بزرگان نگاه نداری ؟

گه‌وره‌یان گه‌وره وتگه و بووچکیان بووچک وتگه .

بزرگ را بزرگ گفته اند و کوچک را کوچک گفته اند.

بزرگ باید بزرگی و گذشت داشته باشد و کوچک هم وظیفه کوچکیش را انجام

دهد.

گه‌وری بۆ موسلمان ئه‌وی.

گبیر (مسیحی) به حالش مسلمان می شود. بیان حالت تأثر کسی در مورد شخصی ناراحت یا مریضی صعب‌العلاج.

گه‌وونه سه‌ره.

موی سر چون گون. کسی را گویند که موی سرش چون کون زبر و درشت باشد.

گه‌ییگه گیانم.

بجان آمده ام. تحلم نمانده. کارد به استخوانم رسیده.

گیان ئه‌دات و گیان ئه‌سینئ.

(خدا) جان میدهد و جان می ستاند.

یحیی و یمیت.

گیان بووگه‌سه ملم.

جان، باری شده به‌گردنم. از زندگی به تنگ آمده ام.

گیان بده به ده‌سمه‌و.

جان بده، تسلیم شو. اقرار کن. همراه شو.

گیانت سلامت.

جانن سلامت، به کسی که چیزی را از دست داده و متأثر است، گویند.

گیان خواه‌شه‌ویسه.

جانن را خیلی دوست دارد. کسی را گویند که زیاد به خود برسد و تن پرور باشد.

گیان، خواه‌شه‌ویسه.

جان، عزیز و دوست داشتنتی است. باید در حفظ سلامت خود کوشید.

گیاندار، بی‌رۆزی نامیئ.

جاندار بدون روزی نمی ماند. هر آنکس که دندان دهد نان دهد.

گیان گه‌ییگه‌سه نووک لووتی.

جانن به نوک دماغش (بینیش) رسیده. جان به لبش رسیده. کسی را که زیاد ضعیف و نحیف و یا رنج کشیده باشد، گویند.

گیان به توه .
با کمکها و محبتهای تو زنده ام. با طعنه هم گفته میشود.

گیان بؤ من بؤچه گیای به هاره ؟
مگر جان من علف بهار است؟ که نزد تو تا این حد بی ارزش است که به جان
من قسم دروغ خورد.

گیانم ها له بان گیانته و .
جانم روی جان تست. تا سر حد مرگ در راه تو فداکاری میکنم.

گیانی به قنگیا، ده رچوو .
به استهزاء و توهین: جانم از در خروجیش بیرون رفت. مرد.

گیانی تیا نییه .
جان در بدن ندارد. رمقی ندارد.

گیای تو نییه .
گیاه تو نیست. علف تو نیست. شخصی بکار مشغول است دیگری می خواهد به
او کمک کند آن شخص که مایل نیست کسی در کارش دخالتی داشته باشد
معزورانه، گوید.....

گیرفانم خالییه و پؤزم عالییه .
جیبم خالی است پزم عالی است. با سیلی روی خود را سرخ نگه می دارد.
شخصی عالی همت.

گیرفانمان یه کیکه .
جیبمان یکی است. با هم صمیمی هستیم.

گیریان بؤ پیاک نه هاتگه .
گریه برای مرد نیامده. مرد در برابر شدائد نباید عجز و جزع کند.
گریستن گرچه از مردان نه نیکوست
بهمن نیکوست بر هجر چنان دوست
"ویس و رامین"

گیریانینچ دلخوه شیی گه ره که .
گریه کردن هم دل خوشی می خواهد.

حرف "ن"

لاسامه داگيه ئى.

سىل او را زده. وصف آدمى بى حال و بى اراده.

لاسايبكه رت به پهنند بى.

كسى كه از تو (پيروى كند، از تو اقتباس كند، اداى تو را در بياورد) مورد پند ديگران باد. مسخره مردم باد. رسوا باد.

لافاو، له تهك تهك هه لئه سى.

سىل از قطرات خيزد. قطره قطره جمع گردد و انگهى دريال شود.

لاكه م تى.

نفس نفس زدن سگ را درحالت گرسنگى در نظر آرید. يعنى دز گرسنگى حال ندارم. از گرسنگى دلم ضعف مى رود.

لام ئى ناكاته وه.

بهمن التفاتى نمى كند.

لام و جيم نه كا.

لام و جيم مى كند (در راه رفتن) با حرركات رقص راه ميرود.

لاوه چلم شوړه و مه كه.

برو آب دماغت را كش نيار. بس است گريه مكن.

لانه و خوا لانه و به لاس.

كسانيكه رو به خدا هستند بيشتر صدمه و بلا مى بينند. دوستى او بلاست. من فدای آنكه به بلاى او مبتلاست.

لايى سميلى پرووزياگه.

يك ور سبيلش سوخته. كنايه از مردى كه داراى دختری شده است.

لايى سميلى سووزياگه.

يك طرف سبيلش سوخته شد. كنايه از مردى كه زنش دختر زاييده است.

لچ گه ستن.

لب گزیدن. كنايه از پشيمان شدن و اظهار شگفتى نمودن.

لچه کرؤزئ.

متصل لب گزیدن. ناراحت و منقلب بودن.

لچه له رزئ.

لب برچیدن. آماده گریستن شدن.

لك به رچاو.

غده یا برآمدگی جلو چشم. کنایه از: مانعی در راه امیال. چون: موی دماغ.

لؤکه‌ی ته پانگه‌سه کوپچکه‌ی.

پنبه در گوش کرده. گران گوش است. بی اعتنا بودن به موضوع.

لووت له ناوا نه‌وئ چاو چاو نه‌خوات.

بینی در میان نیاشد، چشم چشم را می خورد. خانه بی سرپرست سامان ندارد. بزرگ در میان نباشد کوچکان با هم نسازند. قدرت نباشد ملک نمی چرخد.

لووت لووت خواه‌ته، هر چند چلمن بی.

بینی بینی توست هر چند اخلاط زیاد داشته باشد. پسر خودت است با اینکه ناخلف باشد. دست شکسته حواله گردن است.

لووته لووتکه‌ره.

قر و قرو است. پیش خود ناراضیانه حرف زدن و چهره در هم کشیدن.

لووته لووتیه.

قر قر می کند. بینی و دهان برچیدن. از وضع و سهم خود ناراضی است.

لووتی بگرئ، گیانی ده‌ر نه‌چی.

بینیش را بگیری جانش در می رود. بسیار ضعیف و مردنی است.

لووتی پیا ناینر.

به او واقعی نمی نهند. اهمیتی برای او قائل نیستند. معنی مثل: دماغ بر او نمی مالند.

لووتی داخ بوو.

دماغش داغ شد. دماغش سوخت. نا امید شد.

لووتی ره‌ق بوو.

دماغش خشک شد. کنایه: خشکش زد. بیکه خورد.

لووتی شوپره و بوو.

دماغش آویزان شد. سببیلش آویزان شد. از رو رفت. مایوس شد.

لووتی گرتکه.

دماغش را گرفته. کنایه: خودش را گرفته. حالت تکبر یا قهر به خود گرفته.

لووشاوهی به و به ختی به دهوریا گیچکه نه کا.

سیلاب بدبختی بدورش می پلکد.

لولینهی ناو هه لئه گری. (*)

لوله هنگش آب بر میدارد. کنایه از اینکه: متمول و ثروتمند است.

لویهک له من دادرن.

یک لایه از من را پاره کنید. به من حق دهید که سر پول خرج کردن زیاد صدایم در نمی آید یا فلان بار سنگین را تحمل می کنم. ساکت.

له ئاسمان ئه وارپته زهوی یا له زهوی ئه وارپته ئاسمان.

از آسمان به زمین می بارد یا از زمین به آسمان می بارد؟ ثروتمند باید به فقیر کمک کند یا فقیر به ثروتمند؟

له ئاسیاوا فرهی پی چو وگه، له ریگه دا قهرهوی نه کاتهو.

در آسیاب معطل شده و دیر کرده در راه میخواد جبران کند. مثلاً: محصولی چند سال مردود شده و عقب افتاده حالا پشیمان شده و روی درس خودکشی میکند.

له ئاسن خوین ئه واری.

از آهن خون می بارد. جنگ مغلوبه است.

آن جایگه که ابر بود ز آهن

بی شک ز خون صرف بود باران

"فرخی"

له خوهم ناترسم.

از خودم نمی ترسم. نه بر اشتیری سوارم، نه چو خر به زیر بارم

آنکس از دزد بترسد که متاعی دارد

عارفان جمع نگردند و پریشانی نیست

"سعدی"

* مثل بسیار قدیمی است. لولینه که همان لولنگ فارسی ست، در برهان قاطع آمده است. آفتابه کلی می باشد. معلوم می شود که به حدی مردم در تنکدستی و فقر بوده اند که داشتن آفتا به کلی برایشان مقدور نبوده و کسی که لولینکش سالم و نشکسته بوده، ثروتمند به حساب می آمد است.

له ژیر هه‌وریچا بووگه (ئه‌یدۆز مه‌وه) به‌گیری تیرم.
زیر بال ابر هم‌شده (پیدایش می‌کنم) گیرش می‌آورم. دسترسی به‌چیزی غیر
ممکن.

له ناگر سوور بوو له‌که‌وگ ئه‌که‌فیتنه‌و.
از آتش سرخ خاکستر کبود بوجود می‌آید. از آتش خاکستر خیزد.
کوزه‌گر از کوزه شکسته آب می‌خورد. فرزند نابغه‌کودن و به‌درس بی‌علاقه
است.

له ئاو په‌ریگه‌سه‌و.
از آب پریده است. در کارش چیرۆز شده و از غم رسته است.
له ئاو خوڤ مه‌ترسه، له ئاو مهن بترسه.
از آب جاری مترس از آب ایستاده و آرام (رودخانه) بترس. از آن نترس که‌های
و هوی دارد، از آن بترس که‌سر به‌زیر دارد.

له ئاو ده‌رهاگه.
از آب درآمده. آزمایش شده است. دوست لایق و خوبی است.

له ئاو سه‌رد و گه‌رم ئه‌ترسی.
از آب نیم‌گرم می‌ترسد. (چون مرده را با آب نیم‌گرم می‌شویند).

له ئاو شه‌و مانده پارێز ئه‌که.
از آب شب مانده پرهیز می‌کند. (بس که‌پرهیزگار و از خدا ترس است).

له ئاو شپرتین ئه‌ترسی.
از آب ملایم و نیم‌گرم می‌ترسد. (چون مرده را با آب نیم‌گرم می‌شویند).

له ئه‌سب دابه‌زی و سوار که‌ر بوو.
از اسب فرو آمد و بر خر نشست. (مقامش تنزل کرد).

له ئه‌قلا ئامۆزاگ که‌ره.
در داشتن عقل عموزاده‌خر است. چون خر نفهم است.

له بان داینه‌یه‌و نوێژ بخوینه.
بر روی دامنش نماز بخوان (در تعریف زنی با تقوی و پرهیزگار).

له بان دوپشکه‌له‌و باز ئه‌وات.

از روی دو پشکل می پرد. از شادی در پوست نمی گنجد.

له بان هر گه نجیکه و ماری خه فتگه .

بر روی هر گنجی ماری خوابیده است. بدست آوردن هر چیز قیمتی به اندازه قیمتش در دسر دارد.

بود هر گنج را ناچار ماری

زلیخا بود گنج خوبی آری

"جامی"

له برایّ هاوبشت خاستره .

از برادر هم بشت بهتر است. مراد دوست صحیحی است.

له برسیا بمرم و دهس له مهرم درئو نه که م.

از گرسنگی بمیرم به شرطی دست نیاز به سوی کسی دراز نکنم.

بدرد خویش بمیر از کسی دوا مطلب.

"صائب"

له برسیا مردگ.

از گرسنگی مرده. به کسی که در مورد خوراکی حریص باشد، گویند.

له برسیا مردن له مال هتیم خواردن خاستره .

گرسنه ماندن از مال یتیم خوردن بهتر است.

له به خیللیا چاوی ناکرگیتته و.

از حسادت چشمانش باز نمی شود. (نمی تواند کسی را ببیند که مرفه و آسوده است).

له بهر چاو قالأوه و چاو نه که نی.

در مقابل چشم کلاغ چشم در می آورد. (چشم می کند). شخص رند و پشت هم انداز.

له بهر چاوم که فت.

از چشمم افتاد. رجوع شود به: دآن لّ هه لکه فت.

له بهر چاویه و شیرین بووگه .

در جلوی چشمش شیرین شده. در نظرش قدر و قیمتی یافته است.

له بهر خوه ره و ریشمان چه رمک نه کردگه .

جلو آفتاب ریش سفید نکرده ایم. پیر تجربه آموخته ایم.

له به ره و باجی، له پشته و قه چی.

برابر باجی است و پشت سر قچی. آدم دو رو و منافق.
در برابر چو گوسفند سلیم، در قفا، همچو گرگ آدم خوار.

له بنده باکی نییه.

از بنده باکی ندارد. در ارتکاب گناه از کسی نمی هراسد.

له بهین عاشقی و گه دایبیا گیری کردگه.

بین عاشقی و گدایی مانده است. بی مایه فطیر است.

له بهین ژن و شووا ده خالهت مه کن.

در میان زن و شوهر میانگی نکنید. (منسوب به انوشیروان) در دعوی زن و شوهر دخالت نکنید.

له بیاوانا که وشه کۆنه نعمت خواس.

در بیابان کفش کهنه نعمت خداست. هر چیز اندکی به موقع با ارزش است.

له بی که فه نییا زینگه.

از بی کفنی زنده است. وصف الحال در مانده ای مضطرب.

له پاپ کاتولیک تره.

از پاپ کاتولیک تر است. کاسه از آش داغ تر.

له پرا نیمه س و له نیمه دا پر.

در پر نیمه و در نیمه پر (چیستان) وقتی که ماه پر و سی روز تمام باشد، قرص ماه، نیم نصف است و قتی که پانزده روز گذشته و نصف ماه است قرص ماه کامل است.

له پشت باو کم هر ئه و ماگه.

از پشت پدرم فقط او مانده. در نفی نسبت خویشاوندی با کسی گویند.

له پؤس خوهی ته کان ناخوات.

از پوست خودش تکان نمی خورد. اصلاً حرکت نمی کند. از مقررات تجاوز نمی کند.

له پؤس خوهی ده رناچی.

از پوست خود خارج نمی شود. با تغییر شخصیت و مقام، خود را عوض نمی کند.

له پیران تهوی، له زمسان شهوی.

پیران را تبی و زمستان را شبی. پیر با یک تب کارش ساخته است و زمستان اگر یک شب چهره واقعی خود را نشان دهد، کافی است.

له تاریکاییا دانیشتگه و سرنج روشنایی هُ دات.

در تاریکی نشسته و نظاره گر روشنایی است.

روکناری گیر گر سیر جهانت آرزوست

کس در اثنای شنا کی سیر دریا می کند؟

"صائب"

له تاو ئاگرا خوه م خسته ناو ئاو.

برای رهایی از آتش خود را در آب انداختم.

با گریز از یک سختی خود را در کام سختی دیگری انداختم.

له تو ئیشاره، له من راکردن.

از تو به یک اشاره از من به سر دویدن.

له تو ئیشاره له من سهر شکاندن.

از تو اشاره از من شکاندن (کله معلق زدن) از تو گفتن از من اطاعت کردن.

له تو حه ره کت له خوا به ره کت.

از تو حرکت از خدا برکت.

له تهک خرسا هُ چپته جوال (کونا).

با خرس در یک جوال (سوراخ) می رود. با خرس دست و پنجه نرم میکند.

له تهک خوا دابی، خوابچ ها له تهکتا.

با خدا باشی خدا نیز با توست.

له تهک ریشه یا هُ چپته خواره و.

با ریشه رش باین می رود. از او انتقام می کشد.

له تهک سیور خوه یا (جهنگ هُ کا) شه ر هُ کا.

با سایه خود می جنگد. شخصی عصبانی، بچه ای تخس و نسا.

له تهک کار خوا چه هُ کرگی؟

با خدا کار چه می توان کرد. با قضا کارزار نتوان کرد.

له تهك كوپړا نان نه خوهی، خواوا له ناوا برینه .

با کور که هم غذا میشوی، خدا را در میان ببین. بر سر شخص ناوارد کلاه منه.

له تهك گورگا گوشت نه خوا و له تهك شوانا شیوهن نه کا.

با گرگ گوشت (گوسفند) خورد و با چوپان شیون کند.

با دشمن بسازد و با دوست دلسوزی و همدردی کند. شخص منافق.

له تهك مال یاقوو به گا بزن نه بریتنه و.

با خانهء یعقوب بیگ بزش را از شیر باز می گیرد. با خامواده یعقوب بیگ موی

بزهایش را می چیند. خود را در میان بزرگان جا میدهد. رجوع شود به: پا نه نیتنه

جیگه ی پای گه وره .

له ته مه لیا بهش که سی نه داگه .

از تنبلی کسی را بهره نداده. شخص لش و تنبل و بیعار و بیکار.

له ته مه لیا به قنگی نه یژی، مه ی له ته کما .

از تنبلی به کفل و سرینش می گوید: با من نیا، سنگینی خودش را نمی تواند

بکشد.

له ته نور سهرد نان ده رنایت.

از تنور سرد نان بر نیاید. تا تنور گرم است نان توان بست. کار به موقع موثر

افتد.

له جه نگ نه وه لا کوژیا .

در جنگ اول کشته شد. در نوبت اول از بین رفت. (کنار رفت یا شکست

خورد).

له جیگه ی شابازان کوپکوپ مه وازان .

در جای شهبازها، بلدرچین به پرواز در می آید. ممثل بسیار قدیمی است.

به جای شمع کافوری چراغ نفت می سوزد. در جای شیران شغالان لانه اردند.

له جیگه یکا دانیشه هه لت نه سینن .

جایی نشین که بر نخیزانندت. پا را از گلیم خود دراز مکن.

له جیگه یه کا ناخه فی ناو بچپته ژیری .

در جایی نمیخوابد که آب بزیرش جمع شود. کاری نمی کند که کلاه سرش برود.

له چالّ دهرهات و كهفته چاوانه .
از چاله در آمده و به چاه افتاد. گرفتاری اندك تبدیل به گرفتاری بزرگتر شد.

له چرایهك هزار چرا روشن ئهویّ.
روشن شود هزار چراغ از فتنله ای. یک شخص خوب یا بد می تواند عده ای را خوب یا بد کند. نظیر: یک بز گله را گر می کند. یک سیب خراب سیبهای دیگر را خراب می کند.

له چك به سهر، جیگه ی ره حمه .
لچك بسر را باید رحم كرد و پایید. رعایت زن و دختر لازم است.

له چك به سهر ره حمداره .
لچك به سر دارای رحم است. خواهر و مادر دلسوز است.

له چوار پا سهگی ههس و له ره شه ئولآخا دیزه .
از چهار پایان فقط سگ دارد و از الاغ سیاه، دیزی سیاه. کنایه از شخص ندار و بی چیز.

له چۆلّ و بیاوانا به نه سیبت بیّ.
به مزاح: در خلوت و خفا و بیابان نصیبت باد (مراد زنی زیبا طنز و عشوّه گر).

له چول و بیاوانا (گیرت نه کردگه) نه ماگیته سهو.
در خلوت و بیابان که گیر نکرده و نمانده ای. مهمانی را گویند که در رفتن تعجیل و شتاب دارد.

له چه رمگی گهچ تا ره شبی سوخالّ.
از سفیدی گچ تا سیاهی زغال. از سیر تا پیاز.

له حهفت ئاسمانا هه ساره یه کی نییه .
در هفت آسمان یک ستاره ندارد. فقیر و آسمان جل است.

له حهف ئاسیاوا مشتی ئاردی نییه .
در هفت آسیا مشتی آرد ندارد. شخصی نهایت درجه فقیر و بی چیز.

له حهفت ئاو په ریگه سهو قولی ته ر نه وگه .
از هفت آب پریده و پایش تر نشده. (شخص کهنه کار و گربز).

له حیوه تا ئه شی بچینه و سه رکۆنه ههواران.
(در اثر مشکلاتی که برایمان ایجاد شده) ناچاریم به جا و مکان قبلی برگردیم.
ناچاریم روش سابق را دنبال کنیم. رحمت بر کفن دزد اولی.

له خاک ئه مین تره نییه.
از خاک امین تر است. در قابل اطمینان داشتن شخص گویند.
گویند که مرده ای را برای مدتی امانت بخاک بسپارند. پس از مدتها بدن مردن سالم باقی می ماند و خاک آنرا را نگهداری میکند. تأکیدی است بر رعایت امانت داری.

له خواردنا هاره و له کارا بیماره.
موقع غذا خوردن چابک و سالم است و وقت کارکردن بیمار است. رجوع شود به: حازر خوه و قهراخ نشین.

له خوا بلا ره و.
از خدا استمداد کن. کس همه بی کسان خداست.
له خوا شهرمی نییه، له به نده چون شهرم ئه کا؟!
از خدا شرم نمی کند از بنده خدا چطور شرم می کند!؟!

له خوایج شهرمی نییه.
از خدا هم شرم ندارد. شخصی وقیح.
له خوایج ناترسی.
از خدا هم نمی ترسد. وصف شخصی ظالم و بی وجدان.

له خوواوه خوار، شووه.
از خدا پایین تر، شوهر است. شوهر خدای دوم است.
له خوهره لات سه ره ئه کاته ژئیر ئاوه و، له خوهرنشین ده رتی.
چیستان: از مشرق سر به زیر آب کند از مغرب بدر آید.

له خوهره شیبیا پای له زهوی ناکه فی.
از خوشحالی پایش روی زمین بند نمی شود. از خوشحالی در پوست نمی گنجد.

له خوهره شیبیا شپیت بووگه.
از خوشی دیوانه شده.
ان الانسان لیطغی ان راه استغنی. (قرآن کریم).

له خوه‌شی یا سه‌پی هاتگه .
 در اثر خوشی و استغنا طغیان کرده . رجوع به مثل فوق شود .

له خوه‌شی یا نازانی چه بکا .
 از خوشی نمی داند چکار کند . از خوشی سر از پا نمی شناسد .

له خوه‌شیا وه‌خته بته‌ره‌کی .
 از فرط خوشحالی نزدیک است بترکد . از خوشحالی پا بند نمیشود .

له خوه‌شی یا هار بووگه .
 از شدت خوشی هار شده . در اثر استغنا طغیان کرده .

له خوه‌مان به‌لای گیانمانه .
 از خودمان بلای جانمان است . از ماست که بر ماست .
 زی تیر نگه کرد پر خویش در آن دید
 گفتا زکه نالیم از ماست که بر ماست
 "ناصر خسرو"

له خوه‌ی ئه‌گریتته و بۆ منالی .
 از خودش باز می گیرد . برای بچه اش . خود را فدای اولاد نمودن .
 له خوه‌ی ئه‌گوشی .
 بر خود سخت میگیرد . مال خود را بخود روا نمی بیند .

له خوه‌ی ده‌رچووگه .
 مشتبه شده . از خود در رفته .

له خه‌جاله‌تیا سه‌ری به‌رزه و ناوی .
 از خجالت سرش بلند نمی شود .

له خه‌فته تا ده‌رم تیا نییه .
 از غصه سر از پا نمی شناسم .

له خه و خوه‌ی ناگوزهری .
 از خواب خود دست نمی کشد . (در هر نوع شرایط و موقعیتی) .

له خه‌یر تو ده‌رچووین .
 از خیر تو گذشتیم . مرا بخیر تو امید نیست .

له داخا ناسره وم.

از حسرت و ناراحتی (آن گفته، آن پیش آمده) آرام نمی گیرم.

له دواى باران كه پهنك.

بعد از باران کپنک. بعد از باران چتر. بعد از مرگ نوشدارو.

کپنک: قبابی است نم‌دین که چوپانان در فصل سرما و باران می پوشند.

له دواى تاریكى رۆشنایییه.

از پس تاریکی آخر روشنی است. از پی هر گریه عاقبت خنده ایست.

له دواى تپړئ څه مشه بړئ.

این مثل که مخلوطی از زبان کردی و کلیمی است. معنی اش با ب کار بردش فرق می کند و در پی جویی و تحقیق آن از کلیمیان بسیار تحقیر شدم. چون تری با راء مشدد و غلطان در کردی به معنی یک گوز و تری با راء خفیف و خمشه هر دو زبان کلیمی است تری به معنی عدد ۲ و خمشه عدد ۵ است. معنی مثل این است: یعنی از ۲، ۵ می آید. اما معمول مثل در این معنی است: نوشدارو بعد از مرگ سهراب. بعد از باران چتر. معنی مثل برایم مکشوف نگردید.

له دواى تپړی چل تیکه سونه ته.

بعد از سبیری چهل لقمه مستحب است. بعد از سبیری چهل لقمه پنج سبیری است. در کردی این مثل در مورد مهمانی گفته می شود که قبلاً غذا خورده و می خواهند او را به خوردن غذا وادارند اما در فارسی به عنوان تعجب از پر خوردن کسی پس از سبیری استعمال می شود.

له دواى چل سال گدايي، هېشتا نازانئ شه و جمعه كه يه.

بعد از چهل سال گدایی شب جمعه را نمی داند کی است. به وظیفه خود ناآشناست.

له دواى هفت سك نه پړئ كه نیشكم.

بعد از هفت شکم زبیدنی می گوید دخترم. بعد از هفت کره ادعای بکارت داشتن.

له دواى رووته و بوون ته شت ته لآبنه بان سهرت.

بعد از برهنه شدن تشت طلا بر سر بگذار. آبرو و شرف بر باد رفته را با پول نمی توان خرید.

له دواى عمرى شوانى، شه و جمعه نازانئ كه بيه.

بعد از یک عمر چوپانی نمی داند شب جمعه کی است.

پس از سی سال چاروا داری الاغ خود را نشناخته است.

له دواى هر جه نگیّ ناشتییهك ههس.

بعد از هر جنگ اشتهى وجود دارد. پایان شیب سیه سپید است.

له دواى هر ره نگیّ گه نگیّ ههس.

هر رنجى گنجى به دنبال دارد. پایان شب سیه سپید است. عاقبت جوینده یابنده شود.

له دواى هر شیوه نىّ شادىك ههس.

از پی هر گریه عاقبت خنده ایست. ماه همیشه زیر ابر نمی ماند.

له دواى هر غم و په ژاره يك شادییهك ههس.

بعد از هر غم و غصه‌ای شادایی است.

ان مع العسر يسراً (قران کریم)

له دواى هر (که نینی) (پیکه نینی) گیریانىك ههس.

از پی هر خنده عاقبت گریه ایست.

له دهر وونه و خودم نه سووتتم و له دهره و مهرم.

از درون خودم را می سوزانم و از بیرون مردم را (بد خواهان را) نظیر: با سلیلى روی خود را سرخ کردن.

له دهما هاره و له قهلبا بیماره.

حراف و جسور است اما کار نکن. رجوع شود به: حازر خوهر و قهراخ نشین.

له دهمیه و نه پوی و له پاشه و دهرتی.

از سوراخ دهانش پایین می رود و از سوراخ پائینش در می آید.

دور و بر کسی زیاد گشتن و او را به حد افراط دوست داشتن.

له دپانه ئالۆزه.

از دهنه و لگام بیزار است. کنایه از آدم سرکش و آزادمش.

له دیوار شکسته و ژن سه لپته و سگ دهرنده، خوهت بیارپزه.

از دیوار شکسته و زن سلیطه و سگ بر حذر باش.

له دیو و درنجیچ ناترسی.

از دیو و اشباح هم نمی ترسد. کنایه از شخصی پر دل و جرأت.

له دنیادا خاسی و خراوییهك ئه مینئ.
در دنیا فقط یک خوبی و بدی می ماند.

له دئییه کا سهی نهو، به بیباریان ئهوت باوه سهی ئیبراهیم.
در دهی سید نبود به فلفل می گفتند: بابا سید ابراهیم. در دهی مرد نبود به خروس
می گفتند: ابو القاسم.

له پ خوهت له چاخ مهردم خاستره.
(گوسفند) لآخر خودت از (گوسفند) چاق مردم بهتر است.
کهن جامه خویش پیر استن
به از جامهء عاریت خواستن

له رووم هه ئنایئ.
روم نمی شه. شرم می کنم.

له، ره شه ئولاخ دیزه ی ههس و له چوار پا، قورسی.
به جای الاغ سیاه، دیزی دارد و به جای پا، کرسی. شخصی است فقیر و آسمان
جل.

له ره شه ولا: چه رنگی؟
از سیاه برتر، چه رنگی؟ بالاتر از سیاهی رنگی دگر نباشد.

له (رهفتاری)، (قسه کردنی) دیانم هال ئه ویته و.
از رفتارش (سخن گفتنش) دندانم کند می شود (مسخره ام می گیرد یا حالم بهم
می خود). دندان هال شدن.
دندان هال شدن در اثر جویدن غوره یا آلوچه ترش ایجاد می شود و دندان را کند
می نماید.

له ریگا فره ی پی چوگه، له ئاسیاوا قه ره ویی ئه کاته و.
در راه طولش داده و دیرش شده، در آسیاب می خواهد جبران کند. دیر آمده و
می خواهد زود برود.

له ریگه ی راسا، کهس گوم ناوی.
در راه راست کسی گم نمی شود. کسی ندیدم که گم شود از راه راست.

له ریوی پیچ تره.
از روباه فریبکارتر است. شخصی گر بز و حیلہ گر، مراد است.

له زمسانا په خی لې ناسه نگی.
در زمستان نمی شود از او یخ خرید. کنایه از شخص بسیار خسیس.

له زمسان شهوئی، له پیران تهوئی.
از زمستان یک شب از پیران یک تب. زمستان را شبی و پیران را تبی کافی است. زمستان با باریدن برف سنگین در یک شب خود را نشان می دهد و پیر را تبی از پا، در می آورد.

له زوانی منه وه قسه ئه کا.
از زبان من صحبت می کند. جانا سخن از زبان ما می گوئی.

له ژووره و، ریگه ی نیه، له خوارچه و دانانیشتی.
بالا راه ندارد پایین هم نمی نشیند.
زنی را گویند که در سطح بالاتر از شخصیت خانوادگی خود نمیتواند شوهر کند به پایین تر از خود هم راضی نیست.

له ژیر ئه م کاسه دا نیم کاسه یه ک هه س.
زیر این کاسه نیم کاسه ای هست. این کار بی دلیل نیست. حتماً حقه ای در کار است.

له ژیر بار دهر ئه چی.
از زیر بار در می رود. از زیر کار شانه خالی می کند.

له ژیر توورک دهر نه هاتگین.
از زیر بته خار بیرون نیامده ایم. (بی کس و کار نیستیم).

له ژیر کار دهر ئه چی.
از زیر کار در می رود. از زیر کار شانه خالی می کند.

له ژیر کار شانه خالی ئه کا.
از زیر کار شانه خالی می کند. مسامحه کار است.

له سک دابیکا نه یهاوردگه.
از شکم مادر که نیاورده است. (در اثر کوشش به مقام و ثروتی رسیده است).

له سووزن بی که سترم.
از جوالدوز بی کس ترم. در کردی، جوالدوز را سوزن و سوزن خیاطی را (درزی) گویند.

له سووزنيك دهرته چي له دروازه يهك دهرناچي.
از يك جوالدوز عبور مي كند، از يك دروازه عبور نمي كند و خارج نمي شود.

له سه رچاوه كه و خراوه .
از سر چشمه خراب است. كار از بالا خراب است.

له سه رچاوه كه و ليئه .
"آب" از سر چشمه تيره است.

له سه ر چاوه كه و هه پگاوه .
"آب" از سر چشمه گل آلود است.

له سه ر شه و تا دهمده مه ي روژ، هه ساره نه شميرئ.
از سر شب تا نزديك صبح ستاره مي شمارد. شب تا صبح خواب ندارد.

له سه ر سفره ي باوك و دايكيه و هه لئه ساگه .
از سر سفره پدر و مادرش بلند نشده. بچه اي بي تربيت.

له سه ر مالم به ن له بالم .
از سر مالم به بالم بز نند. به خاطر دفاع از حقوق حقه ام آزار و شکنجه بينم !

له سه رمايا چه قو دروس نه كا .
از سر ما چاقو درست مي كند. از بس سردش است دندانهايش بهم مي خورد.
(دندان قرچه مي كند).

له سه ر گه وره كه يه و پوفي پيا نه كا .
از سرش گشادش فوت ميكند. (كار را نه به راه و رووش آن كردن).
مرغ آبي به سراي اندر چون ناي سراي
با شگونه به دهان باز گرفته سر ناي
"لامعي گرگاني"

له سه ريچم زياده .
از سرم هم زياد است. ارزش داشتن اين را هم ندارم.

له سه ري نه كاته و .

به دو معني:

۱- از سر و ا مي كند و رفع مسئوليت مي نمايد.

۲- از او طرفداري مي كند.

له سه‌ری ده‌رناچی.

از سرش در نمی رود. بدو معنی:

۱- از مغزش خارج نمی شد.

۲- دستبردار نیست. ولیکن معامله نیست.

له سه‌ری (مه‌پۆ) مه‌چۆ.

ول کن. دنبال مکن. صرفنظر کن. موضوع را کش نده. ول کن بابا اسدالله.

له سیر تا پیاز.

از سیر تا پیاز (موضوعی را به تمام و کمال شرح دادن).

له سیوهر خوهی ئه‌ترسی.

از سایه خود می ترسد. شخص جبون و ترسو.

له سیوهر خوهی ره‌م ئه‌کا.

از سایه خود رم می کند. می ترسد.

له سیوهر خوهی زاتی ئه‌چی.

از سایه خود وحشت دارد. می ترسد.

له شاخ مار و شیر مه‌لیچکی هاتیا.

از شاخ مار تا شیر گنجشک در آن موجود است. در وسف مغازه ای که هر نوع کالا در آن موجود باشد، گویند.

له شاریکا پیانو، به که‌له‌شیریان ئه‌وت، بولقاس. (بولقاسم).

در شهری مرد نبود به خروس می گفتند: لبوالقاسم. کنایه از قحط الرجل بودن و کار به کاردان نسپردن.

اسب تازی شده مجروح و به‌زیر پالان

طوق زرین همه در گردن خر می بینم

"حافظ"

له شووری ده‌رکردگه.

شورش را در آورده. از اندازه و مزه خارج شده.

له شهل ده‌رهاتم، که‌فتم، به کویردا

خوا به‌ش منی هه‌ر لار و گئیردا

از شلی رها یافتم، دچار کوری شدم، خدا سهم مرا همین کج و کولگی داده. از چاله در آمدم و به چاه افتادم.

له شیت ترسیان مهنع نییه.

از دیوانه ترسیدن کسی منع نشده. از دیوانه باید پرهیز کرد. از مخاطرات باید دوری کرد.

له شیر دایک حه لآلتره.

از شیر مادر حلال تر است. مالی پاک و بدون شبهه.

له عیلمی فه لایبیا ته نیا خه مان ناگردانن ئه زانی.

در علم کشاورزی تنها خرمن آتش زدن را می‌دانند. در کار خود ناشی و بی اطلاع است.

له عنه ت له و که سه گوچتی کرد.

نفرین بر کسی باد که اول بار پستان به دهانت گذارد.

له عنه تنامه بییم له خوه م کردگه.....

بر خود نفرین کرده ام که....

له عه زره ت نان تیرییا کاغز ئه جاوی.

از داغ نداشتن نان ساجی مشغول جویدن کاغذ است.

در اثر فقدان چیز مطلوب، تن در دادن و تسلیم شدن به مصرف چیز نامطلوب.

له غه رهی نییه، له مهره زییه.

از غرضش نیست از مرضش است.

نیش عقرب نه از ره کین است

اقتضای طبیعتش این است

له فره، فره ئه کوژگی و له که م که م.

از عده زیاد (در جنگ) زیاد کشته می‌شود و ار عده کم، کم.

له قسه ت دهرمه چو.

از سخنت خارج مشو. از گفته و قولت عدول مکن.

له قسه، قسه دهرتی.

از سخن سخن شکافد. الکلام یجر الکلام.

له قسه گهل من به فرئه تاوښتهو، وهلی دل نه و جووله ناکا.
در اثر سخن من برف آب می‌شود. اما دل او تکان نمی‌خورد. سخن من نافذ
است اما در او اثر نمی‌بخشد.

له قسه‌ی خوهی دهر ناچی.
از سخن خود خارج نمی‌شود. درست قول است.

له قلمه‌ی گوزه زاتی نه‌چی.
هنگام ریختن آب از کوزه، صداهایی ایجاد می‌شود که هر یک از آنها را (قلمه)
گویند. حدی ترسو و جبون است که از لقمه کوزه می‌ترسد.

له قنگ خوهی ئالوزه.
از خودش و از حمل سرینش، بیزار است.
در نتیجه مریضی، یأس و درماندگی، بد اخلاق، عصبانیت، از خود و از جان
خود هم سیر و بیزار است.

له قوتووی هیچ عه‌تاریکا په‌یا ناوی.
به مزاح در مورد لغتی یا چیزی نایاب گفته می‌شود. در قوطی هیچ عطاری پیدا
نمی‌شود.

له‌قه.
شل است. کنایه از: پالانش کج است. بدکاره و گمراه است.

له‌قه مه‌ده له به‌خت خوه‌ت.
بخت و اقبال را لگد مزن. ناشکری مکن.

له قین که‌را، کوپان نه‌کوئی.
از لچ با خر پالان را می‌زند.
دانی که منم زبون تر و عاجزتر
پالان بزنی چو برنیایی با خر

"فرخی"

له قین مال‌هاوسا، قنگ خوهم نه‌دیم.
از لچ همسایه کون خودم را پاره می‌کنم. از لچ بچه همسایه بچه خود را آزدن.
له کام ته‌ویله دهرهاتگه؟

از کدام طویله در آمده ای؟ شخص بی تربیت و نفهمی را گویند که رفتار و کردارش به حیوان شبیه است.

له کام ته ویله گه وره بووگی؟

در کدام طویله بزرگ شده است؟ شبیه مثل فوق.

له کتتو گورگیچا په یا ناوی.

در کتاب گری هم پیدا نمی‌شود. لغت یا مسئله ای جعلی و من درآوردی.

له کتتو گورگیچا نه نووسیاگه .

این حرف از بس بی ربط است که حتی در کتاب گرگ هم نوشته نشده است.

له کراس خوهت دهرمه چۆ.

از پیراهن خودت خارج مشو. خود را عوض مکن. از خود مشتبه مشو.

له کۆپان خوهی ئه خوات.

از پالان خود می‌خورد. کنایه از مایه می‌خورد.

له کونای پلنگا ئه خه فی.

در سوراخ پلنگ می خوابد. خانه در گذر سیل می‌سازد.

له کۆپان کهر ئه چی.

با استهزاء: لباسش به پالان خر می‌ماند. لباسی بد دوخت و گشاد.

له کولّ چوموه و.

از جوشش افتادم. از حرارت و شوق افتادم.

له کهر شهیتان (بیره خواره و) دابه زه).

از خر شیطان پیاده شو، لجبازی را کنار بگذار.

له کهس باوکم هر تو بۆم ماگی!

از قوم و خویش پدریم تنها تو برایم مانده ای! زن یا بیوه ای گوید، هنگامی که کسی در زندگیش دخالت می‌کند.

له که فوکولّ نیشته و.

از کف کردن و جوشیدن افتاد و از حرارت و جوشش افتاد و سرد شد.

له کیسه‌ی خه لّیفه ئه وه خشی.

از کیسه خلیفه می‌بخشد. از مال خیر بل و بخشش می‌کند.

له گشت جیگه‌یه‌کا خاس و خراو هه‌س.
همه جا خوب و بد هست. پنج انگشت مثل هم نیستند.

له کوریس رهش و چه‌رمگ نه‌ترسی.
از ریسمان سیاه و سفید می‌ترسد. مار گزیده از ریسمان سیاه و سفید می‌ترسد.

له گوریس رهش و بازگ (نه‌سلمیته‌و) و (نه‌چله‌کیتیه‌و).
مار گزیده از ریسمان سیاه و سفید می‌ترسد.

له گون به‌رانا په‌نیر دروس ره‌کا.
در داخل آلت گوسفند نر پنیر می‌سازد (چوپان).
آری مثل است اینکه دلش گر خواهد
شیر از بز نر شبان تواند دوشید

له گون گا، رووتیره.
از آلت گاو لخت و برهنه تر است. عریان بی لباس است.

له گوچک‌ه‌ی گادا خه‌فتگه.
در گوش گاو خوابیده است. از همه جا بی خبر است.
له گهل نه‌سلان و هه‌موو فه‌سلان، له گهل نانه‌سلان هیچ فه‌سلان.
با اشخاص با اصل و نسب همیشه به‌سر بردن رواست و با اشخاص بی اصل و
نسب یک لحظه به‌سر بردن و هم خطاست. مثل بسیار قدیمی است.

له گهل بریاگ، گورگان خوارد نه‌وی.
از گله جدا شده را، گرگ خورد. مثل قدیمی است.

له گهل مالّ یا‌قوو به‌گا، بز نه‌بریته‌و.
همراه خانه یعقوب بیگ، بز را از شیر باز می‌گیرد.
کسی را گویند که از حد و اندازه خود پا فرا نهد و خود را در ردیف بزرگان
قرار دهد.

له گه‌لویی مار ده‌ره‌اتگه.
از گلوی مار در آمده است. شخصی راست اندام و مستقیم مراد است.

له مالّ خوا پاکتیره.
از خانه خدا تمیزتر و پاک تر است. در مورد جیب و کیف و اطاق و چمدان و
کیسه پول و غیره که خالی از نقدینه باشد، گفته میشود.

له مالّ خوہما دانیشتمگ و قسم م بو دهرتیرن.
در منزل خود فارغ و غافل از هر چیز نشسته ام و برابم حرف در می آورند.

له مال زاوا خوهری نیه، له مالّ وهوییا ترینینا یه.
در خانه داماد خبری نیست در خانه عروس رقص و پایکوبی است.
دختری خود را در انتظار ازدواج با پسری بیند که پسر به کلی ذهنش خالی و از آن بی اطلاع است.

له مامر ناسیاوان ئه چی.
به مرغ آسیابان می ماند. (در پر رویی و سمجی) به گدای سامره می ماند.

له م تهکیه و بارگا، که رامه تیکمان نه دی.
از این تکیه و بارگاه عمل خارق العاده و کرامتی ندیدیم.
از این شخص ثروتمند چیزی عایدمان نشد.

له مردگه و خراوه مه یژه.
از مرده بد گویی مکن. از پس کرده بد نباید گفت.

له م گوچک تیریتی، له و گوچک دهری ئه کا.
از این گوش می آورد، از آن گوش رد می کند. سخنی را گوش نکردن و بدان عمل نکردن.

له م لاسپون ئه کوتم، له و لاسپون ئه کوتم، جا بینه دیار سه روو سه کوتم.
کسی که چوبک یا نظیر آن را کوید، میگوید، از این ور چوبک می کویم، از آن ور چوبک می کویم، ریخت و سر و وضع را در این حالت ببیند که چه شده ام.
کسی که چندین گرفتاری و سر گرمی دارد، زندگی را در نظر بگیرد که چه ریخت و پاشی دارد.

له م ناو مشته، موویه ک هه لیکه نه.
از این کف دست یک مو بکن. کنایه بر این است که آه در بساط نیست.

له مهزه دهری کردگه.
از مزه و اندازه خارج کرده. کاری بس تکرار شده.

له مه لا موفته خوه رتره.
از ملا مفت خورتر است. بسیار طمعکار است.

له ناو دهوا، نوقلّ و نهوات به شه و ناکه ن.

در میان جنگ و دعوا، نقل و نبات تقسیم نمی‌کنند. چون مثل زیر:

له ناو داوا، توك و مه‌ویژ به‌شه و ناكه‌ن.

در دعوا نخود و کشمش تقسیم نمی‌کنند. دعوا جای کتک زدن و کتک خوردن است و لاغیر.

له ناو قوتووی هیچ‌عه‌تاریکا په‌یا ناوی.

در قوطی هیچ عطاری پیدا نمی‌شود (سخنی نادرست. لغتی بی‌معنی).

له ناو کارا کاری دیاره.

در میان کار دیگران کارش مشخص و چشمگیر است. بنا یا هنرمند دیگری که استاد باشد.

له ناو گیرفانیه و پووک ئه‌نی.

از داخل جیبش (پووک) می‌نهد. کف و انگشتان یک یا دو دست را باز کردن و با حالت تحقیر با آن به کسی اشاره کردن را (پووک) گویند. در خفا و نهانی کسی را ناسزا گفتن. یعنی: این کار اشخاص بی‌لیاقت و ضعیف‌النفس است و نتیجه‌ای نمی‌بخشد.

له‌نجه و لار ئه‌کا.

با حالت و نت راه می‌رود. با ناز راه می‌رود.

له‌نجه‌ی بو ئه‌کا.

با کرشمه و ناز راه می‌رود.

له‌نگه‌ری خستگه.

لنگر انداخته. ماندن در جایی به‌منظور استراحت.

له‌نه‌دار بگړه و بیده به‌دارا.

مراحاً و برای تنبیه گویند: از ندار بگیر و به‌دارا بده.

له‌نه و کیسه‌قهرز مه‌که، ئه‌گه‌ر ئه‌یکه‌ی خه‌رجی مه‌که.

از نو کیسه‌قرض مکن، چون کردی خرج مکن.

گر از وام کردن شدی ناگزیر

زنو کیسه‌ها وام هرگز مگیر

ندیده است چون پول را زود زود

همان دم‌گش‌پس دهی هست دیر

له و دیواره قسه دهرهات، له وه و قسه دهرنه هات.

از آن دیوار صدا در آمد، از او در نیامد.
شخص مودب و یا مقصر با تربیتی که در مقابل عتاب سکوت اختیار کند.

له و کهسه بترسه و خاصیت له ته کا نه کا.

بترس از کسی که (بی مورد) با تو خوبی کند.

له و کهسه بترسه و، خاصی له ته کا نه کهیت.

از کسی که با او خوبی کنی بترس.

له وه بهر سه ندان بوو، ئیسه پیکه.

قبلاً سندان بود حالا پیک و پتک است. سابقاً تحمل رنج میکرد و بردبار بود،
حالا رنج می دهد و مودی است.

له وهخت خواردنا، کهسی (ناناسی) (ناوینی).

وقت خوردن کسی را (نمی شناسد)، (نمی بیند) وقت خوردن، خاله، خواهر زاده
را نمی شناسد. باغبانان وقت میوه گوششان کر می شود.

له هاریبا، بهش کهسی نه داگه.

در شیطنت سهم کسی را نداده. خیلی شیطان و بازیگوش است.

له هوراوی، له قوراوی، کهسی کهسیکی گاوی، له بیری ماوی؟

در یک آب تند، در آب گل آلودی، اگر کسی کسی را کرده باشد، آنرا بهیاد دارد؟
اگر کسی بلایی بر سر کسی آورده باشد، بهراستی آنرا بهیاد دارد؟

له هوک چوموهو.

از کیف و حال افتادم. از حرکت باز ماندم. از ترس..... فراموش کردم.

له هه رته کا نه خوات.

از هر طرف می خورد. استفاده می کند. شخص سودجو مراد است.

له هه رته کا لا بیوه ریبه.

از هر دو سو، نا امید است. از دنیا و آخرت بی نصیب است. هم از خانه پدری
نا امید است هم از خانه شوهر.

له هه رچی ترسیام، هاته ریگه م.

از هر چه ترسدم به آن دچار شدم.

همی ترسیدم از روز جدایی

فغان کز هر چه ترسیدم رسیدم

له هر چی کارا نه که فیته بهر.
 در هر کاری پیش قدم می‌شود. شخصی خیر خواه و بدرد خور مصالحه جو.
 له هر کاسه دا، که وچکه.
 در هر کاسه قاشق است. ماش هر آش است.
 له هر لایکه و بای بیت، شهن نه کات.
 از هر طرف باد بوزد، خرمن را باد میدهد. شخصی بوقلمون صفت و این
 الوقت.
 له هر لایه کی ببری، بوی خوین خوهی لی تی.
 از هر طرفش ببری بود خون خود دهد.
 فرزندان و اقوام عزیز و دوست داشتنی هستند هر یک جاری خود دارند.
 له هزار سووزن، گاو ناسنی دروس ناوی.
 از هزار جوالدوز، گاو آهنی ساخته نشود. هزار جوان کار پیری نکنند.
 له هول حلیما که فته ناو تیا نه.
 از هول حلیم تو دیگ افتاد. برای ریش رفت سببش را هم از دست داد.
 له یلی به چاو مه جنون قه شه نگه.
 لیلی به چشم مجنون زیبا است.
 له یلی پیماگ بوو یا ژن؟
 ابلهی پس از شنیدن قصه لیلی و مجنون. سؤال کرد: لیلی مرد بود یا زن؟
 لی بریاگه؟
 قطع امید کرده. از آن بریده شده. از آن نا امید شده.
 لی خوپه.
 بران. خرت را بران. به مزاح، به راننده ای که آماده حرکت باشد، گویند.
 لیفم بهر سهره تیمه و لانه بردگه.
 لحاف را از روی یتیم که بر نداشته ام. راز کسی را اشکار نکرده ام.
 لیویاگه به دلما.
 به دلم الهام شده.

حرف " م "

ماتی بردگه سهو.

ماتش برده. به چیزی خیره شده.

ماچی چه س بۆ گه وره که نیشک.

برای دختر مانده و ترشیده بوسه ای چه اهمیت دارد؟

کسی که تشنه محبت است یک بوسه یا نوازش ساده ای او را ارضاء نمی کند.

مار ئه کوژی و مارتووله به خیو ئه کا.

مار را می کشد و توله مار را پرورش می دهد.

یکی بچه گرگ می پرورید

چو پرورده شد خواجه را بردرید

"سعدی"

مار ئاوی پیر ئه وی، قورواق کلکی ئه گری.

مار آبی که پیر شود، قورباغه از عقب دمش را می گیرد. گرگ پیر مسخره

شغال می شود.

مار، به دهس دوشمه ن ئه گری.

با دست دشمن مار می گیرد. از کیسه خلیفه می بخشد. با دست دیگری آتش بر

می دارد.

چون یار به بوسه دادم بار گرفت

زلفش بگرفتم از من آزار گرفت

چون یار من یار همی خار گرفت

زان خواست به دست من همی مار گرفت

مار خوهش خه تو خالی که.

مار خوش خط و خالی است.

خوش ظاهر و بد باطن. گرگ در لباس میش.

مار خوهشی نه هات له پونگه، پونگه له بهر کونا که یا سهوز نه و

مار از پونه خوشش نمی آمد، پونه دم سوراخش سبز می شد.

دل نمی خواهد فلانی را ببینم، بیشتر در مقابلم ظاهر می شود.

مار خوهی خاسه، مار توولهی خراوه.

مار خودش خوب است، توله‌اش بد است. (بیشتر در مورد هوو گفته می‌شود).

مار دای پییوه.

مار گزیدش. کسی را گویند که در اثر کمترین ضربت یا ناراحتی، جیغ و داد براه اندازد.

مار، له سهر ئاوه و دان‌چله‌کی.

مار را هنگام آب خوردن نمی‌زنند.

مار خفته را نمی‌زنند. خفته و غافل را رنج رسانیدن از جوانمردی نیست.

مار مردگ نه‌خاته به‌ر پای.

مار مرده جلو پایش می‌اندازد. کسی را التیام دادن و ترساندن.

مارمزوکه چاوه.

مارمولک چشم. (جمله توهین آمیز) معمولاً اشخاص ریز چشم مکار و مودی اند.

ماره چاوه.

مار چشم. جمله توهینی: کسی را گویند که چشم ریز و تیزبین دارد.

ماره‌که‌ی شیخ ئومه‌ره، ئاخری ئه‌دا به‌خویه‌و.

چون مار شیخ عمر است، سرانجام صاحبش را می‌گزد.

از مارگیر مار بر آورد شبی دمار.

مارانگان، له گوریس ره‌ش و چه‌رمگ، (ئه‌سلمیته‌و)، (ئه‌چله‌کیته‌و).

مار گزیده از دیدن ریسمان سیاه و سفید، بکه‌می‌خورد.

ماس برژی، جیگه‌ی ئه‌میئی، دو برژی، چه‌ی ئه‌میئی؟

ماس‌ت اگر بریزد جایش می‌ماند، دوغ اگر بریزد، چه چیزی از آن می‌ماند؟

ما بارگه دادیم این رفت ستم بر ما

بر قصر ستمکاران تا خود چه رسد خذلان

"خاقانی"

ماسمالی کردن.

ماس‌ت مالی کردن. حقیقتی که پوشانیدن و کاری را درست و اساسی انجام ندادن.

ماسه، به‌دهور ده‌متا دیار بی؟

مگر ماس‌ت است که به‌دهور دهانت آشکار باشد؟

کنایه از شخصی ناسپاس که خوبیهای دیگران را فراموش کرده باشد.

ماسی، له بگارا ئه گیرگی.

ماهی را در پایاب می گیرند.

حرف را باید به موقع زد. به موقع انجام داد.

ماسی له ده لیا ئه وه خشی.

ماهی را در شکمش می بخشد. مرغ هوا و ماهی دریا را می بخشد.

مالّ بو خویش، نهك بو ده رویش.

مال او برای قوم خویش، سپس برای درویش و بیگانه. چراخی را که به خانه رواست، به مسجد حرام است.

مالّ به جیگه یه کا ئه روئ و ئیمان به هزار جیگا.

مال جایی رود و ایمان به هزار جا.

وقتی چیزی مفقود می شود فکر به هزار جا کشیده می شود در نتیجه ایمان و اعتقاد به خطر می افتد.

مالّ به ریش خاوه نی قیمةت ئه کا.

مال مطابق ریش صاحبش قیمت دارد. هر چیزی حرامش به صاحبش است.

مال به قه سمه ته.

مال بستگی به قسمت دارد. یا قسمت و یا نصیب.

مالّ به قه و ریش ساحیوی قیمةت ئه کا.

مال به قدر ریش صاحبش ارزش دارد.

اگر کسی چیزی را می فروشد و یا حتی دختری را شوهر می دهد اعتبار آن چیز یا دختر باندازه میزان شخصیت اوست.

مالّ به کؤل.

خانه به دوش. آدم سرگردان، آواره که تمام وسائل زندگی را با خود حمل میکند.

مالّ به مالّ ساحیو حه رامه.

مال به صاحب مال حرام است.

در جایی که دیگران از مالی استفاده کنند و صاحب مال از دور نظاره کند و از آن بی نصیب ماند، گویند.

مالّ به میمانه و خوه شه.

خانه به مهمان خوب و با رونق است.

مالت بومی شلانه کوت بوبات.

خانه ات خراب قیسی (زردآلو خشک) چه قدر باد داری.
کنایه به کسی که تکبر و نخوت دارد، گویند.

مالت بوی و شوالت نهوی.

مالت باشد و شلوارت نباشد. شلوار نداشته باشی به شرطی خانه داشته باشی.

مالت به قور گیری.

خانهات به گل گرفته شود. جملهء نفرینی: خانهات به گل نشیند. خانه خراب شود.

مالت کاول بی.

نفرین است: خانهات ویران شود.

مال حه رام به ریگهی حه راما نه پوی.

مال حرام به راه حرام می رود. باد آورده را باد می برد.

مال حه رام زو له ناو نه چی.

مال حرام زود از میان می رود. باد آورده را باد می آورد.

مال حه رامی پی ناخورگی.

مال حرام را نمی تواند بخورد. شخص متقی و پرهیزگاری است.

مال حه رامی (پییه و ناپیت) (پی ناسازی).

مال حرام به او سازگار نیست. شخصی متقی و پرهیزگار است.

مال حه لال به گه لوویا (ناچی) (ناروی).

مال حرام از گلویس پایین نمی رود. شخصی حرام خور و پلید.

مال حه لال، له ناو ناچی.

مال حلال از بین نمی رود. پس از یافتن چیزی گم شده گویند.

مال حه لال هیچی پی ناپیت.

مال حرام از میان نمی رود. چون مثل بالا.

مال خراو خوه م.

خانه خراب خودم. خانه ام خراب شد. روستاییان موقع تأسف از اتفاقی، گویند.

مالخراوکه ره .

خانه خراب کن. زن ولخرج را گویند.

مال خوهت قایم بکه و مال هاوسا به دز مه که .

مال خود را نگهدار و همسایه را دزد مدان.

مال و دارایی سرتپوشی.

مال و دارایی عیب انسان را می پوشاند. رجوع شود به: ده ولت عیب پوشه .

مال، خوه شه ویسه .

مال دوست است. به مال دنیا علاقمند است.

مال خوه م بۆ خوه م و مالی مه ردمیچ وه ک هه لئا ئه خوه م.

مال خودم برای خودم و مال مردم را چون حلوا می خورم.

مال خودم مال خودم، مال مردم هم مال خودم. وصف الحال شخص طمعکار و

مال مردم خوار.

مال خوه م بی عه یبه و مال مه ردم عه یبداره .

مال خودم سالم است و مال دیگران ناسالم.

ذره بینی تو به عیب دیگران

چون به عیب خود رسی کوری در آن

"مولوی"

مال خوه م نیبه و مال شوانه .

سابقاً که خانه را در شب جارو می زدند برای رفع بد شگونی، می گفتند: خانه

خودم نیست خانه شبان است. چون شبان فقط شبها به خانه می آید و معذور است در

اینکه شب خانه اش را رفت و روب کند، من که اینبار چنین کاری می کنم اکراها

می کنم وجداناً خودم را در ردیف شبان می آورم.

مال خوه ی به گه لوی خوه ی ناچی.

مال خودش از گلویش پایین نمی رود. شخصی خسیس و لئیم مراد است.

مال خوه یچمان پییمان رهوا ناوینن.

نمی گذارند مالمان نصیب خودمان شود.

مردی که زن و بچه اش در جهت مخالفت با وی متحد شده راه آسایش معیشت را

بروی سخت گیرند و بوی نرسند.

مال خه لکان تا لچ که لکان.

مال دیگران را تا لب بام.

لباس عاریتی پوشیدنش رسوایی آورد، مگر اینکه کسی هنگامی که از لباس و جواهر آلات دیگری که بطور امانت استفاده می‌کند فقط در خانه خود و دور از چشم مردم استفاده کند یا از بالای پشت بام از فاصله دور با آن خودنمایی کند.

کهن جامهء خویش پیراستن

به از جامه عاریت خواستن

مالداریکه ره.

وصف زن کدبانوی دلسوز. (مال دوست و مال جمع کن است).

مال دنیا به قای بؤ که س نییه.

مال دنیا برای کسی بقا و وفا ندارد. ای هیچ! برای هیچ تو بر هیچ مپیچ.

مال دنیا، چلک دهسه.

مال دنیا (چون) چرک دست است. (در آمد و رفت است و ناپایدار).

مال دنیا، قهزا و گه ریینه.

به وسیله مال دنیا بلا رفع می‌شود. صدقه دادن رفع بلا کند.

مال دوو ژنه، خاکی تاوژنگه.

خانه ای را که دو کدبانو است خاک تا زانو است.

مال قه لب سهر به ساحیه.

مال بد به صاحبش بر می‌گردد. مال بد بیخ ریش صاحبش.

مالکاول خومه.

خانه خراب خودم. هنگام وقوع حادثهء ناگورای گویند.

مال، که م که م و ورده ورده جه م نه ویتته و.

ثروت و دارایی کم کم جمع میشود. اندک اندک جمع گردد و انگهی دریا شود.

مال گه چکاری و سفره ی خالی!

خانه گج کاری شده و سفره خالی! پز عالی، جیب خالی.

در قدیم کمتر خانه‌ای گج کاری می‌شد. بیشتر مردم خانه‌هایشان را با خاک سفید می‌اندودند. مگر ثروتمندان که می‌توانستند با پرداخت پول بیشتری خانه‌هایشان را گج کاری کنند.

مالّ له كه نابئ، ساحبو مالّ به دياريه و بئ.
خانه در چاله و گودی و در مسیر رودخانه باشد، به شرطی صاحب خانه ناظر
خانه اش باشد. اگر انسان بر خانه خود نظارت نداشته باشد خانه ویران و یا از
دست می رود.

مالّ له مهربوان دلّ له دوو جیگه

خوهم ماتلّ ماگم له م سهره ریگه

خانه در مریوان، دل در دوجا، خودم معطل مانده ام بر سر این راه. خودم در
اینجا و یارم در پاوه.

مالّ له یه کن.

مالشان یکی است. کیسه شان یکی است.

مالّ مالّ نهو، میمانیچی لئ که فت.

خانه درست و مرتبی نبود، مهمان هم به آن رو آورد.
کارش کم بود، در دسر دیگری هم اضافه شد. در مورد شخص تنبل و بی
حوصله و یا شخص پر کاری گویند که گرفتاری دیگری برایش ایجاد شود.

مالّ موفته خواه شه.

مال مفت خوش و لذیذ است.

مالّ موفته له زه تی هه س.

مال مفت لذت دارد. مال مفت از عسل شیرینتر است.

مالّ مهردمخوره.

شخص طمعکار و مال مردم خواری است.

مالّ مهردم له تهك مهردما ئه خورگی.

مال مردم را با مردم باید خورد.

مالّ نه خوره، هین بخوره.

مال و ثروت شخصی خسیس و نخور و نصیب بذال و بخور می شود.
برای هر نخور یک بخور پیدا می شود.

مالوئیران خوهم.

خانه خراب خودم. زندگیم بر باد رفت.

مالویرانکه ره .

خانه ویران کن. زن نابسامانی است.

مال هه تیم نییه .

مال یتیم نیست. به مزاح به مهمانی گویند که از ماحضر چیزی نخورد.

مالی پر له که یوانوو، خاکی نه گه یی تا زانوو.

خانه ای را که دوو کدبانو است، خاک تا زانو است.

مال هیچ کهس به هیچ کهس حه لال نییه .

مال هیچکس به هیچ کس حلال نیست.

مامان فره بی، سهر مناله که (لارتی) لار نه وی.

ماما که دوتا شد، سر بچه، (کج بیرون می آید) کج می شود.

کار فرما که دوتا شد، کار خراب می شود.

مامر ئاسیاوان .

مرغ آسیابان. کسی را گویند که زیاد پررو و مزاحم باشد.

مامر بخوینی، سهری نه برن.

مرغ بخواند، سرش را می برند. (چون گویند بدشگون است).

مامر نییه تا پای بوه سمه و.

مرغ نیست تا پایش را ببندم. بچه، جست و خیز دارد نمی شود پایش را بست.

مامر وتیگه، خوه م خاک نه که مه سهر خوه ما، هیچکهس نه یکا .

مرغ گفته است: خودم خاک به سر خودم میریزم هیچکس نریزد.

زنی که به گرفتاری و سیه روزی دچار شد حاضر نیست کمک دیگران را قبول کند و طعنه هم بشنود.

مامر ویل، سهر به گشت مالیکا نه کا .

مرغ دل به هر خانه ای میرود. زن بی سرپرست چه کارها را نمی کند. خر بی افسار به هر مزرعه ای داخل می شود.

مانکه ر، به شنی نه خورگی.

قهر کننده، سهمش خورده می شود.

مانگا، به دزه که ل نه گری و به ناشکرا نه زایی.

ماده گاو در پنهانی جفت گیری می کند و آشکارا می زاید. هر کار نهانی سرانجام اشکار می شود.

مانگ دیاره، چه نهوه جهی (نیشارهس) (کلکیه).

ماه پیداست چه احتیاجی به اشاره کردن و با انگشت نشان دادن دارد. چیزی که عیان است چه حاجت به بیان است.

مانگی سه فهر ناوی به و ناوه.

ماه صفر (بیهوده) نامش بدنام است. همه ماهی خطر دارد. بد نمایش را صفر دارد.

مانگ شه رمه یه.

ماه شرمش است. یکی از افراد خانه را گویند که نزد مهمان نیاید و داخل اطاق نشود و اهل شرم و خجالت باشد.

مانگ شه و پاکه، با هر سه گ بوه پی.

مهتاب پاک است بگذار سگ عو عو کند. مه فشانند نور و سگ عو عو کند.

مانگی دیگه.

ماه را دیده است. کنایه از قاعده بودن زنی است.

مانگیان به ناو چاویه و دیگه.

ماه را در چشمش دیده اند. (بچه ای را میگویند که زیاد می افتد). در شبهای اول ماه، کسی که ماه را میبیند معمولاً برای شگون و خوب برگزار شدن آن ماه به چراغ یا سبزه و یا گل و یا در چشم بچه معصوم می نگرد.

مای دوخوا تیریتته و.

آش دوغ را بهم می زند و قوام می آورد. کنایه: کاری را کش و لفت دادن.

مایین نه و ماینه سه له ژیر ساحتیویا نه له نگی.

مادیان خوب آنست که زیر صاحبش بد نباشد و نلنگد.

زن خوب آنست که شوهرش از او خوب گوید و از او راضی باشد.

مردگ نه سفه هان ناوه نه کاشان.

مرده اصفهان را به کاشان نمی برند. گناه دگری بر تو نخواهد نوشت.

مردگ به ناو پاک نه ویتته و.

مرده با آب پاک می شود. هر چیز نجسی با آب پاک می شود.

مردگ به په‌له‌قاژئی، زینگه‌و‌ناوئی.
مرده با دست و پا زدن زنده نمی‌شود. ضجه و ناله و بی‌تابی مرده را بر نمی‌گرداند و زنده نمی‌کند. تیر از کمان چو رفت نباید به شست باز.

مردگت گئیج بی.

مرده ات گئیج باد. توهیند است به مزاح.

مردگت نه‌مرئی و پات له شیوه‌نگاه، نه‌برگئی.

به مزاح: کسی از اقوامت نمیرد و پایت از شیوئن گاه قطع نشود.

مردگ کوشتن، نیشانه‌ی ناپیاگییه.

مرده آزردن از نامردی است. ضعیف‌کشی از ناجوانمردی است.

مردگ ماموخ.

مرده ماموخ: ماموخ آبادی است در شمال سنندج. شخص ضعیف‌الحالی برای پیش بردن مطامع و مقاصد خودزودزود خود را به مردن می‌زده و عملش زیانزده مردم شده است.

مرد مانگا، بریا دو (یا) مانگا مرد و بریا دو.

ماده‌گاو مرد و دوغ قطع شد. آن سبو بیشکست و آن پیمانہ ریخت.

مردن له‌م زینگیه خاستره.

مردن از این زندگی بهتر است. مرگ به از زندگی با سختی و ننگ.

مروچه‌ی خواردگه.

مورچه خورده است. کنایه از کسی که زیاد تیز زند و مهره به تاس اندازد.

مروچه‌ی لی‌ئالوز نه‌وگه.

مورچه از او آزرده نشده. آدم بی‌آزاری است.

مروچه لی‌نه‌ره‌نجیاگه.

مورچه از او آزار و رنجش ندیده.

مریدیک‌که‌ر، له‌شه‌ش دانگ مولک خاس تره.

یک مرد خر و نفهم از شش‌دانگ آبادی بهتر است. یک مرید خر به از یک توبره زر.

مری کردگه.

اخم کرده. ابرو در هم کشیده است.

مزگت (برمی) (برپوخی) میحراوی نه میئی:

مسجد که خراب شود محرابش میماند.
زیبا یا شجاعی که پیر شود آثار و جاهت و شجاعت در او باقی است.

مزگت جیگی که به ستنه وه نییه.

مسجد جای خر بستن نیست (داخل حیاط مسجد به درخت یا به چیزی بستن و نگهداری آن). مسجدن جای ریدن نیست.

مشت بهر له دیوار، دهس خوهت ئیشی پی نه گهیی:

هر گاه بر دیوار مشت بکویی، دست خودت درد می گیرد.
غایت چهل بود مشت زدن سندان را.

مشت پر، له خزر بسیئی.

جمله دعایی، مشت پر، از خضر بستانی. چون: الهی خیر ببینی.

مشت نمونهی خهرواره.

مشت نمونه خروار است. یک مشت از خرمنی نمونه گندم آن خرمن است.

مشته و درؤس نه کا.

مشته و درفش می کند. (مشته چیزی شبیه گوشت کوب که پینه دوزها از آن استفاده کنند و رشته درفشه کردن یعنی درفش پینه دوزی را در رشته فرو کردن و کاری بی فایده انجام دادن).

مشتومر کردن.

مشت بازی و زد و خورد تفریحی دوستانه. شلوغ بازی در آوردن.

مشته ری ئاخر شهو، خوین خوهی ها له پای خوهیا.

مشتی آخر شب، خونش پای خودش است. معمولاً مغازه ای که تا آخر شب باز باشد گران فروش است و مشتری را داغ می کند.

مشتی جؤ بکهی به دهمو چاویا، دانه یه کی داناکه فی:

مشتی جو بر صورتش بریزی یکی ز آن به زمین نمی افتد.
کنایه از اینکه: بسیار ابله روست.

مشتی کریاوه.

مشتش باز شد. به دو معنی:

- ۱- آشکار شدن ضعیف، عیب یا دروغ کسی و رسوا شدن او.
- ۲- شخص خسیس و مشت بسته ای مه بذل و بخشش کند.

مشک خوهی چه س، تا که له پاچه که ی چه بی؟

موش چیست تا کله پاچه اش چی باشد؟ گنجشک چیست تا کله پاچه ش چی باشد؟ سگ چیست که پشمش چی باشد؟ اصلش چیست که فر عش چی باشد

مشک له مآلیا سه فرا هه لَتری.

موش در خانه اش صفرا قی می کند. در وصف شخص بسیار خسیس گویند.

مشک وتیگه به مار: له تو گاز، له من باز.

موش به مار گفته است: از تو گاز گرفتن، از من پریدن. یعنی برای نابود کردن خصم مشترکمان همکاری کنیم.

در میان اکراد ار قدیم الایام این عقیده بر جای مانده که شخص مار گزیده اگر موش از روی وی عبور کند خواهد مرد ز این رو مار گزیده را در صحرا زیر الاجیق قرار می دهند و مواظبت می کنند تا موش از روی او نپرد و عبور نکند.

مشک له مآلیا به چپوشه قه نه گه ری.

موش در خانه اش با چوب زیر بغل راه می رود. شخص ندار یا خسیس نان نخور.

ملآزی بردگه سه و.

کمین کرده و حالت تهاجمی به خود گرفته.

ملؤزم گیانمه.

مزاحم جانم است. جانم را رنج می دهد.

ملؤزمه.

مزاحم است. موی دماغ است. سر خر است.

مل و مووش کردن.

جستجو کردن. کنجکاوی کردن. دنبال چیزی گشتن.

من نه یژم نیره، و نه یژی بیدوشه.

من میگویم نر است، تو می گویی بدوش. گویم ندارم گویی بده.

منال نه شی ژه من بگری.

بچه باید وضع مزاجیش مرتب شود (کم کم باید او را غذا بدهند تا معده و روده هایش عادت کند).

منال! نه گریا، نه بیوت نام که مه، کتکیچ هات له ده سی سهندوو بردی.
بچه گریه می کرد، می گفت نام کم است، گریه هم آمد از دستش گرفت و برد.
هر که گریزد ز خراجات شاه
بارکش غول بیابان شود
"سعدی"

منال! نه زه مانه چاو جن دهر تیری.
بچه این دور زمانه چشم جن را در می آورد. بچه های این دوره شرور و پررواند.

منال! خله تینه.
بچه گول زن است. چیزی کم و ناچیز که کسی بدان رازی نشود.
منال سهره ریگه س.
بچه سر راهی است. در مسجدی است. بچه رذل و شرور مراد است.

منال! شیره خوهری جی هیشتگه.
با کسی که در جایی است و تعجیل در رفتن دارد، کنایه گویند: بچه شیر خواره (درخانه) جا گذاشته است.

منال! شیرینه، ته ریبه تی شیرینه.
بچه آرام و دوست داشتنی است اما تربیتش عزیزتر است.

منال! فریشه ی ماله.
بچه فرشته خانه است. داشتن بچه و بدان مشغول شدن از رنج زندگی و غصه ها می کاهد.

منال! فیروبو به باوش، له زه وینا دانانیشی.
بچه که دامن شناخت بر زمین نمی نشیند.
انسان که چیز بهتری یافت از چیز قبلی دل می کند. خر که جو دید علف نمی خورد.

منال! گدا تاقه تی گرت تا له ناسیاو هاتهو، منال! دهوله من تاقه تی نه گرت تا له بان
ساج داگریا.

بچه گدا طاقت آور تا (آرد) از اسباب بر گشت، اما بچه ثروتمند طاقت نیاورد تا (نان) از روی ساج برداشته شد. بچه گدا قانع و با طاقت و بچه ثروتمند پرخور و بی طاقت است.

منال له تهك ريله خوى خواه يا كايه نهكات.

بچه با روده خودش بازی می کند.

اطفال با آن حد بی شعور و نفهمند که اگر روده شان بیرون بریزد با آن هم بازی می کنند.

منال مه نهره تا قهو، چاوی نه چیته زاقهو.

بچه را در تاقچه مگذار، زیرا چشمش چپ می شود. گویا از ترس و وحشت افتادن حالتی در او ایجاد می شود که چنین تصور کنند.

منال وهسه توتوی.

بچه، همچون طوطی است. زیرا مقلد است و گفتار و کردار نامتناسب در حضورش روانیست.

منال هکات زیان نه که ی.

با طعنه گویند: بچه ات را می اندازی. (اگر تند راه بروی، اگر از این خوراک نخوری و خیره).

منال ههوی دایکه.

بچه هویی مادر است. هر چه که مادر دارد بچه هم می خواهد، خصوصاً دختر.

منالی ورده.

بچه هایش کوچک اند (خدا نکند بمیرد).

من بو تو مرگ، تو به گوگ حه ساونه کردگ.

من برای تو می میرم، در حالیکه که تو مرا به گه سک به حساب نمی آوری.

من پس تو سنبل تر چون چرم

گر تو همی گر ژف گنده چری

"ناصر خسرو"

من بیژم ماس چه رمگه، نه و نه بیژی ره شه.

اگر من بگویم ماست سفید است، او می گوید سیاه است.

کنایه از حد لحاجت و مخالفت کسی.

من چه نه بیژم تو چه نه بیژی.

من چه می گویم و تو چه می گوید؟! من چه می پرسم و تو چه پاسخ می دهی.
سؤال از آسمان کردم، جواب از ریسمان آمد.

من چه نهیژم و ته مووره کهم چه (نهیژی) (نهژه نی).
من چه می گویم و تنبوره ام چه (میگوید) (می نوازد).
یار و همراه که بر عکس نظریات کسی اقدام کند. ناهماهنگی بین دو یا چند نفر.

من خاسی نه کهم و به ناو تو ته واو نه وی.
خوبی را من کنم و به نام تو تمام شود. من می خوردم و تو می کنی بدمستی.

من خسته بووگم و تو نای نای نه که ی.
من خسته شده ام و تو آه و ناله می کنی. من از آسیا می آیم و تو گردآلودی.

من رازی، تو رازی، تف له سه روروی قازی.
من راضی، تو راضی، تف بر سر و روی قاضی.
گل قاضی، بلبل قاضی، باغبان ناراضی.

من رازی و تو رازی.
من از تو راضی و تو از من راشی.
شاه می بخشد، شیخ علیخان چه کاره است.

من له ناسیاوه و تیم، نه و نهیژی توگه نییه.
من از آسیاب می آیم او می گوید نوبت رعایت نمی شود (و شلوغ است). من در
جریان کارم و او اظهار نظر می کند.

من مانگم بو خواهش بی هه ساره ورده له کان هیچ.
ماه برای من سالم بماند با ستاره خرده ها کار ندارم. رضای دوست بدست آر و
دیگران را بگذار.

من مردگ و تو زینگ.
من مرده و تو زنده. (سرانجام نتیجه سخنان مرا خواهی فهمید).
من منم تو کیت؟
من منم، تو کی هستی؟ جایی که من هستم تو ارزشی نداری.

من نه مخواردگه له م کاسه، تا دلم بکا وه سواسه.
من از این کاسه چیزی نخوده ام تا دلم وسوسه کند.
من از او خیری ندیده ام تا در از دست دادنش نگران باشم.

من نه موت بسمی لا، ئه ووتی ئه لحه مدوولیللا.
من نگفتم بسم الله، او گفت الحمدالله.
من هنوز شروع به خوردن نکردم، او تمام کرد.

من و تو نامانکرگی.
من و تو با هم نمی سازیم. آیمان از یک جو نمی رود.

من و تو ناننه قهوری.
من و تو را در یک قبر نمی گذارند. گناه دگری بر تو نخواهند نوشت.
گر تو نیکی مرا چه فایده زن

ور بدم من ترا از آن چه زیان

من هر گوشت که و نه خوه م، تو هر کاولی کاولیت بی.
من دائم کبک می خورم، تو هم دائم کولی کولی بگو. من آنچه خوشم می آید می
کنم و تو هم ناراضی باش.

منیچ وهک یاران نه لاهوو نه کبهر.
من هم چون یاران، خدا بزرگ است. خون من که از خون دوستان رنگین نیست.
سخنگو سخن راند و پاکیزه راند

که مرگ به انبوه را جشن خواند

"نظامی"

موختاج نامه رد نه وی.
جمله دعایی. محتاج نامرد نشوی.

مور محمه و.
مهر محمد. هفت کوه در میان. هفت قرآن در میان.

مؤپری بردگه سه و.
خیره شده (در حالت قهر و غضب به کسی نگرستن).

موسلمان دهسی نه پوی، به موسایی ئه یژی، به سمیل مهردانه ت قه سه م.
مسلمان وقتنی که کاری از دستش ساخته نیست و لاعلاج باشد، به یهودی می
گوید به سبیل مردانه ات قسم.

از برای مصلحت مرد حکیم

دم خر را بوسه زد خواندش کریم

"مولوی"

موفته خور، خوهش سه ليقه س.
مفت خورخوش سلیقه است.

موفته، گرانه.

مفت گران است. چیز بی ارزش که در قبالتش پولی پرداخت شود.

مووئه ریسی به ده سمه و.

(از ترس من) از دست من مویی می ریسد. از من حساب می برد.

موو به نه ندامیه و راسه و بوو.

مو بر اندامش راست شد. سخت ترسید.

موو به بینایانا ناچی.

مو در میانشان نگنجد.

لب اندر لب نهاده روی بر روی

نگنجد در میان هر دوشان موی

"ویس ورامین"

این مثل در کردی بر کثرت صمیمیت و علاقه بین دو شخص دلالت دارد.

موو به دهرزیا ناچی.

مو لای درزش نمی رود. چیزی کیپ و غیر قابل نفوذ. صورت حسابی درست و بی غش.

موو به زمانمه و دهرهات.

بس که گفتم، زبانم مو بر آورد. بس که گفتن زبان من فرسود.

مووچرکم پیا تی.

موی بدنم راست می شود. چندشم می شد (بری نفرت و کراهت از چیزی).

موورگ بی کونا، دانامینی.

مهره ناسفته و سوراخ نشده بی اعتبار نمی ماند.

دختر همیشه با حرمت است و سرانجام شوهر می کند.

موورگ ماری ها پی.

مهره مار به همراه دارد. (همه کس او را دوست گیرند).

موورگ کونادار دانا که فی.

مهره سوراخ دار معطل نمی ماند. دختر بی شوهر نمی ماند.

موورگ مالّ هاوسا، شه و نه کرگیته مل.
مه ره و گردنبند (دزدی یا امانتی) همسایه شب به گردن او پخته می شود.

موسایبازی دهرتیرئ.
جهود بازی در می آورد. کنایه از شخصی که خود را به ترس و وحشت یا گریه و زاری در می آورد.

موسایبچ پولی فره س.
جهود هم خیلی پول دارد. جایبکه که نخواهند ثروت را بر شرافت و انسانیت و جوانمردی ترجیح دهند، گویند.
گر آستانه سیمین به میخ زر بزند
گمان میر که یهودی شریف خواهد بود
"سعدی"

موسایبیه و خوینی دیگه.
جهود است و خون دیده. جهود ترسو است علی الخصوص که خون ببیند.

مووله ماس نه کیشیته و.
مو را از ماست بیرون می کشد. در کارها دقیق و موشکاف است.

مووله ماس جیا نه کاته و.
مو را از ماست جدا می کند. در کارها دقیق و موشکاف است.

موومان له بهر خوه ره و چه رمگ نه کردگه.
مویمان را جلوی آفتاب سفید نکرده ایم. چندان نادان و ابله نیستیم که تو پنداری.

موویه ک له خرس بکه نیته و، غه نیمه ته.
از خرس مویی کندن غنیمت است. از خسیس ولو به مقدار کم چیزی بند شدن غنیمت است.

موویه ک له ناو مشتم هه لیکه نه.
از کف دستم مویی بکن. از بی چیز توقع کمک بی جا است.

مویی له ناسیاو چه رمگ کردگه.
مویش را در اسباب سفید کرده است. با وجودی که پیر و سالخورده است اما بی تجربه و نادان است.

مه جنوون به چاو له یلی قه شه نگه.

مجنون به چشم لیلی زیباست. محبوب من است آنکه به نزدیک تو زشت است.

مهچوره ژیر ئه م باره قورسه .

زیر این بار سنگین مرو. مسئولیت این کار سخت را بر عهده مگیر.

مهخوه چتی تو بخوا، مهکه کاری له پات بخا.

چیزی مخور که باعث نابودیت شود، کاری مکن که باعث از پا افتادنت گردد.

مه دزه و مه ترسه .

مزد و مترس. الخائن خائف. آنرا که حساب پاک است از محاسبه چه باک است.

مهرد ئه م مه یانه نییه .

مرد این میدان نیست. از عهده این کار بر نمی آید.

مهردم عهقلیان ها له چاویانا .

مردم عقلمشان در چشمشان است. مردم ظاهر بین هستند.

مهردم بهرق ئه یانگری، ئیمه چرا مووشی .

مردم را برق میگیرد، ما را چراغ موشی. همه را برق میگیرد ما را چراغ

نفتی.

مهردم سهگ ئه یانگری، من کتک .

مردم را سگ گیرد، ما را گربه. همه را برق گیرد ما را چراغ نفتی.

مهردم سهگیان لی ئه وه پی، من کتک .

به مردم سگ حمله می کند به من گربه. با دیگران آدم حسابی طرف میشود و

تعرض می کند، با من آدم نفهم.

مهردم مالی ئه پمی من به رهیتوانم

مهردم دؤسی ئه مرئی من ده زیرانم

مردم خانه شان ویران می شود من جلو ایوانم، مردم معشوقه شان میمیرد و من

نامزدم. زیر این آسمان کبود تمام بدبختی ها و سیه روزیها به من رو آورده شده است.

مه رگ بو به هانه ئه گه ری.

مرگ پی بهانه می گردد.

کسی بی بهانه به گیتی نمرد

بمرد آنکه نام بزرگی نبرد

"فردوسی"

مه‌رگ به جوانی و پیری نییه .
مرگ پیر و جاوان نمی شناسد . هر کس اجل معینی دارد و معلوم نیست
کی می‌میرد .

مه‌رگ به عومر زیا و که‌ما نارپوانی .
اجل سن زیاد و کم نشناسد .
اذا جاء اجلهم لا یستقمنون ساعة ولا یستناخرون .
"قرآن کریم"

مه‌رگ به فقیر و ده‌وله‌مه‌نا نارپوانی .
مرگ به فقیر و غنی نگاه نمی‌کند . مرگ بین فقیر و ثروتمند فرق نمی‌گذارد .

مه‌رگ به لایه‌و زه‌ماونه .
مرگ در نزد او عروسی است . کسی را گویند که از زندگی سیر شده و همیشه
در رنج و عذاب باشد .

مه‌رگ پیر و جوان ناشناسی .
مرگ پیر و جوان نشناسد . اجل چون رسد مرگ حتمی است .

مه‌رگت گه‌ره‌که برپۆ بو گیلان .
اگر مرگ را می‌خواهی برو گیلان . کنایه از شادی و خوشی بی حد کسی .

مه‌رگ حه‌قه .
مرگ حق است . (ابولفضل بیهقی) . مرگ برای هر کس حتمی است .

مه‌رک خاسه ، وه‌لی بو ه‌اوسا .
مرگ خوبست ولی برای همسایه . ناراحتی و غذاب و چیز بد را نباید از خود
دور کرد و برای دیگران آرزو نمود .

هر بد که به خود نمی‌پسندی
با کس مکن ای برادر من
گر مادر خویش دوست داری
دشنام مده به مادر من

مه‌رگ خه‌وه‌ر ناکا .
مرگ خبر نمی‌کند . کسی را بر مرگ خودآگاهی نیست .

مه‌رگ ، له‌ته‌ک ه‌ات ، ناگه‌رپتته‌و .
مرگ که رسید ، بازگشت ، ندارد . مرگ را درمان کجا آید پدید .

مه‌رگ، له ته‌ك هاومالا، خواه‌شه.

مرگ با هم سن و سال خوش و قابل تحمل است.

بلا چو عام بود دلکش است و مستحسن

گرفتم آنکه بلاییست عشق روی بتان

"قائنی"

سخنگو سخت سخت پاکیزه راند

که مرگ به انبوه را جشن خواند

"نظامی"

مه‌ستی له هه‌ستی ئه‌کرگی.

مستی از هستی خیزد. هستی می آورد مستی.

مه‌قرینه.

فال بد مزین.

مزن فال بد که آورد حال بد

مبادا کسی کو زند فال بد

"نظامی"

مه‌کر ژنان بار خه‌ره، هه‌ر که س نه‌یکیشی چیش خه‌ره.

مگر زنان بار خر است، هر کس این بار را نکشد خر نیست.

آدم عاقل و کارکشته و با تجربه مگر زن را تشخیص می‌دهد و به دام مرگ او دچار نمی‌شود.

مه‌کووزه‌رهو.

اظهار عجز و پریشانحالی مکن.

مه‌گه‌ر ئاو هاوردگییه؟

مگر آب آورده است؟ مگر ریگ رودخانه است؟ (چرا به افراط صرف می‌کنی).

مه‌که‌ر به خه‌و بیوینی.

مگر به خواب بینی. آرزوی محال و ناکام ماندن از وصال چیزی.

مه‌گه‌ر خومخانه‌س؟

مگر خم‌رنگ‌ری است؟ (بدین سرعت که تو خواهی کار انجام شود).

مه‌گه‌ر خه‌م ره‌نگ ره‌زی یه؟

مگر خم‌رنگ‌ری است؟

مه‌گه ر کاروانسرای شاعه‌باسه ؟
مگر کاروانسرای شاه عباس است؟ (که می‌خواهید زیاد در آنجا بمانید، یا بطور
رایگان می‌خواهید استراحت کنید).

مه‌گه ر ماسه، به دور ده‌میا دیار بی؟
مگر ماست است که دور دهانش معلوم باشد؟
محبتها و خوبیها که با او کرده ام به یاد ندارد و ناسپاسی می‌کند.

مه‌گه ر موساییت گیر هاوردگه ؟
به مزاح: مگر جهود گیر آورده ای؟ (که او را تا بین حد ازیت و آزار می‌دهی).

مه‌گه س نه شمیرئ.
مگس می شمارد. مگس می پراند. پهن پا می‌زند. بیکار است.

مه‌گه ز، نه کوژئ.
مگس می کشد. مگس می پراند. کنایه از بیکاری.

مه‌گه ز به‌پرئ، بالئ نه‌پرن.
مگس اگر بپرد، بالش را می‌کنند. محلی کنترل شده و ممنوع العبور.

مه‌لا به‌رؤژهو، پیازا و نه‌خوات.
کسی را که روزه است و غیبت کند یا خلافی انجام دهد، کنایه گویند: ملا، روزه
است و اشکنه می‌خورد.

مه‌لا بانگدان.
هنگام بانگ دادن ملا. وقت اذان صبح. پگاه.

مه‌لا! مارهم مه‌بره و نیشته‌جا نیم.
ملا! صیغه عقدم را مخوان و مرا عقد مکن که پیش او نمی‌مانم و زن او نخواهم
شد.

مه‌لا موفته‌خوره.
ملا، مفت خور است.

مه‌لا میژره‌ی بؤ نه‌فرؤشیئ.
معمولاً در وصف زبیارویان، گویند: ملا برای بدست آوردنش عمامه اش را
می‌فروشد.

مه‌لا و قه‌مه!

ملا و قه‌مه. کادر و پنیر. فیل و فنجان. دو چیز مخالف و متضاد.

مه‌لای دوازده عیلم نایواته دواوه.

ملای دوازده علم نمی تواند محکومش کند. شخص خبیر و بصیر و علیم.

مه‌لای شه و خوه‌شه‌ویسه.

ملای شب دوست داشتتی است. هم‌خوابه عزیز است.

مه‌ل به هه‌واوه وشک‌ئه‌کا.

پرنده را در هوا خشک و میخکوب می کند. برای مهارت در تیراندازی یا صوت دلنشین، گویند.

مه‌لیچک پاره‌که موچپاریی مه‌لیچک پی‌اره‌که ئه‌کا.

گنجشک پارسالی نصیحت گنجشک پیرارسالی می کند. بی تجربه ای با تجربه ای را اندرز دهد.

مه‌لیچک، په‌لامار بنچک.

گنجشک کوشش می کند جای امنی بیابد. آدم ضعیف به شخص قوی یا محل امن پناهنده می شود.

مه‌لیچک خوه‌ی چه‌س تا ناوگوشتی چه‌بی؟

گنجشک خودش چیست که آبگوشش چه باشد؟! اصلش چیست که فرعش چه باشد.

مه‌لیچک خوه‌ی چه‌س تا که‌له‌پاچه‌ی چه‌بی؟

گنجشک خودش چیست تا که‌له‌پاچه‌اش چه باشد. جئه‌ای چیست تا زورش چه باشد.

مه‌لی هه‌س گوشتی ئه‌خورگی، مه‌لی هه‌س گوشتی ئه‌درگی.

پرنده ای هست گوشش خورده میشود، پرنده ای است گوشش داده می شود. از هر کسی توقع کمک و بهره‌گیری نباید داشت.

مه‌لی، یه‌کیّ په‌لی، گایه‌ک، چه‌ی به‌م به‌گه‌وایه‌ک؟

مزاهاً گویند: پرنده ای را اگر تقسیم کنیم، هر کدام یک قطعه سهم می‌بریم، اما از گاوی چه مقدار را به‌گدا بدهیم؟

مه‌وج ئه‌نیته‌و.

رختخواب پیچ می خواهد ببافد. رختخواب پیچ نخ‌ی یا پشمی را همچون جاجیم می‌بافند. ابتدا دو میخ بزرگ را به فاصله چهار متر یا بیشتر در زمین نصب میکنند و نخ یا پشم را بر روی آن جمع می‌کنند، برای بستن و جمع کردن پشم بر روی میخها، شخص حرکت و آمد و رفت زیادی باید داشته باشد و کسی در محلی به هر منظور آمد و رفت زیادی کند کنایه او را گویند: رختخواب پیچ می‌بافد.

مه‌یکوزه، خوا کوشتیگه.

او را مکش که خدا او را کشته است. آنرا چه زنی که روزگارش زده است.

مه‌یکولنه‌رهو.

درد و زخم را آزار مده و نمک می‌پاش. ناراحتی‌ها و آلام درونیم را به یادم مینداز.

مه‌میمون چه‌نی شیرین بوو، هه‌وله‌یچی دهرهاورد.

میمون چقدر خوشکل باشد، آبله هم در آورد. شخص لاغر و بی‌ترکیب که در اثر مرضی صعب زشت تر شده باشد.

مه‌میمون و نه‌جاری؟!!

بوزینه را با درودگری چکار؟! میمون و نجاری؟! تر چه با این کار؟!!

مه‌یه ئاوئته‌ی قوزه.

موضوع را قاطی سرفه مکن. با پیش کشیدن بحثی موضع را عوض مکن.

میخ دوو‌حاجه، به زه‌وینا ناچی.

میخ دو شاخه به زمین فرو نمی‌رود. در مورد مردان دوو زنه گفته می‌شود، که زندگیشان سامان پذیر نیست.

میخی کرد.

میخش کرد. میخش زد. نعلش زد. با متلک کسی را سر جا نشانند.

میراثو بکه‌فی.

میراثت بماند. بمیری و از تو به میراثت بماند.

کسی گوید که یکی چیزی را به زور و بدون رضایت از وی بگیرد.

بوند میمان، نه‌وه له دلّی خواهیا خه‌یالّ دروس نه‌کا، که ساحئو مالّ له هیچکامی خه‌وه‌ری

نییه.

مهمان آنقدر در دل خود خیال پردازی می‌کند که صاحبخانه از هیچ یک خبر ندارد.

میمان خواهش‌ویست خواس.
مهمان عزیز خداست.

میمان رزق خواهی له تهك خواهیا تیری.
مهمان روزی خود را با خود می آورد. رزق خویش به دست تو می خورد
مهمان.

میمان رزقی له بهرا نه گهی.
روزی مهمان قبل از خودش می رسد. رزق خویش بدست تو می خورد مهمان.

میمان شیر سه ماوه ره کهس.
مهمان شیر سماور است. یعنی منتهی ندارد. نظیر: آب دیزی را زیاد می کنیم.

میمان، کهر ساحتو ماله.
به مزاج: مهمان سگ صاحبخانه است. مهمان مطیع صاحبخانه است.

میمان له میمان خواهشی نه نه هات، ساحتو مال هه ر تکی.
مهمان از مهمان بدش می آمد، صاحبخانه از هر دو.

میمان، میمان ناخوات.
کسی که در جایی مهمان است، دیگری که سر می رسد و اولی را می بیند
نمی خواهد داخل شود، مهمان اولی به وی تعارف کند و گوید: بفرمائید (مهمان که
مهمان را نمی خورد).
گاهی مهمان اولی، دومی را می بیند نمی خواهد بماند، دومی به وی می گوید.

میمان! نان نه خواهی؟
مهمان غذا میل داری؟ به اصطلاح تهرانیها: تعارف شاه عبدالعظیمی.

میوه له تهك گهی، خواهی له دار دائه که فی.
میوه وقتی برسد، خود از درخت می افتد. میوه که رسید خود بیفتد.
هر کاری موقعی دارد تا وقتش نرسد انجام نمی شود.
الامور مرهونه باوقاتها.

حرف "ن"

ناؤمیدی روژه ره‌شی تیرئ.

ناامیدی روز سیاه به‌دنبال دارد. ز نومیدی بسی نومیدی آید.

نا‌توانی بچیته گژیا، ته‌عزیمی ئی بکه.

نمی توانی دعوايش کنی تعظیمش کن. چو دستی نشاید گزیدن بیوس.

از برای مصلحت مرد حکیم

دم خر را بوسه زد، خواندش کریم

"مولوی"

ناچپته سه‌ری.

روی آن نمی رود. آنرا درک نمی کند. آنرا در نمی‌یابد.

ناخوونه‌ک‌ئه‌وشنی.

ناخنک می زند. به حق دیگران تجاوز می کند.

ناخوونه کپئ، جه‌نگ‌ه‌لخپئ.

ناخن بهم ساییدن جنگ به‌پا کن است. دو نفر که دعواي لفظی دارند، سومی

مزاهاً برای تحریک آنها به جنگ و نزاع ناخنهای شست خود به هم می‌ساید.

ناخوونی ئی‌گیر ناوی.

ناخنش به آن گیر نمی‌شود. دستش با آن بند نمی‌شود.

ناخوونی وشکه.

ناخنش خشک است. خسیس است و بذل و بخشش ندارد.

ناخوه‌شییی پیر، وه‌سه ره‌شییی قیر.

ناخوشی پیر، چون سیاهی قیر است.

همانطور که سیاهی از قیر زایل نمی‌شود، بیماری از پیر نیز زایل‌شدنی نیست.

نازانه به کام‌سازت هه‌لپه‌رم.

نمی‌دانم با کدام‌سازت برقصم. درباره کسی که دائماً فکر و نظرش عوش می‌شود، گویند.

نازانه، ره‌حه‌تیی گیانم.

نمی‌دانم راحتی‌جانم. اظهار بی‌اطلاعی در هر موردی موجب آسایش است.

نازانی نوپژ بخوینی، نهیژی ماله که گیره .
نمی داند نماز بخواند، گوید محراب کج است. به کاری که وارد نیست ایراد می
گیرد.

نازانی هه لپهری، نهیژی ماله که لاره .
بلد نیست بر قصد، می گوید اطاق کج است. نمی تواند کاری را اجا دهد به آن
عیب انداز.

نازکیشی ههس و ناز نه کا .
نازکش دارد و ناز می کند. کسی که بی مورد ایراد می گیرد و از انجام کاری
سرباز می زند.

ناز، له نه نازه ده رچووگه .
ناز از اندازه خارج شده. بیش از حد لوس و نثر است.

نازمان ههس و زورمان نیه .
ناز داریم و زور نداریم. می توانیم در این مورد از شما خواهش کنیم اما نمی
توانیم زور بگوییم.

نازه له ناخوون ناکه نگی .
گوشت زیر ناخن را (نازه) گویند. همان گونه که نازه از ناخن جدا نمی شود،
بچه نیز از مارد جدا نمی شود.

نازیان دا به پیاز، دهسی کرده گازه گاز .
بچه را که ناز کنی، لوسبازی کند. ناز به پیاز دارد شروع به اذیت کردن نمود.
کسی را که رو دهی، رویش بیشتر می شود.

ناسک نارنجی .
نازک نارنجی. لوس و از خود راضی.

ناشه رگیانی، کوپ گه وره ی ماله که س .
دلش خوش است که پسر بزرگ خانه است. پسر بزرگ که مطیع و سربراه
نیاشد.

ناشی پف نه کا به سه ره گه وره که یا .
ناشی (سرنارا) از سر گشادش می زند. که در کاری ناوارد باشد زور نقطه
ضعیفش آشکار می شود و خود را نمی نمایاند. رجوع شود به: سورنا....

نالدار هاتگه نالی شکانگه، بالدار هاتگه بالی رزانگه.
(به این سرزمین) نعل دار که آمده نعل انداخته، بالدار که آمده بال ریخته.
سرزمینی است که ایمان فلک رفته به باد.

نالدار نال نه پرزنی.
نعل دار (اسب و قاطر و الاغ) نعل می اندازد. با شتاب رفتن و گریختن. محلی
کوهستانی و صعب العبور.
حاجتش نبود به سویی که گریخت
کز پیش کره فلک صد نعل ریخت
"مولوی"

نالی کرد.
نعلش کرد. میخش زد. با متلک یا دلیل منطقی کسی را متقاعد کردن و سر جا
نشاندن.

نان نه داته قهرز.
نان قرض می دهد. کاری را انجام دادن با داشتن توقع متقابل.
نان نه و نانه ئیسه له خوانه.
نان آن نانی است که اکنون در سفره موجود است.
افتخار گذشته در زندگی کنونی بی اثر است. آنچه اکنون موجود است افتخار آور
است.

نان بو نانهوا و گوشت بو قه ساو.
نان مخصوص نانوا و گوشت از آن قصاب است. هر کسی را بهر کاری ساختن.
نان به به سپلوت، مهیده به سپله.
نان را به سگ بده، به سفله مده. سگ با وفا به از مرد سفله و ناسپاس.

نان به مهز نهی روژ نه خورگی.
نان به مظنه روز خورده می شود.
نان به نرخ روژ نه خورگی.
نان را باید به نرخ روز خورد. معامله را باید با نرخ روز انجام داد. قدر قیمت
شخص به زمان موجود بستگی دارد.

نان بده و گیان بسینه.
نانی بده، جانی بخر. نان بده فرمان بده.

نان بؤ خوهم و جؤ بؤ که ره که م.
نان برای خودم و جو برای خرم. کنایه از شخص طمعکار است که می خواهد
از چند طرف استفاده و سودجویی کند.

نان بیّ خوا و تپسؤلّ.
نان بی نمک و گرز شور! پز عالی، جیب خالی.

نانت جویبه، خولکت گه نمین بیّ.
نان جو داری تعارف گندمین داشته باش. گر خانه محقر است و تاریک بر دیده
روشننت نشانم.

نان خوهت به سهر سفره‌ی مه‌ردمه و مه‌خوه.
نان خود را بر سر سفره دیگران مخور.
به خوان کسان بر مخور نان خویش
بخور نان خود بر سر خوان خویش

"نظامی"

نانخوه‌روو و قه‌راخ نشین.
نان خور و کنایه نشین کنایه از آدم بی خاصیت.

نانخوه منه و کاریگره‌فرزالی.
نانخور من است و کارگر فرض علی. نان من می خورد و کار دیگری را انجام
می دهد.

نانخوه و گوو که ر.
نان خور و برین. خورنده و کار نکن. مزد بگیر و کار انجام نده.

نان خوه‌مه و کووزه‌له‌ی کانی، میمانی هه‌ی میمانی.
نان خودم و شاه‌ی چشمه، عجب میهمانی! مهمان منی به آب آن هم لب جو.
خرج که از کیسه مهمان بود
حاتم طایی شدن آسان بود

"سعدی"

نان خوه‌ی ده‌رتیریّ.
نان خودش را در می آورد. گلیم خودش را از آب بیرون می کشد.
نان، داخ به داخی خوه‌شه.
نان به گرمی مزه دارد. اختلاف هر چه زودتر حل و فصل شود بهتر است.

نان گهنم سڪ پڙلآینی گه مره که .

نان گندم شکم پولادین می خواهد. مرد آن است چون نعم ببند طغیان نکند.
سفله چون آسایش و رفاه ببند، سرکش و نافرمان شود.

نان گهییگه ناوکی، قلیان دار نه گریء بو باوکی.

نان به نافش رسیده، قلیان ددار را برای پدرش استخدام میکند. شخص سفله و
پست که به نعمت و آسایش برسد از خود مشتبه شود و خود را نشناسد.

نان مووسایی بوه خوه و له مال گه ورا بخه فه.

نان کلیمی بخور و در خانه مسیحی بخواب. (در خانه مسیحی امنیت بیشتری
داری).

نان، نان گهنم و دین دین محمه د.

بهترین نان، نان گندم است و بهترین دین، دین محمد (ص) است.

نان و نه مه کیان به یه که وه خواردگه.

با هم نان و نمک خورده اند. کنایه: بهم خیانت نمی کنند.

نان وشک خوه م به پلاو مه ردم ناگورمه و.

نان خشک و خالی خود را با پلو دیگران عوض نمی کنم.
خوان بزرگان اگر چه لذیذ است، خرده انبان خود لذیذتر.

نان و وه نه ته ق.

نان و چارتاق قوج. وصله ناجور، نان و یخ.

نان هاری گرتگه سه ده مه و.

نان هاری به دهان گرفته است. کنایه از بچه شرور بی تربیت.

نانه ره قه ی ناو دؤله که م به پلاو مه ردم ناگورمه و.

نان خشک داخل جانانی خودم را با پلو مردم عوض نمی کنم.
نانت را با آب بخور، منت آب دوغ مکش.

نانه شان فره و مال بی قازان.

صافی زیاد و خانه بدون دیگ. آفتابه لگن هفت دست. شام و نهار هیچ.

نانه که ی خوی نیادایه نی.

نان خودش را در دامن او نهاد، کنایه از اینکه هر چه خود می دانست به بچه اش آموخت، یا او را به اخلاق و روش خود تربیت کرد یا شغل و حرفه خودش را به او آموخت این مثل بیشتر در مورد اخلاق بر و صناعات زشت و انتقال بر بختی ها به کار می رود.

نانیان ها له دۆله یه کا.

نانشان در یک جانانی قرار دارد. هم سفره اند. خیلی صمیمی اند.

نانیان ها له هه وانه یکا.

هه وانه پوست بز دباغی شده بشکل خود حیوان و کیسه مانند.

نانشان در یک کیسه است. با هم هم خرجند.

نانی ئه خوا و سفره ی ئه درئ .

نانش را می خورد و سفره اش را پاره میکند. نمک خورد و نمکدان شکند.

نانی بخوه و نانی بده به ساقه ی سه ر....

یک نان بخور و یک نان به تصدق سر فلان کس ببخش. رفاه و آسایشی که داری از فلانی است یا به خاطر فلانی به شما ارفاق می کنم.

نانی پژیاگه.

نانش ریخته و پاشیده است. روزیش پراکنده است.

در مورد کسی بکار می رود که در جاهای مختلف کار می کند و از چند جا حقوق می گیرد.

نانیکم خواردگه به و رۆنه و، هه ر با بچم به و شوئه و.

نانی را آن روغن خورده ام، باید از همان راه بروم. لذت این کار را چشیده ام از این پس مرتباً به سراغش می روم.

یا این معنی مقصود است: داشتم داشتم حساب نیست، دارم دارم حساب است.

نانی که فتگه سه رۆن.

نانش توی روغن افتاده. موقیت خوبی برایش پیش آمده.

نانی ها له دۆله دا.

نانش در جانانی است. تأمین است، غصه ای ندارد. پشتیبانش قوی است.

نانی ها له له ناو رۆنا.

نانش توی روغن است. موقعیتش خوب است.

ناو ئیزراییل به خراو ده‌رچووگه .

عزرائیل نامش به بد مشهور شده. در مورد کسانی که خود را در مهلکه می‌اندازند، گفته شده. ماهی و ماست؟! عزرائیل می‌گوید: باز هم تقصیر ماست؟!

ناو ئیزراییل به‌وناوه .

عزرائیل بدنام شده است. رجوع شود به مثل فوق.

ناوحیکر، دلی گوشاده .

میانجی دلش گشاد است. میانجی آسوده خاطر است.

ای برادر ما به گرداب اندریم

و آنکه شنعت می‌زند بر ساحل است

"سعدی"

ناو چله، خوین بوارى، باران نه‌واری.

در چله بزرگ و کوچک زمستان خون ببارد بهتر از باریدن باران است. زیرا دیوارها و پشت بامها در اثر سرما و یخبندان ترک برداشته و آب باران موجب خرابی و ویرانی خانه‌ها می‌شود، شاید دلیل دیگری هم داشته باشد که امروز کسی نمی‌داند.

ناوی خوهی له‌بیره و چووگه .

نام خود را فراموش کرده. کنایه از نهایت درجه آشفتگی و پریشان حالی است.

ناو سک خالی، خوهت هه‌لئه‌مائی؟

در حالیکه شکمت خالی است، لباسه‌ایت را جمع می‌کنی (و آماده قضای حاجت می‌شوی؟) یا: شکم گرسنه خود را آماده حرکت می‌کنی؟ در حالیکه چیزی نیستی از خود تعریف می‌کنی.

ناو سه‌گ نه‌برگی، چپو بگرته ده‌سه‌و.

نام سگ که بر زبان آید، چوب بدست گیرد. در مورد زن سلیطه یا مرد شرور، گفته می‌شود که هنگام سر رسیدن و یا دخالتشان در کاری، با احتیاط رفتار کنید.

ناو گه‌وره و شار ویران.

نان بزرگ و شهر ویران. نامش هست و نشانش نیست.

ناو مشتم نه‌خوری.

کف دست می‌خارد. (به فال نیک گیرند و گویند پول بدستت می‌آید).

ناوونیشان په‌له هه‌وره‌که‌س.

نام و نشانی همان لکه ابر است. گویند کسی در بیابان گنجی را را زیر خاک پنهان کرده و پاره ابری را که بر بالای سرش بوده، نشانی قرار داده است. این مثل در مورد آدرسی کور و نامشخص بکار می‌رود.

ناو هه‌پگا، (گیرت کردگه) (ماگیته‌سه‌و)؟

به کسی که در کاری مانده باشد به‌استهزاء و سرزنش گویند: توی گل مانده ای؟

ناوی که‌فتگه سهر زوانگه‌ل.

نامش سر زبانها افتاده. مشهور و شناخته شده (به رسوایی یا به حسن شهرت).

ناوی گوم بکه.

نامش را گم کن. دیگر از او یاد مکن. فراموشش کن.

ناوی هه‌س و ناوکی نییه.

نامش هست و مغزش نیست. طبل توخالی است.

ناوی هه‌س و نشانی نییه.

نامش هست و نشانش نیست نامش هست و اثری از او نیست.

نزیک بوو شاخ ده‌ریتم.

نزیدیک بود شاخ دربی‌اورم (از تعجب در مورد دیدن یا شنیدن چیز و سخنی غیر متوقعه).

نزیکه له خوه‌شی ده‌ریتم.

چیزی نمانده که از شادی دق کند.

نزیکه له خوه‌شیا شایی ته‌ره‌ک بی.

چیزی نمانده که از شادی دق کند.

نسک و ناهمی.

بیچاره و نا امید و لات و آسمان جل.

نقی بریا.

صدایش بریده شد. آرام و ساکت شد.

نقی چنیا.

صدایش قطع شد. ساکت شد.

نقی سه نیا .
صدایش گرفته و قطع شد. سر جایش نشانده شد.

نمهك ئه خوا و نمهكدان ئه دپړی .
نمك خورد و نمكدان پاره كند. (در قدیم نمك را در كيسه می ریختند) ناسپاسی
کردن و نیکی را به بدی پاسخ دادن.

نمهك ئه خواهی، نمهكدان مه شكنه .
نمك می خوری، نمكدان را مشكن. جائیکه نمك خوری نمكدان مشكن.

توبه دلانه .
کنایه: کاری را از روی اکراه و بی میل انجام دادن.

توته و نیاته ئه کا .
دعا و جادو کردن، مراد است.

نوقل ئه خوا، تله كه ی تفه و ئه کا .
نقل که می خورد تفاله اش را تف می کند.
انقدر متکبر و پرافاده است که برای نقل هنگام خوردن تفاله ایجاد می کند و آنرا
بدور می اندازد.

نوقلی، به حهفت گاز ئه خوات .
نقلی را با هفت بار گاز زدن می خورد.
کنایه از: دختری طناز و عشوه گر که هنگام خوردن چیزی دهان خود را کوچک
جلوه می دهد.

نوکر بی جیره و مه واجب، تاج سهر ئاغه س .
نوکر بودن بدون جیره و واجب، تاج سر آقا .

نوکر خواهم و ئاغه ی خواهم .
نوکر خودم هستم و آقای خودم .
کنایه از کسی که مجرد است و زن و بچه ندارد و خودش کارهای خودش را
رو به راه کند.

نوکر هر چی بمینی، جه سوورتر ئه وی .
نوکر و خدمتکار هر چه بیشتر بماند، جسورتر می شود.
بود گستاخ تر دیرینه چاکر .

نو گویر زاییگه و و ئه یژی که نیشکم.

نه فرزند زاییده و ادعای دختر بودن دارد.

کنایه از زن خوش پوش و خوش گذران هوسباز.

تۆ له م هۆز و تۆ له و هۆز، تۆ له تایفه ی برایمه قۆز، رهحه تیه که ی بابی تۆش،

دهسم هاله ناو هه ویرا، هه ره ئه مانمه له بیرا.

دختری از مادرش می پرسد مارد چند تا شوهر کرده ای؟ مادر می گوید: نه از

این قبیله، نه از این قبیله و نه از آن قبیله و نه از طایفه ابراهیم سرفه کن (یا ابراهیم

قوزدار و گوژ پشت) (شیک و زیبا) و پدر خدایامرز تو، دستم در میان خمیر است،

فعلاً همین ها را بهیاد دارم.

تۆ نان نانوائی، تۆیچ له مالا هاوسا و تۆ کاسه هه لئا و پاچکه گایی، دایکی بمری

گول وه خشان، ناشتای نه کرد بردشان.

وصف دختری پرخور که: نه نان نانوائی و با نه نان در خانه همسایه و نه کاسه

حلوا و یک پاچه گاو را خورده است. مادرش ناراحت است از اینکه ناشتایی

نخورده او را به خانه شوهر بردند.

نور عهلا نوور.

نور علی نور. بسیار عالی.

نووک لووتی رهق بوو.

نووک دماغش خشک شد. از رو رفت. خیس شد.

نوویژکهری، نوورینی، فرمانکهری، شیرینی.

نماز خوان باشی نورانی هستی، کاردان باشی عزیز و محترمی. اندرزی

بدختران دم بخت.

نه ئه و نه وشک به بشکیت، نه ئه و نه ته به بگوشگیت.

نه چندان خشک باش که شکسته شوی، نه چندان تر باش که فشار داده شوی. در

هر ککار میانه رو باش.

نه به کار سهیر نه خوهی نه به کار نه به کار زه ماوهن، ئه ی بۆ چه خاسی باوه حیز

خاوهن؟

نه بدرد سیاحت میخوری نه بدرد عروسی، پس به چه کار آبی پدر حیز. کنایه از

شخصی بی خاصیت و عاری از استفاده.

نه، به مهیل منه و نه به مهیل تو.
نه به مهیل من است و نه به دلخواه تو.
آنچه دلم خواست نه آن می شود
هر چه خدا خواست همان می شود

نه پای بهری ههس نه پای دوا.
نه پای جلو رفتن دارد و نه پای عقب رفتن. شخص مردد و بر سر دوراهی.
نه جات به.
نجات بده. بس کن. خاتمه بده.

نه جوانییه کهت ههس، نه تورکیه که بیچ نه زانی.
مزاحاً گویند: نه از زیبایی جوانی برخورداری، نه زبان ترکی را می دانی.
موجودی بی خاصیت و عاطل و باطل.

نه جیب خه تا ناکا، نانه جیب وه فا ناکا.
نجیب خطا نکند. نانجیب وفا نکند.

نه جیب ریگهی خوهی گوم ناکا.
نجیب نجابت را از دست ندهد و راه خود را گم نمی کند.

نه جیب ناوی خوهی ها له خوهیه و.
نجیب نام خودش با خودش است. نجیب خود معرف خود است.

نه خوهش، بیخوات ساق نه ویتته و.
مریض آنرا بخورد شفا یابد. در تعریف پخت و پز کسی گویند.

نه خوهش نه قلّ و فکریچی نه خوهشه.
مریض عقل و فکرش هم مریض است. اندیشه صحیح نباشد سقیم را.

نه خوهشرداری له نه خوهشی خراوتره.
بیمارداری از بیماری بدتر است. پرستاری از بیمار سخت تر از بیمار شدن است.

نه خوهشی بو پیر، وهسه شله قیر.
پیر در حال بیماری چون قیر شل است (و بدنش در حال آب شدن است).

نه داری عهیب نییه.
نداری عیب نیست بلکه نداری فخر است.

نه دز، نه ترسه .

ندزد، نترس است. پاک، بی باک است.

نه دیان پلاو خواردم هس، نه پای هه لپه پین
نه دندان پلو خوردن دارم، نه پای چویی کشیدن و رقصیدن. بهانه قرار دادن
چیزی از عدم قبول دعوت به عروسی.

نه رمه بر.

نرمة بر، نظیر: آب زیر کاه. گریز.

نه ریگه‌ی به‌ری هه‌س نه ریگه‌ی دوا.

نه راه پیش داد نه راه پس.

نه زپس راه دارد نه زپش

نه به بیگانه در رسد نه به خویش

"اوحدی"

نه زور بژنه‌وه نه زور بیژه .

نه زور بشنو، نه زور به‌کسی بگو.

نه‌ور به کسی بگو نه از کسی زور بشنو

تا کشت ستمگری شود پاک درو

"شاهزاده افسر"

نه سیحه‌تبردار نییه .

نصیحت بردار نیست. پندپذیر نیست.

نه سیحه‌ت‌ه‌لناگری.

نصیحت بردار نیست. چون مثل بالا.

نه سیخ بسوزینه که‌واو.

نه سیخ بسوزد نه کباب. در این معامله نه به‌من ضرر بخورد نه به تو.

نه‌ف‌ه‌سی خستگه دوا.

نفسش را به عقب (به معقد) انداخته.

مزاحاً: کنایه از پیری که زیاد سرفه کند و راه نفسش بند آید.

نه‌ف‌ه‌سی له جیگه‌ی گهرم ده‌رتی.

نفسش از جای گرم بر می آید. در آرامش کامل به‌سر می‌برد. به داشتن مال یا
وجود کسی پشت گرم بودن.

نه گول گهنمی دیگه و نه چه قچه قه‌ی ناسیاو.
نه گل گندم دیده، نه پرهء آسیا. به طعنه و کنایه گویند: خیلی نفهم و کم تجربه است.

نه گه‌ردگولوو وه و نه په‌یغام سک.
نه گردی است برای گلو نه پیغامی است برای شکم. کنایه از خوراکی دلخواه اندک.

نه له گه‌ل تووا خواه‌شمه، نه بی توویچ نه‌مکرگی.
نه با تو خوشم و نه بی تو زندگی توانم کرد.

نه له سک دایکه و نه له پشت باوکه.
نه در شکم مادر است. و نه در پشت پدر. کسی یا چیزی که اصلاً وجود خارجی ندارد و از آن صحبت به‌میان آورند.

نه مال‌یکم هه‌س ره‌حمان بیوا، نه دین‌یکم هه‌س شه‌یتان بیوا.
نه مال دارم رحمان (نام شخصی) ببرد. نه دینی دارم شیطان ببرد. نظیر: نه بر اشتتری سورام، نه چو خر بزیر بارم، نه خداوند رعیت نه غلام شهریارم، غم موجود و پریشانی معدوم ندارم، نفسی می‌زنم آهسته و عمری به‌سر آرم.
"سعدی"

نه و پاچکه، نو نه‌فهری گه‌ره‌که.
نو پا، نه نفر لازم دارد. کودکی که تازه راه رفتن بیاموزد نه نفر پرستار می‌خواهد.

نه و تنم خاستره.
نگفتم بهتر است. چه گویم که نگفتم بهتر است.

نه و کیسه، به‌لایه و ته‌حه‌مول نییه.
نو کیسه، صبر و تحمل ندارد. از نو کیسه قرض مکن، چون کردی خرج مکن.

نه وگ هر چی له ناوا بمینی، زیاتر ناو نه‌کیشی.
نمد هر چه در آب بماند بیشتر آب بخود می‌کشد. انسان هر چه بیشتر پول و ثروت داشته باشد حریص تر می‌شود.

نه یانته‌ویرا له کوله‌که باخانا بانگ به‌ن.
جرات نداشتند در داخل کدو اذان بگویند. کنایه از اشخاصی که در زمان تصدی فلان شخص جرات نفس کشیدن نداشتند.

نهیبی، پوی چاوی بریژی، خوهی کویر کرد.
ندیده (نوکیسه و تازه به‌دوران رسیده) رفت چشمش را سر مه کشد، خود را کور
کرد. پی شاخ شد گوش بر باد داد.
بیچاره خر آرزوی دم کرد
نایافته دم دو گوش گم کرد

نه‌یخوهی، به‌شت نه‌کا.
کسی گوید سهم کم است به مزاح گویند: اگر نخوری تو را کفاف کند.

نه‌یوت خالو که‌رت به چهن.
نگفت خالو! خرت به چند. توجهی نکرد و احوالی نپرسید.

نیایه تاقه‌و.
در تاق نسیانش نهاد. ترک و فراموش کرد.

نیایه تاقه‌و، چاوی چوه زاقه‌و.
در تاقه اش گذاشت، چشمش چپ شد. سابقاً می‌گفتند: بچه را در تاقچه مگذارید
زیرا از ترس افتادن چشمش چپ می‌شود.

نیایگی تال و زاخ له ته‌کمانا.
با ما بنای اوقات تلخی نهاده. ما را در تنگنا و سختی قرار داده.

نیره‌که‌ر، به باره ته‌نگزه‌و، نه‌گی.
خر نر را با وجود داشتن (ته‌نگز) سفیدخار می‌کند. وصف مردی شهوتی و
هوسباز.

نیره‌که‌ر به هینا نه‌ناسی.
خر نر را به‌وسیله چیزش می‌شناسند. کنایه از شخص نادان و کم‌خرد. مثلاً:
شخصی راکتور را تراکتور نامیده.

نیره‌ی بی‌کیره.
نر بدون فلان. زن مرد صف را گویند.

نیزه جیگه‌ی بکه‌روه، له‌ودوا بیدزه.
جای نیزه را معلوم کن، آنگه بدزد، چاه بکن آنگاه منار بدزد.

نيسك به‌روپشتی بو نییه.

عدس پشت و روندارد. شخص منافق و دورورا به عدس تشبه کرده اند.

نیسک و بوریش چاشتی ره جالآن بوی شه له مین تی له گه وره مالان

عدس و بلغور خوراك مردم فقیر، اما بوی شلغم "شه له مین" درخانهء ثروتمند ان بچیده است. خوراك این دو خانواده قابل تعالیه نیقند.

نیشانه ی ناو، سه وزلانییه .

نشانه آب سبزی است. هر کجا آب است آبادانی است.

نیشانه ی مانگ سه ر ئیواره دیاره .

آغاز ماه، سر شنب معلوم است. سالی که نکوست از بهارش پیداست.

نیشته ژیر پای.

زیر پایش نشست. زیر پایش را خالی کرد. با گفتارها و وعده های دروغین و خدعه و مکر، او را بفریفت.

نیمه حه کیم گیان ئه وات، نیمه مه لایمان.

نیمه دکنر جان برد، نیمه ملا ایمان.

نیمه خوه نه وار، ره فیق شه بیتانه .

شخص کم سواد رفیق شیطان است.

کسی که به مسائل شرعی کاملاً واقف نباشد زود تغییر مسلک می دهد و اغوا می شود.

نیمه رۆ خه و ئه کا .

خواب ظهر کند. تا کله ظهر می خوابد.

نیه ت خوه ت تیه ریگت.

نیت خودت براهت می آید. اگر اندیشه بد کنی بد رسد.

"فردوسی"

نیه له بان شاخ گاره .

روی شاخ گاو که نیست. بدست آوردنش چندان دشوار نیست.

حرف "و"

وا نه زانم ئاو بردی.

پندارم که آبش برد. (صاحب مالی گوید که بهزور مال از دستش بدر کنند).

وا نه زانم سهگ خواردی.

پندارم که آن را سگ خورد. شبیه مثل بالا.

وا نه زانی نائف خرسه.

خیال می کند علف خرس است. پندارم چیز بی ارزشی است.

وه عدهی سهر خرمن.

وعده سر خرمن. دست بسر کردن. به محلی نه پا بر جای، حوالت کردن.

وا دیاره نه جهلت گه پیگه.

مثل اینکه اجلت رسیده. (چرا از خطر نپرهیزی).

وا دیاره پیتا په پیگه.

مثل اینکه به خلی و دیوانگی دچار شده ای. بچه شلوغ را گویند.

وا دیاره سهرت له بان له شته و زینایی نه کات.

مثل اینکه سرت به تنت زیادی می کند. کسی را گویند که خود را به مهلکه اندازد.

وا دیاره له بیاوانا (گیرت کردگه) (ماگیتسه سو).

مثل اینکه در بیابان گیر کرده و مانده ای. (که در این وقت شب میخواهی بروی).

وا دیاره له دیبیه و هاتگی؟

گویا از ده آمده ای؟ (بسی نادان و ابلهی)

هر که روزی ماند اندر روستا

تا به ماهی عقل او ناید بجا

"مولوی"

واشه و اشانه کی، دیم له سهر سه ریوانکی، سهگ سهگی نه خوارد، ده سم دهرمان زکی.

کسی بیند که بر روی تپهء زبالهء آبادی سگی مشغول خوردن سگ دیگری است. از آن پس گوید: دستم در مداوا و بهبودی در شکم مؤثر است. مثل بسیار قدیمی است.

وا مه که شییره که تالّ نهوی.

به استهزاء: چنین مکن و عصبانی مشو، شیرت تلخ می‌شود. البته صحیح است، عصبانیت در شیر دخالت می‌کند و پزشکان در آن حالت از شیردادن به بچه زنان را بر حذر می‌دارند.

ولات هه‌ی هه‌ی و کۆسه به‌لمه ریش.

شهر بهم خورده و آشفته است و کوسه هم بفکر ریش خودش است. هر کس به‌فکر خویش است، کوسه به‌فکر ریش است.

وتگیانه: به‌سه‌گ بوی، به دایک نه‌وی.

گفته اند آدم سگ بشه، به‌شرطی مادر نشه. (چون مصیبت‌ها و سختیهای فرزندان را نمیتواند ببیند و تحمل کند).

وتن له ته‌ک کردنا فره‌قی هه‌س.

گفتن با انجام دادن فرق دارد. بین حرف تا عمل فاصله زیاد است.

وتن له ته‌ک کردنا، یه‌ک بگرن خواه‌شه.

گفتار و کردار توأمأ خوب و لذت بخش است.

وتن له نه‌وتن خاستره.

گفتن از نگفتن بهتر است.

وتیان بالؤول زه‌ماونه، وتی به‌من ده، وتیان بۆ تووه، وتی به‌ئویه چه.

مثل بسیار قدیمی است. گفتند بهلول عروسی است، گفت به‌من چه مربوط، گفتند برای تست، گفت به‌شما چه مربوط. گفت خانه قاضی عروسی است، گفت به‌تو چه، گفت مرا هم دعوت کرده‌اند، گفت به‌من چه.

وتیان به‌شیت بۆ چه شیتتی نه‌که‌ی؟ ووتی بۆم نه‌چه‌لگی.

به دیوانه گفتند: چرا دیوانگی کنی، گفت نفعم در آن است و برایم فراهم است. در مورد کسی گویند که زمینه‌اندیت و آزار و بهانه‌گیری و ایراد گرفتن برایش فراهم باشد.

وتیان به‌کتک: گووت بۆ ده‌رمان خاسه، کردیه ژئیر خاکه‌و.

به‌گربه گفتند: فضله‌ات درمان است، به‌زیر خاک کرد.

وتیان به کورپی: باوکۆ له برسیا مرد: وتی: بووی و نه‌یخوارد.
به پسر گفتند بابایت از گرسنگی مرد، گفت: داشت و نخورد. ثروتمندی را گویند
که تا رسیدن مرگ خود را از استفاده مالش محروم است.

وتیان به کویر: چه‌ت گه‌ره‌که؟ وتی: دوو چاو ساق.
کور را گفتند، چه خواهی؟ گفتا، دو چشم بینا.
کور از خدا چه خواهد دو چشم بینا. نهایت آرزوی من این است که تو را در
خوشبختی بینم.

وتیان به که‌ر: مه‌لا باشی، چل روژ جووی نه‌خوارد.
به خر گفتند: ملا باشی، چند روز ناجو نخورد.

وتیان به منال، سهرت له هه‌نیه کۆله ئه‌چی، وتی هه‌نیه کۆله ئه‌خوهم.
بچه را گفتند: سرت شبیه هندوانه نارس است، گفت: هندوانه نارس میخورم.
شخص بهانه گیر شبیه بچه مراد است.

وتیان ریوی چه خاسه؟ وتی: پیچه‌و کردن.
گفتند روباه چه خوبست، گفت: راه کج کردن و رفتن. کسی گوید که توقف خود
را در جایی به‌صلاح خود نداند.

وتیان: ریوی! کی شاهده‌ت؟ وتی جووچکه‌م.
گفتند: روباه! شاهدت کیست؟ گفت: دم. کسی را گویند که برای اقامه شاهد اقوام
و نزدیکان خود را معرفی کند.

وتیان: که‌ره که‌وگ! خوه‌شته، وتی: بار من هه‌ر چل مه‌نه.
گفتند: خر کی‌بود! خیلی خوشی! گفت: بار من همان چهل من است. از حال و
وضع کسی می‌پرسند، دل‌تنگی اوضاع نابسامانی خود را بیان می‌کند.
گلیم بخت کسی را چو بافتند سیاه
به آب زمزم و کوثر سفید نتوان کرد

وتیان: کیسه‌ل! زه‌ماوه‌نه، وتی: نه ده‌س پلاو خواردم هه‌س نه پای هه‌لپه‌پین،
منیان بۆ کوچک و کوانگ گه‌ره‌که.

به لاک پشت گفتند: عروسی است، گفت: نه دست پلو خوردن دارم نه پای
رقصیدن، مرا برای سنگ اجاق می‌خواهند. به زحمت‌کش و بدبختی که در یک
عروسی کار می‌کند می‌گویند: عروسی است، این مثل برای او تداعی می‌شود و
می‌گوید: بلی مرا فقط برای کار می‌خواهند.

وتیان: گورگ! نوگه پانته، لورانیه و وتی: کوا ئه و روژه، نوگه پان من بی.
گفتند: گرگ! نوبت شما است که (گله را به چرا بیرون بری) زوزه ای کشید و
گفت: کو آن روزی که نوبت گله بیرون بردن من باشد. ظالم یا قدرتمندی که دستش
به جایی نمی رسد استهزاء یا مزاحاً گویند نوبت قدرتمایی شماست با حسرت گوید:
کو آن روزی که من بر سر قدرت باشم.

وتیان مهیره به ره و دائه که فی، ئه و نه پوییه دواوه و تا به په شته و داکه فت.
گفتند: پیش میا پایین می افتی، آنقدر پس رفت تا از آن سو به پشت افتاد. تحت
فشار قرار دادن کسی موجب سقوط و انحطاط اخلاق اوست.

ووتیان: وشتر برات بووگه، ووتی بار من هه ر چل مه نه.
به شتر گفتند: صاحب برادر شدی، گفت بار من همان چهل من است. کارمند
اداره ای را مـجـده دادند که کارمند دیگری بشما اضافه شده گفت: کار من تغییر
نمیکند.

وتیان: وشتر بوچه ملت دریژه؟ وتی: دووربینی دوا ئه که م.
شتر را گفتند: گردنت چرا بلند است؟ گفت: به آینده می نگریم. در نصیحت کسی
به عاقبت اندیشی و واپس نگری این مثل بکار می رود.

وپرک ئه کا.

بچه ای که بیش از حد گریه کند و به حالت نق نق بیفتد، قهر می کند، بهانه می
گیرد.

وشتر چه به به سهره لاقه به ندیه و؟!

شتر را چه به علاقه بندی؟ ترا چه به این کار؟

وشتر دووربینی دوا ئه کات.

شتر محتاط و عاقبت اندیش است. در عاقبت نگری شخصی گویند.

وشتریچ گه وره س.

شتر هم بزرگ است. فیل هم خیلی بزرگ است.

اسب تازی اگر ضعیف بود

همچنان از طویله ای خر به

"سعدی"

اسب لاغر میان بکار آید

روز میدان نه گاو پرواری

"سعدی"

وشرتیکه، له بهر مان گشت که سیکا، نه خه فی.

شتریست که در خانه هر کس می‌خواهد.

کل نفس ذائقة الموت.

"قرآن"

وشرتی گوم کردگو، به شون هه وساره که یا نه گه ری.

شتر گم کرده به دنبال افسارش می‌گردد. کسی را گویند که در کاری اصل را رها کرده و به فرع چسپیده است.

وشک و ته‌پ، به یه که و نه سووتی.

خشک و تر با هم می‌سوزد. در یک فتنه و غائله گناهکار و بی گناه با هم از بین می‌روند.

وشکه جاو نه کا.

خشکه می‌جود. کسی که بی موقع و زود زود نان خورد و سر سفره و به موقع غذا نخورد.

وشکه و بووگ.

خشک شده. کنایه کسی که بدنی خشک و استخوانی باشد، گویند.

ووشک هه لاتگه.

خشک شده. کزو مانده بر استخوان پوستی.

ولگه‌ی بان دلکه.

گوشتپاره روی دل. کنایه از بچه نثری که دائم در بغل یا روی زانوی پدر یا مادر باشد.

وهخت سهر خواردم نییه.

فرصت سر خواراندن ندارم. مشغله زیاد است.

وهخت گهل و کار، نه مکا به یار

وهخت چزو بز، نه مکا به دز

وقت کمک و کار یاری می‌خواهد. وقت گوشت سرخ کردن و غذا خوردن مرا دزد می‌نامد. تا کار دارد به‌من نیاز دارد تا بیکار است بامن بیگانه است.

وهخته بمکه‌ن به کیفا.

نزدیک است مرا کوهی و وحشی بخوانند. مرا هو کردند.

وہختہ دلم دہر بی بوی.
نزدیک است دلم برایش بیرون بیاید. کنایہ از بی تابی زیاد در دوری از کسی یا چیزی.

وہختہ پہری بو دہرگہم.
نزدیک است برایش پر دریاورم. از دوریش نگرانم.

وہختہ زئیرہ بگہم.
نزدیک است فریاد بزنم. کنایہ از داشتن درد شدید و سرمای زیاد.

وہختہ فہرقانی بو بگہم.
نزدیک است برایش دق کنم. از دوریش آرام ندارم.

وہختہ گیانم دہرچی.
نزدیک است جان از تنم بدر رود. (کنایہ از داشتن درد شدید).

وہختی ئەزانی کار تو نییہ، مہیکہ.
وقتی کہ دانی کار تو نیست، انجام مده. کاری کہ نہ کار توست زنہار مکن.

وہختی ئەزانی، لیٹ نایت، مہیکہ.
وقتی کہ دانی، از تو ساخته نیست مکن.

وہختی ئەزانی نازانی، مہیکہ.
وقتی کہ دانی نمی دانی، مکن. کاری را کہ نمی دانی مکن.

وہختی پای کہفت، ماتل مہوہ.
وقتی کہ کار جور شدہ، درنگ مکن. شکار را کہ بر سر تیر آید باید زد.

وہختی دل پاکہ، زوان بی باکہ.
وقتی کہ دل پاک است، زبان بی باک است. آنرا کہ حساب پاک است از محاسبہ چہ باک است.

وہختی سہراوساکہ تیان تاشی، توپج سہرخوہت تہرپکہ.
وقتی سہرہمایہات را تراشیدند. توہم سرخودرا برای تراشیدن ترکن.
بی عدالتان از قانون و وجدان باک ندارند. در اوضاع ہرج و مرج ہر اتفاقی رخ می دہد.

وهختی کلوش گه‌یی به‌خهرمان وجووی کیچ ئه‌وی به‌ده‌رمان

وقتی ساقه گندم به خرم‌ن برسد.

کک برای نمونه و درمان یافت نمی‌شود، زیرا آفتاب لوزان هم را از بین می‌برد.

وهختی گه‌یشتی به مرادت، هیچ که‌س نه‌ما له یادت.

وقتی که به مراد و آرزوی خود رسیدی، دوستان را از یاد بردی.

وهختی مانگه‌شه‌وه، با هر سه‌گ بوهری.

وقتی که مهتاب است، از عوعو سگ باکی نیست.

وه‌ره‌ق هه‌لگه‌پیاره.

ورق برگشت. کار وارونه و برعکس شد.

وه‌ره‌قه‌ی کرد.

حالت و صدای ریزش اطراف چاه را (ورقه کردن) گویند. ورقه کرد. به کسی که آروغ زند، گویند.

وه‌سه ئاسیایو ئاوکه‌فتگ.

چون آسیای بی‌آب مانده شده. جایی را گویند که قبلاً شلوغ و پر هیاهو بوده بعد خلوت و ساکت شده است.

وه‌سه ئیمان مووسایی.

مانند ایمان یهودی. چیزی و قولی سست و نابرجای.

وه‌سه بازه‌که‌ی عه‌تا خان، به مامرناو ئاوایی فیّره.

مانند باز عطا خان است به خوردن مرغ آبادی عادت دارد. کسی را که به دختر بازی در محل خود عادت داشته باشد، گویند.

وه‌سه بزنی کۆل.

چون بز بی شاخ است. بچه‌ای شلوغ و نا آرام.

وه‌سه به‌فر.

مثل برف است. چیزی یا تنی سفید.

وه‌سه به‌رخ.

مثل بره است. بچه‌ای زیبا و فربه و معصوم.

وهسه په ز په یغه مېبه ر.

چون گوسفند پیغمبر است. از بس آرام و بی زبان است به گوسفند میماند.

وهسه په نجه ی خوره تاو.

چون پنجه آفتاب است. زنی زیبا و دوست داشتنی.

وهسه په ینجه ی جه حاتم.

چون نردبان جهنم است. شخصی باریک و بلند اندام.

وهسه په ینجه ی دز.

چون نردبان دزد است. قدی دراز و باریک.

وهسه ته ل نه رگس.

مثل شاخه گل نرگس است. کودکی زیبا و تمیز.

وهسه تیزانگ، هر له بای کردگه.

چون بادکنک است. فقط باد دارد. شخصی بی هنر و خاصیت را گویند که باد به غیبغ اندازد و تکیر کند.

وهسه چرای دز.

چون چراغ دزد است. چراغی بی فروغ و کم نور.

وهسه خوله م خانه.

چون رنگری است. جایی شلوغ و در هم و نابجا.

وهسه خه مه که ی لیوی.

چون خم رنگری لیوی است. لیوی نام مردی کلیمی. کاری یا جایی شلوغ و از هم پاشیده.

وهسه ده روازه ی مزگت، نه نه فروشگی، نه نه سووزگی.

چون دروازه مسجد است، نه فروخته می شود، نه سوزانده می شود چون مال وقف.

وهسه ره گ گولی.

مثل رگ جذام است. سربازی را به جذام شبیه کرده اند (هر جوانی ناچار است که به سربازی رود وگرنه این مرض از او دور نمی شود).

وهسه سرکه.

مثل سرکه است. چیزی ترش.

وهسه سکل سوور.

چون شراره آتش است. چیزی داغ، یاقوتی سرخ. احمر من الجمره.

وهسه سه رگه رده نه.

مثل سرگردنه است.

وهسه سه کوی پینه چی.

چون سکوی پینه دوز است. سابقاً پینه دوزها از تنهء درخت ضخیمی که در مقابل خود می نهادند برای کوبیدن چرم و میخ کفش استفاده می کردند.

وهسه سه گ پاسوتیاگ.

چون سگ پاسوخته است. کسی که زیاد این خانه و آن خانه سر می زند.

وهسه سیب زه مینی.

مانند سیب زمینی است. شخصی بی رگ و بی تعصب.

وهسه قاپ قومارخانه.

مانند قاپ قمار خانه است. زنی روسبی و هر جایی.

وهسه قؤلانچه بینیته بهر خوره تاوه و نه چیته ریگا.

مانند سوسک است اگر آفتاب بنگرای را می رود. خطی بدودرشت.

وهسه قهره چی.

چون کولی است. زنی پرسخن و دشنام گوی.

وهسه کاره با.

مثل کهره با است. رنگی پریده و زرد.

وهسه کافور.

مثل کافور است. اغذیه یا ادویه مبرده.

وهسه کتک، نه شی به چکه ی خوهی هفت مال بگه رنی.

مانند گریه است، باید بچه خود را هفت خانه بگرداند. شخص شکم چران و ولگرد.

وهسه کتک سپله.

مانند گربه ناسپاس است. شخصی بی عاطفه و نمک نشناس.

وهسه کۆپان کهر جه جال، هه ر ئه پووشینه و.

چون پالان خر دجال است. هی تار تار است. کار بی ثبات، اداره ناپایدار و متزلزل.

وهسه کوله که.

مثل کدو است. سری بی مغز، کله ای پوچ.

وهسه کهر.

مثل خر است. شخصی ابله، سفیه، باربر.

وهسه کهر ده رویش، سه ر به گشت مائیکا ئه کا.

چون خر درویش است به همه خانه ها سر می کشد. در مذمت کسی که زیاد به خانه مردم می رود، گویند.

وهسه که ره.

مثل کره است. چیزی چرب و خوشمزه.

وهسه که ره دیزگ، به توپین خوهی و زهره ر ساحییوی رازییه.

چون آن خر زرد است که به نابودی خود و ضرر صاحبش راضی است. افراد پستی که برای نابودی دیگران به فئای خود هم تن در می دهند.

وهسه که کره.

مثل حنظل است. چیزی بسیار تلخ.

وهسه که له شیر سه ر باره دار.

چون خروس روی بار هیزم است. شخصی کوچک و خودنما. چون موش روی قالب صابون.

وهسه که نوو، هه ر له خواردنی کردگه.

مثل کدو است، فقط کارش خوردن است. آدم پرخور بی خاصیت.

وهسه گاکه ی مامو حاجی، له جفت خوهیا ئه خه فی و له جفت مه رده ئه گه ری.

مثل گاو عمو حاجی است در جفت کردن (برای خود) می خوابد و در جفت کردن برای مردم، می گردد. کار خود نهد و کار دیگران کند.

وهسه گورگ، له روو ناچی.

مثل گرگ است، از رو نمی رود. شخصی وقیح و پررو.

وهسه گول گاو زوان.

مثل گل گاو زبان است. جای جوشیده و مانده.

وهسه گویزی بؤ بشمیّری.

مثل این است که برایش گردو بشماری. رجوع شود به (ته‌قه‌ی سه‌ری تی). از چیزی یا مطلبی سر در نیاوردن. مبلغ زیادی در نظرش ناچیز نمودن.

وهسه گه‌نه.

مثل کنه است. کسی که از چیزی یا کسی دست بردار نیست. مثل کنه به آدم می چسبد.

وهسه گه‌ون.

مثل گون. موهای زبر و درشت.

وهسه مار بیّ نیجازه.

چون مار بی اجازه است. (هر کس را می‌گذرد) شخصی بدزبان و شرور. در اویش مار را در جایی می‌گذارند و حلقه‌ای به دورش می‌کشند و از آن خط حلقه مانند اجازه ندارد خارج شود و یا کسی را بگذرد.

وهسه مامر ئاسیاوان.

چون مرغ آسیابان است. پررو و جسور.

وهسه نان ساجی.

مثل نان روی ساج است (که پشت و روی آن نتوان شناخت). شخصی که دوستی و دشمنیش تشخیص داده نمی‌شود.

وهسه نیشته‌ر.

مانند نیشتر است. چون نوک تیز. سخنی تلخ و ناخوشایند.

وهسه نوقره.

مثل نقره. تنی سفید.

وهسه هات‌هات‌که‌ی رۆم.

مثل آمد آمد (سپاه) روم. گویا چند بار خبر رسیده که سپاه روم به ایران حمله می‌کند و این حمله علنی نشده. از این رو کسی که وعده آمدن دهد و نیاید این مثل در مورد او به‌کار می‌رود. و مپل بسیار قدیمی است.

وهسه یه‌خ.
مثل یخ است. بدنی سرد، شخصی افسرده، گفتاری بی تفاوتانه.

وهك ئارد.
مثل آرد. چیزی پوسیده و خاک شده. پودر مانند.

وهسه ئاسن.
مثل آهن. چیزی سخت و محکم و مقاوم.

وهك ئاسیاو.
چون آسیا، محلی پر ازدحام (برای آرد کردن گندم، همیشه آسیا شلوغ بوده است).

وهك ئاسیاو ئاو كه فتگ.
چون آسیای بی آب. کنایه از محلی که قبلاً شلوغ بوده اکنون خلوت و ساکت است.

وهك ئاغه.
مثل آقا. بچه ای مؤدب و آقا منش.

وهك ئاگر.
مثل آتش. نهایت گرم و تب دار. خود خور.
آتش ار هیچ نیابد که خودش سازد از آن
کارش این است که بنشیند و خود را بخورد
"ابن یمین"

وهك ئاگر ئه‌گپئی.
مثل آتش می‌سوزد. تنی تب دار.

وهك ئاگر داگرسیاگه.
مثل آتش برافروخته شده. صورتی که بر اثر حرارت تب برافروخته باشد.

وهك ئاگر و لؤكه.
مثل آتش و پنبه. دو جمع نشدنی. بیشتر در مورد نزدیک شدن پسر و دختر
گویند.

بخورد صبر مرا انتظار وعده وصل
که صبر دلشده پنبه است و انتظار آتش
"ادیب صابر"

وهك ئاو ته لا.

مثل آب طلا. مثل آب زر. آراسته و دلخواه.

وهك ئاو حمام.

مثل آب حمام. آبگوشت بی مزه و بی چربی و پر آب.

وهك ئاو حه وز.

مثل آب حوض. بی مزه و گرم.

وهك ئاو حه یات.

مثل آب حیات. زندگی بخش.

وهك ئاو دهم مردگ.

مثل آب دهان مرده. مرکبی کم رنگ. چایی زرد رنگ و سرد.

وهك ئاو عیماله.

چون آب اماله. کسی که زیاد در آمد و شد باشد.

وهك ئاو كه له پاچه.

مثل آب كله پاچه. آبگوشت بد و بی مزه و بی چربی.

وهك ئاو، له بهر مه.

مثل آب مطلبی را روان و ازبر داشتن. مانند کلمه آب درس را ازبر دارم.

وهك ئاو، له ژیری ئه پووی.

چون آب، خون از زیر او جاری است. اسهال خونی، خون قاعدگی، خون زایمان.

وهك ئاو و ئاگر.

چون آب و آتش. دو چیز یا چو خوی مخالف. دو چیز متضاد.

وهك برای هاو پشت.

چون برادر هم پشت و تنی. دوستی وفادار و صمیمی.

وهك ساله گرانیه که.

همچون آن سال قحطی (مراد جنگ بین الملل اول است) اجتماعی بر یک محل پخش مواد غذایی که بی رویه و نامنظم به هول افتاده اند.

وهك يه كئى له بان داکه فئى.
مثل كسى كه از پشت بام فرو افتد. بيدار شدن و به خود آمدن. تعجب كردن.

وهك ئاوى بگرگينه مل ئاگرا.
چون آبى كه بر روى آتش بریزند. پايان نزاعى. آرام شدن خشمى.

وهك ئاينه.
مثل آينه. دلى پاك و روشن و عارى از كينه و خودخواهى.

وهك ئاينه له بهرچاوم رؤشنه.
چون آينه... در نظرم روشن است. يقين داشتن بر اثبات يا نفى موضوعى.

وهك ئالف.
مثل علف. چيزى فراوان و بى ارزش.

وهك ئه لف.
مثل الف. قامتى راست و موزون.

وهك ئه تله س.
مثل اطلس. نرم و لطيف.

وهك ئه مه باقلاوا ئه خوات.
مثل اينكه باقلا باد مى خورد. رجوع شود به (وهك ئه مه به سته نى ئه خوات).

وهك ئه مه باره شارى تيته و.
مثل اينكه بارى از ده برابش به شهر مى آورند. خيلى خوشحال است. در پوست
نمى گنجد.

وهك ئه مه بو ئاگر هاتگى!؟
مثل اينكه پى آتش آمده اى!؟ كه به محض رسيدن مى خواهى بروى.

وهك ئه مه به سته نى ئه خوات.
مثل اينكه بستنى مى خورد. گويى به پالوده خوردن مى رود.
داستان حضرت عبدالله زبير: مادرش زره بر وى راست مى كرد... و مى گفت:
دندان افشار با اين فاسقان تا بهشت يابى، چنانچه گفتى او را به پالوده خوردن مى
فرستد.

"تاريخ بيهقى"

وهك ئەمە كاغەزت هاوردگه؟!

مثل اینکه نامه آورده ای؟ مگر نامهرسانی؟ که می‌خواهی زود برگردی؟

وهك ئەمە كۆل و باری بۆم هاوردگه!

مثل اینکه سوغات و بار برابم آورده است! مثل اینکه طلبی از من دارد!

وهك ئەمە گوم بووگیکی دۆزیویتەو.

مثل اینکه گم شده را پیدا کرده. خوشحال و شادمان.

وهك ئەمە لووتی سوزیاوئ.

مثل اینکه دماغش سوخته بارشد. ناامید و وارفته.

وهك ئەمە له تەك ئەویان نییه.

مثل اینکه با او نیستند. یاسین به گوش خر خواندن.

وهك ئەمە له تەك قنگیا قسه ئەکن.

مثل اینکه با کونش حرف می‌زنند. شخص بی اعتنا به دیگری.

وهك ئەمە موویان هه‌لکزان.

مثل اینکه مویش روی آتش گرفتند. برای کسی که انتظارش را ندارند در جای غفله حاضر شود، گویند.

وهك ئەمە هیلانە زەردەواله‌یان خرۆشان.

مثل اینکه لانه زنبور را بهم زدند. عده‌ی زیادی ناگهان جمع شدند.

وهك ئەمە ئیزراییل.

مثل عزرائیل. مهیب و غفله وارد شونده.

وهك با.

مثل باد. تند و سریع و جهنده.

وهك بادام.

مثل بادام. چشمی کشیده و زیبا.

وهك باران.

مثل باران. اشکی بسیار. ریختن گلوله و تیر به‌صورت باران.

وهك بامجان به‌نه‌وش.

مثل بادمجان بنفش. تیره شدن صورت در اثر فشار خون یا شدت سرما.

وهك بانگلیتر.

مثل بام غلطان. کوتاه قد و خیلی چاق.

وهك باوك.

مثل پدر. ناصح و مهربان و دلسوز.

وهك بایه قوش.

مثل جغد. بد خبر. بد آواز. بد شگون و نافر خنده.

وهك برا.

مثل برادر. مهربان و صمیمی.

وهك بزئ.

مثل بز. چست و چالاک و جهنده بر صخره ها.

وهك بزئ شاخدار.

مثل بز شاخدار. دختر یا زنی با موهای ژولیده.

وهك بزئنه که ی هه یاس.

مانند بز الیاس. هر گاه چاق می شد گرگی را به او نشان می دادند از ترس لاغر می شد. من نیز هر وقت سرحال می آیم دعوا و ناراحتی برایم فراهم می کنند خوشی را لذتی را که دیده ام از دماغ بیرون می آورند.

وهك بلؤر.

مثل بلور. صورت، بدن یا چیزی بسیار سفید و براق.

وهك بنیام دانیشه.

مثل آدم بنشین و مؤدب و آرام.

وهك به چکه ی بنیام دانیشه.

مثل بچه آدم بنشین. مؤدب و آرام.

وهك بوج زه هرمار.

مثل برج زهر مار. شخصی بی نهایت خشمگین و غضبناک.

وهك بولبول.

مثل بلبل. خوش آواز و خوش بیان.

وهك ببول.
چون خاکستر. نرم و گرد شده.

وهك به رزه حه وایله.
مثل بادبادک. تنی سبک.

وهك به رق.
مثل برق. تند و چالاک. زمان گذران.

وهك به فر.
مثل برف. چیزی یا بدنی سفید.

وهك به فر یه ک شه وه.
مثل برف یک شبه. چیزی با بدن بسیار سفید.

وهك به لای ئاسمانی.
چون بلای آسمانی. اتفاق و سانحه ای ناگهانی.

وهك به لای ناگهانی.
چون بلای ناگهانی. پیش آمد و خطری غیر منتظره.

وهك به هه شت.
چون بهشت، جایی آراسته و با هوایی روحبخش.

وهك بی (بید).
مثل بید تنی لرزان.

وهك بیژنگ.
مثل غربال. چیزی سوراخ سوراخ.

وهك پارو.
مثل پارو. دندانی بزرگ و دراز. قلمی بد تراشیده شده.

وهك پاشور.
مثل سنگ پا. درشت. زبر و خشن. آبله رو. بی شرم.

وهك پای خرس.
چون پای خرس. پاهای درشت و زمخت.

وهك پشت ماسی. چون پشت ماهی. صاف و لغزنده.
 وهك پشكه ل. چون پشکل. ریز و خرد. بسیار زیاد و ارزان.
 وهك پل خوین. مثل خون. هندوانه سرخ، چشم گردی خشمناک یا سیاه مست.
 وهك پلنگ. چون پلنگ. خشمگین.
 وهك پؤس پلنگ. چون پوست پلنگ. سخت و ستبر.
 وهك پؤس کاله ک. چون پوست خریزه. کفشی زیر نازک و کم دوام.
 وهك پؤس کهر. چون پوست خر. سخت ستبر.
 وهك په پ تاوس. چون پر طاووس. زنی آراسته با لباسهای فاخر.
 وهك په پ قالاؤ. چون پر کلاغ. ابرویی وسمه کشیده. گیسویی سخت سیاه و قیرگون.
 وهك په رهی گول. چون برگ گل. چهره: بدن، نان یا لبی نازک و لطیف.
 وهك په ز. مثل بره. نهایت آرام و رام.
 وهك په ز په یغه مبه ر. مثل گوسفند پیغمبر. شبیه مثل بلا.
 وهك په زه کیفی. مثل بز کوهی. تندرو، چابک.

وهك په شمهك.

چون پشمك. ریشی سفید و نرم.

وهك په نجره.

چون پنجره. مشبك و سوراخ سوراخ.

وهك په نجهی خوهره تاو.

چون پنجه آفتاب. رخساره ای پهن و بس زیبا.

وهك په نیر.

چون پنیر. ماستی سفت و ستبر. زبانی باردار و از شدت تب و بیوست ترک خورده.

وهك په نیر، قاشی ئه کات.

مانند پنیر قاچ می‌کند. چاقو یا شمشیر تیزی را گویند که چیزهای سخت را مثل پنیر قاچ کند.

وهك په پین.

چون پهن. فراوان و بی ارزش.

وهك پی، ئه یساوی به خوهیا.

چون پیه بخود می‌مالد. بس وقیح و بی شرم است که توبیخ و ناسزا را چون پیه به خود می‌مالد.

وهك پیاله.

چون پیاله. چشمی گشاده و فراخ.

وهك پییشه.

چون استخوان. خشک و سخت.

وهك تار عه نکه بووت.

چون تار عنکبوت. رشته ای بسیار نازک و سست.

وهك تاوس مهس.

چون طاووس مست. زنی با لباسهای رنگارنگ و وجیه و پرکرشمه.

وهك تاوله مه.

چون آتش گردان. چیزی در حال گردش و دوران.

وهك تريت.

چون تريت يا تريت. چيز خورد و خمير.

وهك تريت شيت.

چون تريت ديوانه. چند غذایی قاطی شده. چند چيز مخلوط شده. چند کار در هم و برهم.

وهك تگر.

چون تگرگ. تيرها يا گلولة های پران و زياد. آبی بسیار سرد و گزنده.

وهك توپ.

چون توپ. تنی فربه با گوشتی سفت و محکم.

وهك توپ دهنگی داوه.

چون توپ صدا کرد. خبری پر هياهو. آوازی سهمگين.

وهك توپ قه پان.

چون توپ قپان. بچه ای بسیار چاق و کوتاه.

وهك توورهكه.

چون تووره. چیزی آویزان. لباسی گشاد و بی قواره.

وهك توون حمام.

چون تون و گلخن حمام. جایی بدهوا و بسیار گرم.

وهك ته پاله.

چون تپاله. چیزی بسیار بی ارزش. زنی بسیار کاهل و کند.

وهك ته خته.

چون تخته. سخت و خشک.

وهك ته په توو.

چون توت تر و نازک. چیزی زياد و بی ارزش.

وهك ته رزه.

چون یخ و تگرگ. آبی سرد و گوارا.

وهك ته ماكو.

چون تنباکو. تند و تیز. حاصلی نابهنگام خشک و زرد و از بی آبی و گرما.

وهك ته نوور ئه گری.

مثل تنور می سوزد. از شدت تب.

وهك ته ویله.

مثل طویله. خانه ناروفته. جایی شلوغ و آمد و رفتی نامنظم.

وهك تیانه.

مثل دیگ ظرفی گود و سیاه. رو و بدنی سیاه.

وهك تیر.

مثل تیر. جهنده و با شتاب رفتن.

وهك تیر شه هاب.

وهك تیغ.

مثل تیغ. برنده. آبی سرد.

وهك جاجم.

مثل جاجیم. پارچه ای سفت و محکم و خشن.

وهك جاجکه.

مثل سقر. چسپیده و کش دار.

وهك جووجه له.

مثل جووجه. کوچک و ریز و کم جته.

وهك جه حانم.

مثل جهنم. مکانی بسیار گرم و ناخوشایند.

وهك جیگه پای مرقچه.

چون جای پای مورچه. خطی بسیار ریز. خط غبار.

وهك چاو قرژانگ.

مثل چشم خرچنگ. آبی صاف و گوارا.

وهك چرا.

مانند چراغ. چیزی روشن و تابناک.

وهك چرا ئه گپۆی.

مثل چراغ می سوزد. چون چراغی بی شعله. و صورتی زیبا و دلفریب. خوشه انگوری درخشان. پارچه خوش نقش و براق و جالب.

وهك چرای دز.

چون چراغ دزد. کم نور و بی فروغ
شمع گردون ضعیف و اندک نور

برمثال چراغ دزدان است
"کمال اسمعیل"

وهك چزلیك.

چون جزغاله. چوشتی سوخته یا خشک شده.

وهك چنار.

چون چنار. بالایی بلند و کشیده.

وهك چۆنه.

چون چغندر. گوشتی سخت سرخ.

وهك چۆنه سوروه و بووگ.

چون چغندر سرخ شده. زخمی که پوستش کنار رفته باشد.

وهك چه ئه پزگی.

مثل چی ریخت و پاش می شه. خوردن چیزی به حد افراط.

وهك چه ئه خورگی.

مثل چی ریخته می شه. خوردن چیزی بحد افراط.

وهك چه ئه دزگی.

مثل چی دزدیده می شه. خیانت و دزدی بحد افراط.

وهك چه ئه پزگی.

مثل چی ریخته می شه. ریخت و پاش فراوان.

وهك چه رم.

مثل چرم. گوشتی نیخته و خام. پارچه ای محکم و ستبر.

وهك چه قۆ.

مثل چاقو. تیز و برنده.

وهك چيشت بي خوا.
مثل غذايي بي نمك. گفتاري سرد و بي مزه.

وهك چيو.
مثل چوب. خشك و بي حركت. بدني لاغر و استخواني.

وهك حمام.
مثل گرمابه. مكاني گرم.

وهك حمام زنانه.
مثل حمام زنانه. جايي پر هياهو.

وهك هه چهي ناوپان.
مثل بز نر داخل گله. پسر يا دختری سفیه يا شرور و مودی که در میان بچه‌های ديگر مشخص و موهای سرش نيز سيخ و ژولیده باشد.

وهك هرير.
چون حرير. بدن يا پارچه بسيار نرم و لطيف.

وهك هه مال ته چي به ريگا.
چون حامل راه می‌رود. کسی که در راه رفتن به ديگران تنه زند.

وهك هه مال باره شه وه رگ.
چون حامل بار شيدر. کسی بی کار و بی عار و بی لياقت.

وهك هه يته.
مثل سفیه و ديوانه. شخصی بی شعور و سفیه.

وهك خاك داكرياگ.
چون خاك افتاده. شخصی آرام و متواضع.

وهك خرس.
چون خرس. فربه و پر خور.

وهك هه نجر.
چون خنجر. جوابی سخت. گفتاری نافذ. مژگانی بلند و تيز.

وهك خووگ.

چون خوک. بی ادب و خشمگین. فربه و پر خور.

وهك خوهه نه درویشی:

چون آفتاب می درخشد. صورتی زیبا و لطیف. پارچه ای ظریف. سنگی براق.

وهك خوهه راتاو.

چون آفتاب. آشکار و روشن.

وهك خوهه راتاو، له بهر چاوم رویشنه.

مثل آفتاب جلو چشم (در نظرم) روشن و جلوه‌گر است. کاری حتمی الانجام.

وهك خوهه یشك.

مثل خواهر. مهربان و دلسوز.

وهك خوهه یشك و برا.

مثل خواهر و برادر. دختر و پسر یا زن و مردی صمیمی و دلسوز یکدیگر.

وهك خه مسه‌یی.

چون خمسه‌یی. شخصی پر خور و حریص و سیر نشو.

افرادی که همراه نادر شاه از خمسه به کردستان آمده و می خواستند به مقابله سپاه عثمانی بروند اغلب گرسنه و محتاج و دارای چنین اوصافی بوده اند.

وهك خه تیته بیرم.

مثل خواب به یاد می آید. بسیار مبهم چیزی را به خاطر داشتن.

وهك خه یاته.

چون نخ قرقره. رشته ای باریک. لبی نازک.

وهك خه یار.

مثل خیار. انگشتان دراز و پر گوشت.

وهك خه یال.

مثل خیال. مطلبی را مبهم به یاد آوردن.

وهك داره تهرم.

مثل تیر تابوت. بدنی خشک و بی حرکت.

وهك دایک.

مثل مادر. دلسوز و فداکار و مهربان.

وهك دايك ٽال.

مثل مادر آل. زنی بدخوی و مهیب و ژولیده موی و بلند بالا.

وهك دهرگای ناوگ به، نه بکرگیره، نه بدرگیره.

چون در دوم (دروازه داخلی) باش. نه باز شو، نه بسته شو. بیشتر خانه ها در قدیم برای حفظ آبرو و ناموس، دارای دو حیاط بیرون و اندرون بوده و دروازه اول همیشه بسته و دروازه دوم نیم باز بوده است. مفهوم این مثل چنین می‌رساند. که: رازدار باش و هر چه در مورد دیگران سؤال کنند، بیشتر سکوت نما و اظهار بی اطلاعی کن تا فتنه برنخیزد و تو ویرانگر و خانه برانداز دیگران نباشی.

وهك دماره کۆل ٽهدات به بنیامه.

مثل کژدم انسان را می‌گزد. کینه جو با گفتاری رنج دهنده.

وهك دماره کۆل دایم چژی به‌ره و ٽووره.

مثل کژدم دائم نیشش بالا است. شخص مودی و آزار دهنده.

وهك دوپ.

مثل در. دندان سفید و شفاف. یخ صاف و روشن. سخنی نغز و دلچسپ.

وهك دوزله.

مثل دوزله. دوزله فلوتی است که از دو نی کنار هم تشکیل شده است. شخصی ضعیف و مردنی که ساق پاهایش به دو نی تشبیه شده.

وهك دهروازه.

مثل دروازه. دهنی گشاده و باز.

وهك دهروازه‌ی بازار.

مثل دروازه بازار. دهنی گشاده و باز.

وهك دووکه‌ل.

مثل دود. تند و سریع و سیاه. مالی زرد و بی مورد مصرف شده.

وهك دهسه‌ی گول.

مثل دسته گل. کودکی پاکیزه. خانه ای روفته و تمیز.

وهك دهمنه‌ی قلیان.

مثل نی غلیان. تنی باریک و بی دوام.

وهك دهنکه‌ی ٽهنار.

مثل دانهء انار. بچه ای زیبا و تمیز و شیرین.

وهك دهنوك كه و.

مثل نوک و منقار کبک. سیب زمینی خوب پاک شده.

وهك ديهاتى.

مثل دهاتی. بی ادب و بی تمدن.

وهك رشك.

چون تخم شپش. ذراتی ریز و کم اهمیت.

وهك ريخ.

مثل ریگ. چیزی فراوان و بی ارزش.

وهك ريش بزن.

مثل ریش بز. ریشی کوتاه و سر تیز.

وهك ريوى.

مثل روباه گربز و حيله گر.

وهك زالوو.

مثل زالو (کشنده و مکنده خون) نزول خور و سودجویی که مال مردم را به طرف خود می‌کشد.

وهك زاوا.

مثل داماد. جوانی آراسته و زیبا.

وهك زهرده چۆ.

مثل زردچوبه. رخساره یا چیزی بسیار زرد.

وهك زه نگیانه.

مثل انچوچک (منجوق) چشمی ریز و نا پیدا.

وهك ژن سك پر.

مثل زن آبستن. راه رفتنی آنچنانی.

وهك هه ساره ی سوهه یل.

مثل ستاره سهیل. کسی را که کمتر ملاقاتش کنند، گویند.

وهك سوخال.

مثل زغال. رویی سپاه. ابری تیره. قلبی تاریک و پر کینه.

وهك سهكوی پینه چی.

مانند سگو (سندان) پینه دوز. کفل پهن و چاق.

وهك سهگ.

مثل سگ. جسور. خشمگین. ترسان. ناپاک. پشیمان. باوفا.

وهك سهگ نه لالیاه.

مثل سگ لابه و التماس می‌کرد. به زانو در آمدن شخصی در برابر کسی.

وهك سهگ پا نه وا به دهما.

مثل سگ پای همه را به دهان می‌برد. به همه دشنام می‌دهد. مرد یا زنی دریده و جسور.

وهك سهگ پاس نه کا.

چون سگ پارس می‌کند. شخصی بی حیا و بدزبان.

وهك سهگ پاسوتیاگه.

مثل سگ پا سوخته. بهر جانب دوان. بد حال.

در طلبت کار من، خام شد از دست هجر

چون سگ پاسوخته در بدرم لاجرم

"خاقانی"

وهك سهگ په شیماننه.

مثل سگ پشیمان است.

وهك سهگ سپلوت.

مثل سگ، نجس. کسی یا چیزی نجس. شخصی پلید و ناپاک.

وهك سهگ قه ساوخانه.

مثل سگ سلاح خانه. دونده. درنده.

وهك سهگ هاری پی هاتگه.

مثل سگ هار شده. همواره دشنام دهنده و آزار دهنده. مودی.

وهك سهنگ بی دهنگ.

مثل سنگ بی صدا. مریضی ساکت و بی حال.

وهك سه‌وه‌ته‌ی (پهت بریاگ) (به‌ن بریاگ).
مثل سبد بند پاره شده. چیزی یا کسی عاطل و باطل مانده.

وهك سیب زه‌مینی.
مثل سیب زمینی. بی رگ. بی غیرت. بی تعصب.

وهك سیف‌ه سووره.
مثل سیب سرخ. گونه و رخساره گلگون.

وهك سیفیّ له ناوراسه و کریاویتّه دووکوته‌و.
مثل سیبی که از میان دو نیم کرده باشند. دو چیز یا دو کس سخت شبیه هم.
رخسار تو و مه و ده و چار سیبی است دو نیم کرده پندار
"سلمان ساوجی"

وهك سیوه‌ر.
چون سایه (به دنبال و تعقیب کسی بودن).

وهك شاره‌مرّچه.
مثل شهر مورچه. ازدحامی کثیر.

وهك شمر.
چون شمر. بی رحم و سنگدل.

وهك شمشالّ چوگه‌سه، سه‌ر.
چون شمشاد قد کشیده. جوانی رشید و بلند قامت.

وهك شمشیر.
چون شمشیر. برنده. قاطع. آبی سرد و گزنده.

وهك شوله‌ی چرا.
مثل شعله‌ی چراغ. چیزی یا صورتی درخشان چون شعله‌ی چراغ.

وهك شه‌که‌ر.
چون شکر. چیزی بسیار شیرین. گفتاری شکرین.

وهك شه‌که‌ر نه‌تاویتّه‌و.

چون شکر آب می‌شود. کسی با گفتاری دلنشین، لبی خندان. خربزه ای شیرین و غیره.

وهك شه لآخ.

مثل شلاق. بادی سرد و گزنده.

وهك شه م شای بایی.

مثل شمع یک شاهی قیمت. بازوی ضعیف و باریک.

وهك شه مشه مه کویره.

مثل شب پره (خفاش) چشمانی بی فروغ. شخصی شب کور. کسی که به زور از خانه در نیاید.

وهك شه وه.

مثل شبح. چیزی یا شخصی نامشخص. موجودی ترسناک.

وهك شه وه زهنگ.

مثل شب تاریک و سیاه. چیزی یا رویی سیاه.

وهك شیر دایک.

مثل شیر مادر. چیزی روا. مالی حلال و گوارا و پاک.

وهك شیشه.

مثل شیشه. چیزی هتبلور و شکننده. چشمی براق.

وهك عه جنه.

مثل جن. چست و چالاک. کریه المنظر. غیب شونده.

وهك عه رعهر.

مثل عرعر. قدی بلند و قامتی راست.

وهك غه ریه کان.

مثل غریبه‌ها و دور از جمع با گردنی کج و پریشان نشسته.

وهك فریره.

چابک و چالاک. چرخنده.

وهك فوتهی حمام.

مثل لنگ حمام. زنی که زیاد شوهر کند. زنی هر جایی و بدکاری. لنگ حمام است هر کس بست، بست.

وهك فواره.

مثل فواره. خونی جهان و در حال فوران.

وهك فیشهك ئه چیّ به ئه سمانا.

مثل فشفشه یا گلوله به هوا می‌رود. شخصی عصبانی و خشمناک.

وهك فیل.

مثل فیل. شخصی با جثه ای بزرگ.

وهك قاپ قومارخانه.

مثل قاپ قمارخانه (هر لحظه در دست کسی و به میل خود گرداندن). وصف زنی هر جایی.

وهك قارچك هه لئه توقی.

مثل قارچ زرد رشد می‌کند. نوجوانی زود رس و سریع الرشده. (در مورد دختر بیشتر گویند).

وهك قاتر ئه چیّ به ریگا.

مثل قاطر راه می‌رود. با صدای پای زیاد راه رفتن. کسی که زنجیرها و زر و سیم و زینتی های دیگر بر خود آویزاد و عبور کند.

وهك قالاو.

چون کلاغ (در سیاهی یا خبر بد رساندن).

وهك قرژانگ.

مثل خرچنگ. کج رو. واپس رو. کریه و بد شکل. پیرزن پرچین و چروک و کوژ.

وهك قینگ حیز، هه رکهس ته مه عی تی ئه کا.

چون کون شخص حیز. هر کس در آن طمع کند. شخصی بی لیاقت که به هر عنوان مورد استفاده قرار می‌گیرد.

وهك قنگ عه نته ر.

چون عقب تن عنتر. به طنز و تعریض: با چهره ای سرخ.

وهك پشت قازان.

چون پشت دېگ. رویی سیاه. شرمنده و نادم.

وهك قورئان پاك و بی عه یبه.

چون قرآن پاک و بی عیب است. شخصی بی گناه.

وهك قهن.

مثل قند. میوه‌ای با لبی شیرین.

وك قهن ماله دهولمه‌ن.

مثل قند خانه ثروتمند. چیزی کم و نایاب. شخصی که کمتر در انظار ظاهر شود، گویند.

وهك قهن ماله گه‌دا.

چون قند خانه فقیر. فراوان و بی ارزش.

معروف ست که قند خانه فقرا حبه هایش درشت و قند منزل ثروتمند ریز است.

وهك قهور.

مثل قبر جایی تنگ و تاریک.

وهك كارد.

مثل كارد. تیز و برنده.

وهك كتك.

مثل گربه. بی وفا و نمک نشناس.

وهك كتك سپله.

مثل گربه قدر نشناس. بی وفا و نمک نشناس و ناسپاس.

وهك كتك سه‌چنار.

مثل گربه روی درخت تبریزی. وصف الحال کسی که زیاد توهین و ناسزا دیده و استیضاح شده است.

وهك كوچيان كه‌ر.

مثل پالان خر. جامه ستبر و بد دوخت و بی قواره.

وهك كووتر.

مثل کبوتر. راه رفتنی با ناز و خرامان.

وهك كوناى دهرزى.

مثل سوراخ سوزن. چشمى بسيار تنگ و ريز.

وهك كويّر.

مثل كور شخصى بى سواد. خنگ و سفيه.

وهك كه ر.

مثل خر. نادان. بردبار بار بر.

وهك كه ر ئه چى به ريگا.

مثل خر راه مى رود. كسى كه در اثر بد راه رفتن مورد ناراحتى ديگران شود.

وهك كه ر (بى سايّو) (بى خاوه ن).

مثل خر بى صاحب. جوانى بيكار و ولگرد.

وهك كه ر بيگار.

مثل خر بيگارى گرفته. كارگرى بى اجر و مزد.

وهك كه ر بى هوسار.

مثل خر بى افسار. جوانهاى بى ادب و كم شعور ك طرز عبورشان از جايى معقولانه نباشد.

وهك كه ر چه جال.

مثل خر دجال. آنكه گاه جمعى غوغا كنان به دنبالش روند.

وهك كه ر ناو جوّگه له، له هه ر تك لا ئه خوات.

چون خر داخل جوى، از هر دو طرف كناره جوى مى چرد. شخص رند و سودجو را گویند كه هم از دوست استفاده ميكند هم از دشمن يا واسطه معامله مورد مثال است.

وهك كه رهى گول.

مانند كره جزامى. چاقى برخى از جوانها را كه با كمترين ناراحتى از بين مى رود و آب ميشود به كزه جزامى تشبيه كرده اند كه زود آب مى شود.

وهك كه لهى شه كه ر ئه تاويّته و.

مثل كلاه شكر (قند) حل مى شود و آب مى شود. شخصى خندان و خوش رو و خوش برخورد مراد است.

وهك كه نوو.

چون كندو (خمره های بسیار بزرگ گلی که گندم را در آن انبار کنند) شخصی بسیار چاق و کوتاه قد.

وهك كه و نه چپته ریگا.

مثل کبک راه می‌رود. جوانی خوش خرام.

وهك كه وریشك.

مثل خرگوش. تند و چابک.

وهك كيسه ل.

مثل سنگ پشت. سر به کتف کشیده.

وهك گا نه بؤرنی.

مثل گاو صدا در می‌آورد. گریه ای با صورتی کریه و ناخوش آیند.

وهك گای بی گاوان.

مثل گاو بی صاحب و بی گاوبان. جوانی بیکار و ولگرد.

وهك گزگ.

مثل جارو. ریشی بلند و پهن (بی حرمتانه).

وهك گزگه کوته ره.

مثل جاروی فرسوده. پیری بی حرمت در خانواده.

وهك گمیز که ر.

چون ادرار خر. چای سرد و رنگ گردانیده.

وهك گوزه له.

(گووزه له) کوزه کوچک است که گلی در آن آب نوشند. دماغی بزرگ شبیه بدان.

وهك گؤل نه شکوفیته و.

مثل گل می شکفت. رویی خندان و شادان.

وهك گولاله سووره.

مثل شقایق. روخساری سرخ و درخشان.

وهك گؤلوله ی به فر، هر چی تله و بی، گه وره تر نه وی.

چون گلوله برف، هر چه بغلتند، بزرگتر می‌شود. سخنی که دهان به‌دهان بگردد، بیشتر و بزرگتر می‌شود.

وهك گون چه لاج.

مثل آلت چه لاج. چیزی آویزان و لرزان.

وهك به لای ناغافل.

چون بلاى بی هنگام. سر رسیدن بی موقع کسی در جایی.

وهك گه لای خه زان.

چون برگ خزان. در اثر جنگ یا مرض، عده ای فراوان مجروح و کشته.

وهك گه لای دار.

مثل برگ درخت. رجوع شود به مثل بالا.

وهك گه نه نه چه سبى به ئینسانه.

مثل کنه به آدم می‌چسبد (شخص متملق و چرب زبان).

وهك لافاو.

مثل سیل. اشک، عرق، باران یا خونی فراوان.

وهك لافاو له ڈیری نه پوی.

مثل سیل از زیرش می‌رود. خون حیز یا نفاس زنی که جاری است.

وهك لوتی پای ته‌شت.

مثل لوتی پای نشست. شخصی لخت و عاری از لباس و پوشاک.

وهك لۆكه.

مثل پنبه. دستی نرم. گیسو یا ریشی سفید و نرم.

موی همچون پنبه رویی چون زریب آمده با دو یتیم و دو اسپر
"عطار"

وهك مار نه پیچگی.

مثل مار به خود می‌پیچد. در اثر درد و شدت ناراحتی.

وهك مامر ئاسیاوان.

مثل مرغ آسیابان. جسور. پررو.

وهك مامر ئاوپووت کریاگ.

مثل مرغ پر کنده. بدنی بر اثر سوختگی که پوستش کنده باشد. سری صاف و تراشیده.

وهك مانگ نه درویشی.

چون ماه نور می پاشد. چهره ای زیبا و شفاف.

وهك مانگه شه‌و.

مثل آفتاب. چیزی واضح و روشن. چهره ای زیبا و شفاف.

وهك مریدگ.

مثل مرده. بی حس و بی حرکت. ضعیف و نحیف. خوابی سنگین.

وهك مریدگ ماموخ.

مثل مرده (آبادی) ماموخ. شخصی که با بهانه ای گوناگون خود را به مریدگی و بی‌حالی زند.

وهك مشك بان قالب ساوون.

مثل موش روی قالب صابون. بمزاح: بچه‌ی که جمع و مؤدب نشسته باش.

وهك مشك سهر خه‌زانه.

مثل موش روی گنج و خزانه. در مورد کلفت و نوکر و یا زند که در خانه‌ی پر آذوقه و نعمتی، اختیار تام داشته باشد، گویند.

وهك منال.

مثل بچه. بهانه گیر و ناشکیبا.

وهك موجه سسه‌مه.

مثل مجسمه خشک و بی صدا و بی حرکت.

وهك موربانه ناوسك بنیام نه‌خوات.

مثل موربانه درون آدم را می‌خورد. اولادی ناخلف، مونس‌ی ناباب و پرآزار.

وهك مؤم.

مثل موم. نرم. رام و مطیع.

وهك موسایی.

مثل جهود. متمول. ترسو. از دردی کم نالان. هم زنده، هم فریاد کننده.

وهك موساییی که‌ی زریوار.

مثل جهود (درياچه) زريوار. اين درياچه در مريوان است. گويا جهودی را خواسته اند از روی آن عبور دهند، همچون زكريای رازی هنگام عبور از روی جيحون، بنای گريه و زاری نهاده است.

وهك مه خمه‌ل.

مثل مخمل. چیزی نرم و لطيف.

وهك مه يمون.

مثل يمون. با حرکاتی مضحك و صورتی زشت.

وهك نه خواهش ژهمن بگردگ.

مثل ناخوشی که چند وعده غذا نخورده باشد کسی که با ولع غذا خورد.

وهك نه قيزه.

مثل نقیزه. و آن قطعه چوبی است که میخی در یک سر آن طوری فرو کرده شده که نوک تیز میخ بیرون است و در گردن و پشت الاغ فرو کنند تا بر سرعتش بیفزاید. چیزی تیز و خار مانند و آزار دهنده.

وهك ورده شیشه.

مثل شیشه خرد شده. ریز و متلاشی شده. ستارگانی ریز.

وهك وشتره‌وان.

مثل شتریان. لقمه بزرگ بردارنده.

وهك وهنه‌ن بی نه‌له‌رزی.

ونن یا وندن، پلی س که از بید یا ساقهء مو بر روی رود یا دره کم عرضی به دو طرف بلندی و کوه بسته و مهار می‌شود تا پل وار از روی آن عبور کنند. مانند پل بیدی و ساقه مو می لرزد. ترسنده و وحشت زده.

وهك وهوی.

مثل عروس. مزین، آراسته، اسبی خوش اندام و خوش رفتار.

وهك وهوی چینی.

مثل عروسک چینی. دختری زیبا و خوش لباس.

وهك هه‌لوا.

مثل حلوا. شیرین و نرم.

وهك هه لۆ دای به ملیا .
مثل عقاب و مردار خور به آن حمله برد. سریع و شتاب زده به خوراکی رو
آوردن.

وهك هه نگوین .
مثل عسل. روغنی خوب. خربزه ای شیرین. کودکی خوش زبان.

وهك هه وانه .
مثل خیک. شکمی چون آن. فرجی گشاد و باز.

وهك هه ور به هار دای ئه پژیئ .
مثل ابر بهار اشک می ریزد.

وهك هه ور داگیه به یه کا .
مثل ابر (تیره) قیافه در هم کشیده. عصبانی و خشمناک.

وهك هه وره تریشقه .
چون صاعقه. عملی برق آسا و سریع.

وهك هه وریشم .
مثل ابریشم. لیبی نازک. رشته ای باریک.

وهك هه نار .
مثل انار قرمز و آتشین.

وهنه کارد و په نیر .
با هم چون کارد و پنیرند. دوتن مخالف و دشمن سرسخت یکدیگر.

وهوی به تو ئه یژم، خه سوو گوچکه به .
عروس به تو می گویم، مادر شوهر تو گوش کن. در بتو می گویم دیوار تو گوش
کن. کسی را طرف صحبت قرار دادن و با کنایه مطلبی را به دیگران رساندن.

وهویی مالّ خالوان، شه و ناو شه مدان، وهویی مالّ میمکان له کولّه سووچان هه ر
ئه بیجان بۆ تیکه ی نان.

دختر عمه به پسر دایی شوهر کند، چون شمع داخل شمعدان است و مورد توجه،
اما عروس خاله و عمه در گوشه و کنار برای لقمه نانی آه می کشند.
وهویی مالّ ماموان گولّ ناو په مان، وهوویی مالّ میمکان په له بیتکان.

عروس خانه عمو مانند گل پنبه است و عروس خانه عمه بی حرمت است و به
سویش سنگ پرتاب می‌شود.

وهیته ده‌لوو.

به شخص پرحرف و وراج میمانی.

حرف "ه"

ها به خوهیه‌و.

با خودش است. کنایه: با بنیه و چاق است.

ها به دهمیه‌و.

در دهان دارد. به‌دنبال دارد. مصیبتی به‌وجود خواهد آورد.

ها به ناو چاویه‌و.

با چشمانش است. در چشمانش می‌بینم که فلان کار را انجام خواهد داد.

هات بخه‌فه، نه‌هات بخه‌فه.

آمد بخواب، نیامد هم بخواب. در برابر حوادث خونسرد باش.

هات بۆ ریش سمیلچی نیا بانیه‌و.

برای ریش آمد سبیلش را هم از دست داد. آمد بهترش کند بدتر شد.

بیچاره خر آروزی دم کرد نایافته دم دو گوش گم کرد

"سعدی"

هات خاستری بکا، خراوتر بوو.

آمد بهترش کرد بدتر شد. رجوع شود به مثل بالا.

هاتم سواو بکه‌م که‌واو بووم.

آمدم ثواب کنم کباب شدم. خواستن کار خیری انجام دهم دچار خسارت و زیان شدم.

هاتمه مالت دۆت پیم نه‌دا، ماست نه‌نیتری به شوینما؟!

به‌خانه ات آمدم دوغ ندادی، ماست به‌دنبالم می‌فرستی.

با من چه محبتی کردی که با اولادم بکنی.

هاتی خوهت بنوینی؟

به طعنه: آمدی خودت را جلوه دهی. خواستی خودنمایی کنی (که بدترش کردی).

هارت و هوورت فره‌ئه‌کا.

هارت و هورت زیاد می‌کند. چاخان باز است.

هاره کړې بؤ ته که ن.

هاره کر: دستاس را خالی بحرکت در آوردن است، که جز سر و صدا ثمری ندارد. مثل اینکه برای او دستاس را به حرکت در می آورند. این کار و این سخن در نظرش بی اهمیت است. یاسین به گوش خر خواند. مثل اینکه با او نیستند.

هالوئ له پلاوی خواه شتره.

هالو، دو معنی دارد یکی حرارت و گرمای آتش است. یعنی در زمستان گرمای آتش بهتر از پلو است. کودکان چون در زمستان آتش روشن کنند و به دور آن نشینند و گویند: الو لو به از پلو. در زمستان دود به از دم است. دیگر به معنی آتش غوره است با برخی از سبزیجات. خودن آتش غوره در زمستان از خوردن پلو بهتر است.

هاله نه روانی به ههنگور، ناو نه گری.

غوره انگور را می بیند. آب می گیرد. بزرگتر کاری می کند کوچکتر سرمشق می گیرد.

ها له بان تله و.

روی تله است. در مرحله خطرناکی است.

ها له بان کای ناگر تی به ربوگه و.

بر روی کاه آتش گرفته قرار دارد. بر لبه تیغ قرار دارد. در یک حالت بحرانی و استثنایی است.

ها له بان هیلکه و.

بر روی تخم مرغ ات. کسی را گویند که انجام کار سبکی را به طول انجامد و حول مرغی که بر روی تخم نشسته و باید مدت طولانی بنشیند تا آنها را به جوجه تبدیل کند.

هاله روی، ههنگور ما، روپره شی به باخه وان ما.

غوره رفت انگور ماند، روسیاهی بر باغبان ماند. مثل قدیمی است. زمستان رفت و روسیاهی به زغال ماند.

هاله کوره ی په ژاره دا.

در داخل کوره غم و غصه است. در دنیای غم فرورفته است.

ها له ناو خواه یا.

در خود فرورفته. غرق خیال است.

ها نام به خوا و به پیر تایه

شالینه له کۆڵ گه ییگه به پایه

پناه به خدا (خدا و بزرگانم به فریاد رسند، از اینکه دستمال بردوش ناکسی به مقام عالی رسیده).

(شالینه یا چاره که) پارچه چهار گوش پشمی بزرگی است که فقرا به جای کت یا پالتو بر دوش می اندازند و خود را بدان گرم کنند. مثل بسیار قدیمی است.

هاوسا، نان هاوسا، ناوپی.

همسایه، نان همسایه را قطع نمی کند. جایی مورد مصرف است که دو هم شغل در کنار هم مغازه باز کنند. خدا روزی رسان است.

هاوسا وه زهیی خراوه.

(وه زه) به معنی نیش زدن و آزار دادن است. آزدن همسایه بد است. مثل قدیمی است.

هاوسا هاوسا ناخوات.

همسایه، همسایه را نمی خورد. همسایه کاری به همسایه ندارد و مزاحم او نمی شود.

هاوکار، حه ز ناکا هاوکار بوینی.

همکار، دوست ندارد همکار را ببیند. همکار همکار را نمی تواند دید.

هاوکار، له تهك هاوکارا دوشمه نه.

همکار با همکار دشمن است. بود هم پیشه با هم پیشه دشمن.

هاوولاتی حورمه تی نییه.

هم شهری و هم ولاتی حرمت ندارد. اگر هم ولایتی در محل صاحب قدرت شود منزلتش نزد مردم کم است.

بهکان خویش بسی بی بها بود گوهر

به شهر خویش بسی بی قدر بود مردم

"انوری"

هانی دا.

او را تحریک کرد. او را وادار کرد.

هری، له بری، جیا ناکاته و.

هر را از بر تمیز نمی‌دهد. مأخوذ از عربی: ما يعرف هرأ من بر، هر، آواز
گوسفند و بر صوت رجز آنست و نیز گفته اند: هر، گربه و بر کلاکموش است.

خوشا آنانکه هر از بر نزانند
نه حرفی درنویسند و نه خوانند

"بابا طاهر"

هۆز، نه به زی، له ته چن، به زی.

هوز: چند خانواده از یک تیره و نژاد که کاروای را تشکیل دهند. له ته چن: نان
جمع کن. گدا. کاروان از جای خود نجنبیده و حرکت نکرده که گرا حرکت کند و
خود را به مکان رساند. قبل از نفع رسیدن، سود جویان آماده سود بردن اند. مثل
بسیار قدیمی است.

هۆز، نه گهیی، له ته چن، گهیی.

هنوز کاروان در قرارگاه مستقر نشده، گدا رسید. چون مثل بالا.

هۆشت به ده مته و بی.

مواظب دهان باش. از زبان هم آتشی، هم خرمنی.

هۆشت به زوانته و بی.

مواظب دهانت باش. ای زبان هم آتشی، هم خرمنی.

هه تیم نه گریا، نه یوت به شم که مه، سه گیچ هات کردی پیا و بردی.

یتیم از کم بودن سهمش گریه می‌کرد و ناراضی بود، سگ آمد و از دستش
گرفت. رو شکر کن مبادا که از بد بتر شود.

هه تیم باره.

بچه های یتیم دارد. مستحق رحمت است.

هه ره نه و که ره سه، کوپانه که ی گوریاهه.

خر هما خر است. پالانش عوض شده. همان شخص است با همان ایده و افکار
اما لباسش یا سیاستش تغییر کرده است.

هه ر پیره و حورمه تگیره.

برخی از زنان شوهر پیر پسندند و به این مناسبت گویند: پیر حرمت گیر و
قدردان است.

هه ر تک پای کردگه سه و ناو که و شئی.

دو پا را در یک کفش کرده. اسرار و سماجت می‌کند.

هر تکیان کوشته‌ی یه‌کترین.
هر دو کشته یکدیگرند (بهم عشق می‌ورزند).

هر تکیان کوشته‌ی یه‌ک‌ترین.
هر دو کشته یک تیراند. هر دو به‌دامی گرفتارند. هر دو خواهان دختری یا
پسری هستند.

هر توم دیگه و دوه‌یسه.
فقط شما را دیده‌ام و آبادی (دوسیه) را. دوسیه آبادی است ۸ کیلو متری غرب
سنندج. جز شما آدم ندیده‌ام و جایی هم نرفته‌ام. خیال می‌کنی فقط شما آدمی هستی؟

هر چیگه‌یه‌ک ناشه، که چه‌ل فه‌پاشه.
هر جایی که آش هست، کچل فراش است. نخود هر آش.

هر چتی، نه‌چیته و سهر شوون خوه‌ی.
هر چیزی به اصل و ریشه خود باز می‌گردد. باز گردد به اصل خود هر چیز.

هر چتی، نه‌چیته و سهر نه‌سل خوه‌ی.
باز گردد با صل خود هر چیز.

هر چتی نه‌گه‌ریته و سهر ریشه و ره‌ته‌وه‌ی خوه‌ی.
باز گردد به اصل خود هر چیز. چون دو مثل بالا.

هر چتی به نه‌شته‌هاوه خوه‌شه.
هر چیزی با اشتها خوردنش خوبست. خوردن شیرینی در سبزی و بی‌اشتهایی
موجب تلخ‌کامی است.

هر چتی چاری تیّ به غه‌یر مردن.
هر درد و سختی علاج پذیر است بجز مرگ.
به‌هر کار بر نیک و بد چاره هست
جز از مرگ، کس چاره نیاید به‌دست

"اسدی"

هر چه‌ن بارم لاره، وه‌لی راویژم راسه.
گرچه خودم نادرستم اما تدبیرم در حق دیگران درست است. شکسته نفسی و
تواضع بیش از حد.

هر چی نه خورت به شه و تاريك

رهنگی زهرده و قولى باريك

هر چه بيشتتر می خورد باز هم رنگ و رویش زرد و ساق پایش باريك است.

هر چی با بيريٲى، بايچ نه يوات.

هر چه را باد آورد بادش برد. باد آورده را باد برد.

هر چی، بمينى، نه گهنى.

هر چه بيشتتر بماند، می گندد. زودتر كلکش را بكن و از سر راه بردار.

هر چی بمينى خراوتر نه وي.

هر چه بماند بندتر می شود. كار را گرماگرم بايد انجام داد.

هر چی به سوک و ئاسان بيٲه دهس، به سوک و ئاسان له دهس نه چي.

هر چه آسان به دست آيد، آسان از دست می رود. باد آورده را باد می برد.

هر چی به موفته بيٲه دهس، به موفته بيچ له دهس ده رنه چي.

هر چه مفت نندست آيد، مفت از دست می رود. باد آورده را باد می برد.

هر چی بيسرى، زيا نه كا.

هر چه دماغت را بگيرى زياد می كند. بگير، خدا عوضش می دهد.

هر چی پاكى بكه يته و، تيٲه جيگه ي.

هر چند پاكش كنى نجایش می آيد. به كودكى گویند كه آب بينيش بر آمده. مال را

كه زكات دهى و تطهير كنى بركت می گيرد و زياد می شود.

هر چی پوول بهى ئاش نه خواهى.

هر چه پول بدهى آش می خورى. به قدر رنج و زحمتت سود می برى.

هر چی سوزاكبه، گير تاجر به رشكسه نه كه فى.

هر چه سوزاكى است، گير تاجر ورشكسته می آيد. هر كه را بخت برگردد،

اسمش در طويله خر گردد.

هر چی چوكله ي تى بخه ي، بو بهر نه داته و.

هر چه چوب در آن اندازى و نهم بزنى بويش بيشتتر می شود. نجس تر شود.

موضوع را كش مده و از سر قضيه نرو، زيرا بيشتتر دامنه پيدا می كند.

هر چی خاك ها به بان دهم نه وه و، عومر تو بي.

هر چه خاک روی دهان اوست، عمر تو باشد. خاک او عمر تو بادا که با او می
مانی.

هر چی خوا بیکا خاسه.

هر چه خدا کند همان خوبست. هر چه خدا خواهد اولی است.

هر چی خله فروشه، ههوال مه نئه پرسی.

هر غله فروش از من سؤال کند. در اینجا کاسه من و پیمانہ منظور است هر
کس حساب سود و زیان خود می‌کند. هر کس از حرفه و شغل خودش حرف به
میان می‌کشد.

هر چی را بکهین، کهوش ئه دپین.

هر چه بیشتر بدویم کفش پاره می‌کنیم. روزی به تلاش زیاد بستگی ندارد. بیش
از مقرر نمی‌رسد.

هر چی سهر تیرم و سهر ئه وه م.

هر چه سر می آرم و سر می برم..... هر چه دقت و کنجکاوی می‌کنم.

هر چی سهرگیری، وهگیری.

هر چه بدهی می‌گیری، هر چه بکاری همان بدوری.
دهقان سالخورده چه خوش گفت به پسر
کای نور چشم من بجز از کشته ندروی

ههرچیکت کیلا، ههر ئه وه دره و ئه که ی.

هر چه کاشتی همان درو کنی.

بجز کشته خویشتن ندروی
چو دشنام گویی دعا نشنوی

هر چی که سه پوین، ئیمه بیج ئه پوین.

همه رفتند ما هم می‌رویم. همه مردند ما هم می‌میریم.

هر چی له جنس دوو پا بیژی، که مه.

هر چه از جنس دو یا بگوید، کم است.

و ما ابری نفسی و ما از کیها، که هر چه نقل کنند از بشر در امکان است.

"سعدی"

هر چی له دلّه و ده ربی، له دلا جیگه ئه گری.

هر چه از دل درآید، در دل جا می‌گیرد. سخن کز دل بر آید نشیند لاجرم بر دل.

هر چی له دیانه، له گوانه.

هر چه نریر دندان آید به پستان آید. اگر غذا بخوری توانا وبا بنیه ای و اگر خوری ضعیف و ناتوانی.

هر چی له کاسه دا بی، به که وچک دهرتی.

هر چه در کاسه باشد به قاشق در آید. کاری که انجام گرفته و سری است سرانجام می شود.

هر چی مار خوهشی له پونگه نهئه هات، پونگه زیاتر له بهر کوناکه یا سهوز نه بوو. هر چه مار از پونه خوشش نمی آمد، پونه بیشتر در خانه اش سبز می شد. هر چه من از او دوری می کردم او بیشتر به من نزدیک می شد.

هر چی نهئه شیا بوئی، بوو، ئیتر چه ماگه؟

هر چه نمی بایست و نمی شایست بشود، شد. دیگر چه مانده؟ شدنی است. نظیر: بالاتر از سیاهی رنگی دیگر نیست.

هر چی هات به خهیر هات.

هر چه آمد بخیر آمد. هر چه پیش آید خوش آید.

هر چی ههس له خوا ههس.

هر چه هست از خداست.

هر چی ههس له خوهیه و ههس.

هر چه هست از خود اوست. زیر سر خودش است. مختار مایشاء است.

هر خوهشیه که خهفته تی ها له شوئییه و.

هر خوشی غصه ای بدنبال دارد. از پی خنده آخر گریه ایست.

هر خهفته تی، خوهشیه که ها به شوئییه و.

هر غصه ای خوشی به دنبال دارد. از پی هر گریه آخر خنده ایست.

هر غمی را در زمانه گر چه شادی در پی است

لیک در دنبال هر شادی هزاران غم بود

هر داری نهرم بی، کرم و مؤر نه یخوات.

هر درختی نرم باشد آنرا کم و مورپانه می خورد. چوب نرم را مورپانه خورد.

هر کس گرگ نباشد سگها او را می خورند.

بیا قوی شو اگر راحت جهان طلبی

که در نظام طبیعت ضعیف پایمال است

هەر دایک کۆرە و شووالی شپه .

تنها مادر (اولاد) پسر است که شلوارش پاره است. مادر برای جور شدن وسایل زندگی پسر رنج زیادی می برد و متحمل مخارج فراوان می شود.

هەردی بە سەر بەردەو نەماگە .

هە رد: راه روی سنگ. به رد: سنگ.

کۆرە راهی برایش بر روی سنگلاخ نمانده.

از صلاح شدن جایی یا چیزی سؤال کنند، در جواب این مثل گفته می شود که چند اصلاح نشده، بلکه: ویران و خراب شده و به تل خاکی شبیه است.

هەر روژی باو و بوژانە، که چەل سەرەشوژانە .

هر روزی که باد و بوران است، کچل مشغول سر شستن است. این مثل را برای انجام کاری غیر موقع مناسب استعمال کنند.

هەر رەنجی گەنجی گەنجی ها بە شونیهو .

هر رنجی را گنجی به دنبال است. از پی هر گریه آخر خنده ایست.

هەر رینگە یەك ئاخری تی .

هر راهی را پایانی است.

هیچ راهی نیست که آن را نیست پایان غم مخور.

"حافظ"

هەر زە چەنە .

هرزه گوی و پرچانه. فضول.

هەر زە دپ .

هرزه گوی. پرچانه. فضول.

هەر ژنی مامانی فرە بی، سەر منالەکە ی لار تی .

هر زنی مامایش زیاد باشد، سر بچه اش کج در می آید. ماما که دو تا شد بچه به پهلو می آید.

دو نفر در انجام و اصلاح کاری دخالت کنند، کار ناقص و خراب می شود. خانهای را که دو کدبانو است، خاک تا زانو است.

هەر سەر بوئی کلاو فرەس .

سر باشد کلاه زیاد است. سر باشد سامان کم نیاید. انسان سالم باشد ثروت به دست می آورد.

هر سه‌ریّ سه‌ودایه‌کی هه‌س.

هر سری سو‌دایی دارد. هر کس عقیده و رأیی و فکر و اندیشه‌ای دارد.

هر سیر بخوه و سو‌رنا بژنه.

هی سیر بخور و سرنا بزَن. تا دلت می‌خواهد حرف بزَن و یاوه بگو.

هر شکاری ن شکاریکی هه‌س.

هر شکاری را شکاری است.

پی موش گربه، پی گربه سگ
که صیاد را نیز صیاد است

نهاده است این گبد نیز تک
میندار صیاد کز دام جست

هر شوخییه و داوای لُ هه‌لئه‌سی.

شوخی است که از آن دعوا به‌پا می‌شود. شوخی شوخی آخرش جدی می‌شود.

هر شه‌ویّ قه‌وریّ بناسی.

نفرین است: هر شبی قبری بشناسد. هر شبی در قبری او را عذاب دهند.

هر قسه‌یه‌ک، جیگه‌یه‌کی هه‌س.

هر حرفی جایی دارد. هر سخن جای و هر نکته مقامی دارد.

هر کاری ئه‌وه‌لی سه‌خته.

هر کاری اولش سخت است. هر کاری تا سر مسیر و جاده اش، سخت است.

هر کاری وه‌ختیکی هه‌س.

هر کاری موقع معینی دارد. الامور مرهونه باوقاتها.

هر کۆنی، کۆنی نییه.

هر سوراخی همان سوراخ نیست. رجوع شود به: ئه‌سب سوار خوه‌ی خاس

ئه‌ناسی.

هر کوینه‌ی بروی، ئاسمان ئاوی ئه‌وینی.

هر کجا بروی آسمان را آبی می‌بینی. به هر کجا بروی آسمان همین رنگ است.

در طرز تفکر و اخلاق، رشوه خواری، بی عدالتی، نابسامانی و غیره.

هه‌که‌س بانی زیاتره، به‌فیری زیاتره.

هر که بامش بیش برفش بیشتر. هر که ثروتش بیشتر در دسر و ناراحتی خیالش

بیشتر است و غیره.

هر كه س بمرئ زولم له خوهى نه چئى.
هر كه بميرد به خودش ظلم مى شود. زيرا بازماندگان هستند كه سود زحماتش را
مفت مى برند.

هر كه س كه ره كهى برده بان، نه تانى بئيرتیه خواره و.
هر كس خر خود را به پشت بام برد، ميتواند پايين بياورد.
آنكه داند دوخت او داند دريد هر چه او بفروخت بتواند خريد

هر كه س بؤ خوهيه.
هر كس به فكر خودش است. روز وانفسا است.

هر كه س به ته ماى خالۆ و مامۆ بئى
نيمه رۆى بئى نان شامى بئى دۆ بئى
هر كس به انتظار كمك عمو و دايى بنشيند، ظهرش بى نان و شام شيش بى دوع
خواهد بود. هر كس باميد همسايه نشست شب گرسنه مى خوابد.

هر كه س په ز بئى، گورگ نه يخوات.
هر كس گوسفند باشد، طعمه گرگ مى شود.

هر كه س پوولى بوو گشتيكي هه س.
گشتيك مخفف گشت چيترك: همه چيز. هر كس پول دارد همه چيز دارد. هر كه
را زر در ترازو است، زور در بازو است.

هر كه س تۆريا، به شى خوريا.
هر كس قهر كرد سهمش خورده شد. رجوع شود به: مال نه خۆر هين بخوره.

هر كه س چاوه نواپ تۆشهى مهردم بئى
نئوارهى بئى نان شامى بئى دۆ بئى
هر كس چشم انتظار توشه و كمك مردم باشد، غروبش بى نان و شامش بى دوع
است. هر كس به اميد همسايه نشست شب گرسنه مى خوابد.

هر كه س خهفت، به شى كهفت.
هر كس خوابيد، سهمش ساقط شد. هر كس خواب است حصه اش يا روزيش، در
آبست.

هر كه س داي، بۆى نيشت.

هر کس داد، کارش گرفت. حیز خوشبخت است. حیز زی دیر زی.

هر که فره س.

به استهزاء و مزاح در جواب کسی گوید: این کار پر مشقت و بی منفعت را که کند، گفته شود، خر زیاد است.

هر که ره فیک قه له نده ری به

له ریش و سمیل بیوه ری به

هر کس رفیق قلندر باشد از ریش و سبیل بی بهره است. با بدان کم نشین که صحبت بد، گر چه پاکی ترا پلید کند.

هر که س ریشی سوور بی، همزه ئاغا، نیبه.

هر کس ریشش قرمز باشد حمزه آغا نیست. نه هر کس سر بترشد قلندری داند. "حافظ"

هر که زوری بی، قسه ی برهوی هه س.

هر که زورش بیش، حرفش پیش. الحکم لمن غلب.

هر که س بخوازی دوو جار بیوه زن

تف له ریشی بی، نیوه یچ هر بیژن

هر کس دوبار بیوه را بهزی بگیرد، تف بر ریشش باد، شما نیز بگویید.

هر که س به ئومید کاسه ی هاوسا دانیشی، شهو به برسیه تی سه ر نه نیته و.

هر کس به امید همسایه نشست، شب گرسنه می خوابد.

به غمخوارگی جز سرانگشت من

نخارد کسی در جهان پشت من

هر که س به تو ئاوس بی، دوانزه مانگه نه زایی.

زن با طعنه و نارضایتی گویند: هر کس بوسیله تو آبستن شود بعد از دوازده ماه می زاید. هر کس به امید تو کار را رها کند کارش لنگ می شود.

هر که س به خی کرد، یه خی کرد.

هر که مسخره کرد، یخ کرد. هر کس به دیگری خندید دچار شد.

هر که س به فکر خویشه، کؤسه به فکر ریشه.

هر کس بفکر خویش است، کوسه بفکر ریش است. مثل فارسی و در کردی متداول است.

هەر کەس بە مەویژی نەزانی، بە کەویژی نازانی.
هەر کس بە یک مویز ندادن و آنرا بی ارزش گذارد بە یک پیمانە مویز. هەم نەمیداند
و ارزش نەگذازد.
کوژی: قفیز: پیمانە گندم. هەر کس بە کاهی ندادن بە کوهی هەم نەمی‌داند.

هەر کەس بە کاهێک نەزانی، بە کێفێک نازانی.
هەر کس بە کاهی ندادن بە کوهی هەم نەمی‌داند. چون مئەل بالا.

هەر کەس بیس پەنجی نان بخوات، دوانزە ی ئەقلی هەس.
تقریباً تا سال ۱۳۲۰ شمسی در کردستان وزن اجناس بە من کە برابر با وزن ۳
کیلو بود، گاهی هەم من تبریزی کە مساوی ۴ کیلو بود انجام می‌شد. در وزن من ۳
کیلویی، نیم من و چارک و پنجاه و بیست و پنج و دوازده داشتیم کە نیم من برابر با
۷۵۰ گرم و چارک ۱۵۰۰ گرم و پنجاه ۳۷۵ گرم و بیست و پنج ۱۸۷ گرم دوازده
۹۳ گرم عقل بود. حال بە معنی مئەل توجە شود.
هەر کس ۱۸۷ گرم نان بخورد ۹۳ گرم عقل دارد. یعنی هەر چە بزرگتر شود و
بیشتر غذا بخورد، بیشتر عقل دارد.

هەر کەس پاشای مالّ خوهیە.
هەر کس پادشاه خانە خود است. در خانە خویش هەر کس شاه است.

هەر کەس پوولی بیّ قسە ی ره‌واجی هەس.
هەر کس پول داشته باشد حرفش رواج دارد. هەر کسی پول دارد حرف شنو هەم
دارد.

هەر کەس پوولی بیّ، قسە ی لی ئەژنەون.
هەر کس پول داشته باشد، حرفش را می شنوند. هەر کس پول داشته باشد سخنش
رواج دارد.

هەر کەس پەپ تاوسی گەرەکە، ئە شئی جهور هندوستان بکێشی.
هەر کس پر طاووس می‌خواهد باید جور هندوستان را بکشد. (راه دور و گرما).
هەر کە را طاووس باید، جور هندوستان کشد. هەر کە را گنج باید رنج باید.

هەر کەس چال بۆ کەسی بکەنی، خوهی تی ئەکەفی.
هەر کس برای دیگری چاه بکند، خود در آن می افتد. چاه مکن کە خود افتی.

هەر کەس خاس بیّ، مەردمیچ خاسی ئەیژن.
هەر کس خوب باشد، مردم هەم از او بەخوبی یاد کنند.

نیک را مردمان ثنا گویند
جهد کن تا تو نیز به باشی

"مؤلف"

هر که س خوهی خاس بی، مہر دمیچ بہ خاس ئہ زانی.
ہر کہ خوبست ہمہ را خوب می پندارد. خوب ہمہ چیز را خوب بیند و بد ہمہ
چیز را بد.

ہر کہ س خوهی و ئیقباہی.

ہر کس خودش و اقبالش. نظیر: پیشانی! مرا کجا می نشانی؟

ہر کہ س خوهی و شانسی.

ہر کس خودش و شاننش. چون مثل بالا.

ہر کہ س خوهی و ناوچاوی و خوهی.

ہر کس خودش و اقباش. پیشانی! مرا کجا می نشانی؟ بر تخت زرین یا خاکستر
سیہ؟

ہر کہ س خوهی و نیوہتی.

ہر کس خودش و نیتش. ہر کس نان دلش را می خورد.

ہر کہ س دہرزیکی پیتا کرد، تو سوزنیکی پیا بکہ.

اگر کس سوزنی را بہ تو فرو کرد تو جوالدوزی باو فرو کن. کلوخ انداز را
پاداش سنگ است.

ہر کہ س دہرکیکی نہوی، درکی نایژی.

ہر کس خانہ نداشته باشد، خاری نمی ارزد.

ہر کہ س رہحم نہکا، خواہیج رہحمی پی ناکا.

ہر کس رحم نکند، خدا بر وی رحم نکند. ہر کہ رحم نکند بر وی رحمت نکند.
"حدیث نبوی"

ہر کہ س ریشی درپژہ، بیورای پی مہیزہ.

ہر کہ ریشش دراز است با او مشورت مکن. (شاید ابلہ و یا متظاہر بہ تقوا
باشد).

خواجہ را با ہمہ زفتی ہوس مدح خود است

بر لب گاو، چہ جای ہوس بوسہ بود

این حماقت نه عجب باشد از آن ریش بزرگ
هر کراریش بزرگ است خرد کوسه بود

"ادیب صابر"

هر که س سه لاج کاری خوهی خاس نه زانی.

هر کس صلاح کار خودش را خوب می‌داند. صلاح مملکت خویش خسروان
دانند.

هر که س فره بخوات عومری که مه.

هر که زیاد بخورد عمرش کم است. پرخور عمرش کوتاه است.

هر که س فره بگه‌پی، یا کؤل تیریتته و یا زؤل.

هر کس زیاد بگردد یا کوله بار به خانه می آورد یا بچه سر راهی.

هر که س قه‌وم و که‌سی فره بی، خه‌فته‌تی فره‌س.

هر کس قوم خویش بیشتر داشته باشد غم و غصه اش زیاد است. هر که را اقوام
زیاد، غصه زیاد. هر که بامش بیش برفش بیشتر.

هر که س کاریکی لی تی.

از هر کس کاری ساخته است.

هر که س کتیو به نه‌مانه‌ت بدات به که‌سی، نه‌شی ده‌رسیکی بپرین، نه‌و که‌سه وا

نه‌یا‌ته‌و، نه‌شی دو ده‌سی بپرین.

هر که کتاب عاریه داد، باید یک دستش را برید و هر کس پس داد دو دستش را.

هر که س که‌ره، نیمه کویانین.

هر کس خر است ما پالانیم.

هر که س که‌نی گایه‌کی بژارد.

برای شرط بندی است: هر کس بخندد باید گاوی بدهد.

هر که س گای گه‌ره‌که، گویره‌که‌که‌چی گه‌ره‌که.

هر کس گاو را می‌خواهد، گوساله اش را هم می‌خواهد. گوش عزیز گوشواره
عزیز.

هر که س له خوا نه‌ترسی، له به‌نه‌یچ ناترسی.

هر کس از خدا نترسد از بنده خدا نیز نترسد.

هر کهس له خهوف خوا غافلّه، بئى شك کافره .
هر کس از خوف خدا غافل بود کافر بود.

هر کهس له شار خوهيا حورمه تی ههس .
هر کس در شهر خود حرمت دارد. به شهر خویش هر کس شهریار است.

هر کهس له مالّ خوهيا پاوشاس .
در خانه خویش هر کس شاه است.

هر کهس له م دنيا ژنه کهى به دلّيه

ئه کا به بانا و هه ی گولّ هه ی گولّيه

هر کس در این دنیا زنش را مطابق دلخواهش می بیند، به پشت بام میرود و
ندای ای گل ای گل سرخ می دهد.

هر کهس مالّ خوهى به بئى عهيب ئه زانئى .

هر کس مال خود را بی عیب تصور می کند. کس نگوید که دوغ من ترش است.

هر کهس مالک نه نفس خوهيه .

هر کس مالک نفس خود است. دخالت بی روا در کار دیگران روا نیست.

هر کهس مرد، رزق و رۆزى خوهى برد .

هر کس مرد رزق و روزی خود را او برد.

هر کس هر چه را که نکرد از کیسه اش رفت. هر چه کردیم غلط و آنچه نکردیم
غلط.

هر کهسئى ئاو دلّ خوهى ئه خواته و .

هر کس آب دلش را می خورد.

هر کهسئى، خوهى خاس ئه ناسئى .

هر کسی خود را نیکو شناسد. مرا نداند ز آنگونه کس که من دانم. من آنم که من
دانم.

"سعدی"

هر کهسئى خوهى و ناوچاوى .

هر کس خودش و اقبالش. پیشانی ! مرا کجا می نشانی، بر تحت زرین یا
خاکستر سیاه؟

ههركه سى مهسله حهت خوهى خاس نه زانى.
هر كس مصلحت خویش نكو مى داند. (مؤلف) صلاح مملكت خویش را
خسروان دانند.

ههركه فره كوپه، گوزه رانى شپه.
هر كس اولاد پسر زياد داشته باشد گذران زندگيش سخت است.

ههركه س گاس، ئيمه گاو انين.
هر كس گاو است، ما گاو بانيم. هر كس خر است ما پالانيم.

ههركه س لانه و خواس، لانه و به لاس.
هر كس بيشتر به طرف خدا مى رود، بيشتر سختى و بلا مى كشد. هر كه خدا
ترس است بلا گير است.

ههركه سى مه نه جوى پاشاوى خواردگه، مانگه.
هر كسى يك من جو (بخشش) پادشاه را خورده، آمده است.
كنايه از جود جمعيت بى حد و حصرى در محلى. مثل خيلى قديمى است.

ههركه له هه رچى ترسيا، نه وه سبا.
هر كس از چيزى يا كسى بترسد. از شر آن ايمن نتواند بود.

ههركه مه ردم سه رهن بكا، ئيله كى نه كه ن.
هر كس مردم را سرند كند، الكش مى كنند. سرند ريز و الك درشت است. هر
كه زياد در پى آزمائش دوستان باشند، بى دوست مى شود.

ههركه هه ركه س.
هر كس هر كس است. بازار آشفته است. بل بشو است كى به كيه.

ههركه يارى نيبه، مه ده دكارى نيبه.
كسى كه يار ندارد مددكار ندارد.

هه پگاو دوروس مه كه.
آب را گل آلود مكن. اختلاف ايجاد مكن.
هه پگم داپيتا، هه رله هه لوى بى خوا نه چى.

هه پ گم داپیتتا: به معنی: گل بر تو زدم. اصلاحی است بر ناخوش ایند داشتن کسی. گویند تازه عروسی، شوهر از وی حلوا خواسته، او نمی دانسته که در حلوا نمک نمی ریزند، دم در کوچه رفته، به کسی که از آنجا عبور می کرده، متلک می زند و می گوید: گل بر تو، که به حلوا بی نمک شبیهی. عابر در جوابش می گوید: خانم ببخشید: اگر نمی دانی بدان که در حلوا نمک نمی ریزند، تازه عروس بلافاصله برگشته و به تهیه حلوا پرداخته است.

هه پگ نم دریاگ ناویکی به سه.

گل نمدار یا خاک نمدار، آب کم میخاود. دانا را اشاره ای کافی است.

هه ر گولی بویه کی هه س.

هر گلی بوی مخصوص دارد. هر چیزی مزه بخصوصی دارد.

هه ر گولیکو داگه، له سه ر خواه تو داگه.

هر گلی زدی به سر خودت زدی. هر کمکی بکنی به خودت کمک کرده ای و اگر ضرر بزنی به خودت زده ای.

هه پگ هه سه، به هه ر تک ده سه.

گل سفت است، با هر دو دست. کنایه: بدین معنی است: بدبختی روی آورده، با دو دست گل به سر بریز.

هه ر گیانداری ملؤزمیکی هه س.

هر جانداری مخالف و ضدی دارد. رجوع شود به: هه ر شکاری.....

هه ر گیایی له باهیری نه چاری.

هر گیاه از سرزمین بایری را می جود. پراکنده صحبت می کند. هذیان می گوید.

هه ر لایی ناشه، که چه ل فه راشه.

هر جا آتش است، کچل فراش است. نخود هر آتش کسی که در هر کاری دخالت کند.

هه ر له ده نگ ده ره اتنی کردگه.

هنری جز قیل و قال ندارد. هر می تواند داد بکشد.

هه ر له کاره که ی زیزی نه چی.

به کار فلانی شبیه است. برای کار نامرتب و بی مورد گفته می شود.

هه ر مائی ره سم و یاسایه کی هه س.

هر خانه ای آداب و رسومی دارد.

هر دهی رسم و عادتت دارد

هر زمینی سعادتت دارد

"اوحدی"

هر ملدریژی و شتر نیبه .

هر گردن درازی شتر نیست. نظیر: هر گردی گردو نیست.

هر مله یهك سهخته برؤ بیگره .

هر گردنه ای سخت است برو بگیر. بهر جا شکایت می‌بری ببر.

هر منالی به لای باوك و دایك خوه یه و خوه شه ویسه .

هر بچه ای نزد پدر و مادر خویش عزیز است.

اگر چند فرزند چون دیو زشت

بود نزد مادر چون حور بهشت

"اسدی"

هر مه لی میوه خور بی، میوه به داره و نامینن .

هر مرغی میوه خورد، میوه بر درخت نماند. هر کسی را بهر کاری ساختند.

هر میمان که نه چی:

جملهء توهینی و استهزایی: به مهمان خر شبیه است، مهمان و مهماندار هر دو در محل توهین اند.

هر وا نه زانم، سهگ خواردی.

پندارم که سهگ خورد. بر فقدان آن دریغم ناید.

هر وهخت قه شقه ره بیټ، گورگ هابه شونیه و.

هر وقت در (بیابان) زغن (زاغی) ظاهر شود گرگ به دنبال دارد.

هر وهختی گمیژت که ف، بکات.

هر وقت ادارات کف کند... هر وقت دلت بخواهد.

هر وهختی گمیزی بگیرگن تیتته سهروه ختمانه و.

هر وقت کارش گیر بیفتد بسراغ مامی آید.

هر وقت اندرارش بند بیاید به سراغ مامی آید.

هر وهسه بز.

مانند بز است. کسبکه از جاهای سخت و خطرناک عبور می کند.

ههروهسه پهز.

درست به گوسفند می ماند. احمق، ساده، بی آزار.

ههروهسه مامر ئاسیاوان.

درست مثل مرغ آسیابان است. جسور، طمعکار.

ههروهک ویشتر قول ئهئی.

چون شتر گام بر می دارد. شخصی قد بلند و با گامهای بلند.

ههروهس رووی تی کردگه، به خواهی نازانی.

در معرض بهمن قرار گرفته متوجه نیست. بدبختی به او روی آورده و از آن غافل است.

ههپرهشهی کوردی، زاورم بردی.

با تهدید کردی، مرا ترسانندی.

ههزار چه قو دوروس ئهکا، به کیکی دهسهی نییه.

هزار چاقو میسازد یکی را دسته نمی اندازد. هزار وعده می دهد یکی را عمل نمی کند. شخص نادرست و بدقول.

ههزار ههکیم به قهوه درده داری نازانی.

هزار پزشک به اندازه صاحب دردی از مداوا آگاهی ندارد. ضرب خورده جراح است.

ههزار سوزن، کار گاو ئاسنی ناکا.

هزار سوزن کار گاو آهنی نکند. هزاران جوان کار پیری نکند و بر عکس.

هزار شیری به نیم شپم.

شیر یا شیر به معنی شیشک بستن لاتها. لاتها و عربده کشها در مقابل یکدیگر است. کسی از حد نهایی بی معرفتی خود تعریف کند گوید، هزار شیشک بستنش در برابر نیم شیشک من.

زنان گستاخ و جسور نیز این مثل را در مشاجرات لفظی خود بیان می کنند. هزار حرفش در مقابل یک حرفم. هزار عملش در مقابل یک عمل من.

ههزار فاتحه به مووچه هه لویاهک ناوی.

هزار فاتحه چون یک لقمه حلوا نیست. یک لقمه نان و حلوا دادن در راه مرده ثوابش بیش از ثواب هزار سوره فاتحه است.

هزار که فنی زهرد کرد.

هزار کفن زرد کرد. کنایه از ترس و وحشت کسی.

هزار وهک من و تو، نه واته کانی و به تینگی نه یگه پنیته و.

هزار چون من و ترا سر چشمه می برد و تشنه برمی گرداند. شخصی بسیار مکار و حیله گر.

هزار وهک من و تو به ناوده سگه ری ناون.

هزار چون من و تو به نوکرش نمی شوند. انسانی فهمیده، دانشمند و با وجدان.

هزار وهک من و تو، به نوکری ناگری.

هزار چون من و تو را به نوکر نمی گیرد. ثروتمند، متکبر و از خود راضی.

هزار یارم بی وهک خوئی و پهری

هر خوه تم نه وی و باقی بیوهی

اگر هزار معشوقه داشته باشم چون حور و پری، از آن میان فقط ترا می خواهم و مابقی محرومند.

هه ساره ی سوهه یله.

ستاره سهیل است. شخصی را گویند که کم پیداست و دیر دیر میتوان او را دید.

هه سپ (ده بزه) یا (نه بزه) سوار خو په سهند.

اسب چابک و جلد است، سوار خودپسند است و از خود تعریف می کند.

هه سی وا مهس نه کا.

دارد که مست می کند. هستی می آورد مستی.

هه سی مه سی تی ری.

هستی می آورد مستی. کثرت ثروت موجب لرزش و انحراف اخلاق می شود.

هه سی و ناخوات.

دارد و نمی خورد شخصی خسیس مراد است.

هه شت بی و له مشت بی، نهک نو بی و نه وی.

هشت باشد به شرطی در مشت باشد، نه اینکه نه باشد و موجود نباشد. نظیر: کال
به ما رسیده بهتر از رسیده، نارسیده.

هه لاجیی لیو نه کا.

حلاجی لب می کند. غیبت و بدگویی می کند. و راجی می کند.

هه لپرووسقیگاه.

رنگش پریده. مضطرب بنظر می رسد.

هه لت هاورد؟

بالاخره (نخم مرغ را) به جوجه تبدیل کردی؟

کسی که هفت زیادی را برای کاری سبکی گذرانده باشد، گویند.

هه لخراندن.

تحریک کردن و انگولک کردن کسی.

هه لخستن.

چیزی را به بالا پرت کردن. آویختن رخت بر طناب. کنایه از خوردن و تمام
کردن چیزی.

هه لخستنه وه.

ورپردن و جست و خیز کردن.

هه لدانن.

پرده یا چیزی از این قبیل را بالا زدن. بادبادک یا شبیه آن را به هوا سپردن.

هه لدیراندن.

توضیح: (هه) در کردی حرف صعود است و معنی (هه لدیراندن) فعل متعدی از
(هه لدیران) فعل لازم که به معنی: فرو افتادن است می باشد و در اصطلاح این است
که کسی را به پرتگاه یا لب چاه برده فرو اندازند.

هه لپرووشیانه وه.

بهم خوردن کاری. باطل شدن معامله و قراردادی.

هه لسوراندن.

گرداندن. چرخانیدن. گیج کردن. سرگردان ساختن.

هه‌لسووپین.

دورزدن و گیج خوردن.

هه‌لشیواندن.

متعدی هه‌لشیویان. بهم زدن کاری و باطل کردن معامله و قرارداددی.

هه‌لفراندن.

متعدی (هه‌لفرین) پرواز دادن و به هوا فرستادن.

هه‌لکه‌فت.

اتفاق، پیش آمده و به‌معنی ماضی نیز گفته شود.

هه‌لکه‌فتن.

به‌مقام رسیدن افراری را‌گونید که غیر منتظره باشد.

هه‌لکه‌فتگه به‌رهۆز.

پیش افتاده قافله و ایل و خانواده. بیشتر به طعنه و تمسخر گفته شود. محبوب و مورد توجه.

هه‌لگرساندن.

برافروختن آتش. در اصطلاح: عصبانی کردن و به‌خشم آوردن است.

هه‌لگوزاندن.

مایعات را از گودی و چاه بر آوردن. آب را از چاه کشیدن.

هه‌للووشاندن.

دهان در مایع و یا ماست و مانند آن نهادن و آنرا بالا کشیدن.

هه‌لوا به‌ش‌ئه‌که‌نه‌و؟

به‌عه‌ده‌ای‌که‌بی‌مورد‌اجتماع‌کرده‌اند،‌گویند:‌مگر‌حلوا‌پخش‌می‌کنند؟

هه‌لوا‌خواردن‌مایه‌ی‌که‌م‌ده‌سه‌لآتییه‌.

حلوا‌خواردن‌از‌لاعلاجی‌است.‌نان‌و‌پیاز‌یا‌نان‌و‌سبزی‌خوردن‌از‌لاعلاجی‌است.

هه‌لوا‌خوهر‌پای‌تاوت.

کسی‌که‌در‌سن‌شصت‌سالگی‌یا‌بیشتر‌صاحب‌بچه‌شود.‌بچه‌اش‌را‌(حلوا‌خوری‌پای‌تابوت)‌گویند.

هه‌لوا هه‌لوا، دهم شیرین.
به حلوا حلوا گفتن دهن شیرین نمی‌شود. شیرین نشود دهن به حلوا گفتن. به
عمل کار بر آید به سخندانی نیست.

هه‌له‌مه گولخار.
رنگهای قاطی و چیزهای مخلوط و شلوغ بلوغ. شلم شوربا.

هه‌لین تی به‌لین ئه‌وات.
هه‌لین و به‌لین، معنیشان مشخص نیست. کنایه: آه در بساط نیست.

هه‌مای هه‌م دۆسم.
از وضع اخلاق و رفتار دختری می‌پرسند، مخاطب در جواب گوید: (هه‌مای هه‌م
دۆسم) شاید این جمله مخفف، همتای همه دوستهایم، باشد یعنی (برای دوست
شایسته است).

هه‌مۆ داره وادیاره.
گویا گلابی دارد. کنایه از وجود چیزی و یا درست بودن مطلبی خبر می‌دهند.

هه‌م زیاره‌ت هه‌م تجاره‌ت.
هم زیارت، هم تجارت.

هه‌م لیفه هه‌م دۆشه‌که.
هم لحاف است هم تشک. به مزاح: زن چاق و فربه را گویند.

هه‌موو ریگه‌یه‌ک بو بانه ئه‌چی.
همه راهها به بانه می‌رود. همه مذاهب به پرستش خدا ختم می‌شود. پایان همه
راهها یکی است.

هه‌مه کاره و که‌م رۆزی.
همه کاره و کم در آمد.

هه‌مه‌کاره و هه‌یج کاره.
همه کاره و هیچ کاره. کسی را که در هر کار سر رشته ندارد اما بیکار و بی
درآمد است.

هه‌میشه باران ناواری.
همیشه باران نمی‌بارد. روزگار بر یک حال نیست.

همیشه به گردش.

همیشه در سیر و سیاحت. خوش آمدن گفتن به کسی که از گردش باز آمده باشد.

همیشه گوزه به ساق نایتنه و له کانی.

همیشه کوزه به سالم از چشمه باز نمی‌گردد. همیشه سبو از آب درست برنیاید.
"قابوسنامه"

همیشه له زه‌ماوه‌نا بی.

همیشه در شادی و عروسی باشد. خوش آمد گفتن به کسی که از عروسی باز گشته است.

هناسه‌ت له چِگه‌ی گهرمه و دهرتی.

نفس‌ت از جای گرمی درمی‌آید. بی‌خالی. آلوده خاطرید. به‌چیزی نمی‌اندیشی که مرا از شکایت زندگی منع می‌کنی.

هناسه‌ی سهردم کِیف له بن تیروی

داخم خوای من چه‌ت به سهر بیروی

آه سرد من کوه را از بن می‌کند. براستی خدای من ترا بچه‌روزی اندازد.

هناسه‌ی سهرده و بووگه.

نفسش سرد شده. بدنش از حرارت افتاده. مرده است.

هن بالای هر که‌س غالب وه پای ویش

حفت یا شه‌ش و نیم هیچ نه‌بو نه‌ندیش

هست اندازه‌ی قد هر کس غالباً از روی اندازه‌ی پایش. بدون تردید هفت یا شش برابر و نیم. مثل کردی اورامی است می‌گوید: قد هر کس شش و نیم یا هفت برابر اندازه‌ی پایش است.

هن‌گور نه‌روانی به هن‌گورا، ناو نه‌گری.

انگور به انگور نگاه می‌کند، آبدار می‌شود. کسی که ناراحتی دیگران موجب سرمشق و تقویت روحی او می‌شود. کوچکتر از رفتار بزرگتر سرمشق می‌گیرد.

هن‌گوین له دهم نه‌خوه‌شا تاله.

عسل به مزاق بیمار تلخ است.

به‌نزد مردم بیمار ناخوش است شکر

شگفت نیست که ما نزد تو زکفاریم

"ناصر خسرو"

هه‌نگوئین نیه تا ئه‌نگوسی لی به‌ن.
عسل نیست که انگشت بز نند. کسی را گویند که منع بیرون رفتن دخترش شود.

هه‌نگوئین و کاله‌ک ناکه‌فنه یه‌ک.
عسل و خربزه با هم خوردن به مزاج سازگار نیست.

هه‌نی مه‌نه ژیر بال‌م.
هندوانه زیر بغلم مگذار. مرا گول مزن و مغرور مکن.

هه‌نیه کۆله.
هندوانه نارس. سر بچه را به هندوانه نارس تشبیه کرده اند.

هه‌والّ بو‌هن بۆ میران

کاره‌که‌ر کاره‌که‌ر مه‌گیران
برای بزرگان و امیران خبر ببرید، آنکه زیر دست و فرمانبر بود اکنون بزرگا و
زیر دستان دارد. مثل بسیار قدیمی است.

هه‌والّ بو‌هن بۆ میران

وه‌رزیر وه‌رزیر مه‌گیران
خبر ببرید به بزرگان، که فقیران و کارگران ده کارگر گرفته اند. چون مثل بالا.

هه‌وای به‌رم داگیه له سه‌رم.
در مورد اشخاص جلف و بوالهوس گفته می‌شود: هوای برم زده به سرم.

هه‌وای شه‌له‌م، داگیه له که‌له‌م.
برای کسی که آرزوی خوردن چیزی کند، گویند: هوای شلغم خوردن به‌سرش
زده است.

هه‌ورامی تۆشه خوه‌ر.
اورامی توشه خور. کسی را گویند که از سوقات و ره‌آورد خود می خورد.

هه‌ورامی دلّی‌ها به‌نان تیریه‌و.
اورامی به آرزوی خوردن نان تیری است. نان تیری همچون نان تبریزی است
اما بر روی ساج برشته شود نه در تنور. مثل در مور کسی گفته میشود که در
آرزوی چیزی مشکل الوصل است.

هه‌ور بکه و مه‌واره.

ابر کن و مبار. (در برابر تقصیر زیردستان خشمگین شوید، اما تلافی نجوید).

ههورت بوی و بارانت نهوی.

ابر داشته باش و باران نداشته باش. عصبانی شو اما عکس العمل نشان مده.

ههور سوور بارانی دور.

ابر سرخ بارانش دور است. ابر سرخ باران ندارد.

ههورگر به که له که ئاو ئه خواته و.

کوزه گر از کوزه شکسته آب می خورد. آنانکه غنی ترند، محتاج ترند. پسر فقیه بی سواد می شود.

ههوره.

هوا ابری است. در حالی که صلاح نباشد مطلبی عنوان شود و با همین جمله به طرف می فهمانند که: نباید دنبال قضیه را گرفت.

ههوساری دامالیاگه.

جسور و افسار گسیخته.

ههولی لی هاتگه.

هول و سر اسیمه شده. طمع او را بر داشته.

ههوس بهرم، داگیه له سه رم.

هوس جلوم به سرم زده. در مورد کسی گفته می شود که هوس زن گرفتن و یا هوس انجام کار بدی کرده باشد.

ههوس نامری، خهوی پیا ئه که فی، وهختی هه لسی، به ئه شته های سافتره و

هه لئه سی.

هوس نمی میرد به خواب می رود، وقتی بیدار می شود، با اشتباهی صافتری بر می خیزد.

شخصی هوسباز، قمار باز، باده نوش، هنگامی که شرائط ارتکاب و انجام عملش قطع شود مسیر عمل و فکر خود را موقتاً عوض می کند اگر شرائط عود کند و زمان و مکان را مطابق میل یابد با شور و ولع به کار پردازد.

هه و هه و دوای گورگ.

هی بدنبال گرگ. داد و فریاد بدنبال دزد. بر گذشته حسرت آوردن خطاست.

ههوه له هیوهر ژن خاستره .
هوو بهتر از جاری است .

ههوه ههوه جه‌لد نه‌کا، هیوهر ژن رهنګ نه‌کا .
هوو موجب زرنګی هوو می‌شود، جاری، جاری را عیب نهد و با وی سازش نکند .

ههی هوو ز وهک شیر دا بو پیر دا .
کنایه: عدم رضایت کسی از دلخوش کردن وی در زمان دور . چون: کی بماند .

هیچ چتی بی حکمت نییه .
هیچ چیز بی حکمت نیست . هر چیزی خاصیتی دارد .

هیچ چتی بی دلیل نییه .
هیچ چیزی بی دلیل آفریده نشده .

هیچ خراوی نه‌پوی، خاسی بیته جیگه‌ی .
هیچ بدی نرفت که خوبی جایگزینش شود . نظیر: رحمت بر کفن دزد اولی .

هی خراویک بی دلیل نییه، هیچ خاسیکیج بی دلیل نییه .
هیچ بدی بی دلیل نیست، هیچ خوبی هم بی لیل نیست . هر کارد منشأ دارد .

هیچ دایکی جه‌رگی نه‌سووتی .
(الهی) هیچ مادری جگرش نسوزد (داغدار نشود) .

هیچ ده‌وایه‌ک بی حکمت نییه .
هیچ دوایی بی خاصیت نیست .

هیچ قورتی له ریگه‌یا، خوهی ناگری .
هیچ صدمه و سختی در برابرش یارای مقاومت ندارد .

هیچ که‌س به دوی خوهی نایژی تورش .
هیچ کس به دوغ خودش نمی‌گوید ترش . کس نگوید که دوغ من ترش است .

هیچ که‌س به موفته چت نادات به که‌س .
هیچ کس مفت چیزی به کسی نمی‌دهد . کسی رایگان چیزی ندهد به کس .

هیچ که‌س به موفته کار بو که‌س نا‌کا .

کسی مفت و مجانی برای کسی کار نکند. (این کار کردن هم علتی دارد).

هیچ کس بیّ نه جهل نامریّ.

کسی بیّ اجل نمی‌میرد.

هیچ کس خراوی خوهی گه‌ره‌ک نییه.

هیچ کس بد خود را نمی‌خواهد. هیچ بنده به خویش بد نخواهد.

"تاریخ بیهقی"

هیچ کس دو ده‌فعه نایته دنیا.

هیچ کس دو بار به‌دنیا نمی‌آید. در تشویق بر توبه و انصراف از اعمال بد و اغتنام وقت، گویند...

هیچ کس دوی خوهی به تورش نازانیّ.

هیچ کس دوغ خود را ترش نمی‌داند. کسی نگوید که دوغ من ترش است. کس به مال خود عیب نگیرد.

هیچ کس مالّ خوهی به عه‌بیدار نازانیّ.

کسی عیب به مال خود نگیرد.

هیچ کس نایزیّ دوی من تورشه.

هر کس در بهانه تیز هس است

کس نگوید که دوغ من ترش است

"نظامی"

هیچ کس عه‌یب خوهی ناوینیّ.

هیچکس عیب خود را نمی‌بیند. آدمی به عیب خویش نابینا بود.

"کیمیای سعادت"

هیچ گولیّ بیّ دپ‌ک نییه

هیچ گولیّ بیّ خار نیست. هیچکس بیّ عیب نیست.

هیچ له من و هیچ له تو.

هیچ از من و هیچ از تو. نی ز ما و نی ز تو، رو دم مزن.

"مولوی"

هیچ مائیّ بیّ داوا نه‌ویّ.

بمزاح: هیچ خانه ای بیّ جنگ و دعوا مباد.

هیچ مالی بی داوا نییه .
هیچ خانه ای بدون دعوا نیست .

هیچ مالی بی ساحتو نه وی .
هیچ سربازی بی سرپرست مباد . الهی هیچ خانه ای بی بزرگ نباشد .

هیچ مالی بی گه وره نه وی .
هیچ خانواده ای بی بزرگ و سرپرست مباد .

هیچ من و هیچ تو .
هیچ من و هیچ تو . سر به سر بی دردسر . بارضایت چیزی دادن و چیزی پس گرفتن .

هیچ نه دیگ .
هیچ ندیده . گدا رذل ، بی تمدن و فرهنگ .

هیچ تی ناگه بی .
چیزی نمی فهمد . خنگ و سفیه است .

هیچ حالی ناوی .
هیچ چیزی حالی نیست . چیزی سرش نمی شود .

هیچی سه ری ناچی .
چیزی سرش نمی شود . چیزی نمی داند .

هیچی لی نایی .
کاری از او ساخته نیست . بی لیاقت است .

هیسر بزایی که یکف بارو بهر

ئهوسا بوینی بالای سنه و بهر

مثل ، کردی اورامی و بسیار قدیمی است .
پسری از پدرش زن می خواهد ، پدر می گوید باید کاری کنی و بتوانی مخارج زن و بچه ات را تأمین کنی تا برای تو زن بگیرم ، بعد از اینکه به او ثابت می کند که تو اهل کار نیستی و لش و بیکاره ای ، مثل را بدین معنی برایش می گوید . قاطر بزاید (که نمی زاید) درخت گیگم ثمر دهد (درخت جنگلی و بی ثمر) . آن وقت قد و بالای صنوبرت را می بینی . ثلویحاً به او می فهماند که هرگز به آرزویت نخواهی رسید . مادام که بی عار و بی کار باشی .

همیشتا پای گهرمه و نهوگه .
هنوز پایش گرم نشده. آنقدر از اقامتش نگذشته است که امور آشنایی حاصل کند.

همیشتا تالی و سؤلی نه چه شتگه .
هنوز سرد و گرم روزگار نچشیده. کم خرد و کم تجربه است.

همیشتا خهیر و شهر به شه و نه کریاگه .
هنوز خبروشر تقسیم نشده است. درمورد گدایی که کلهء سحر در خانه‌ها را می‌کوبد.

همیشتا سه‌ری له هیلکه نه جووقانگه .
هنوز سر از تخم بیرون نیاورده است. هنوز کبکش خروس نخوانده. بوی شیر از دهانش می‌آید.

هیلانه‌ی زهرده‌واله نه شیونئ .
لانه زنیور به هم میزند. دشمنان را بر خود میثوراند.
هیلکه نه‌که‌ی .

تخم می‌گذاری؟ خطاب به کسی سرمترات.
هیلکه به بن به‌خه‌ل، نه ورژئی .
در مورد پر حرارت بودن دختران، گویند: تخم مرغ را زیر بغل می‌پزد.

هیلکه‌و و رۆنی خواردگه .
نیمرو خورده، کله گنجشک خورده. مغز گنجشک خورده. (کسی که زیاد پر حرفی کند، گویند).

هیلکه‌ی ئیمرو له مامر سۆزی خاستره .
تخم امروز بهتر از مرغ فردا است. سیلی نقد به از حلوی نسیه.

هیلکه‌ی دوو زهردینه‌م بو نه‌کا .
تخم دو زده برایم می‌گذارد. (چه سودی برای من دارد؟).

همیمه‌ت ها به لای فه‌قیره‌و .
همت نزد اشخاص فقیر است. بخشش و بزرگ منشی وی را بی چیز و فقیر نموده است.

هیوهرژن گهل، جلیان له ناھو یه غانا به یه کهو جهنگ ئه کهن.
جاری ها لباسشان در یغدان با هم نزاع دارند. (چه رسد به خودشان). رخت دو
جاری را در یک تشت نمیتوان شست.

هیوهر ژن هیوهر ژن جهلد ئه کا.
جاری جاری را چابک می کند. دو جاری در یک جا در رقابت اند.

حرف "ای"

یا باوه‌گوپ‌گوپ، ماتم بۆ جفتی کوپ.

در نزدیکی شهر قروه از خاک کردستان بر سر راه همدان دو تپهء نزدیک بهم به فاصله نیم کیلو متر وجود دارد که بر روی یکی چشمه و استخری موجود است که آب چشمه در طعم و مزه شبیه لیموناد و گوارا است و آبی است معدنی. بر روی تپه ای دیگر سوراخی هست که از آن سوراخ باد هوای متراکمی با فشار زیاد بیرون می آید. این محل به (بابا گور گور) معروف است، آنطور که سینه به سینه محفوظ مانده چنین است: مردی زاهد و عارف در آن محل سکنی داشته، روزی به‌مراه بچه اش از روی تپه عبور می‌کرده، ناگاه مار بزرگی ظاهر می‌شود، بچه می‌ترسد و می‌گوید بابا نگاه کن، نگاه کن (بابا گور، گور) نام گذاری می‌کنند. گویا زاهد بر روی همان تپه که سوراخ باد در آن موجود است دفن شده، مردمی که درد و مرضی دارند بدانجا می‌روند و خود را در استخر آب معدنی شستشو می‌دهند و از آب چشمه می‌نوشند و بر روی سوراخ هوا می‌روند و نیت و تقال می‌کنند و سکه و گاهی انگشتر و طلاآلات خود را در آن سوراخ می‌اندازند در اثر فشار هوا سکه و اشیاء مزبور اکثر اوقات بالا می‌آید که به فال نیک می‌گیرند، گاهی در گوشه و کنار گیر گیر می‌کند و ممکن است به‌همراه سکه و اشیاء شخصی دیگر بالا بیاید. زنان نازا هم که بدین محل می‌آیند پس از غسل کردن در استخر در این سوراخ چیزی می‌اندازند، نیتی که می‌کنند این است که می‌گویند: (ای بابا گور گور آمدم برای دو پسر) این مثل از دیر زمان بهمین عبارت بر زبانها جاری است.

یا خوا ئه م دهس موحتاح ئه و دهس نه‌وی.

خدا کند این دست محتاج آن دست نشود.

به غمخوارگی جز سر انگشت من

نخارد کسی در جهان پشت من

یار باقی سوحبهت باقی.

یار باقی، صحبت باقی. گاهی برای انذار و تهدید است: بالاخره بهم می‌رسیم و حرفهایمان را میزنیم.

گر بماندیم زنده، بردوزیم

جامه ای کز فراق چاک شده

ور بمردیم عذر ما ببذیر

ای بسا آرزو که خاک شده

یا زه‌نگی زه‌نگ، یا رومی روم.

یا زنگی زنگ یا رومی روم. بر یک حال و عقیده پا بر جا باش.

از اول زنگبار، تا آخر روم
با دوست مبارکیم و با دشمن شوم
یا سخت چو سنگ باش یا نرم چو موم
یا زنگی زنگ باش یا رومی روم

یاسین به گوچکه‌ی که را خواه‌ندن.

یاسین به‌گوش خر خواندن. نصیحت کردن کسی که نپذیرد چون.... است
کی سزد حجت بیهوده سوی جاهل
پیش گوساله نشاید که قرآن خوانی

"ناصر خسرو"

یا عمر، کی بمینی، کی نه مینی.

ای عمر: که بماند و که بمیرد، که مرده و که زنده.

یا که‌له کوشتن یا هوار گوزتن.

یا خوک کشتن یا تغییر دادن هوار. هوار: محل اقامت بیلاقی کوچ نشینان.

یا م له خه‌وا، یا له م ئاوا.

یا در خواب یا در آب. (زن پسند کردن).

یا نه سیب یا قسمه‌ت.

یا نصیب و یا قسمت. تا سال دیگر که بماند و که بخورد.

یا نی منیچ نه‌هل به‌قیه‌م.

رجوع شود به: خه یاتی مردو.....

یا نی منیچ هه‌نانیم.

در مورد کسی که قیافه گرفته و خود را جلوه دهد، گویند: یعنی من هم هستم.

یا و تون زوو نه‌ره‌ق نه‌کا.

تب تند زود عرق می‌کند. عشق آتشین زود سرد می‌شود.

یا وشتر به و بار بوه، یا مه‌ل به‌و، (بفره) (بال بگره‌وه).

یا شتر باش و بار ببر، یا چرنده باش و پرواز کن. یا زنگی زنگ یا رومی روم.

به شتر مرغ گفتند بار ببر، گفت مرغم، گفتند ببر، گفت شترم.

یه‌خه چاکی رسوایی تی‌ری.

گردن کلفتی و الواطی، رسوایی و پشیمانی آرد.

یه زده دوره، گه ز نزدیکه .
یزد دور است گز و متر نزدیک است. همدان دور است گردویش نزدیک است.

یه که دهسی هه‌لی مه‌گه .
یکدستی بلند مکن. یکدستی برداشتن. یکدستی گرفتن (با حقارت به کسی نگرستن و تحویل نگرستن).

یه که شه و میمانم و یه که سال دوعاگز .
یک شب مهمان و یک سال دعاگو .

یه که نه زهر حه‌لاله .
یک نظر حلال است. کسی که بخواهد زنی را به عقد خود در آورد یک بار و یا سه بار دیدن زن شرعاً بر او حلال است.

یه کی به رُوژا و شتری نه‌دهی، نه‌یوت به شه‌وان خه‌یاته نه‌که‌م به کونا دهرزیا .
یکی بروز روشن شتر را نمی‌دید، می‌گفت، (ادعا می‌کرد) من به شب تاریک رشته را از سوراخ سوزن می‌گذارم.

یه کی بیژه و یه کی بژنه‌وه .
یکی بگو، یکی بشنو. بد کنی، بدگویی و بدبینی بد شنوی.

یه کی بیژی، دوان نه‌ژنه‌وی .
یک ناسزایی بگویی، دو می‌شنوی. کلوخ انداز را پاداش سنگ است.

یه کی ترئیش نه‌کیشی و یه کی تر ناز نه‌کات .
یکی درد می‌کشد دیگری ناز می‌کند. یکی از بام افتاد دیگری را گردن شکست.

یه کی، دهسی نه‌شکیا، پایان نه‌گرته‌و .
یکی دستش می‌شکست پایش را جا می‌انداختند .
پیر مردی ز نزع می‌نالید
پیر زن صندلش همی مالید

یه کی قهرزبان پی نه‌دها، نه‌یوب له ره‌حم خواوه قهرز دارنیم .
یکی را قرض نمی‌دادند می‌گفت: به لطف خدا بدهکار نیستم.

یه کیکیان ریگه نه‌دها ناو ناوایی، هه‌وال مال قیخای نه‌پرسی .
یکی را بده‌راه نمی‌دادند، گفت: تیر و ترکش مرا به خانه‌ء کدخدا ببرید.

یه کیکیان مهن بن و یه کیکیان نیم مهن.
باید یکی من باشد و یکی نیم من. در مشاجره و برخورد باید یکی کوتاه بیاید تا
دعوا بخوابد.

یه کیّ له ئاسیاوه ئه هات و هه والّ گه نمی ئه پرسى.
یکی از آسیاب می آمد و از گندم می پرسید. ده میبینی و فرسنگ می پرسى؟

یه کیّ له دئیوه ئه هات و هه والّ مائّ قیّخای ئه پرسى.
یکی از ده می آمد و خبر از خانه کد خدا میگرفت. ده میبینی و فرسنگ می
پرسى؟

یه کیّ له روژ چوارشه مه دا پوولّ ئه دوریتهو، یه کیّ پوولّ گوم ئه کا.
یکی در روز چهارشنبه پول پیدا می کند، یکی پول گم میکند. روز چهارشنبه بی
مورد بدشگون شده.

یه کیّ له شاره و ئه هات و هه والّ شارى ئه پرسى.
یکی از شهر می آمد و از شهر و وقایع آن سؤال می کرد.

یه کیّ نان نهو، ئه چوو پیازی ئه سه ند.
یکی نان نداشت پیاز می خرید. یکی خر نداشت پالان می خرید.

یه کیّ نان نهو بخوات، پیازی ئه خوارد ئه شته های بگرگیتّهو.
یکی نان نداشت بخورد پیاز می خورد که اشتهايش باز شود. افراط و تفریط و
کارهای ضد و نقیض انجام دادن.

یه کیّ نییه دیان خهبرى پیا بنى.
کسی نیست که او را دلجویی و ترحم کند. کسی به او وقعی نمی نهد. همه از او بد
می گویند.

چیستان "مهتهل"

ئەپویتیو، لا ناکاتەو.
می‌رود و بە عقب نگاه نمی‌کند.

ئاو "آب"

ئەسپە رەشەیی چل قەمتەرە، ھەر قەمتەری چل نۆکەرە.
اسب سیاھی است که چهل افسار دارد، هر افسارش دارای چهل نوکر است.
رەشمال "خیمە، چادر"

ئەم سەر کەری و ئەو سەر کەری، پارە کەری و پینە کەری.
این سر کن و آن سر کن، پارە کن و وصلە کن.
بەرگدروو "خیاط، درزی"

ئەو لا دیوار، ئەو لا دیوار، ناو راسە کەیی سەگێکی ھار.
این طرف دیوار، آن طرف دیوار، در وسطش سگی ھار.
زار و زمان "دەھان و زبەن"

بانیکە و دووکانیکە، چوار بزن و شوانیکە.
بامی است و دکانی است، چہار بز و شبانی است.
دەست و قامک "دست و انگشتان"

بە روژا ئاوسە و بە شەوا قسەرە.
بەروز آبیستن و بە شب شکم خالی از بچہ. (قسر، نازا)
کەوش "کفش و پای افزار"

بە شەوا خانمە و بە روژا کلفەت.
بە شب خانم است و بە روز کلفت.
گەسک "جارو"

بیگری گەلە گالییکە، بەری بەی پیر مائییکە.
اگر بگیری اندک است، اگر رھایش کنی پر خانە ایست.
نەفس "شکم و نفس"

بی گیانه و به شون گیاندارا ئه پوی.
بی جان است و به دنبال جاندار می رود.

فیشهك "فشنگ"

بیگری مشتیکه، به ری بهی ده شتیکه.
بگیری یک مشت است، رهایش کنی به اندازه دشتی است.

چاو "چشم"

پهنج په نجهی علی، وابسته به دار، باوکی له پولا، دایکی له مه غار، به چکه ی
هه لئیری وه ك ده نکه ی هه نار.

پنج پنجه علی، وابسته به درخت، پدرش از پولاد، مادرش ادر غار، بچه می
آورد چون دانه انار؟!

تالی هه وریشم، تا به غا ئه یکتشم.
یک رشته ابریشم را تا بغداد می کشم.

ریگا "جاده"

ته په گرده له، هیلکه.
تپهء گرد، با گیاه خرد و ریز.

سه ر مرؤف "سر انسان"

ته پی ئه که یتو پری ئه که ی، ئه یکه یته خوه تا و حه زی پی ئه که ی.
ترش می کنی و پرش می کنی، بخودت فرو می کنی و خوشت می آید.

که وچك "قاشق"

چالیکم هه س چل گه زی، چل خاتونی تی به زی، پریه له ورده ده رزی.
چاهی دارم چهل متری که چهل خانم در آن داخل شدند، پر است از سوزن ریز
ریز.

کنگ "کنگر"

جل و ئه دورنی بۆ هه چی که سه و خوه ی رووت ئه گه پی.
لباس برای هر کس می دوزد و خود برهنه می گردد.

ده رزی "سوزن"

چتیکم هس چتانی، هاله ناو بوخچه‌ی سولتانی، ناوی نه‌خوه‌ی یا دانی؟
چیزی دارم به حقیقت چیز است، در داخل بقچه سلطانی قرار دارد، آبش را می
خوری یا دانه اش را؟

پاشه‌رۆکی له‌ش "مدفوعات بدن"

چل تاق چل نیم تاق، چل حۆریی ناو چاو زاق.
چهل طاق و چهل نیم طاق، با چهل حوری درخشان چشم.

هه‌نار "انار"

حه‌فتاو دو دهر دده‌وا ئه‌کا و خوه‌ی ده‌وایی نییه.
هفتاد و دو درد را دوا میکند و خود دوا ندارد.

تلیک "تریاک"

خالۆ ! هه‌لسه‌ بیره‌وه، باوتوکم بانگت ئه‌کا، باواته.
دایی ! یا شو بیا و پدرم که تو را صدا می‌زند پدر بزرگت است. در میان مثلها
شرح داده شده است.

دو ئاو له جامی، هه‌ریه‌که له ره‌نگی.
دو آب در یک ظرف هر کدام از یک رنگ.

هیلکه "تخم مرغ"

ده‌سمالیکه چوار گوشه، پریه له ورده پیشه.
دستمالی است چهار گوش، پر است از خرده استخوان.

ئاسمان "آسمان"

رۆویییه زهرده‌گ له کونا مرده‌گ.

روباه زرد رنگ، مرده در سوراخ. روغن داخل خیک (در سابق به‌جای حلب
خیک استفاده می‌شد).

ژیری ئاوه و بانی ئاگره.

زیرش آب است و رویش آتش.

مکیان "قلیان"

ساج زل زل، که‌فته مه‌نزل، کوله‌که جمی، به‌غا رمی.

ساج بزرگ بزرگ در جایگاه افتاد، ستون حرکت کرد، بغداد ویران شد.

هه‌ور "ابر"

سەر له زهوی پا به ره و ژوور، که وای سهوز و میزه ره ی سوور.
سر بر زمین پارو به بالا، قبا ی سبز و عامهء سرخ.

چه ونده ر "چغندر"

سه ره که ی ته سکه و بنه که ی بلاوه، نه گه ر ژیری بیژه کلاوه.
سرش جمع و تهش باز است اگر عاقلی بگو کلاه است.

کلاو "کلاه"

سه وزه وه که خیار، به رزه وه که چنار، تورشه وه که هه نار.
سبز است چون خیار، بلند است چون چنار، ترش است چون انار.

ریواس "ریواس"

سی شهش و سی چوار، له و دوا به هار، شهشی بایه و شهش بو رانه، شهش سیوه ری
ژیر دارانه.

سه شش تا و سه چهار تا، بعد از آن بهار است از این مقدار مدت شش شبانه
روز با دو شش دیگر بوران است، بعد از شش دیگر سایه زیر درختان شروع می
شود.

"فروردین ماه"

فاسقی خه مسه دیاره، قه له بازه و کۆلاره، دوو پیشکه و مشک و ماره.
فاسق خه مسه از دور پیدا است، زغن و قرقی و کژدم و موش و مار است. به ظن
قوی اشاره به تابستان است که این پنج جاندار در آن فصل بیشتر ظاهر می شوند.

هاوین "تابستان"

کاشی چینی ناوی دوو په نگ.

کاشی چینی آبش دو رنگ.

هیلکه "تخم مرغ"

کوته نالی به وه عده ی سالی، خسته مه چالی.

یک تکه نعل را به وعده یک سال در چاه انداختم، (کره خر است که دوازده ماه
در شکم جا دارد).

جاشه که ر "کره خر"

کوپر کوپمه و برای شوومه.

پسر پسر م است و برادر شوهر م. (در امثال بطور مشروح ذکر شده است).

له پرا نیمه‌س و له نیمه‌دا پې.

در پر نیمه است و در نیمه پر است. ماه در قرص تمام در نیمه ماه است و وقتی ماه تمام می‌شود و به سی روز می‌رسد ماه نصف و قرص ناقص می‌شود.

مزگتی گۆشته، محرایی ناوه، هر کهس هه‌لی هاورد ئه‌قلی ته‌واوه.
مسجدش گوشت است محرایش آب است، هر کس توانست بگوید چیست عقلش کامل است.

ماسی "ماهی"

وهسه کراس و ده‌رزیی نه‌دیگه، وهسه ئارد و ئاسیایوی نه‌دیگه، وهسه دار و خه‌پاتی نه‌دیگه.

چون پیراهن است و سوزن بخود ندیده، چون آرد است و آسیا هم ندیده، چون درخت و چوب است و چوب تراش و صافکار ندیده.

سرینچک "سنجد"

هه‌ر ئه‌رویتو خاک ئه‌کا به سه‌ر خوه‌یا.

هی می‌رود و خاک بر سر خود می‌ریزد.

گاسن "گاو آهن"

هه‌ر چی بی‌کوتی به زه‌وینا ناشکی.

هر اندازه آنرا بر زمین بکوبی، نمی‌شکند.

کاغه‌ز "کاغذ"

"اسماء و اصوات"

در مورد انسان

- هه پرمنی: صدای گریه، به صیغه سوم شخص مضارع.
- هه پژمی: عطسه می‌زند.
- هه پژنی: می‌پاشد. (آب یا دانه یا غیر آن).
- هه پیشقنی: خنده ناگهانی ول دادن.
- هه پیشنی: صدای مخصوص هنگام قهر و غضب بچه توأم با گریه.
- هه ترووکنی: باز و بستن شدن چشم به سرعت به صیغه سوم شخص مضارع.
- هه پژنی: می‌ریزد. (آب، دانه، خاک و غیره).
- هه زرنگیتتهو: گاهی گوش صدایی شبیه زنگ زدن می‌دهد.
- هه زیرکنی: جیغ و داد می‌زند.
- هه زیرنی: داد می‌زند. (به صدای زیر و نازک).
- هه نسکیتتهو: بچه در پایان گریه صدایی شبیه سکسکه ایجاد می‌کند.
- هه شاخنی: صدای گریه شدید و بلند به لفظ مضارع.
- هه شریخنی: صدای بلند انسان، غرش شیر، صدای شدید ابر.
- هه فیرنی: کتیف کردن خود در حالت اسهالی به صیغه سوم شخص مضارع.
- هه فیقنی: با دهن صدایی از چیزی در آوردن. (صدای دماغ).
- هه فیکنی: صوت می‌زند با دهان، یا بینی در خواب.
- هه قوزنی: سرفه می‌کند.
- هه قیرنی: داد می‌زند (به صدای باز).
- هه قیرنی: فریاد می‌زند (با صدای بلند و زیر).
- هه کروژنی: نان خشک، قند و شبیه آن را با دندان خرد کردن.
- هه گبری: گریه می‌کند.

ئه لاونیتهو: با صدای محزون و گریه آلودی محسنات مرده را بازگو کردن و قربان و صدقه شدن.

ئه مرنئی: صدایی شبیه صدای خرس در آوردن.

ئه میزنئی: صدایی شبیه صدای گربه ضعیف در آوردن.

ئه میقنئی: نق و ناله بچه یا مردی ضعیف.

ئه نالنئی: می نالد. (آه و ناله می‌کند).

ئه نرکنئی: نعره می‌زند. می غرد.

ئه نقنئی: صدای مخصوص هنگام زور زدن.

ئه یکرنئی: با قاشق یا کفگیر از ته دیگ صدا در آوردن.

ئه میمژئی: مک می‌زند. می مکد.

ئه میلکنئی: نقل یا آب نبات را در دهان گرداندن با صدای مخصوصی.

پچه پچه: به نجوا صحبت کردن.

پرخه‌ی تی: خر خر می‌کند. (در خواب).

پرمه‌ی تی: صدای گریه شدید.

پریکه پریکه: صدای خنده ضعیف و نزد خود.

پسکه پسکه: آرام راه رفتن دزد. پاورچین پاورچین.

ترپه ترپه: راه رفتن با پای برهنه و تک تک پا بر زمین کوبیدن.

تریکه تریکه: خندیدن یا حالتی شاد.

ته‌په ته‌په: با کفش گشاد و تک تک راه رفتن. صدای تپش قلب.

ته‌قه ته‌قه: صدای کوبیدن در یا چیز دیگر.

جرته جرت: با قدمهای کوتاه، سریع راه رفتن.

جرنگه جرنگه: صدای پی در پی گوزیدن.

جووزه‌ی تی: صدای بچه مریض و شبیه آن.

جووکه‌ی تی: حرف زدن کسی به صدای ضعیف و بهانه‌گیری بچه بهمان صدا.

چریه‌ی تی: راه رفتن شبیه صدای پای دزد.

چلپه‌ی تی: صدای دهان باز موقع خوردن چیزی.

حیچه حیج: کوچکی که با حالت و صدای تعرض آمیز در مقابل بزرگتر می ایستد.

خشه ی تی: خش خش میکند.

خوته بوؤله: به صدای آهسته اظهار نارضایتی کردن. قر زدن.

خورپه ی تی: دلی که فرو ریزد. تپش شدید قلب.

خوره خورئه کا: خر خر می کند. (در خواب).

دیانه کرپی: دندان قروچه.

دیانه کرؤئی: دندان قروچه.

زرمه ی تی: از چیزی صدایی در می آورد.

زرنکه ی تی: صدای پولک و چیزهای آویخته به لباس. صدای زنگوله.

زړه ی تی: صدای پول خرد و غیر آن.

سریه سرپ: پاورچین پاورچین راه رفتن.

سرکه سرک: به نجوا صحبت کردن.

سروه: آرام حرف زدن.

شرته شرت: تند تند آمد و شد کردن.

شریخه شریخ: سروصدای زن بد و سلیطه.

شلپه شلپ: صدا در آوردن هنگام راه رفتن در آب و گل.

شلته شلت: با چادر آمد و رفت کردن و قر و فر دادن.

شلنگه شلنگ: صدا در آوردن از لباسهای بلندی که پوشیده اند.

شه په شه پ: صدای لباس ضخیم و بلند شبیه قبای آخوند و لباس زمستانی زنان سابق.

شیته شیت: سروصدای زن سلیطه و جسور.

فرته فرت: آمد و شد سریع یک یا چند کس.

فلچه فلچ: صدای گوشتی که در هاون کوبیده میشود و نظیر آن. و صدای راه رفتن در گل نسبتاً شل.

فلقه فلق: صدای گوشتی شل و آبدار که در هاون کوبند. صدای راه رفتن در گل زیاد و آبدار.

قرته قرت: صدای جویدن یا خرد کردن نان خشک و غیر آن. صدای چیز خوردن موش.

قرچه‌ی تی: صدای برشته شدن و سوختن چیزی.

قرخه قرخ: صدای گرفتن سینه و صورت.

قلته‌ی تی: صدای خنده و حالت خوشحالی زیاد. صدای جوشیدن غذا نظیر حلوا و سمنو.

قوره‌قور: صدای پیچش شکم.

قیچه‌قیچ: صدای زنی بی حیا و ناسزاگو.

کرکه‌کرک: صدای خنده به حالت خفگی.

کرمه‌کرم: صدای جویدن قند و آب نبات.

کلپه‌کلپ: صدایی که در اثر ریختن نفت با آب بر آتش ایجاد میشود.

گفته‌گفت: صدای گوش در وقتی که آب در آن رفته باشد.

گرپه: صدای شعله آتش.

گرمه‌گرم: صدای مهیب شبیه غرش ابر. افتادن سنگ یا تیر سقف.

گیغه‌گیغ: صدای زوزه باد. صدای فشنگ در اثر شتاب.

لووشه: صدای آب دماغ بالا کشیدن.

مرخه: منخرین بسته ای که صدای غیر عادی دارد. شبیه صدای گربه در حالت آرامش.

مرقه: از صدا و حرکات کسی معلوم بودن که کبکش خروس میخواند.

مشه: مش مش کردن در اثر گرفتن بینی.

ملچه‌ملچ: صدای دهان هنگام مک زدن به قند و نبات و یا خوردن چیزی.

ملقه‌ملق: صدا در آوردن هنگام خوردن.

موزه مؤز: صدا و حالت مخصوص و دوروبرگشتن کسی هنگام داشتن تقاضایی.

نزگه‌ره: سکسکه.

واقه‌واق: صدای گریه نوزاد.

هاوار: هوار. داد و فریاد.

هه‌لمه هه‌لم: صدای دهان هنگام عجلانه خوردن چیزی.
هه‌نگه هه‌نگ: صدای نفس در اثر تب یا خستگی.
حیلکه حیلکه: صدای خنده مداوم و ملایم.

در مورد آب

پژیا: پاشیده شد.
خوره: صدای آب روان.
رژیا: آب ریخته شد.
شلقه: مایعی در طرفی در اثر تمان خوردن صدا کند.
شوره: صدای آب ناودان یا شیر و امثال آن.
شه‌پؤل: صدای موج.
فشه: صدای شیر آب که خیلی کم باز باشد و صدای مخصوصی کند. شبیه صدای خروج ادرار دختر.
فیشه: صدای فوران آب یا خون.
فیشه: صدای خارج شدن آب یا ادرار زن و دختر با صدای مخصوص.
فلقه: صدای حرکت چیزی در محلی خیس و آبی.
قلته: صدای غذای آبدار در حال جوشیدن و صدای خنده در اثر نشاط.
قلمه: صدای آب هنگام ریختن از کوزه.
گریه: صدای آب هنگام برخورد بر سنگ و مانع.
گرمه: صدای ابر، نهیب زدن. غرش آب.
نالہ: صدای آب که از دامنه کوه به سرعت سرازیر است.
نرکه: صدای عظیم آب آبشار.
هاره: صدای روان شدن آب به سرعت.
هاچه: صدای روان بودن آب به سرعت.

صدای باد

شنه: وزیدن نیسم.

لووره: وزش باد هنگام بوران برف.

گغه: صدای وزش باد.

گیغه: صدای وزیدن باد تند.

هووپه: صدای وزیدن باد سرد تند.

صدای خراب شدن خانه و دیوار

خراو بوو: خراب و ویران شدن.

رمیا: خراب شد. افتاد.

روخیا: فرو ریخت.

نالهی کرد: در اثر افتادن صدا داد.

صدای جوشیدن سماور

ئه کولئی: می جوشد.

جیزه ی تی: صدای سماور قبل از بجوش آمدن.

قلت ئه وه شنی: صدای حبابهای آب هنگام جوشیدن.

گیزه ی تی: صدای سماور قبل از جوشیدن.

صدای گوسفند و بز

ئه بارنی: گوسفند یا بز صدا می کند.

ئه باقنی: گوسفند یا بز صدا می کند.

صدای الاغ

بوپه: صدای گاو.

قه وچه: حیوانات یه کسم، هنگام جفت گیری.

سه‌پره: صدای عرعر.
لووشکه: گلد پرانی. لندیدل چارپا برای علیق.

صدای کوبیده شده در و پنجره

ته‌قه: صدای کوبیده شدن در و پنجره.
جیره: صدای پاشنهء در.
ده‌نگ: صدای در و پنجره در اثر باز و بسته شدن.
نالہ: صدای بهم خوردن در به سختی.

صدای بینی

فلّقه: موقعی که بینی پر و آبدار باشد.
فیکه: سوت زدن بینی در اثر بستگی و خشکی.
قوره: بینی پر آب و اخلاط را بالا بکشند.
مشه: صدای بینی خشک و گرفته هنگام خواب.

صدای شیر درنده

نہ‌په: نعره و غریدن.
نرکه: چون ریزش مهیب کوه صدا کردن.
شریخه: چون ابر غریدن.

صدای سگ و گرگ

لووره: صدایی به‌حالت آه و ناله و گرسنگی.
وه‌په: بیشتر مخصوص سگ. عوعو.
نووزه: صدا در حالت ضعیفی و درماندگی.
گه‌فه: صدای سگ نر.

یا خوا خواهشت بیّ یا شیخ له دیلیّ

نر گه‌فهی گه‌مالّ کورده‌مالّ بیلّی

خطاب به عبدالرحیم مولوی کرد:
خدا کند ای شیخ در ده دلیلی به‌شما خوش بگذرد، اگر صدای سگ نر خانه‌های
کرد مانع نباشد.

ئیمه بارمام کرد کورده‌مالّه‌کان

دیلیمان جی هینشت بۆ گه‌مالّه‌کان

ما بار کردیم و کوچ کردیم ای خانواده‌های کرد، دلیلی را به‌جا گذاشتیم برای
سگهای نر.

دلیلی: اسم آبادی است ضمناً ابهامی در بین مولوی وجود دارد و آن این است:
دیل یا ده ل به‌معنی سگ ماده. یعنی سگ ماده را برای سگهای نر (معترضین و
مخالفین) بجا گذاشتیم.

صدای افتادن سنگ و چیز سنگین

ترپه: صدای افتادن سنگ یا چیزی بر روی خاک.

ته‌په: صدای پا یا افتادن سنگ بر نرمی.

ته‌قه: صدای افتادن سنگ بر روی سنگ یا شیشه یا نظیر آن.

شلپه: صدای افتادن سنگ در آب.

شلقه: صدای افتادن سنگ یا چیزی سنگین در آب و گل.

نالّه: صدای افتادن سنگ با صدای مهیب یا صدای انفجار.

هاره: صدای شکستن و فروریختن شیشه‌ء بزرگ.

زرمه: صدای افتادن چیز سنگین از بلندی.

گرمه: صدای خوردن سنگ به در یا پنجره.

ده‌نگه: صدای در معنی فارسی.

صدای شکستن درخت یا شاخه‌وین

شاخه: صدای مهیب شکستن درخت.

تلیشیان: صدای شق شدن و شکافتن شاخه از بیخ.

قرمه: صدای شکستن شاخه‌ء بزرگ.

شکیان: همان شکستن در فارسی.
قرپه: صدای شکستن درخت یا شاخه آن.
قرچه: صدای شکستن ناقص و ترک خوردن شاخه. صدای جرقه آتش زغال.

صدای ماشین

بۆره: صدا در اثر سرعت ماشین سنگین.
دهنگه: صدا در معنی فارسی.
هاره: صدا در اثر گاز دادن زیاد در حرکت و آگزوز سوراخ دار.
تهقه: صدای ماشین بر روی دست انداز.

صدای گربه

میاوه: صدای عادی میو میو کردن.
میزه: صدای ضعیف.
مرخه: صدای ابراز رضایت هنگام نوازش کردنش.
مپه: صدای بلند گربه نر هنگام خواندن جفتش. صدای مخصوصش هنگام
مجامعت.

صدای کلاغ

دهنگه: صدا.
قپه: قار قار کردن.

صدای گاو

مشه:
بۆره:
قۆره:
پشقه:

صدای پشه و مگس

گیزه: صدای پشه و مگس.

پرخه: صدای خرگوش در هنگام خواب.

صدای اسب

نیخه: شیهه.

کوپه: شیهه.

حیله: شیهه.

پرمه: در حالت عطسه یا سرفه.

لیخوری: غریدن.

شریخه: غریدن.

شریخه‌ی تازه‌ی توپ: صدای اسب جوان سرکش. (مولوی کرد).

جیکه جیکه: جیک جیک گنجشک.

خوه‌ندن: صدای کیوتر، خروس، بلبل و غیره.

گومه گوم: صدای کیوتر و کبک خوان.

صدای توپ و تفنگ

ته‌قه: صدای بم و خفه.

ته‌په: صدای تفنگ باروتی با باروت نم دار.

گرمه: صدای بلند.

نالاه: صدای مهیب.

صدای مار

ئه خوینی: می‌خواند.

ئه کیفنی: هنگام برخورد به انسان.

تولووشنی: صدای اعتراض آمیز.

صدای بریده شده نخ و ریسمان

بچپیا: بریده شدن.

بپیا: بریده شد.

رووش رووشه و بوو: تاروپودش از هم باز شد.

در مورد پارچه

داشپریان: پاره شدن کج و بر خلاف جهت مقصود، با صدایی مخصوص.

دادپریان: پاره شدن در همه مصادر زیر نوع صدای یکی است.

درپیان: پاره شدن.

دادپین و دادپاندن: پاره کردن.

درپین: پاره کردن.

صدای ابر

شریخه: غرش شدید.

گرمه: صدای معمولی.

ناله: صدای مهیب توأم با صاعقه.

ریختن دانه و غیرین

پژیان: پخش شدن.

رژیان: ریخته شدن.

پژاندن: پخش کردن.

رژاندن: ریختن.

در بارهء خون

خواره: فوران کردن.

فیشقه: جهیده و بیرون پریدن.

صدای مو

قرچه قرچ: در اثر شانه زدن و خوردن به پارچه ابریشم یا نایلون.
کزه کز: صدا به هنگام سوختن آن.
کزه کز: صدای سوختن غذا و ته بستن آن.

صدای ریزش چاه

ته پی: تپید. فرو رفت.
روخیا: فرو ریخت.
وه ره قه ی کرد: شکاف برداشتن توأم با صدا.

صدای شکستن شیشه و هم جنس ین

پریش پریشه و بوو: ریز ریز شد. زره زره شد.
ریز ریزه و بوو: ریز ریز شد.
شکیا: شکست.
ورد بوو: خرد شد.

صدای هندوانه

خرچه: صدای هندوانه رسیده در اثر فشار دادن.
خرمه: صدای هندوانه رسیده در اثر فشار دادن.
ته په: صدای هندوانه نارسیده در اثر زدن بر آن.

بیان حالت برخی از کلمات

ناشته و بوون: آشت شدن آشتی کردن.
بچر بچر: تو بکش من بکش.

بسکه بسک: در نشاط و ذوقی باطنی بودن.
 به‌حته‌وبوون: مات و حیران شدن از دیدن چیزی غیر منتظره.
 پرمه پرم: حالت گریه و اشک ریزی شدید زنی داغیده.
 پسکه بسک: آرام آرام چون دزد. پاورچین، پاورچین راه رفتن.
 پیران کردن: بچه ای که بعد از گریه زیاد حالتی شبیه غش و صرع بدو عارض شود.
 پیروکه‌و بوون: جمع و چروک شدن پوست دست و پا در طول دادن به استحمام.
 پیشبرده‌وه: کسی که با بغض و خشم، گریه بر خود آورد.
 تریه ترپ: صدا و بیان حال راه رفتن در طبقه بالا سر.
 تریفه تریف: چگونگی نور افشانی ماه.
 ته‌پ ته‌پ: حالتی چون (تریه ترپ).
 ته‌زین: عضوی که در اثر بد قرار گرفتن، خسته و خشک شده و مورمورکنند.
 چریه چرپ: صدا و حالتی چون (تریه ترپ).
 چلپه چلپ: دهان را هنگام غذا خوردن باز و بسته و صدا ایجاد نمودن.
 چله‌کیان: یکه و تکان خوردن.
 چپرکرده‌وه: دهان را به‌حالت اعتراض و خشم کشیدن.
 خشیمان: خش خش از جا حرکت کردن. حالت لغزیدن فرش از جای خود.
 داتلشیمان: شکاف برداشتن (لباس، چوب، شاخه درخت).
 داچوریان: واژگون کردن ظرفی به منظور خالی کردن آخرین قطره های مایعی.
 دامالین: جمع کردن و با خود بردن.
 دامرکیان: تربیت گرفتن و آرام شدن شخص شرور.
 زرمه‌زلی: بازی و کشتی دو یا چند دوست با هم.
 زریوه زریو: برق زدن ذراتی چون پولک، ستاره و غیره در مقابل نور.
 زلقه زلق: حالت فراوانی آب در سوپ و آش خورشی.
 سرکه سرک: سر تو هم کردن و پیچ پیچ کردن.
 سنگه سنگ: تنبل و لش و دیر کار بودن:

شانه‌وشان کردن: با ناز و اطوار راه رفتن و شانه‌ها را بالا بردن.
شلپه‌شلپ: آب را به وسیله قسمتی از بدن یا تمام اعضاء به صدا در آوردن.
شلقه‌شلق: حالت سروصدای مشک یا ظرفی نیم پر از مایعی هنگام حرکت.
شوره‌و بوون: ظرفی از لباس یا چادر و یا چیز دیگری آویزان شدن.
شنه‌شن: با خرامان راه رفتن.

شه‌په‌شه‌پ: صدا و حالت راه رفتن با لباس بلند و قبا و عبا.
شه‌که‌شه‌ک: در راه رفتن سریع شانه‌ها را گرداندن.
فرته‌فرت: بهین طرف و آن طرف دویدن و پی مقصود گشتن.
فلچه‌فلچ: صدای بهم زدن خمیر، حالت غذا خوردن پیری بی دندان.
فلقه‌فلق: حالت و سر و صدای چکمه‌ای که در آن آب باشد هنگام رفتن.
فینگه‌فینگ: نفس را با دهان و بینی بالا کشیدن حالت گریه ایجاد کردن.
قلته‌قلت: حالت خوشحالی زیاد و جوشیدن غذا.

قوله‌قول: حالت راه رفتن درازی بلند گام.
کرژه‌و بوون: در اثر سرما یا کار کردن زیاد سر حال آمدن و ورزیده شدن.
کورژین: نان خشک و قند و غیره را با دندان خرد کردن.
کۆمه‌کۆم: حالت راه رفتن شخص کوزپشت و خمیده قامت.
کووپوون: خشک و بی حس شدن عضوی.

گۆت بوون: حالت بدن در ورزش شدید بعد از استراحت، جماع بودن.
گورپ کردن: از ترس خود را جمع کردن.
گورجه‌و بوون: جمع و جور و زرنگ شدن.
گه‌شه‌و بوونه‌وه: شاد شدن و سرحال آمدن همچون آتش زغالی را که بگیرد.
لاوانه‌وه: با صدای محزون و گریه آلود از مرده و کارهای نیکش یاد کردن.
لوچ بوون: حالت چروک بودن و ناصافی پارچه.
لووره‌و بوور: آه و ناله و حالت زار سگ و یا گرگی زخمی و عزادار.
ماقه‌و بوون: نگاهی با وحشت و تعجب.
مانکردن: حالت قهر به خود گرفتن بچه.

مرق دانن: باد به غبغت انداختن و با تکبر قیافه گرفتن.
مرقه مرق: از صدا و حرکات نوجوانی معلوم شدن که (کبکش خروس می خواند).
مرؤانه کردن: مورمور کردن دست و پا.
مشتومر: حالت نزاع و زد و خورد دو دوست.
ملاز بردنه‌وه: سروگردن و چشمان به حالت کمین و به سمتی کج شدن.
ملچه‌ملچ: صدا و حالت دهان موقع جویدن و مک زدن به قیسی و مانند آن.
ملقه‌ملق: صدا و حالت دهان هنگام غذا خوردن.
ملکه ملک: مک زدن و مکیدن قند و نبات و غیره.
مؤپردنه‌وه: چشم و ابرو و پیشانی را به حالت خشم بر کسی جمع کردن.
مؤره مؤر: زیر لبی آواز خواندن مرد (زمزمه کردن).
مؤزه مؤز: جوانی که از دور به دنبال دختری می پلکد.
مووچرک: حالت تب و لرز.
مه‌چیره کردن: غمازی به‌گوشه چشم.
نسکه نسک: بعد از گریه شدید حالتی با نفسهای بریده.
نووکه نووک: حالت بهانه‌گیری بچه نر و لوس و توأم با گریه دروغین.
هه‌سکه هه‌سک: نفس زنان در حالت خستگی.
هه‌لپه‌پین: رقص و پایکوبی.
هه‌نکه هه‌نک: نک و ناله کردن مریض یا پیر.
حیلکه حیلک: حالت خنده آرام مدام.
یورغه کردن: راه رفتن سریع قاطر یا شخص چون آن.

خدا حافظی خوشنودانه

بان چاوم هاتی: روی چشمانم آمدی.
بان چاوه‌کانم: روی چشمانم (قدمت روی چشمانم).
بان گیانم هاتی: روی جانم آمدی.

به خوام سپاردی: به خدایت سپردم.
به خوات نه سپیژم: به خدایت می سپارم.
به خهیر بچی: به خیر بروی. خیر براهت آید.
به خیر هاتی: به خیر آمدی (برای ورود و خروج هر دو گویند).
به سلامهت: به سلامت.
خوات له گهل (بی): خدا همراهت.
خوا حافظت بی: خدا نگهدار.
خوا هممراهت بی: خدا بهمراهت باد.
خوا یار و یاورهت: خدا یار و یاورت.
خوهش هاتی: خوش آمدی.
دهس خوا پشت و پهناهت: دست خدا پشت و پناهت.
دهس خوا له گهل ت بی: دست خدا به همراهت باد.
دهس خهیر به هممراهت: دست خیر به همراهت باد.
سه رچاوم هاتی: روی چشمانم آمدی. (قدمت روی چشم).

خدا حافظی ناخشنودانه

به خهیر نه چی: به خیر نروی.
به سلامهت نه چی: به سلامت نروی.
خوات له گهل نه وی: خدا به همراهت باد.
خوا حافظت نه وی: خدا نگهدارت مباد.
خوهش نه هاتی: خوش نیامدی.
گهردهنت ورد: گردنت خرد و شکسته باد.
ملت ته قی: گردنت صدا کرد (ترکید).
ملت شکیا: گردنت شکست. (شکسته باد).
ملت ورد: گردنت خرد (باد).
یا خوا برپویت و نه گه پیته و: خدا کند بروی و بر نگردی.

نفرین کسی کردن با این جملات

ئه لای ئاله میان خیر و خوه شیت پی نه دا.
خدای دو جهان خیر و خوشی نصیبت نکند.

بهر دیوان په یغه مبهر نه که فی.
به دیوان و حضور پیغمبر (در قیامت) را پیدا نکنی.

بهر شه فاعهت په یغه مبهر نه که فی.
در زمره شفاعت شدگان پیغمبر (در قیامت) قرار نگیری.

به تیر چلگنه و (بیت) (بجیت).
هدف تیر و نفرین اشخاص پلید و نابکار قرار گیری.

ته وق زالم بجیتته ملت.
طوق ظالم به گردنت افتد.

ته وق زالم بکه فیته گه رده نت.
طوق ظالم به گردنت افتد.

جوانه مهرگ بی.
جوانمرگ شوی.

حه شرهت له ته ک حه شر سه گا بکرگی.
حشرت به به همراهی حشر سگ باد.

حه شرهت له ته ک موساییا بکرگی.
حشرت بهمه راه حشر جهود باد.

خوا بات به ته وق سه رتا.
خدا بر فرق سرت بزند. (خدا نابودت کند).

خوا بت کوژی. خدا ترا بکشد.
خوات لی رازی نه وی. خدای از تو خشنود مباد.

خوا تیر غه زه بت بو بگه پی.
خدا تیر غضب برایت برساند.

خو جوانه مهرگت بکا.
خدا ترا جوانمرگ کند.

خو خراوت بؤ بکا.
خدا کارت را خراب کند. خدا زندگیت را متلاشی کند.

خو کارت راست نهیرئ.
خدا کارت را راست و درست نکند.

خوام دا به گژتا.
خدا را بر تو شوراندم.

دهردئ بگری دهرمانی نهوی.
به دردی دچار شوی که درمان نداشته باشد.
رووت رهش بی: رویت سیاه باد.

روو رهش بهر دیوان په یغه مبه ر بی.
در حشر، مقابل پیغمبر روسیاه باشی.
قرپهت لی بکه فی: خرد شوی.

قرچه بکه فی له دلت: دلت بسوزد.
قهره به خت بی: سیاه بخت شوی.
گلاراو بکه ی: مفهومی چون: درد بگیری.

لا که فتگ بی: علیل و زمین گیر شوی.
له جوانیت خهیر نهوینی: از جوانیت خیر نبینی.

له خوام گهره که ناواره ی شارگه ل بی.
از خدا می خواهم که آواره شهرها شوی.

له خوام گهره که خه یروخوه شی نهوینی.
از خدا می خواهم خیر و خوشی نبینی.

له دیوان مه حشه را روو رهش بی.
در دیوان قیامت روسیاه شوی.

له دیوان مه‌حشه‌را ناهمی بی.
در میدان قیامت ناامید باشی.

له شه‌فاعة‌ت په‌یغه‌مبهر بیوهری بی.
از شفاعت پیغمبر بی نصیب بمانی.

یا خوا داوه‌شی.
خدا کند تکه‌تکه‌پاره‌بشی.

یا خوا‌خه‌یروخوه‌شی نه‌وینی.
خدا کند خوبی و خوشی نبینی.

جملات توهین یمیز

ئاخوچهره: چیزی شبیه: زهر مار، درد دل، کوفت.
ئه‌جاخ رۆشنه‌وکه‌ر!: اجاق روشن کن! خانه‌آباد کن!
ئوجاغ کویر: اجاق کور، بلا عقب، ابتر، دم بریده.
ئوجاغ کویره‌وکه‌ر: اجاق کور کن، بر باد دهنده‌نام‌خانواده.
ئه‌و‌نانه‌ی ئه‌یخوه‌ی به‌ساقه‌ی سه‌ر‌منه‌وه‌س.
نانی را که می‌خوری از تصدق سر من است.
بله‌ربه‌زین: یکه‌تاز میدان، بدون حریف و رقیب.
به‌په‌ن بووگ:

مسخره‌شده. مورد شماتت دیگران قرار گرفته.

به‌چکه‌بووره‌که‌بی:

بووره‌که‌بی: منسوب به‌قبیله‌ای از اکراد که نسبت به‌شهری‌ها کمتر

آداب و اصول بلدند. (بچه‌دهاتی).

به‌چکه‌سه‌گ: توله‌سگ.

به‌چکه‌کارکه‌ر: بچه‌کارگر (کلفت).

به‌چکه‌که‌ر: کره‌خر.

به‌چکه‌کولفته‌ت: بچه‌کلفت.

به‌چکه‌یدوپراجی:

دوراجی نام طایفه ایست از اکراد که کم خرداند. (بچه دراجی)، (بچه دهاتی).

به‌ویه‌خت: بدبخت.

به‌وته‌حر: بد ترکیب.

به‌وته‌شک: بد قیافه.

بی‌ئاو‌پوو: بی آبرو.

بی‌به‌زه‌یی: بی رحم.

بی‌چاره: بیچاره.

بی‌چشم و روو: بی چشم رو (بی حیا).

بی‌رحم: بی رحم.

بی‌عورزه: بی عرضه، بی لیاقت.

بی‌فه‌پ: بی شکوه، بی وجهه.

بی‌لیاقت: بی لیاقت.

بی‌می‌شک: بی مغز.

پارۆت‌گه‌ره‌که:

پارو می‌خواهی؟ (که از جایبت برخیزی تنبل؟).

پرخنه: دماغ بسته خرخر کن.

پۆپ بریاگ:

گیسو بریده (بیشر خطاب به پیر زن است).

پۆپ چه‌رمگ:

گیسو سفید. (هنگام سرزنش گویند).

په‌ت بپ: طناب بر، دیوانه.

په‌نگه‌مووس: مفهوش: بگنیر بخواب.

په‌ینجه‌ی جه‌حانم:

نردبان جهنم. توهین به شخصی بلند قامت.

تاپاز: دراز و بد قواره.

ترته‌پان: کنایه از شخصی چاق و بد قواره و تنبل.
توپ قه‌پان: توپ قپان. شخص چاق و قد کوتاه مراد است.
ته‌په توراغان: هیکلی چاق و گرد چون کیسه ماست.
ته‌مه‌ل: تنبل.
جواوجیکەر: جواب دهنده و پررو در مقابل سرزنش و توبیخ.
جوانه مهرگ: جوان مرگ شده.
جوننه: جنده. روسپی.
چاچۆله‌باز: فریبکار. حيله‌گر.
چاوبۆق: چشم بیرون پریده.
چاو خویل: چشم چش. احوال.
چاو دافل‌قیاغ: چشم بهم خورده و تراخمی (بطور خطاب).
چاوداچه‌قیاغ: کنایه از چشم زاغ.
چاو زاق: چشم زاغ.
چاو مژومۆر: چشم جمع شده و ریز و تراخمی (بطور خطاب).
چاوت دهرهات: چشمت در آمد (می‌خواستی نکنی).
چه‌لتووکه سهره: سربار یک مانند شلتوک (بطور خطاب).
حه‌یف له و باوکو دایکه، تویان لی به جی ماگه.
حیف از آن پدر و مادر که تو (نااهل) از آنها جا مانده ای.
حیچه حیچکه‌ر.
جواب دهنده جسور در مقابل سرزنش (بطور خطاب).
خرسه: خرسه.
خوته و بۆله‌که‌ر: پنهان از دیگران با خود از دیگران بد گفتن.
خوا خراو بۆ کردگ: خدا بدت را خواسته (بطور خطاب).
خوا خراوی خاست بۆ بکا:
خدا بد خوبی برایت پیش آورد. (مزاهاً گویند).

خوا کوشنگ: خدایت کشته است (بطور خطاب).

خوام دا به گژتا:

خدا را بر تو شوراندم.

دارزیگ: اعضا خرد و گندیده. (بطور خطاب).

داماگ: وامانده.

داوه‌شیگ: خرد و خمیر شده.

دماره کول: کژدم.

دهرد بیّ دهرمان: درد بی درمان.

دهرد گران: درد گران.

دهنگ دهرهاتگ: شلوغ بی تربیت (بطور خطاب).

رووره‌ش: روسیاه.

زوان بریگ: زبان بریده.

زه‌لیل بووگ: ذلیل شده.

زه‌لیل مردگ: ذلیل مرده.

ژئیفته مووت: مفهومی چون: کوفت، درد بی درمان.

سازنه: قحبه. روسبی.

سپله: سفله، ناسپاس.

سوور سوار: سرخ سوار. کنایه از بی حیا و جسور.

سه‌رت په‌نه‌می: سرت باد کرد (بدرک).

سه‌رت ته‌قی: سرت ترکید.

سه‌ر و ژیرت په‌ناوای نایژئی:

سر و زیرت (قواره ات) ده شاهی نمی‌ارزد.

سه‌گ روو: سگ رو.

سه‌گ سفه‌ت: سگ صفت.

سه‌لیته: زن دراز زبان و جسور.

سه‌وه‌ته‌سه‌ره: سرت بشکل سبد.

سوزمانی:

زن بی شرم. زنی که در میان مردها بر قصد و خودنمایی کند.

سیب زه‌مینی: سیب زمینی. کنایه از مردی بی رگ و بی حال.

شروشیت: دیوانه. شلوق.

شه‌ش پا لوتی: شش پا لوتی. لوتی تمام عیار.

شه‌مشه‌مه کویره: شب کور. خفاش.

شیت په‌تپر: دیوانه زنجیز بر. بند پاره کن.

شیت‌خوایی: دیوانه‌خداپی.

عه‌نته‌ر: عنتر.

فهرهادکوژ: فرهاد کش. پیر زال مکار.

قالاوه‌پره‌شه: کلاغ سیاه.

قرپه‌لیکه‌فتگ: مفهومی چون: کمرت خرد. درد بی درمان.

قشلاخی:

قشلاقی. قشلاق رودی است ۳ کیلومتری شمال سنندج که سابقاً خانه زنان بدکار در آن نزدیکی بود. توهین و نسبت زنان بدکار بدانجا.

قور قورشوم: قرقشوم. نظیر: زهر مار.

قوزولقورت: زهر مار. دل درد.

قهره‌چناخ: وراج پر حرف.

قهره‌چی: کولی بیابان گرد.

کاره‌کر: کلفت.

کرم ناو‌گوو: کرم داخل نجاست.

کفته‌ی به‌رکول: کوفته زود پخته. عزیز و نور چشمی.

کوله‌فتنه: آشوبگر، فتنه‌انگیز.

که‌چه‌له‌ی مه‌غز گوله: کچل مغز خراب.

که‌چه‌له‌ی مه‌غز گه‌نیکه: کچل مغز گندیده.

کهر کوپږگ: کره خر.
 کهرو گهوج: خر و نفهم.
 کهره کوپیر: خر کور.
 کهره ی نه فامه: خر نفهم.
 کهوچکه لووته: دماغ قاشقی.
 کویره ی لویرانه: کورخانه خراب.
 گزگه کۆته ره: جاروی فرسوده.
 گویره که: گوساله.
 گهرده ن ورد: گردن خرد.
 گیس بریاگ: گیسو بریده.
 مار مزووک: مارمولک.
 ماره چاوه: مار چشم.
 ماره ره قه: لاغر مردنی چون مار خشک.
 مرخنه: کسیکه منخرینش صدا کند.
 مشکه کویره: موش کور.
 مشک ناو دۆخوا: موش داخل آش دوغ. بچه ضعیف و بی حال.
 ملت ته قی: گردنت ترکیب.
 ملت شکیا: گردنت شکست.
 موفته خوه: مفت خور.
 مهیمون: میمون.
 نابار: بد ترکیب. بدقواره.
 ناحه ز: برقواره. برگل.
 ناسک نارنجی: نازک نارنجی. نثر.
 ناشیرین: بدشکل.
 ناکولۆکار: بد ترکیب. بی قواره.

نامه‌ت: نکبت.
نانه جیب: نا نجیب.
ناماقول: نامعقول.
نه‌گومه: گیج و ویج. دهاتی. نا آشنا به...
ورچه: خرس.
وشر: شتر.
وشکه‌ویووک: خشک شده، الاغ مردنی.
ولحی: بله. ابله.
هوئی که: کره خر.
هه‌پگ به‌سه‌ر: گل بسر.
هه‌رزه چه‌نه: وراج و پر حرف.
هه‌پگم دا به‌سه‌ر و چاوتا:
گل به‌سر و چشم‌ت زدم.
هه‌پگم دا پیتا گزیانتو لاره

سه‌ر وه‌ک سه‌وه‌ته قنگ وه‌ک که‌لاره

گل بر تو زدم، تمام بدنت کج است، سر مانند سبب (آنکه بدوش گیرند) کون
مانند کلاره.
کلاره: ظرفی به‌شکل گلدان از جنس تپاله که مخصوص زغال، آشغال و
خاک‌روبه است.

هه‌لکه‌فنگ به‌ر هوژ:
پیش افتاده قبيله. پیش رو کاروان.
یابوو: یابو. قاطر.

جملات دعایی

ئه‌سیر نه‌وی: اسیر نشوی.
ئه‌سیر ده‌س زالم نه‌وی:
اسیر دست ظالم نشوی.

جهرگت نه سووتی:

جگرت نسوزد. فرزندت نمیرد.

چاو دژمنت کویر بی:

چشم دشمنت کور باد.

خوا بهر هکات بخاته مالت.

خدا برکت داخل خانهات کند.

خوا بیریتیہ ریگہی منالہ کانت.

خدا (اجر کارهای خیر شما را) در سرنوشت بچه هایت پیاده کند.

خوات لی رازی بی.

خدا از تو راضی باد.

خوا توول عومرت بات.

خدا تو را طول عمر دهد.

خوا جهرگت نه سووتنی:

خدا جگر شما را نسوزاند. خدا جگر گوشه هایت را از تو نگیرد.

خوا خاست بۆ بکات.

خدا خوب بهراحت آورد. خدا خیرت دهد.

خوا خهیر برژنیتته مالت:

خدا خیر و برکت به خانهات سرازیر کند.

خوا دلّت نه سووتنی:

خدا دلّت را نسوزاند. خدا بچهات را نگیرد.

خوا دلّت نه شکنیتتهو:

خدا دلّت را نشکند. خدا بچهات را نگیرد.

خوا رنق و روزیت پی بات.

خدا تو را رزق و روزی دهد.

خوا قرچه نه خا له دلّت:

خدا به دلّت ضربه نزند. خدا بچه هایت را نگیرد.

خو کارت راست (بیژی) (بکا).
خدا کارت را راست گرداند.

خو کارت ریك بخا.
خدا کارهایت را جور کند. خدا به کارت سامان دهد.

خو له دنیا و قیامت بیوه ریت نه کا.
خدا از دنیا و آخرت بی نصیبت نگرداند.

خهیر بوینی: خیر ببینی.
خهیر بیته ریگهت: خیر بهراحت آید.

خهیر له عومت بوینی:
از عمر و زندگی خیر ببینی.
داماگ نهوی: درمانده نشوی.
رووت چهرمگ: رویت سفید باد.

روو چهرمگ لای خوا و په یغه مبهر بوی:
نزد خدا و پیغمبر رو سفید شوی.
رووره ش بهر دیوان په یغه مبهر نهوی:
در قیامت در حضور پیغمبر روسیاه نشوی.

ره حمهت بواریته قهورت:
رحمت بر قبرت بیارد.

ره حمهت له روحت:
رحمت و درود بر روحت.
ره حمهت له روحت:

رحمت و درود بر شیر. (پاکت).

ره حمهت له و دایکه شیری داگه پیئت:
رحمت بر مادری که تو را شیر داد.

ره حمهت له و شیرته:
رحمت بر آن شیری که خورده ای.

ره‌حمهت له و قه‌ورته: رحمت بر قبرت.

ره‌حمهت له و که‌سه گزچتی کرد.

رحمت بر کسی که اول بار پستان بدهانت نهاد.

زه‌لیل نه‌وی: ذلیل و درمانده نشوی.

قرچه له دلت نه‌که‌فی: دلت نسوزد. فرزندت نمیرد.

کزه نه‌که‌فی له دلت:

جگرت خراشیده نشود. بچه ات نمیرد.

کوپرت نه‌مری: پسرت نمیرد.

که‌سیف نه‌وی: کثیف نشوی. بیمار و درمانده نشوی.

لاکه‌فتگ نه‌وی: در رختخواب بیملار نیفتی.

مالت ئاوا: خانه ات آباد.

مالت نه‌شیوگی: خانه ات از هم نپاشد.

نانی‌ه‌لگری، ده نان بیته جیگه‌ی:

یک نان برداری، ده نان بر جا ببینی. زندگیت سعادمند و با برکت باد.

ناهمی نه‌وی: ناامید نشوی.

نوور بواریته قه‌ورت: بر قبرت نور ببارد.

یا خوا جهرگت نه‌سوتی:

خدا کند جگرت بسوزد.

یا خوا مالت نه‌شیووگه‌ی:

خدا کند خانه‌ات پاشیده نشود.

معیار - مقیاس "اندازه"

- باقه: بسته گیاه و علف یا غلات.
- مه‌لۆ: بسته و دسته گیاه و یا علف.
- که‌لام: بسته های گیاه و یا علف انباشته بر روی هم.
- شارا: بسته های گندم و جو انباشته بر روی هم.
- باوش: بغل - هر دو دست باز برای برداشتن چیزی پر حجم.
- باوش: یک بغل پر.
- باوشی جم کوت: یک بغل پر پر.
- باوشی هه‌ی بکوژ: یک بغل پر خسته و هلاک کننده.
- به قه و گالی: اندازه یک ارزان.
- به قه و توژی: به اندازه گردی. ذره‌ای.
- به قه و نیتکه‌یه‌ک: ذره‌ای. سر سوزنی.
- به قه و ریژه‌یه‌ک: باندازه زره‌ای.
- به قه و تایه‌ک: باندازه یک لنگه.
- به قه و باریک: باندازه یک بار.
- به قه و تیکه‌یه‌ک: به اندازه یک تکه. یک لقمه.
- به قه و کایه‌ک: باندازه کاهی.
- به قه و کیفیک: باندازه کوهی.
- به قه و مشتی: پر یک مشت. اندازه دو کف دست.
- لاگولیک: پر یک کف دست.
- به قه و مسته کۆله‌یه‌ک: به اندازه یک مشت گره کرده.
- به قه و سه‌تلی: پر یک سطل.
- به قه و مه‌شکه‌یه‌ک: اندازه یک مشک.
- به قه و تکی: به اندازه یک قطره اشک.

به قه و فرمیسکی: به اندازه یک قطره اشک.
به قه و حهوزی: اندازه یک حوض.
به قه و فرسهقی: اندازه یک فرسخ شش کیلومتر.
به قه و نیم فرسهق: اندازه نیم فرسخ – سه کیلو متر.
به قه و چاره که فرسهقی: اندازه یک و نیم کیلو متر.
به قه و ههنگاوی: اندازه یگ گام. یک قدم.
به قه و بنگوسی: اندازه یک وجب.
به قه و نهنگوسی: به اندازه یک انگشت.
به قه و میتری: اندازه یک متر.
به قه و نیم گهز: اندازه نیم گز.
به قه و چاره کی: یک چارک، ۲۵ سانت.
به قه و چاره کی: یا چارک، ۷۵۰ گرم.

اسامی گاو و گوسفند و بز

گا: گاو.

بوغ: گاو.

چیل: ماده گاو.

گامیش: گاو میش.

مانگا: ماده گاو.

مانگامیش: گاو میش ماده.

که له گه: گاو دو سال به بالا که جفت کند و قابل جفت گیری باشد.

نوین: گاو دو سال به بالا قابل جفت گیری باشد.

گویره که: گوساله تا یک سالگی.

دامله: گوساله از یک سال تا دو سال.

پهز: گوسفند ماده.

ئاژه ل: گوسفند ماده از یک سال تا دو سال.

مه پ: گوسفند ماده از دو سال به بالا.

به ران: گوسفند نر یک سال تا دو سال.

کاو پ: گوسفند بعد از شیر گرفتن یا یکسال.

می: گوسفند چهار ساله.

به رخ: گوسفند دو تا سه ماهه. بره.

مانگا مژ: گوسفند شیر خواری که از پستان ماده گاو شیر خورد.

بزن: بز مطلق.

رشان: بز.

کار: بز تا دو سه ماهه. بز غاله.

چتوور: بز نر تا یکساله.

چتووره نیر: بز نر تا یکساله.

چتوره می: بز ماده تا یک ساله.

حه چه: بز نر چند ساله.

گئیسک: بز غاله بعد از شش ماه.

گئیسکه نیر: بز غاله نر بعد از یک شش ماه.

گئیسکه می: بز غاله ماده بعد از شش ماه.

پهزه کیفی: گوسفند کوهی شاخدار ماده.

مه‌ره کیوی: گوسفند کوهی شاخدار ماده.

مه‌ره سوور: بز کوهی ماده قرمز رنگ.

که‌له کیفی: بز کوهی نر.

بزن کیوی: بز کوهی شاخدار که در سنگلاخ مسکن دارد.

که‌ل: بز کوهی بزرگسال.

مه‌رال: غزال آهوی خوش خط و خال.

ئاسک: آهو.

مامز: آهو.